

**Nezavisni monitoring
primene
Rezolucije
1325
u Srbiji**

**Nezavisni monitoring
primene
Rezolucije 1325
u Srbiji**

2013. godine

Nezavisni monitoring primene Rezolucije 1325 u Srbiji

Izdale

Žene u crnom, Beograd 2013

www.zeneucrnom.org

Uredile

Gordana Subotić, Diana Miladinović

Istraživale

Jelena Jovanović, Jelena Cakić, Diana Miladinović, Nada Dabić, Ana Ranković, Staša Zajović,
Gordana Subotić

Konsultantkinja

Biljana Branković

Lektura

Tanja Marković

Dizajn i priprema

Marija Vidić

Štampa

Artprint, Novi Sad

Tiraž

500

Ova publikacija nastala je u okviru projekta Unapređenje primene Rezolucije 1325 SB UN Žene, mir i bezbednost na zapadnom Balkanu (2011-2013.) koji UN Women sprovodi uz finansijsku podršku Vlade Kraljevine Norveške.

Stavovi izraženi u publikaciji pripadaju isključivo autorima, i ne predstavljaju nužno stavove UN Women, Ujedinjenih nacija, ili bilo koje druge organizacije pod okriljem UN-a.

Sadržaj

Staša Zajović

Politički i socijalno-ekonomski kontekst u Srbiji	5
Ženske alternative tradicionalnoj bezbednosti	11

Gordana Subotić

Monitoring sprovođenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Srbiji	12
--	----

Staša Zajović

<i>Analiza seminara Orodnjavanje ljudske bezbednosti – ka feminističko-antimilitarističkom pojmu bezbednosti</i>	14
--	----

Gordana Subotić

Metodologija istraživanja	33
Iskustva u komunikaciji sa institucijama	34
Uspesi ženskih mirovnih organizacija – ojačavanje u cilju vršenja pritiska na institucije da sprovedu NAP	36

Jelena Cakić, Gordana Subotić

Žene u mirovnim pregovorima	39
-----------------------------	----

Jelena Cakić

Podrška lokalnim inicijativama žena za izgradnju mira	48
---	----

Jelena Cakić

Učešće žena u kreiranju strateških dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti	72
--	----

<i>Gordana Subotić</i>	
Programi reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima	93
<i>Diana Miladinović, Nada Dabić</i>	
Žene i devojke među izbeglicama i interno raseljenim licima	111
<i>Diana Miladinović</i>	
Razoružanje - preduslov za bezbednost žena u Republici Srbiji	121
<i>Gordana Subotić</i>	
Feministička analiza o učešću Republike Srbije u trgovini naoružanjem	136
<i>Gordana Subotić</i>	
Ljudska bezbednost u Strategiji nacionalne bezbednosti	165
<i>Diana Miladinović</i>	
Besplatna pravna pomoć u Republici Srbiji	181
<i>Jelena Jovanović</i>	
Tranziciona pravda u Republici Srbiji	195
Nekažnjivost za seksualne zločine izvršene nad ženama u toku rata u bivšoj Jugoslaviji	204
Neinformisanje javnosti o zločinima počinjenim nad ženama u toku rata u bivšoj Jugoslaviji	215
Informativne kampanje o doprinosu žena u suočavanju sa prošlošću	224
Nemogućnost ostvarivanja prava na reparacije i pravnu zaštitu za žene žrtve seksualnih zločina počinjenih u toku rata na teritoriji bivše Jugoslavije	228
<i>Diana Miladinović</i>	
Položaj braniteljki i branitelja ljudskih prava u Republici Srbiji	236
Spisak korišćene literature	249

Politički i socijalno-ekonomski kontekst u Srbiji

Period rata

Srbija je u periodu od 1991. do 2000. bila obeležena značajnim procesima, čiji se efekti osećaju sve do danas: u prvom redu reč je o agresorskim ratnim pohodima tadašnjeg srpskog režima (od 1991. do 1995. na Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu, što se nakon Dejtonskog sporazuma nastavlja ratom niskog intenziteta protiv albanskog stanovništva na Kosovu, koji će 1999. godine uroditi vojnom intervencijom snaga Nato pakta na Srbiju i Kosovo).

Srpski režim je najodgovorniji za raspad Jugoslavije, pre svega zato što je oružana sila bivše Jugoslavije – Jugoslovenska narodna armija (JNA) – stala na njegovu stranu, i što je sa raznim paravojnim formacijama, koje su bez izuzetka bile pod kontrolom bezbednosnih službi režima, počinila brojne zločine u raznim delovima bivše Jugoslavije. Srpski režim vodio je rat protiv civilnog stanovništva, ali i pljačkaške ratove čija je svrha bila raspodela nacionalnog bogatstva.

Nažalost, pad režima S. Miloševića (oktobar 2000) nije doneo očekivane promene, niti je opozicija koja je došla na vlast ispunila predizborna obećanja. Žene su danas, u Srbiji, najveće gubitnice rata, tranzicije, nepravedne privatizacije, a naravno, tome treba dodati nejednakosti između muškaraca i žena u sferi radnih prava, ekonomske i političke moći, kao i u sferi obrazovanja.

Tranzicija je, u Srbiji, počela sa potpuno urušenom privredom i deset godina zakašnjenja. Pljačkom stečeno bogatstvo, nakon rata je legalizovano, a tranzicija se u Srbiji odvija u znaku rasprodaje najvećih državnih preduzeća ratnim profiterima, koji su kapital stekli za vreme međunarodnih sankcija, uglavnom raznim kriminalnim radnjama. Ovaj vid pljačkaške privatizacije u suštinskoj meri i danas utiče na socijalne i političke procese u zemlji.

Promena vlasti u Srbiji – na vlast su se vratili nosioci politike iz 90-ih godina

Na izborima u maju 2012. godine na političku scenu Srbije vratili su se izvršioци, kreatori i/ili saučesnici politike devedesetih godina. Analize stavova učesnica edukativno-istraživačkih aktivnosti Žena u crnom na terenu, ukazuju da je „bezbednost ugrožena i strahom od nemira i rata, jer su se na vlast vratili kreatori i saučesnici režima koji je vodio ratove devedesetih godina XX veka“. U odnosu na iskustva na terenu iz prethodnog perioda, ova vrsta straha i ugroženosti je daleko više izražena, posebno u Vojvodini nakon dolaska 'novih vlasti' i izvesnog gubitka Kosova. Međutim, u ovom periodu klima straha obuhvata i druge delove Srbije, što se može tumačiti i kao posledica jačanja autoritarne arbitrarne moći koncentrisane na mali krug nosilaca vlasti.

Pobeda Srpske napredne stranke (SNS) i njihovih koalicionih partnera vratila je na scenu retrogradne snage koje karakteriše nacionalizam, populizam, bliskost sa ekstremnim desničarskim organizacijama. To se ogleda i u činjenici da su se neke od tih organizacija (Dveri) pretvorile u političke partije i postale deo vlasti u mnogim opštinama u Srbiji. Prekrajanje izbornih rezultata na lokalnom nivou, tj. prilagođavanje strukturi vlasti na republičkom nivou još uvek traje i širi klimu straha i nebezbednosti.

Budući da nova vlada nema odgovore na goruća ekonomska i socijalna pitanja u zemlji, pribegava fingiranoj borbi protiv korupcije, koja je, u okruženju socijalnog beznađa, u početku zadobila podršku javnosti. Međutim, postaje sve jasnije da je 'obračun' sa korupcijom demagoški, a ne sistemski, da se radi o kampanji ubiranja političkih poena, a ne jačanja vladavine prava.

Stav učesnica pomenutih istraživanja, da su „država i njene institucije izvor nebezbednosti – partokratski, korumpirani sistem koji ugrožava političku bezbednost“, potvrđuje i podatak Centra za praktičnu politiku (2013)¹, koju je preneo dnevni list Blic, da je sadašnja vlast smenila skoro 3000 ljudi u državnoj upravi, a u isto vreme, u poslednjih godinu dana, po partijskoj liniji u javnim službama zaposleno je još 3000 ljudi.

1 Blic, „Vlada do sada smenila 3.000 ljudi“, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/380172/Vlada-do-sada-smenila-3000-ljudi>, pristupljeno 30.07.2013.

Integracioni procesi, međunarodni i EU standardi: jaz između normativnog i faktičkog

Potpisivanje Briselskog sporazuma (april 2013) kojim se regulišu odnosi između Srbije i Kosova, predstavlja veoma važan korak za Srbiju. Međutim, tek će sprovođenje tog sporazuma pokazati ozbiljnost vlasti i elite u pogledu evropskih integracija. Briselski sporazum, donet pod pritiskom međunarodne zajednice, pozitivan je i stoga što Srbija više nije u stanju da remeti mir u regionu, dok će efekti srpskog nacionalizma biti uglavnom koncentrisani u Srbiji. Datum za otvaranje pregovora o pristupanju EU je pomeren za neodređeno vreme, možda za početak 2014. EU je jasno postavila uslove koji se moraju ispuniti da bi se odredio taj datum.

Potpisivanje nije izazvalo veće potrese na unutrašnjoj sceni jer građani odavno znaju da je Kosovo izgubljeno i da je njihov prioritet egzistencija. Prema istraživanju Kancelarije za evropske integracije Vlade Srbije, 41% građana Srbije je za pristupanje EU, i to je u poslednjoj deceniji najniži nivo podrške građana ulasku u EU. Naime, paradoksalno je da građani iskazuju otpor prema ulasku u EU, a SNS-u ukazuju poverenje, što se može tumačiti i kao jačanje partijske države umesto suštinske transformacije države i njenih institucija. Naša iskustva na terenu pokazuju da „učeešće u partokratskoj moći predstavlja garanciju za socijalnu i ekonomsku bezbednost, a da ostvarenje svih nivoa ljudske bezbednosti (posebno ekonomsko-socijalnih, zdravstvenih i obrazovnih prava...) zavisi od udaljenosti ili bliskosti od centara ekonomske i političke moći“.

To potvrđuje mnoštvo činjenica, od kojih nabrajamo samo neke:

- Srbija je jedna od zemalja koja ima najviše slučajeva pred Sudom za ljudska prava u Strazburu (9 500), što ilustruje stanje u sudstvu. To proizvodi duboko nepoverenje prema sudstvu, ali i prema drugim institucijama.
- Srbija je i dalje jedina zemlja u Jugoistočnoj Evropi bez zakona koji reguliše privatni sektor bezbednosti, za koji se procenjuje da trenutno zapošljava između 25 000 i 60 000 ljudi.
- Srbija je jedina zemlja u regionu koja nije usvojila Konvenciju UN o zabrani proizvodnje kasetne municije, čime je lišila međunarodne pomoći veliki broj građana/ki žrtava ove municije tokom NATO bombardovanja (1999); kampanje Žena u crnom uz podršku velikog broja

OCD da usvoje pomenutu Konvenciju nisu urodile plodom.

- Važenje Zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava (lustracija) isteklo je 11. juna 2013. Zakon je donet 2003, a politička volja da se počne sa njegovom primenom nikad nije postojala. Tako su predstavnici sadašnje vlasti (i ne samo oni) amnestirani od odgovornosti za ozbiljna kršenja ljudskih prava i nedela u prošlosti.

Trend smanjenja broja suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima perpetuiru kulturu nekažnjivosti, budući da je broj počinjenih zločina od strane snaga bezbednosti države Srbije i njenih prethodnica izuzetno nesrazmeran broju pravosnažno osuđenih za ratne zločine. Bez obzira na poslednje neprihvatljive i kontroverzne presude Haškog tribunala, van razumne sumnje je dokazana ogromna krivična odgovornost Srbije za rat i ratne zločine, a moralnom i političkom odgovornošću Srbije treba da se bavi celokupno društvo.

Kontinuitet nacionalističke političke kulture i netolerancije (etničko/rasne, kulturne, političke, verske, seksualne...)

Dolaskom nove koalicije (maj 2012) pojačano je delovanje ekstremističkih grupa ultranacionalističke, klerofašističke, neonacističke orijentacije, posebno u Vojvodini. Zakon o zabrani diskriminacije je donet 2009, ali je njegova primena u praksi izostala ili je arbitrarna i selektivna. Diskriminacija je u velikoj meri i posledica dominantne kulturne i političke ideologije, netolerantnih, ksenofobičnih, homofobičnih kulturnih obrazaca. Prema brojnim istraživanjima, diskriminaciji su u Srbiji najviše izloženi Romi, Albanci, pripadnici/e LGBT populacije, branitelji/braniteljke ljudskih prava. Dakle, iako postoji zakonodavni okvir i institucionalni mehanizmi protiv diskriminacije, ne postoji politička volja za primenom zakona, što potvrđuju sledeći slučajevi:

Ustavni sud odbio zabranu ekstremističkih organizacija: Republički javni tužilac je tražio zabranu Srpskog Narodnog Pokreta (SNP) Naši i SNP 1328, ali je Ustavni sud 15. novembra 2012. odbio predlog tužioca jer 'ne postoje razlozi za zabranu', čime se omogućava nesmetano delovanje organizacija koje šire mržnju, netrpeljivost i pozivaju na linč pripadnika/ca različitih manjinskih grupa i dovode u pitanje osnovna Ustavom i zakonima garantovana ljudska prava.

Crne liste za NVO, medije: pretnje i demonizovanje organizacija za ljudska prava i nezavisnih medija kulminiralo je objavljivanjem tzv. crnog spiska nevladinih organizacija, (među njima su i Žene u crnom) i najavom krivičnih prijavi protiv nekih od njih. Povodom Međunarodnog dana ljudskih prava, 10. decembra 2012, Žene u crnom pozvale su se na Deklaraciju o zaštiti branitelja/ki ljudskih prava, koju je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila 8. marta 1999. tražeći da država preduzme sve neophodne mere kako bi branitelje/ke ljudskih prava zaštitila od svih oblika nasilja, pretnji, odmazde, diskriminacije, pritiska. Potpisnice i potpisnici pomenute Deklaracije zahtevaju da država ispunjava međunarodne obaveze koje se odnose na poštovanje ljudskih prava i punu primenu međunarodnih standarda ljudskih prava, te da braniteljima/kama ljudskih prava pruži adekvatnu i delotvornu zaštitu u slučajevima napada na njih zbog njihovog angažmana na odbrani i unapređenju ljudskih prava. Osim Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom i Zaštitnikom građana nijedna od državnih institucija se nije oglasila.

Zabrana Parade ponosa 2012: desničarske organizacije su zajedno sa SPC-om uticale na zabranu (2009, 2011. i 2012), što podriva elementarne pretpostavke za sekularnu državu, a pre svega vladavinu zakona i poštovanje ljudskih prava.

Srbija se odrekla antifašističkog nasleđa: između ostalog i procesom rehabilitacije četničkog komandanta i ratnog zločinca Draže Mihailovića, koji samo što nije završen. Predsednik Srbije Tomislav Nikolić i dalje nosi titulu četničkog vojvode i pored zahteva ŽUC-a i velikog broja OCD (mart 2013) da se odrekne te titule. Rehabilitacijom D. Mihailovića i četničkog pokreta, ne samo što se poništava antifašistička borba srpskog naroda, već se dodatno ponižavaju žrtve zločina inspirisanih ideologijom i praksom četničkog pokreta, koji su počinjeni devedesetih godina XX veka.

Perpetuirana se nekažnjivost nasilja protiv LGBT osoba: lider Pokreta SNP 1389 Miša Vacić, koji je pozivao na linč i nasilje protiv LGBT pripadnica/ka, osuđen je 12. jula 2013. uslovno na godinu dana za širenje diskriminacije, nedozvoljeno posedovanje oružja i ometanje službenog lica u obavljanju dužnosti. Radi se o sramnoj odluci suda, koja može da ima dalekosežne negativne posledice po borbu protiv diskriminacije i poboljšanje položaja LGBT osoba u Srbiji.

Presuda za paljenje Bajrakli džamije u Beogradu: niko od 9 optuženih nije odgovoran za paljenje džamije (17. marta 2004), već su po presudi izrečenoj 17. jula 2013. samo trojica učestvovala u neredima ispred džamije. Time država pokazuje da podržava nasilje prema pripadnicima druge veroispovesti, a takođe se potvrđuje široko rasprostranjen stav o pravosuđu koje se ne zamera vlastima i radi po njihovim potrebama i željama.

Ženska ljudska prava – zlo/upotreba Rezolucije 1325

Republika Srbija je potpisnica UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), brojnih Konvencija Međunarodne organizacije rada, kao i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava, a 2009. usvojila je Zakon o diskriminaciji. I pored toga, žene su izložene svim vidovima diskriminacije: u posebno neravnopravnom položaju su samohrane majke, starije radnice otpuštene kao višak radne snage, nezaposlene ili mlade žene, Romkinje i žene sa invaliditetom. Diskriminaciju trpe žene u privatnom sektoru, radnice 'na crno' i one koje nemaju stalni ugovor o radu. U Srbiji je svaka druga žena izložena nekom obliku nasilja u porodici – psihološkom, ekonomskom, fizičkom ili seksualnom. Što se tiče ključnih pokazatelja u vezi sa položajem žena, kao što su: pristup zdravstvu, obrazovanju, učešću u političkom životu i ekonomskoj jednakosti, Srbije se kotira veoma nisko.

Ukratko, **osećaj ranjivosti i ugroženosti prožima svakodnevno iskustvo žena svih generacija**, dok su u prethodnom periodu viši stepen ugroženosti iskazivale žene mlađe generacije. Ljudska bezbednost je u svim segmentima ugroženija nego ranije (edukativno-istraživačke aktivnosti 2005. i 2010), što se posebno ispoljava u izostanku političke i institucionalne bezbednosti. Stavovi žena na terenu su slični kao u prethodna dva ciklusa edukativno-istraživačkih aktivnosti, s tim da učesnice još jasnije identifikuju izvore nebezbednosti – državu i njene institucije. Međutim, u ovom ciklusu seminara, u odnosu na prethodne, stepen političke nebezbednosti je u porastu, što navodi na zaključak da ubrzano formalno usvajanje 'evropskih standarda' ne znači viši stupanj ljudskih prava i sloboda, već skoro isključivo služi kao sredstvo za održanje na vlasti političko-lokalnih elita.

Za vlasti u Srbiji Rezolucija 1325 predstavlja birokratsku alatku koja stvara iluziju lažne integracije i uvažavanja međunarodnih standarda

i konvencija. Iskustvo Radne grupe za Nezavisni monitoring na primeni Rezolucije 1325 pokazuje krajnju neodgovornost države, militaristički karakter Nacionalnog akcionog plana (NAP), neispunjavanje obaveza preuzetih Rezolucijom 1325; zlo/upotrebu Rezolucije 1325 radi novog dizajniranja Srbije kao mirnodopske 'sile', proizvodnje prošlosti bez rata i pranja krvavih tragova ratnih zločina, itd.

Ženske alternative tradicionalnoj bezbednosti

Sva naša iskustva rada na terenu potvrđuju da žene odbacuju tradicionalni militarizovani pojam bezbednosti, kreirajući autonomni feminističko-antimilitaristički koncept bezbednosti – *Žensku povelju bezbednosti*, iz koje navodimo samo neke tačke:

Bezbednost = odsustvo nasilja nad ženama, jednak pristup moći (političkoj, ekonomskoj, socijalnoj): nasilje nad ženama treba da postane deo strategije nacionalne bezbednosti.

Bezbednost = mir kao odsustvo straha, mržnje, bede, svih vidova diskriminacije, nepravdi.

Bezbednost je sloboda od straha da budemo drugačije, bezbednost je slobodno definisanje identiteta, sloboda da kršimo nametnute etničke, državne, kulturne konzenzuse, da budemo neposlušne svim propisanim ulogama - da budemo isključivo ono što mi same odaberemo.

Bezbednost je striktna primena zakona tranzicione pravde = suočavanje s prošlošću i kažnjivost svih ratnih zločina.

Feminističko-antimilitaristički koncept bezbednosti – sve za mir, zdravlje i znanje, ništa za naoružanje: više oružja ne znači veću bezbednost – što su veći vojna potrošnja i vojni troškovi, bezbednost je manja, itd.

Gordana Subotić

Monitoring sprovođenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Srbiji

Monitoring sprovođenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji započeo je kroz projekat *Orodnjavanje humane bezbednosti* (eng. *Engendering human security*) podržan od strane UN Women. Ovim projektom Žene u crnom (ŽUC) nastavljaju sa feminističko-antimilitarističkim preispitivanjem tradicionalnog, militarizovanog pojma bezbednosti i kontrolom i pozivanjem države i institucija na odgovornost i polaganje računa. Cilj monitoringa je promocija koncepta ljudske bezbednosti, kreiranje feminističkog koncepta bezbednosti i izgradnja pravednog mira u skladu sa potrebama žena i ženskim ljudskim pravima. Kroz aktivnosti monitoringa sprovođenja NAP-a želele smo da ojačamo kapacitete ženskih OCD Srbije za efikasniju kontrolu države i njenih institucija zaduženih za implementacije NAP-ova i ostalih međunarodnih dokumenata.

2011/2012.

Proces monitoringa sprovođenja NAP-a za Rezoluciju 1325 počeo je treningom o indikatorima od strane edukatorke iz UN Women, iz Njujorka, održanom 2. i 3. juna 2011. godine u Radmilovcu. Trening je trajao dva dana; na njemu je učestvovalo 19 aktivistkinja OCD iz sedam gradova Srbije (Beograda, Leskovca, Pirota, Kragujevca, Pančeva, Novog Sada i Novog Bečeja), koje se bave pitanjem bezbednosti i predstavnica Zaštitnika građana. Na treningu je formirano 48 indikatora koje su učesnice treninga smatrale najvažnijima za politički kontekst Srbije i unapređenje humane bezbednosti, i formirana je Radna grupa za monitoring sprovođenja NAP-a za Rezoluciju 1325 u Srbiji, koja je u periodu od jula 2011. do aprila 2012. godine pratila primenu NAP-a. Radnu grupu su činile osam aktivistkinja OCD sa dugogodišnjim iskustvom u radu na pitanjima bezbednosti, ljudske bezbednosti i ljudskih prava koje su učestvovale na treningu iz osam OCD (Žene u crnom, ASTRA, Žene juga, Žene za mir, Fraktal, Alternativni krug, Esperanca, Udruženje Roma Novi Bečej) i šest gradova Srbije (Beograda, Leskovca,

Pirota, Kragujevca, Novog Sada i Novog Bečēja) gde je istraživanje i sprovedeno. U toku istraživanja, održano je šest sastanaka Radne grupe i jedna konferencija, *Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i praksi Rezolucije 1325*, radi zajedničkog kritičkog promišljanja ne samo primene i koncepta Rezolucije 1325, već i problema, izazova i teškoća u sprovođenju i monitoringu sprovođenja Rezolucije 1325.

2012/13.

Projekat *Orođnjavanje humane bezbednosti* nastavio se i u 2012/13. godini, ali u malo drugačijoj formi nego što je to bilo 2011/12.

Projekat se nadalje odvijao u dva segmenta:

1. Uvidevši veoma mali stepen transparentnosti izveštaja institucija o sprovođenju aktivnosti NAP-a i nedostatak polaganja računa građanima/kama od strane institucija, Žene u crnom su organizovale tri seminara na kojima su položile račun ženama – *Orođnjavanje ljudske bezbednosti – ka feminističko-antimilitarističkom pojmu bezbednosti* (oktobar, novembar, decembar 2012).
2. Monitoring sprovođenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325 – Radnu grupu za monitoring činilo je pet žena iz četiri OCD (Žene za mir, Esperanca, Fractal i Žene u crnom) iz tri grada Srbije (Beograd, Novi Sad, Leskovac). Radna grupa je pratila sprovođenje NAP-a u periodu od šest meseci (januar - jun 2013). U toku istraživanja održano je šest sastanaka Radne grupe i jedan edukativni seminar pod naslovom *Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i praksi Rezolucije 1325* radi zajedničkog kritičkog promišljanja ne samo primene i koncepta Rezolucije 1325, već i problema, izazova i teškoća u sprovođenju i monitoringu sprovođenja Rezolucije 1325 u Republici Srbiji i svetu.

U cilju transparentnijeg rada Radne grupe i Žena u crnom, ceo proces istraživanja pratio je i podlistak *Žene, mir, bezbednost* urednice Tamare Kaliterne, koji je dostupan na sajtu Žena u crnom (Aktivnosti, bezbednost). Radi širenja feminističko-antimilitarističkog koncepta bezbednosti, podlistak je, osim na sajtu Žena u crnom, objavljivan i na sajtu *Bezbednost po meri građana*, Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (BCBP) i Globalne mreže graditeljki mira (*Global Network of Women Peacebuilders – GNWP*), a prosleđivan je međunarodnoj i domaćoj Mreži Žena u crnom, kojima Žene u crnom ovim putem zahvaljuju na interesovanju.

Staša Zajović

Analiza seminara

Orođnjavanje ljudske bezbednosti – ka feminističko-antimilitarističkom pojmu bezbednosti

Ovaj edukativno-istraživački program započeo je juna 2011. godine, a sastoji se od brojnih segmenata. Osvrnucemo se na edukativne seminare *Orođnjavanje ljudske bezbednosti – ka feminističko-antimilitarističkom pojmu bezbednosti*, održane tokom 2012. Seminari predstavljaju nastavak prakse ŽUC-a – prožimanje teorijskih znanja i aktivističkog iskustva, zajedničkog rada na terenu aktivistkinja civilnog društva, akademskih stručnjakinja i građanki bez formalnog društvenog angažmana. Cilj seminara je, između ostalog, stvaranje koncepta humane bezbednosti iz rodne perspektive. To je i teorijski doprinos feminističko-antimilitarističkom konceptu bezbednosti koji razvijamo na osnovu iskustava, potreba i stavova žena na terenu.

U uvodnom delu navedeni su osnovni podaci u vezi sa strukturom učesnica, razlike i sličnosti u odnosu na prethodna dva edukativna programa u istoj problematici (seminari održani 2005. i 2010. godine).

U prvom delu analize radionice „Bezbednost viđena očima žena“ – dat je zajednički imenitelj u odgovorima učesnica, kao i poređenje stavova učesnica ovog ciklusa seminara sa stavovima iz prethodna dva edukativna ciklusa. U drugom delu analize prezentovani su faktori koji ugrožavaju bezbednost žena, dok je u trećem delu bilo reči o alternativama tradicionalnom konceptu bezbednosti. Komparativna analiza odgovora učesnica ukazuje na zabrinjavajući rast nebezbednosti i svih vidova straha. U *Ženskoj povelji bezbednosti* žene su dale značajan doprinos feminističko-antimilitarističkom konceptu bezbednosti, na regionalnom i globalnom nivou, uz potrebu da utiču na promene u postojećim dokumentima o bezbednosti, a posebno u njihovoj primeni.

Struktura učesnica seminara Orodjavanje ljudske bezbednosti – ka feminističko-antimilitarističkom pojmu bezbednosti

Broj učesnica: 74, što je manji broj učesnica seminara u odnosu na prethodni ciklus (148).

Geografska pripadnost: Navedeni seminari su održani u tri regije, a učesnice su došle iz 14 gradova Srbije i jednog grada iz Crne Gore:

- *Niš, 12. i 13. oktobar:* 27 učesnica iz Beograda, Niša, Leskovca, Pirota, Doljevca, Vlasotinca, Dimitrovgrada i Kragujevca;
- *Bečej, 16. i 17. novembar:* 24 učesnice iz Bečeja, Novog Bečeja, Sombora, Zrenjanina, Pančeva, Novog Sada, Beograda;
- *Radmilovac (kod Beograda), 21. i 22. decembar:* 23 aktivistkinje iz Beograda, Novog Sada, Pljevalja (Crna Gora).

U prethodnom ciklusu (2010) učestvovala su žene iz 22 grada u Srbiji, dok je u edukativnom ciklusu održanom 2005. godine učestvovalo 95 žena iz 19 gradova Srbije.

Generacijska pripadnost: Od 18 do 84 godine starosti, što je približno slična struktura kao u prethodnim ciklusima.

Obrazovna struktura: U svim edukativnim ciklusima sastav učesnica je bio vrlo heterogen – od osnovne škole do doktorskih studija, s tim što preovladavaju žene sa srednjim i višim obrazovnim nivoom.

Društveni/javni angažman: Za razliku od prethodnih edukativnih ciklusa, u kojima su više od dve trećine učesnica radionica bile aktivistkinje ženskih grupa i organizacija ljudskih prava, sada je njihov procenat znatno uvećan – 86,6% (ili 65 učesnica) od ukupnog broja, dok je broj aktivistkinja političkih partija (kao i u prethodnom periodu, to su partije građanske orijentacije i nekih manjinskih etničkih zajednica) izrazito smanjen – 6,6%, (pet žena). To se može objasniti još većom distancom i nepoverenjem između civilnog društva i političkih partija. Veoma je umanjen broj učesnica povremenog javnog angažmana (6,6% ili pet žena) i to se može objasniti sve većom opterećenošću žena borbom za goli opstanak, koja ne ostavlja prostora za društveni angažman i organizovane oblike borbi.

Ekonomsko-socijalna struktura: Visok procenat nezaposlenih žena i žena sa privremenim/povremenim radnim ugovorima, deo penzionerki, kao i stalno zaposlenih žena. Najveći deo učesnica se može svrstati u niže ili srednje društvene slojeve. Ekonomsko-socijalna struktura je slična kao u prethodnom periodu.

Etnička pripadnost: Što se tiče etničke pripadnosti struktura učesnica (2012) je veoma heterogena, daleko više nego u uobičajenoj strukturi stanovništva. Pored učesnica većinske nacije (srpske), na svim seminarima učestvovala su Romkinje, Mađarice, Bugarke, Hrvatice, Bošnjakinje i Slovakinje. Etnička struktura je slična kao u prethodnim ciklusima istoimenog seminara i njena heterogenost potvrđuje visok stupanj poverenja u organizatorke seminara, ali i potrebu žena na terenu da svedoče o raznim nivoima nebezbednosti (rodne, socijalno-klasne, etničko-rasne, ideološke).

Diskusija: Ovo je naš izveštaj vama – raskorak između deklarativnog i stvarnog

U okviru edukativnih seminara *Orodnjavanje ljudske bezbednosti – ka feminističko-antimilitarističkom pojmu bezbednosti* (oktobar-decembar 2012) održane su panel diskusije gore navedenog naslova.

O iskustvu Radne grupe tokom Nezavisnog monitoringa na primeni Rezolucije 1325 učestvovala su članice pomenute grupe: Dragica Pavlov Krstić, Žene juga – Pirot; Gordana Subotić, Tamara Kaliterna i Dijana Miladinović, Žene u crnom – Beograd; Jelena Cakić, Žene za mir – Leskovac; Srđana Tucaković, Alternativni krug – Kragujevac; Marija Arandžević, Astra – Beograd; Nada Dabić, Esperanca – Novi Sad; Dijana Miladinović (ŽUC, Beograd) i Ana Ranković (Fractal, Beograd), a panel diskusije je moderirala Staša Zajović.

Zašto podnosimo izveštaj ženama na terenu?

Pošle smo od jednog od temeljnih principa civilnog društva, čiji su sastavni deo Žene u crnom: **civilno društvo ima obavezu i odgovornost da se kritički odnosi prema svakoj vlasti**, ima obavezu i odgovornost da osporava autoritarnu državu i njene institucije, da ocenjuje i procenjuje svaki potez, u skladu sa tim da li koristi ili šteti interesima građana/ki i društva u

celini, posebno imajući u vidu činjenicu da država mora da bude servis, koji se izdržava od sredstava koje dobija od poreskih obveznika/ka. U slučaju Rezolucije 1325, iskustvo Radnog tima pokazuje krajnju neodgovornost države, itd.

Iskustva Radne grupe objavljena su u izdanju o Nezavisnom monitoringu za 2012. godinu, tako da se ovde nećemo detaljno baviti njima, već ćemo pre svega ukazati na još neke razloge koji su nas naveli da ženama na terenu 'podnosimo izveštaj' o radu:

- **Informisati žene na terenu o zlo/upotrebi Rezolucije 1325 od strane vlasti u Srbiji:** Članice Radne grupe su to opsežno navele u 'izveštaju u senci', a ovde navodimo samo neke od zloupotreba: militaristički karakter NAP-a, neispunjavanje obaveza preuzetih Rezolucijom 1325; zlo/upotreba Rezolucije 1325 radi novog dizajniranja Srbije kao mirnodopske 'sile', proizvodnje prošlosti bez rata i pranja krvavih tragova ratnih zločina; proizvodnja razdora unutar civilnog društva – preko Rezolucije 1325 država privileguje organizacije koje poslušno slede potrebe države, čime se civilno društvo, ili preciznije 'civilni sektor', deli na poslušne i neposlušne, i umesto solidarnosti unosi razdor na principima patrijarhalog nadmetanja. Ukratko, za vlasti u Srbiji Rezolucija 1325 predstavlja birokratsku alatku, koja stvara iluziju lažne integracije i uvažavanja međunarodnih standarda i konvencija.
- **Polagati račune ženama na terenu:** U vremenima NVO-izacije i birokratizacije feminističkog pokreta, obavezno se 'polažu računi' državi i donatorima, dok žene na terenu postaju 'projektni resurs'. Nasuprot tome, polaganje računa ženama predstavlja jednu od temeljnih vrednosti i praksi feminističkog pokreta, a uvažavanje svakodnevnih iskustva i stavova žena ključno je za razgradnju militarističkog shvatanja bezbednosti. To je praksa i ove, kao i prethodnih edukativno-istraživačkih aktivnosti Žena u crnom.
- **Feministički pokret ima obavezu da kontroliše institucije i državu:** Umesto 'partnerskih' odnosa, koji su i regionalno i globalno obično sinonim za podanički i nekritički odnos prema državi, neophodno je stalno uznemiravati državu – ne samo kontrolisati primenu usvojenih međunarodnih dokumenata (u ovom slučaju Rezolucije 1325) već stalno postavljati zahteve državi, kako se ne bismo pretvorile u transmisiju i produženu ruku države, u još jednu društvenu elitu odvojenu od svakodnevnih iskustava žena.

- **Demokratizacija znanja:** Izumljivanje metoda rada koji obezbeđuje ravnopravan odnos između nas i tzv. ciljnih grupa, tj. korisnica naših edukativnih programa i sadržaja. Stalni rad na demokratizaciji znanja je veliki izazov vremenima neoliberalne depolitizacije, NVO projekcije, rodne tehnokratije, fragmentacije feminističkog pokreta. Zajednička kritika i proizvodnja znanja izuzetno je važna i kao čin vraćanja feminističkoj praksi.
- **Proizvodnja znanja uključivanjem aktivistkinja u stvaranje analiza i teorija roda, mira, bezbednosti na osnovu iskustva:** Deljivost znanja podrazumeva širenje zajedničkog prostora žena iz aktivističke i akademske zajednice radi kritičke refleksije, preispitivanja, postavljanja pitanja, uvećanja kolektivne moći i političke snage feminističkog pokreta.
- **Žene kojima smo podnele izveštaj su definisale polja daljeg istraživanja u okviru Nezavisnog monitoringa primene Rezolucije 1325:** Indikatori koje je Radna grupa pratila jesu oni indikatori koje su same žene izglasale na tri seminara *Orodnavanje ljudske bezbednosti – ka feminističko-antimilitarističkom pojmu bezbednosti*. U okviru diskusije „Postoje li alternative?“ učesnice su imale priliku da glasaju za indikatore koje žele da Radna grupa nastavi da istražuje u 2012/2013. godini. Učesnice su se odlučile za sledeće indikatore o kojima ćete imati prilike da čitate u istraživačkim tekstovima koji slede u ovoj knjizi istim redosledom:
 1. Žene u mirovnim pregovorima
 2. Podrška lokalnim inicijativama žena za izgradnju mira
 3. Učešće žena u kreiranju strateških dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti
 4. Programi reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima
 5. Žene i devojke među izbeglicama i interno raseljenim licima
 6. Razoružanje kroz dva aspekta:
 - Razoružanje - preduslov za bezbednost žena u Republici Srbiji
 - Feministička analiza o učešću Republike Srbije u trgovini naoružanjem
 7. Ljudska bezbednost u Strategiji nacionalne bezbednosti

8. Besplatna pravna pomoć u Republici Srbiji
9. Tranziciona pravda u Republici Srbiji
 - Nekažnjivost za seksualne zločine izvršene nad ženama u toku rata u bivšoj Jugoslaviji
 - Neinformisanje javnosti o zločinima počinjenim nad ženama u toku rata u bivšoj Jugoslaviji
 - Informativne kampanje o doprinosu žena u suočavanju sa prošlošću
 - Nemogućnost ostvarivanja prava na reparacije i pravnu zaštitu za žene žrtve seksualnih zločina počinjenih u toku rata na teritoriji bivše Jugoslavije
10. Položaj braniteljki i branitelja ljudskih prava u Republici Srbiji

Analiza radionice: 'Bezbednost viđena očima žena' - stavovi i iskustva žena na terenu

Radi upoređivanja stavova i eventualnih razlika u stavovima zbog 'izmenjenog' konteksta, kao i u prethodnim ciklusima edukativnih aktivnosti, postavljena su identična pitanja kao 2005. i 2010. godine:

I deo: Šta prvo pomisliš kad čuješ reč 'bezbednost', ovde i sada, tj. u našoj zemlji?

Zajednički imenitelj u odgovorima žena je bio sledeći:

- **Sve što je vezano za tradicionalni militarizovani pojam bezbednosti² učesnice doživljavaju krajnje negativno:** „Mene reč bezbednost asocira na službe bezbednosti u vojsci i policiji i na politički montirane procese. I to krajnje negativno...” (učesnica iz Pančeva); „strah od posledica činjenja države, od tajnih službi, nekontrolisana vojska i policija, nesigurnost u svemu...” (na svim seminarima).

Učesnice ovog ciklusa seminara, kao i prethodnih, nikada ne pove-

2 *Državna/nacionalna/tradicionalna bezbednost* – bezbednost države i njene teritorije od spoljne agresije i protivustavnog ugrožavanja državnog poretka. To je monopol države nad primenom nasilja, uključujući i oružano nasilje, odnosno zaštita poretka putem represivnog aparata (vojske i policije). Žene u crnom. 2010. *Rečnik bezbednosti*. Beograd: Žene u crnom.

zuju bezbednost sa represivnom aparatom (vojskom i policijom), već ih identifikuju isključivo kao faktore koji ugrožavaju bezbednost.

Sve dimenzije ljudske bezbednosti su ugrožene, pre svega, politička i institucionalna bezbednost, zdravstveno-socijalna, radna prava, obrazovanje: Učesnice govore o političkoj bahatosti državnih činovnika, institucionalnom vampirizmu, predsedniku i premijeru kao simbolima nesigurnosti, ugroženoj slobodi govora, sveprisutnoj korupciji, nedostatku zdravstvene zaštite, ekonomskoj nebezbednosti, kršenju radnih prava...

Stavovi su slični kao u prethodna dva ciklusa seminara, s tim da učesnice još jasnije identifikuju izvore nebezbednosti – državu i njene institucije. Međutim, u odnosu na prehodne, u ovom ciklusu seminara, stepen političke nebezbednosti je u porastu, što navodi na zaključak da ubrzano formalno usvajanje 'evropskih standarda' ne znači viši stupanj ljudskih prava i sloboda, već skoro isključivo služi kao sredstvo za održanje na vlasti političko-lokalnih elita.

Ljudska bezbednost je ugrožena pojačanim strahom i nesigurnošću na svim nivoima: Pominju se strah od nepostojanja bilo kakve institucionalne zaštite, permanentni strah od gubitka posla, strah od drugačijeg mišljenja, strah od nacionalizma, rasizma, fašizacije društva...

U odnosu na prethodna dva ciklusa, postoje značajne razlike: 2005. godine bio je dominantan strah od gubitka posla (i gubitka drugih vidova ekonomske bezbednosti), u 2010. godini ispoljena je široko rasprostranjena politička nebezbednost, dok se u odgovorima i stavovima učesnica seminara u 2012. godini zapaža strah od nemira i rata. Kao što su objasnile brojne učesnice, takav strah je povezan sa činjenicom da su se na vlast vratili kreatori i saučesnici politike 90-ih godina XX veka.

II deo: Šta najviše ugrožava tvoju bezbednost? U kojim situacijama si se osećala nebezbedno?

Odgovori žena o faktorima koji ugrožavaju bezbednost su poređani po učestalosti. Donosimo najčešće izjave:

Država i njene institucije su izvor nebezbednosti – partokratski, korumpirani sistem ugrožava političku bezbednost³ i to se

3 *Politička i institucionalna bezbednost* – poštovanje osnovnih ljudskih prava i

ispoljava kroz:

- Normalizaciju nasilja i netolerancije prema drugačijima u etničkom, ideološkom, kulturnom, seksualnom pogledu – država proizvodi nasilje i podržava nasilnike:

„Ja se osećam nebezbedno u ovoj državi zbog toga što postoji tolerancija prema nasilnicima i nasilju, oni su deo sistema i država ih podržava. Političari podržavaju nasilje i koriste ga protiv svojih protivnika.“ (Ljiljana, Beograd)

„Ja sam najnebezbednija u institucijama, u sudstvu, zdravstvu, ne sankcioniše se nasilje, nacionalizam i bahatost političara.“ (Mariola, Niš)

„Nedostatak tolerancije i nerazumevanje me najviše ugrožavaju jer nisam pripadnica većine i ne slažem se sa većinskim mišljenjem. Živim pod konstantnim pritiskom i treba da se borim kako za svoje mišljenje, tako i za svoj psihički život jer to mnogo utiče na mene.“ (Maja, Pirot)

„Ja se osećam nebezbedno u ovoj državi zbog netolerancije i nasilja. Gde god odete vrata su zatvorena, ako ne znate nikog, vrata su vam zatvorena. Imamo zakone koji se ne primenjuju. Sve se negira i poriče, slave se nasilnici kao heroji i njima niko ništa ne može.“ (Ljilja, Leskovac).

„Ja sam nebezbedna jer živim sama i imam invaliditet. Različita sam od ostalih i to me čini nebezbednom.“ (Suzana, Pirot).

„Ovaj sistem se prema žrtvama ponaša kao prema agresorima i taj svoj birokratski potencijal pretvara u viktimizirajuću mašinu. To toliko umara, čak i mene koja sam pravnica, a tek ljude koji nisu pravnici.“ (Jelena, Beograd).

„Moju bezbednost ugrožavaju: predsednik države, vlade i vođe svih mogućih državnih institucija i aparata. I to ne samo sada, već se dvadesetjednu godinu osećam nebezbednom. To će trajati dok oni ne prestanu da lažu i manipulišu, dok ne kažu pravu istinu o ratovima. Onda im neće trebati navijači i kriminalci jer će tada narod znati pravu istinu.“ (Mara, Beograd).

„Cela priča o bezbednosti jeste priča o državnom nasilju nad nama običnim ljudima, jer čim se toliko priča o bezbednosti znači da će država

sloboda, stepen ostvarenih sloboda i političkih prava (stepen demokratizacije), zaštita od državne represije (sloboda štampe, govora, glasa), ukidanje političkog pritvora, zatvora, sistematskog mučenja, maltretiranja, nestanka, stepen dispariteta između muškaraca, dominantne društvene grupe i pripadnika/ca drugih društvenih grupacija, itd.

opet neko zlo da učini. To sam preživela već nekoliko puta. Znam da sve te bezbednosne strukture mogu biti veoma opasne za nas civile. Ja sam potomkinja jedne militarističke tradicije, prvi muškarac koji nije služio vojsku jeste bio moj sin. Ja sam potpisala da se ukine obavezni vojni rok i osetila sam ogromno olakšanje." (Gordana, Kikinda)

„Moj muž je bio Hrvat i nisam smela da se bezbedno krećem, krila sam ko mi je muž, nisam se osećala bezbedno... " (Mirjana, Novi Bečej)

„Najnebezbednije se osećamo u institucijama kao što su sudstvo, policija i centar za socijalni rad. One bi trebalo da pružaju uslugu i bezbednost građanima i građankama. Tamo se sve odvija na principu veza, neke presude se izriču preko veze, u većim državnim institucijama direktori zloupotrebljavaju položaj. Mislim da je to najveći izvor nebezbednosti." (Valentina, Pirot)

„Strah od institucija i odvođenja na informativni razgovor, strah da budete bez novca." (Nada, Novi Sad)

„Imam strah od napada na ulici, od napada od strane muškaraca pošto je to veoma često. U Zrenjaninu imamo dosta manijaka i nekih nasilnih grupa koje pokušavaju da napadnu vaš integritet." (Dragica, Zrenjanin)

„Nacionalno se osećam nebezbedna. Čak i danas osećam da me drugačije gledaju jer imam drugačije ime. Svuda je neki košmar." (Zinaida, Beograd)

„Ja targetiram sistem kao izvor nebezbednosti. Mene čine nebezbednom svakodnevni strahovi. Najnebezbednijom me čini država i to što sam siromašna, i to što sam bolesna, što se ne mogu liječiti" (Sabina, Pljevlja/Crna Gora)

„Dugo sam imala veliki broj strahova dok nisam sama počela da razmišljam. Ali i dalje se osećam nebezbedno, što ekonomski, što zdravstveno, što zato što te mogu prebiti na ulici ako kažeš nešto." (Tijana, Beograd)

„Osećam se nebezbedno zbog korupcije, ne samo zbog ekonomske, već kompletne korupcije u društvu. Na fakultetu, kod kuće. Nebezbedno sam se osećala i na sastanku sa institucijama, zbog Vladimira Božovića (državnog sekretara u MUP-u Srbije), koji je uzeo reč i konstatno me nazivao ‚mladom damom`... Za njega nisam bila ni stručnjakinja, ni aktivistkinja, već samo ‚žensko`." (Gordana, Beograd)

„Moju bezbednost najviše ugrožava država jer ja ne mogu javno da iskažem svoja osećanja.“ (Miloš, Beograd)

„Sveprisutno nasilje koje se ugradilo kod nas. Društvo u kojem živimo je sistemski napravljeno takvim da je potpuno ravnodušno prema onom što najviše pogađa ljude, zdravlje. I sveopšta beda.“ (Miodrag, Beograd)

„Ono što me najviše ugrožava su laž i manipulacija. Manje se plašim onog ekonomskog, iako sam u nezavidnoj ekonomskoj situaciji, ali najviše me ugrožava laž.“ (Jovan, Beograd)

„Moja nesigurnost počinje sa raspadom one države, SFRJ, mojim izbeglištvom... Plašim se vlasti, i ove i one, pre tri godine mi je Đilas srušio kuću...“ (Danica, Beograd)

- U celoj zemlji nema elementarne zdravstvene zaštite i socijalnih prava; pljačkaška privatizacija brutalno krši elementarna radna prava, a korupcija na svim nivoima izaziva krajnju ranjivost najvećeg dela siromašnog stanovništva, pri tom najviše žena i dece:

„Najviše me ugrožavaju korupcija u sudstvu i zdravstvu.“ (Slobodan, Doljevac)

„Ja se najnebezbednije osećam kada je u pitanju zdravstvo, pogotovo u zdravstvu na jugu Srbije.“ (Olivera, Doljevac)

„U zdravstvu se osećam jako nebezbednom, sve sam bolesnija sa godinama, nemamo osnovnu zdravstvenu sigurnost.“ (Mirjana, Leskovac)

„Kao penzionerka sa visokim obrazovanjem, brinem zbog konstantnih ponavljanja o smanjenju penzije. Brine me i nedostupnost socijalnih usluga, ne mogu da odem u banju. Ne mogu sebi da priuštim usluge koje su neophodne, a ne pripadaju redovnoj socijalnoj zaštiti. Takođe me brine nedostatak osećaja solidarnosti, na primer stanara moje zgrade i u celom društvu.“ (Srđana, Kragujevac)

„Ako nemate novca ne možete da se lečite.“ (Ljilja, Leskovac)

„Najnebezbednije se osećam što se tiče zdravstva, to je pravo zločinačko ponašanje! Kada sam imala 31 godinu za vreme abortusa mi je probijena materica i jajnik i ostala sam bez tih organa.“ (Anelija, Dimitrovgrad)

„Ugrožena su mi radna prava, radila sam kod privatnika tri godine, koji nije uplaćivao staž. A njegov brat od tetke je predsednik suda, i tu sam ja nemoćna.“ (Snežana, Kragujevac)

„Ovo društvo nikada nije manje brinulo o ženama no sad. Žene od 45 do 65 godina starosti su diskriminisane u svakom pogledu.“ (Jasmina, Vlasotince)

„Imam 38 godina, a nemam ni jedan dan radnog staža. Šta ću ako se ovako nastavi? Gde je penzija? Od čega ću kasnije da živim?“ (Vesna, Niš)

„Lekari se ponašaju kao da su vlasnici mog tela...“ (Aleksandra, Niš)

„Pošto sam samohrana majka, pitam se kako ću izvesti svoje dete na put. Kako ću moći svoje dete da školujem sledećih dvadeset godina? Iz srednje škole će da ode u inostranstvo? To je standardna rečenica koju slušam godinama.“ (Tanja, Niš)

„Imam najveći strah od nemogućnosti zapošljavanja. Evo, pre godinu i po dana sam završila fakultet i ne mogu da se zaposlim. Nisam ni u jednoj partiji i prosto mislim da je to glavni 'problem' kod mene.“ (Staša, Zrenjanin)

„Bojim se da ne postanem višak na poslu, ostalo mi je još šest-šest godina do penzije. Na sreću, zdravlje je još dobro pa mogu dopunski da radim, ali pitam se šta ću u starosti da radim. Kako ću da platim lečenje, lekove ili bilo šta drugo?“ (Danijela, Sombor)

„Osećam strah od doktora i pogrešnih dijagnoza.“ (Sanja, Zrenjanin)

„Moja sestra se zaposlila nedavno kod Kineza, ne sme da sedne, dva dana mesečno je imala slobodno, a nemaš kome da se obratiš jer su institucije korumpirane. I ja sam radila neprijavljena u restoranu.“ (Gordana, Beograd)

„Ekonomska nebezbednost me ugrožava.“ (Marija, Sremski Karlovci)

„Nebezbednom me čini činjenica da se gubi socijalna država. Gotovo se nigde ne osećam bezbedno.“ (Snežana, Beograd)

„Jedna radnica počinje rad u sedam ujutro, a uveče kasno se vraća, nema nikakvu naknadu, ne sme se pobuniti jer bi ostala bez posla.“ (Zagorka, Beograd)

- Bezbednost je ugrožena i strahom od nemira i rata, jer su se na vlast vratili kreatori i saučesnici režima koji je vodio ratove devedesetih godina XX veka:

„Vratila se retorika devedesetih godina. Poslednjih deset godina ovoliko se nije govorilo o ratovima, to se držalo pod tepihom.“ (Nada, Novi Sad)

„Vidim da je sada stanje u društvu kao priprema za neki novi rat. Pojačana je represija u društvu...” (Gordana, Kikinda)

„Živimo u strahovima. Nebezebednost ljudi oko mene je jako vidna. Svi idu na prstima, da ih niko ne primeti, da što pre uđu u svoju kuću i zaključaju se. Moj rad je pokazao da nikada nije bilo većeg osećanja nebezebednosti, prosto ljudi ne mogu da nađu stepenicu na koju mogu da stanu. Nikada se ne zna šta će sledeće biti, i pri tom, svi mislimo da će ono sledeće biti gore. Užasno nepoverenje je među ljudima i iz tog nepoverenja se stvara strah i osećanje nesigurnosti. Taj pojam nebezebednosti se proširuje na ceo svet.” (Zagorka, Beograd)

„Osećam opasnost od narednog rata koji visi u vazduhu konstantno. Plašim se nasilja i navijača, strah me je od njih... Nedavno su narušili moje stanje bezbednosti kada su imali neku utakmicu u Nišu.” (Aleksandra, Niš)

„Plašim se od nemira, plašim se od građanskog rata i od nemira.” (Suzana, Dimitrovgrad)

„Imam utisak da se prikriva sve, kao za neki vojni ili državni udar, u tome vidim opasnost... Strah me je i od maloletničke delinkvencije po školama. To su tuče, ubistva, gašenje cigareta po glavi. Strašno se bojim za budućnost naše dece. Porodica je poljuljana, roditelji su u ekonomskom beznađu.” (Marija, Novi Bečej)

„Strahom možeš da manipulišeš narodom koliko hoćeš. Kada razmišljaš o tome da neko stalno napada, ti si u grču i prestaneš da razmišljaš o svojim osnovnim potrebama”. (Sanja, Zrenjanin)

„Mene je najviše strah, inače prisutan u celoj Vojvodini, od međunarodnih sukoba, i to me jako brine. Ja sam penzionerka, mala mi je penzija, a ipak moram da platim školarinu unuku jer njegov tata ne može. I to mi izaziva strah.” (Julija, Bečej)

„Meni vrlo draga osoba i antiratni aktivista/prvoborac već 21 godinu, prebačen je u jednu beogradsku bolnicu, a dan ranije je u tu bolnicu doveden novi direktor koji se zove Doktor Smrt - Zlatibor Lončar koji je radio za kriminalni klan. Dva puta sam pisala o tom doktoru i lično ne smem ići u tu bolnicu. I to je moj strah, ne možeš da biraš, a takav čovek je šef.” (Tamara, Beograd)

- Braniteljke ljudskih prava su ugrožene, posebno u unutrašnjosti, kako od represije države tako i od društva/okruženja:

„U našem društvu ono što mi aktivistkinje mislimo, radimo i govorimo za nas je nebezbedno. Kod većine u društvu to izaziva agresiju i nasilje prema nama.“ (Mirjana, Leskovac)

„Kao aktivistkinja se ne osećam ni u jednom segmentu bezbedno. Prvo, na ulici, jer je preko 1 200 ljudi iz Vlasotinca činilo zločine u ratovima u bivšoj Jugoslaviji. Drugo, ne osećam se bezbedno od policije jer mi jedan policajac, koji je činio zločine na Kosovu, preti svaki put kada me vidi i kaže mi da će me ubiti kada dođe vreme za to. Ne osećam se bezbedno ekonomski, jer kao aktivistkinja ne mogu da se zaposlim jer imam više od 50 godina. Privatnici kažu da ću buniti radnike i radnice. Koliko god mi aktivistkinje govorimo glasno i jasno, nikada se nećemo osećati bezbedno, ali smo naučile da živimo sa tim.“ (Svetlana, Vlasotince)

„Ja se ne osećam bezbedno u svom gradu jer ne smem da iskažem svoje mišljenje o bilo čemu. Kada god počnem nešto da pričam, neko kao da će me ubiti preko stola.“ (Ivana, Leskovac)

„Meni kao aktivistkinji smeta, to što skoro svuda nailazim na zid nerazumevanja. Nebezbedna sam kao aktivistkinja jer me neobrazovani i neinformisani nazovi političari anatemišu. Smeta mi obraćanje predsednika T. Nikolića rečnikom primitivizma, smeta mi što je premijer ove države đak Slobodana Miloševića... Strah me je od budućih nemira, do kojih će doći zbog ovakve politike.“ (Jasmina, Vlasotince)

„Ja sam sinoć na jogi imala Prajd majicu, i sve žene su se okrenule. One tako pokazuju taj izgon i isključivanje drugosti. I što je veća kriza, time je isključivanje ozbiljnije. I te žene su izgubile svoje pređašnje ekonomske pozicije, i one su nebezbedne, ali je ogromno njihovo gađenje prema nama koje smo aktivne, koje se suprotstavljamo nasilju.“ (Staša, Beograd)

- Široko rasprostranjeno osećanje nemoći i očajanja čine društvo još ranjivijim i nebezbednijim, a umesto akcije i otpora prevladavaju pasivnost i ravnodušnost većine:

„Nebezbednom me čini veliko očajanje i patnja ljudi.“ (Marija, Beograd)

„U Pljevljima smo imali 29 samoubistava i 11 pokušaja samoubistva u poslednja četiri meseca. Niko od njih nije imao više od 30 godina. Niko se

ozbiljno time ne bavi, niko se ne uznemiriva oko toga. Mi smo ravnodušni." (Sabina, Pljevlja)

„Ja se jako plašim što je narod toliko pasivan, to će da nas odvede u užasnu nebezbednost. Ako vas vide da ste pali, oni će samo da prođu." (Ružica, Beograd)

„Više se brinem za druge ljude... Možda zato što je moj život pri kraju, pa se osećam bezbedna..." (Fika, Beograd)

„Mi srećemo žene koje bi se bavile aktivizmom, da nisu užasno fizički iscrpljene i eksploatisane. Velika je privilegija da se javno iskažeš, to te čini dostojanstvenom, a za to veliki broj ljudi nema priliku." (Marijana, Beograd)

„Nebezbednom me čini krah društva, siromaštvo, raspad sistema. Postala sam malo pesimistična, teško da ima mesta gde se osećam bezbedno." (Ivana, Beograd)

„Mnoge od nas aktivistkinja pogađa rasprostranjenja patnja drugih ljudi, a to je deo etike brige. Nemoguće je živeti bezbedno u društvu gde je tako veliki broj ljudi nebezbedno, jer ako bismo se tako sebično, individualsitički ponašali, ukinuli bismo solidarnost." (Ljilja, Beograd)

III deo: Alternative – gde se osećamo najbezbednije?

Učesnice seminara su najvećim delom vezivale svoju bezbednost za angažman u civilnom društvu (ženskim grupama), akcijama na ulici, solidarnosti, potom u porodici, odnosima prijateljstva, čitanju...

„Najbezbednije se osećam sa vama na ulici. Time pomažem da se i drugi osećaju bezbedno." (Ružica, Beograd)

„Najbezbednije se osećam u ŽUC-u." (Ljiljana, Beograd)

„Osećam se jako dobro kod kuće i i kod žena." (Fika, Beograd)

„Dobro se osećam kada se čujem sa drugaricama, sa ŽUC-om." (Nada, Novi Sad)

„U ŽUC-u sam bezbedna." (Sabina, Pljevlja)

„ŽUC je sigurnost za moju porodicu i mene." (Danica, Beograd)

„Osećam se sigurno možda u svojoj kući." (Tamara, Beograd)

„Bezbedno se osećam kada čitam knjigu." (Marija, Sremski Karlovci)

„U raznim ženskim grupama se osećam sigurno." (Dijana, Beograd)

„Najbezbednije se osećam u solidarnosti, akciji i borbi." (Staša, Beograd).

„Ja se najbezbednije osećam na terenu, u svom radu sa ženama u ruralnim sredinama. Smatram sebe bezbednom samo kada radim sa ženama, kada delim znanje sa njima, kada im pomognem, kada im nešto završim, nabavim deci knjige... Utočište mi je i slikanje, knjige, pisanje, moja soba, zbirka kratkih priča „Kula od peska“, komedija „Radna prava žena“, zbirka poezije „Nedodir nemir rađa.“ (Jasmina, Vlasotince)

„Kada sam na terenu, kada sam uličarka, veoma sam bezbedna. Čak bih bila bezbednija da nema policije, da ne dira nas, njih da hapsi, a nas da pusti. Drugo utočište je moj stan, moj fejs, koji mi je 'zakon'. Kada mi neko ne odgovara, samo ga dilitnem, kad bih mogla da dilitnem Nikolića i Dačića bila bih srećna.“ (Mara, Beograd)

„Meni je utočište moj stan, porodica, priroda, šetnja pored reke, prijatelji i prijateljice, muzika, knjige. Novo utočište je kada se sa sličnim ljudim povezujem, a mnogi prijatelji su mi otišli tokom ratova tako da mi je to, eto, novo utočište.“ (Aleksandra, Niš)

„Osećam se bezbedno kada sam u svojoj sobi, slušam muziku i čitam, zatim sa unukama, kada se igram. I u ŽUC-u, u akcijama sa ženama.“ (Mirjana, Leskovac)

„Sa ženama ŽUC-a, na akcijama ili u stanu ŽUC-a, u stanu sa svojom decom i kućetom.“ (Mariola, Niš)

Komparativna analiza odgovora i stavova žena – još neki zaključci

Upoređujući odgovore date tokom vežbe sa odgovorima iz prethodnih seminara u kojoj su učesnice navodile po jednu, a najviše tri asocijacije vezane za reč bezbednost, pokazalo se da:

- Ljudska bezbednost je u svim segmentima ugroženija nego ranije (2005. i 2010): Ovo se posebno ispoljava u političkoj i institucionalnoj nebezbednosti.

- Pljačkaška privatizacija izaziva stalni strah od gubitka posla: Većina učesnica nemaju stalni posao, već privremeni ili povremeni radni angažman, tako da se ekonomska bezbednost svodi isključivo na očuvanje radnog mesta, a ne na radne uslove – ovo se još više ispoljava u poslednjem edukativnom seminaru (2012).

- **Zbog ugroženosti svih nivoa ljudske bezbednosti, žene manje posvećuju pažnju rodnoj dimenziji bezbednosti:** U odnosu na prethodni period, rodna dimenzija bezbednosti zauzima drugorazrednu poziciju, ali ne zato što žene nemaju svest o tome već stoga što ih briga o drugima mnogo više zaokuplja od brige o sebi.

- **Pozitivni mir jeste preduslov za ljudsku i rodnu bezbednost:** Kao i na prethodnim seminarima, najveći broj asocijacija vezanih za bezbednost odnose se na pozitivni mir (mir nije samo odsustvo rata, već i odsustvo mržnje, straha, bede, nepravde...), što ukazuje na pozitivan učinak edukativnih aktivnosti na podizanje svesti o pojmu ljudske bezbednosti.

Upoređujući iskustvo iz radionica iz ovog i prethodnih perioda, takođe možemo zaključiti sledeće:

- **Bezbednost je ugrožena i strahom od nemira i rata, jer su se na vlast vratili kreatori i saučesnici režima koji je vodio ratove devedesetih godina XX veka:** U odnosu na iskustva na terenu iz prethodnog perioda, ova vrsta straha i ugroženosti je daleko više izražena, posebno u Vojvodini nakon dolaska 'novih vlasti' i izvesnog gubitka Kosova. Međutim, u ovom periodu klima straha obuhvata i druge delove Srbije, što se može tumačiti i kao posledica jačanja autoritarne moći svedene na mali krug nosilaca vlasti.

- **Učesnice seminara političku i institucionalnu nepravdu i diskriminaciju ističu kao glavni izvor nebezbednosti:** Ostale dimenzije nebezbednosti stavljale su u drugi plan, zato što je politička ne/bezbednost povezana sa ekonomskom nebezbednošću. Naime, učešće u partokratskoj moći predstavlja garanciju za socijalnu i ekonomsku bezbednost, tačnije, u ovom kontekstu od toga zavisi osećaj ne/bezbednosti. Svi nivoi ljudske bezbednosti (posebno, ekonomsko-socijalna, zdravstvena, obrazovna prava...) postali su roba na tržištu i njihovo ostvarenje zavisi od udaljenosti ili bliskosti od centara ekonomske i političke moći.

- **Osećaj ranjivosti i ugroženosti prožima svakodnevno iskustvo žena svih generacija:** U prethodnom periodu, viši stepen ugroženosti iskazivale su žene mlađe generacije. Posebnu ranjivost izražavaju žene koje su izgubile posao u poodmaklom dobu, to jest one kojima je ostalo par godina do penzije, pa se plaše da neće ostvariti to pravo. Sem toga, naučene da se brinu o drugima, da se žrtvuju za druge, žene srednje i starije gene-

racije imaju osećaj izrazite teskobe, pa i krivice zbog nemogućnosti da 'deci' obezbede bolje uslove života.

- **Dugotrajni period oskudice, neizvesnosti i straha izaziva sve ozbiljniju zdravstvenu nebezbednost žena:** Ovo je daleko izraženije nego u prethodnom periodu, a posebno je izražen strah od nemogućnosti lečenja i svest da zdravlje nije osnovno ljudsko pravo, već roba ili „ako imaš pare, imaš zdravlje...“.

- **Nepoverenje u moć institucionalnih promena, ali i promene putem sindikalnih oblika organizovanja:** Iako svesne da nepravedni sistem proizvodi bedu i nepravdu, učesnice seminara nemaju poverenje ni u jednu instituciju. Međutim, retko pominju i sindikalnu borbu, verovatno zbog razočaranja i fragmentarnosti tog pokreta.

- **Žene se osećaju najbezbednije u ženskim grupama:** Učesnice seminara imaju najviše poverenja u alternativne vidove organizovanja, u žensku akciju i solidarnost, što je identično kao u prethodnom periodu, a to se može objasniti većinskom pripadnošću tim grupama, ali i zasićenošću i umorom od tereta brige o drugima.

Ženska povelja bezbednosti

Jedan od segmenata seminara *Orodnjavanje ljudske bezbednosti – ka feminističko-antimilitarističkom pojmu bezbednosti* bilo je i pisanje naše, Ženske povelje bezbednosti. U okviru ovog segmenta, Diana Miladinović i Staša Zajović su dale kratak istorijski prikaz alternativnih inicijativa u svetu, u vezi sa ženskim ljudskim pravima i mirom.

Nakon toga, učesnice su tokom celog seminara upisivale/ispisivale svoju viziju bezbednosti u cilju stvaranja feminističko-antimilitarističkog koncepta bezbednosti. Takođe su jasno izrazile potrebu za primenom međunarodnih dokumenata u vezi sa bezbednošću, ali i dopunjavanjem i obogaćivanjem sadržaja tih dokumenata, u skladu sa problemima sa kojima se suočavaju žene na terenu.

Učesnice ovih edukativnih seminara su na sledeći način izrazile autonomni pojam i sadržaj bezbednosti (koncept odgovora navodimo po učestalosti):

Bezbednost = odsustvo nasilja nad ženama, jednak pristup moći (političkoj, ekonomskoj, socijalnoj): jednakost, pravo na rad i plata za taj rad, pravo na školovanje, besplatno školovanje i obrazovanje, pravo na besplatno zdravstveno osiguranje, stop patrijarhatu, pravo da budem na selu zaštićena, pravo na samostalnost, da mi aktivistkinje i borkinje za ljudska prava ne budemo na egzistencijalnoj margini, pravo da žene preko 50 godina ostvare penzije, bolji položaj za Romkinje, pravo da ne budem stavljena u drugi plan u bilo kojoj sferi samo zato što sam žena, želim da moja ženska prava budu poštovana svuda – na ulici, u kući, na poslu, pravo na dostojanstveno starenje, život bez siromaštva, pravo da budemo uključene u donošenje odluka, rodna ravnopravnost, sprečavanje nasilja kroz prevenciju istog, da žene bude cenjene u svakom pogledu...

Bezbednost = mir kao odsustvo straha, mržnje, bede, svih vidova diskriminacije, nepravdi: hoću miran život, želim mir u porodici, hoću slobodno da šetam ulicom, hoću da nam vrate osmeh, istinska vladavina prava, ljubav i poštovanje, hoćemo da se osećamo sigurno i odgovorno, hoću besplatno školovanje, mir je preduslov za dostojan život žena, hoću da radim i da živim od svog rada, život bez siromaštva, zdravlje...

Bezbednost = sloboda od straha da budemo drugačije, bezbednost je slobodno definisanje identiteta, da kršimo nametnute etničke, državne, kulturne konsenzuse, da budemo neposlušne svim propisanim ulogama – da budemo isključivo ono što mi same odaberemo: hoću pravo na različitost, pravo da slobodno volim koga hoću, pravo na pravo da se branim sama i da postojim sama, pravo da mislim različito, pravo da želim drugačije, poštovanje različitosti, snaga zajedništva, hoću laičku državu...

Bezbednost je striktna primena zakona tranzicione pravde = suočavanje s prošlošću i kažnjivost svih ratnih zločina: pokretanje kampanja, zakonodavnih inicijativa za kažnjavanje počinitelaca svih ratnih zločina, prvo onih počinjenih u naše ime, a potom i svih ostalih („Ne u naše ime“), pravo da znam koliko se troši za haške optuženike na osnovu Zakona o pomoći haškim optuženicima i njihovim porodicama, primena Zakona o lustraciji i otvaranju tajnih dosijea, promena dominantnih kulturnih modela i obrazovnog sistema nacionalističko-militarističkog tipa...

Feminističko-antimilitaristički koncept bezbednosti = sve za mir, zdravlje i znanje, ništa za naoružanje: više oružja ne znači veću bezbednost - što je veća vojna potrošnja i vojni troškovi, bezbednost je manja, demilitarizacija na svim nivoima, demokratska civilna kontrola, ministarstvo odbrane je ministarstvo rata, demilitarizacija je moje pravo, nadzor nad oružanim snagama mora da vrši demokratski izabrana civilna vlast...

Feminističko-antimilitaristički koncept bezbednosti = globalna ženska akcija za ukidanje imuniteta pripadnicima mirovnih misija UN: umesto da štite žene, u mnogim delovima sveta oni su počinili seksualne zločine nad ženama; vršenje pritiska na UN radi ukidanja tog imuniteta, borba za kažnjivost zločina, to je demilitarizacija prema Rezoluciji 1325...

Feministički koncept bezbednosti je uključivanje žena u mirovne pregovore: da žene utiču u svim segmentima i primeni Rezolucije 1325 - u mirovnim pregovorima, da žene utiču na pregovarački proces između Kosova i Srbije, da se Rezolucija 1325 primenjuje u pregovorima između Srbije i Kosova, rezolucije su samo prazna priča, reči, ma kako bile zavodljive i lepe, ništa ne znače ako se ne primenjuju...

Feministički koncept bezbednosti je ženska solidarnost, uzajamna podrška, zajednički rad žena protiv militarizma: izvan i iznad državnih, nacionalnih granica u cilju stvaranja sveta bez vojnog i svakog drugog nasilja...

Nasilje nad ženama treba da postane deo strategije nacionalne bezbednosti: život bez nasilja, da žene budu slobodne od muškog seksualnog nasilja...

Feministički koncept bezbednosti je pravo žena na samoopredeljenje - otpor društvenoj kontroli nad ženama: pravo na reproduktivna i seksualna prava, moje telo, moja teritorija, pravo da biram ko će me štiti...

(Transkripte uradila: Gordana Subotić)

Metodologija istraživanja

Metodologija ovog monitoring izveštaja je bila osmišljena u saradnji sa konsultantkinjom i nezavisnom istraživačicom Biljanom Branković. Prvo smo zajednički definisale indikatore koje su izabrale učesnice gore navedenih edukativnih seminara, potom smo u skladu sa tim odredile ciljeve i zadatke istraživanja i specifične probleme koje ćemo u istraživanju obrađivati. Nakon prikupljanja relevantne literature, utvrdile smo niz pitanja koje ćemo postaviti institucijama u skladu sa prethodno definisanim indikatorima. Izveštaji koje ćete pročitati imali su više verzija – svaku smo zajedno razmatrale i analizirale. Nastojale smo da se pojedinačni izveštaji uklope u zajednički okvir i ispune jedinstvene metodološke kriterijume – konsultantkinja je komentarisala svaku verziju izveštaja, a potom smo ih zajedno analizirale. Proces izrade ove knjige bio je feministički i pored istraživačica uključio je veliki broj žena.

Metode istraživanja i dobijanja podataka u ovom izveštaju su ispitivanje i analiza dokumenata. U okviru ispitivanja, članice Radne grupe su institucijama, koje su navedene kao nosioci aktivnosti u NAP-u, upućivale dopise sa pitanjima vezanim za indikatore koje istražuju. U okviru analize dokumenata, članice Radne grupe su analizirale odgovore institucija na pitanja. Članice radne grupe su, pored analize odgovora institucija, da bi došle do podataka u vezi sa indikatorima, analizirale i ostala domaća i strana javno dostupna dokumenta i statističke podatke. Istraživački tekstovi, koje ćete imati prilike da čitate u ovom radu, sadrže sređene i obrađene podatke i ocenu i analizu podataka (dobijenih od strane institucija i iz ostalih javno dostupnih izvora). Zbog čestog ćutanja institucija (ćutanje uprave), članice Radne grupe su bile u konstantnoj komunikaciji sa Poverenikom za informacije od javnog značaja, kome se ovom prilikom srdačno zahvaljujemo.

Iskustva u komunikaciji sa institucijama

U ovom odeljku potrudimo se da što bolje opišemo situacije na koje smo nailazile u našoj svakodnevnoj komunikaciji sa institucijama, u toku monitoringa sprovođenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji. Rad na monitoringu zahtevao je stalnu komunikaciju sa institucijama, iz sledećih razloga:

- Izveštaji institucija su u najvećem broju slučajeva kasnili ili uopšte nisu bili dostupni javnosti. (Izrada sajta, koji bi sadržao sve izveštaje institucija koje je Multisektorsko koordinaciono telo (MSKT) najavilo još decembra 2012. godine, nije se okončala do objavljivanja ove knjige.)
- Različite institucije objavljivale su izveštaje za različite vremenske periode (januar – jun, januar – decembar) tako da nije bilo moguće dobiti podatke za isti indikator i isti period od različitih institucija.
- Izveštaji nisu sadržali potrebne podatke, tako da su članice Radne grupe morale da upućuju pitanja u vezi sa indikatorima koje prate.

Neka od iskustava koje su članice Radne grupe, analizirajući odgovore, stekle za šest meseci stalne komunikacije sa državnim institucijama (direktno ili preko Poverenika) su sledeća:

- institucije nisu odgovarale na dopise Radne grupe;
- institucije izbegavaju da daju direktne odgovore na pitanja koje su članice Radne grupe postavile;
- institucije ne razumeju pitanja iako su pitanja vrlo jasna, direktna i vezana za tačke i aktivnosti NAP-a (a institucije su navedene kao jedan od nosioca aktivnosti);
- institucije ne znaju ko je nadležan za sprovođenje aktivnosti za koju postavljamo pitanje (iako su navedene kao jedan od nosioca) i upućuju nas na neke druge;
- institucije prezentuju svoje redovne aktivnosti kao aktivnosti NAP-a;
- institucije prezentuju aktivnosti koje su predviđene u okviru drugih strategija kao aktivnosti NAP-a;

- relevantne osobe iz institucija su se ponašale uvređeno zbog toga što smo u maju 2013. postavljale pitanja vezana za aktivnosti za koje je rok sprovođenja do 2015. godine;
- čest odgovor institucija bio je da nemaju tražene podatke, iako su navedene kao nosioci aktivnosti;
- institucije su u odgovoru na pitanja upućivale na njihove izveštaje, a pregledom izveštaja zaključivale smo da nema odgovora na pitanja koje smo postavile (tako su institucije izbegle odgovor na naša pitanja);
- institucije, kao odgovor na pitanje koje je bilo veoma jasno, direktno i vezano za konkretnu tačku i aktivnost NAP-a, daju informaciju da su imenovali osobu u telo NAP-a (što nije bio odgovor na naše pitanje).

U okviru istraživanja sprovedenog od januara do juna 2013. godine, Radna grupa Žena u crnom za monitoring sprovođenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici uputila je:

- 287 pitanja i 107 zahteva prema više od 50 institucija;
- pokrenula 28 postupaka pred Poverenikom za informacije od javnog značaja;
- pokrenula jednu tužbu pred Upravnim sudom protiv četiri institucije.

Periodi na koje su se odnosila pitanja, koje je Radna grupa Žena u crnom za monitoring sprovođenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji slala institucijama, zavisili su od indikatora (aktivnosti same institucije kojoj su bila upućivana pitanja). Pitanja, koja su članice Radne grupe upućivale institucijama, odnosila su se na period od juna 2012. do juna 2013. godine (osim Jelene Jovanović, koja je u svojim istraživačkim tekstovima pod naslovom *Tranziciona pravda u Republici Srbiji* upućivala pitanja koja su se odnosila na period od 1. aprila 2012. do 1. aprila 2013. godine).

Uspešnost u sprovođenju aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije, u istraživačkim tekstovima koji slede ocenjićemo na skali:

Pogoršanje	Nema napretka	Mali napredak	Napredak
------------	---------------	---------------	----------

Uspesi ženskih mirovnih organizacija – ojačavanje u cilju vršenja pritiska na institucije da sprovedu NAP

Žene u crnom su se 2012/13. godine trudile da iskustva i informacije o sprovođenju NAP-a za primenu Rezolucije 1325 pošalju na što više adresa i da se umreže sa što više OCD (na nacionalnom i međunarodnom nivou), kako bi pritisak na institucije da preduzmu obaveze i ispune ciljeve Rezolucije 1325 bio veći. Žene u crnom su se u 2012/13. godini, pored tri organizacije koje su deo Radne grupe, umrežile sa još šest organizacija u izveštavanju o sprovođenju tačaka koje čine agendu *Žene, mir, bezbednost* u Republici Srbiji. Izveštaj o sprovođenju agende *Žene, mir, bezbednost* i sprovođenju NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji u 2012/13. godini Žene u crnom su poslale:

Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW Komitetu) – Žene u crnom su zajedno sa još četiri ženske OCD (Autonomni ženski centar, ASTRA, Labris i Glas razlike) učestvovala u pisanju izveštaja *Senka nad Srbijom* (2013)⁴ koji je pratio Drugi i Treći periodični izveštaj o primeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) na 55. Zasedanju CEDAW Komiteta u Ženevi. Članice Radne grupe za monitoring, aktivistkinje Žena za mir i Žena u crnom, su na predstavljanju izveštaja *Senka nad Srbijom*, sastanku sa članicama CEDAW Komiteta i sastanku sa jednom od članica Komiteta, Dubravkom Šimonović, pričale o „crnim listama“ na kojima se nalaze OCD u Republici Srbiji (više u tekstu Diane Miladinović, *Položaj braniteljki/a ljudskih prava u Republici Srbiji*) i o primeni Rezolucije 1325 (neprilagođenosti aktivnosti NAP-a postkonfliktnom kontekstu Republike Srbije). Sastanci su rezultirali pitanjima koje je Komitet postavio delegaciji Republike Srbije na zvaničnom predstavljanju Drugog i Trećeg periodičnog izveštaja o primeni

4 Autonomni ženski centar, ASTRA, Žene u crnom, Labris i Glas razlike. 2013. *Senka nad Srbijom – Izveštaj nevladinih organizacija za 55. Zasedanje Komiteta CEDAW 2013*, str. 45-48. http://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/2013/Senka_nad_Srbijom.pdf. pristupljeno 29.07.2013.

Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW). Pitanja koja su članice Radne grupe za monitoring prosledile CEDAW Komitetu i koja je Komitet postavio državi, a na koje država nije dala odgovor, bila su:

- ✓ Da li postoje mere i merljivi indikatori za praćenje potreba žena i devojaka među izbeglicama i raseljenim licima?
- ✓ Kada će Republika Srbija da usvoji Deklaraciju o braniteljima i braniteljicama ljudskih prava iz 1998. godine?
- ✓ Da li država planira da kroz specijalne privremene mere (programe reintegracije i rehabilitacije bivših učesnika/ca u oružanim sukobima, programe pomoći i podrške ženama izbeglicama i raseljenim licima) reši neke od gorućih postkonfliktnih problema? Ovde je naloženo državi da sledeći put kroz indikatore prezentuje napredak i prikaže šta je urađeno.
- ✓ Da li postoje programi pomoći (ekonomske, psihološke) ženama koje su silovane u toku rata?
- ✓ Kako je moguće da Republika Srbija sprovodi Rezoluciju 1325, a da ženske organizacije nisu konsultovane u poslednjim pregovorima sa Kosovom?

Jedino pitanje na koje je odgovoreno, ali ne na pravi način bilo je pitanje:

- ✓ Šta znači kvantitativna reprezentacija žena u odnosu na muškarce, kada se govori o primeni Rezolucije 1325 u Republici Srbiji? Kako to utiče na sprovođenje Rezolucije 1325? Šta znači ta informacija?

Preporuke CEDAW Komiteta (2013)⁵ državi, koje su izašle 25. jula 2013. godine, sadržale su informacije koje su članice Radne grupe prosledile Komitetu. Neke od njih su:

Tačka 19. a) Preduzeti korake za proširenje specijalnih mera, u skladu sa tačkom 4(1) Konvencije, i u skladu sa Generalnim preporukama broj 25 (1992), kao deo neophodne strategije za ubrzanje suštinske jednakosti žena, posebno grupa koje su u neravnopravnom položaju – žene pogođene ratom, žene koje žive sa HIV-om – u svim poljima Konvencije;⁶

Tačka 29. b) Uključiti ženske organizacije u sprovođenje politika mira i bezbednosti, uključujući u to i pregovore sa Kosovom.⁷

Zajedničkim snagama, sa ostalim organizacijama koje su pisale izveštaj *Senka nad Srbijom*, uspele smo da naš rad i naše teme budu deo preporuka o kojim će država morati da izveštava CEDAW Komitet i 2017. godine.

European Peacebuilding Liaison Office (EPLO) – izveštaj Žena u crnom o sprovođenju NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji biće i deo Studije o implementaciji Rezolucije 1325 u Evropi (eng. *UNSCR 1325 in Europe: 21 case studies of implementation*). Izveštaj će izaći u oktobru 2013. godine i biće dostupan na sajtu: <http://www.eplo.org/implementation-of-uns-cr-1325-in-europe>.

Globalna mreža graditeljki mira (eng. *Global Network of Women Peacebuilders*) – izveštaj o sprovođenju NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji, koji će biti objavljen u izveštaju Globalne mreže graditeljki mira, Žene u crnom su radile sa Beogradskim centrom za bezbednosnu politiku, Fondom za humanitarno pravo i Autonomnim ženskim centrom. Za ovu priliku izveštaj će biti prezentovan u Misiji Kanade u Njujorku, u oktobru 2013. godine. Izveštaj će biti dostupan na sajtu: <http://www.gnwp.org>.

Sve uspehe koje smo postigle dugujemo solidarnoj pomoći i podršci domaćih i međunarodnih OCD, kojima se ovom prilikom zahvaljujemo.

5 United Nations, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Serbia**, Distr.: General, 25 July 2013, CEDAW/C/SRB/CO/2-3

6 Ibid, strana 5.

7 Ibid, strana 8.

Žene u mirovnim pregovorima

Odlučivanje

Cilj 1. Povećanje zastupljenosti žena u sektoru bezbednosti i na rukovodećim mestima, posebno u državnim institucijama koje odlučuju o bezbednosnim pitanjima.⁸

Uključivanje

Poseban cilj: Afirmisanje važnosti uloge žena u rešavanju sukoba, u pregovaranju, postizanju sporazuma, i u njegovoj primeni u praksi.

Aktivnost 1.1. Obezbeđivanje institucionalnih mehanizama ravnopravnog učešća žena u rešavanju sukoba, tako što će u pregovaračkim timovima i multinacionalnim operacijama biti obezbeđeno učešće najmanje 30% žena.

Nosioci aktivnosti: Narodna skupština – Odbor za odbranu i bezbednost, Odbor za ravnopravnost polova, Zakonodavni odbor, Odbor za međunarodne odnose u saradnji sa Vladom, a posebno sa Ministarstvom odbrane, Ministarstvom unutrašnjih poslova, Ministarstvom spoljnih poslova, Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Ministarstvom rada i socijalne politike.⁹

8 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 39.

9 Ibid, strana 47.

Uvod

Član 7, Konvencije CEDAW (1981)¹⁰ nalaže državama da u cilju eliminacije diskriminacije nad ženama omoguće učestvovanje žena u političkom i javnom životu, u formulisanju vladine politike i implementacije. Tačka 2, Rezolucije 1325 (2000)¹¹ nalaže Generalnom sekretaru „da sprovede svoj strateški plan delovanja (A/49/587), koji poziva na povećano učešće žena na svim nivoima odlučivanja u rešavanju sukoba i mirovnim procesima“. Tačka 8 „poziva sve uključene strane da pri pregovorima i implementaciji mirovnih sporazuma usvoje rodnu perspektivu, *inter alia* da uključe žene u sve mehanizme implementacije mirovnih sporazuma“.

Shodno tome da je Republika Srbija potpisnica CEDAW Konvencije i da je 2010. godine usvojila Rezoluciju 1325 i donela NAP, u okviru ovog poglavlja bavićemo se učešćem žena u pregovorima sa Kosovom.

U NAP-u (2009)¹² se navodi da „ključni problem u vezi sa ulogom žena u odlučivanju jeste odsustvo njihovog uticaja na odlučivanje o pitanjima relevantnim za očuvanje mira i bezbednosti“. Međutim, NAP u vezi sa ovim problemom prepoznaje samo žene koje su već zaposlene u sektoru bezbednosti. Kao „osnovni razlog zbog kojeg žene imaju neznatan uticaj na odlučivanje u oblasti odbrane i bezbednosti identifikovana je nezadovoljavajuća zastupljenost žena u državnim institucijama“ u dva segmenta (*inter alia*):

- mirovnim pregovorima i mirovnim operacijama,
- misijama i delegacijama koje vode mirovne pregovore.¹³

10 Ujedinjene Nacije.1981. *Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama*, Član 7. http://www.centaralter.org.rs/CEDAW_konvencija.pdf. pristupljeno 20.06.2013.

11 Beogradski fond za politički izuzetnost. 2010. *Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u Srbiji – O ženama, miru i bezbednosti - Preporuke za izradu Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN u Srbiji*, str. 58. http://www.bfpe.org/BFPE_OLD/www.bfpe.org/files/BFPE-brosura.pdf. pristupljeno 28.06.2013.

12 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, str 37.

13 Ibid.

Žene izvan sektora bezbednosti, prema NAP-u nisu prepoznate kao akterke u odlučivanju o miru i bezbednosti.

Kao jednu od aktivnosti za ispunjenje cilja NAP-a (2009)¹⁴ – „afirmisanje važnosti žena u rešavanju sukoba u pregovaranju, postizanju sporazuma i u njegovoj primeni” – NAP predlaže „obezbeđivanje institucionalnih mehanizama ravnopravnog učešća žena u rešavanju sukoba, tako što će u pregovaračkim timovima i multinacionalnim operacijama biti obezbeđeno učešće najmanje 30% žena” do 2013. godine. Kao nosioce ove aktivnosti NAP navodi Narodnu skupštinu, Odbor za odbranu i bezbednost, Odbor za ravnopravnost polova, Zakonodavni odbor, Odbor za međunarodne odnose u saradnji sa Vladom, a posebno sa Ministarstvom odbrane, Ministarstvom unutrašnjih polova, Ministarstvom spoljnih poslova, Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i Ministarstvom rada i socijalne politike.

Osim shvatanja da samo žene zaposlene u sektoru bezbednosti imaju pravo da učestvuju u odlučivanju i da budu uključene u mirovne pregovore, ono što je očigledno iz pomenutih aktivnosti NAP-a jeste i uključivanje žena zaposlenih u sektoru bezbednosti samo u kvantitativnom smislu. Ovakvu vrstu rodne osvešćenosti ili maskulinizacije žena, u želji da se dokaže da žene mogu da obavljaju većinu poslova koje društvo rezerviše za muškarce, Beti Rirdon naziva „negativni feminizam”. Prema njoj, ovakva praksa samo daje podršku ratnom sistemu. Žene i ženske organizacije, koje su lobirale za Rezoluciju 1325 i koje su se zalagale za mir, imale su na umu promenu sistema, a ne pothranjivanje istih vrednosti maskulinizacijom žena i njihovim kvantitativnim uključivanjem bez promene suštine (Rirdon; prema Subotić, 2013).¹⁵ Žene u crnom su ovakvu praksu države kritikovale još 2010. godine u svojim Komentarima na Nacrt NAP-a (2010)¹⁶.

14 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, str. 47.

15 Beti Rirdon u: Subotić, G. 2013. *Sprovođenje Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 Žene, mir, bezbednost: uporedna analiza Sjedinjene Američke Države i Srbije*, strana 58. Master rad, Beograd: Fakultet političkih nauka.

16 Komentari Žena u crnom na *Nacrt Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji*, strana 8.

U daljoj analizi bavićemo se:

• Pregovorima između Srbije i Kosova:

- a) učešćem žena zaposlenih u sektoru bezbednosti u pregovorima – da li je ispunjena aktivnost NAP-a (2010),¹⁷ „obezbeđivanje institucionalnih mehanizama ravnopravnog učešća žena u rešavanju sukoba, tako što će u pregovaračkim timovima i multinacionalnim operacijama biti obezbeđeno učešće najmanje 30% žena“ do 2013. godine;
- b) učešćem ženskih OCD u pregovorima.
 - Inicijativama, aktivnostima i zahtevima ženskih OCD u vezi sa Rezolucijom 1325 i pregovorima sa Kosovom, kao i time kakav je bio odgovor institucija Republike Srbije na inicijative.

Informacije o pregovorima smo najvećim delom uzimale iz medija zbog:

- netransparentnosti institucija,
- oznaka tajnosti na dokumentima koji se tiču pregovora sa Kosovom (a koji se odnose na članove tima za pregovore),
- ćutanja institucija (ćutanja uprave), koje vode proces pregovora, na naše Zahteve za pristup informacijama od javnog značaja.

Pregovori između Republike Srbije i Kosova 2010-2013. godine

2010-2012.

Evropska unija je 2010. godine uticala da se pokrene dijalog između vlada Srbije i Kosova. Dijalog je počeo simbolično 8. marta, na Međunarodni dan žena, sa ciljem da se uspostave odnosi nakon proglašenja Deklaracije o nezavisnosti Kosova 2008. godine i počne sa rešavanjem nagomilanih problema koji otežavaju živote ljudi. Organizacije civilnog društva pozdravile su dijalog između Prištine i Beograda, smatrajući da je to neophodan korak ka rešavanju važnih pitanja sa kojima se suočavaju zajednice na Kosovu i u Srbiji, a koji je od značaja i za prostor bivše Jugoslavije, kao i EU

17 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 47.

u celini (Žene u crnom, 2010).¹⁸ Informacije o sastavu pregovaračkog tima Republike Srbije u ovom dijalogu objavili su mediji (Blic, 2011)¹⁹ tek nakon „skidanja oznake tajnosti sa dela zaključka o obrazovanju pregovaračkog tima u predstojećem dijalogu sa Prištinom“. Šef pregovaračkog tima bio je vladin službenik – politički direktor Ministarstva spoljnih poslova, a njegov zamenik, službenik iz Ministarstva za Kosovo i Metohiju. Teme pregovora, prema javno dostupnim podacima na sajtu Vlade Srbije (2013)²⁰ bile su: sloboda kretanja, matične knjige, katastarska evidencija, integrisano upravljanje prelazima, prihvatanje univerzitetskih diploma, carinski pečati, regionalno predstavljanje.

Radna grupa za monitoring je 2011. godine (Žene u crnom, 2012)²¹ u cilju dolaženja do podataka o zastupljenosti žena (kako NAP nalaže najmanje 30%) u pregovaračkom timu Republike Srbije u dijalogu sa Kosovom i postojanju kanala koji bi omogućili ženskim organizacijama da predlažu i zastupaju pitanja od interesa za pregovaračkim stolom, u dva navrata uputila pitanja šefu pregovaračkog tima. Na ova dva zahteva o pristupu informacijama od javnog značaja nikada nije odgovoreno. Uključivanju žena nije naročito doprinela ni EU koja posreduje u dijalogu između Beograda i Prištine.

Proces dijaloga sa Prištinom u toku 2011/12. bio je obeležen odsustvom saradnje pregovaračkog tima Srbije sa ženskim mirovnim mrežama i drugim OCD.²²

18 Subotić, G., Ranković, A. (ur.) 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*: strana 32. Beograd: Žene u crnom.

19 Blic. 2011. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/230747/Sef-pregovarakog-tima-Borko-Stefanovic>. pristupljeno 18.6.2013.

20 Vlada Republike Srbije. <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=164576>. pristupljeno 2.6.2013.

21 Subotić, G., Ranković, A. 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*, strana 33. Beograd: Žene u crnom.

22 Ibid.

2012-2013.

Nakon predsedničkih i parlamentarnih izbora, u maju 2012. godine, pregovori sa Kosovom su podignuti na najviši nivo – nivo predsednika vlada Srbije i Kosova. Pre pristupanja pregovorima, Narodna skupština Republike Srbije usvojila je Rezoluciju o osnovnim principima za političke razgovore sa privremenim institucijama samouprave (2013).²³ Rezolucija, kao polazni dokument za pregovore, polazi od principa nepriznavanja Kosova kao suverene države i bavi se obezbeđivanjem sigurnosti i pune zaštite ljudskih prava srpske zajednice na Kosovu. Takođe, ona obavezuje vladu da zahteva zaštitu svih zajemčenih prava Srbima na Kosovu i Metohiji, posebno prava na povratak i imovinskih prava, te da nastavi rasvetljavanje sudbina nestalih lica i da prati sudske procese okrivljenima za etničko nasilje nad Srbima. Rezolucija se ne bavi pitanjima bezbednosti sa rodnog aspekta niti pominje važnost učešća žena u pregovaračkom procesu i postkonfliktnoj izgradnji mira.

Prema izjavama zvaničnika Republike Srbije iz medija, *Briselski sporazum* (2013)²⁴ postignut je u aprilu i ima 15 tačaka. Sporazum predviđa (*inter alia*) osnivanje Zajednice/Asocijacije većinski srpskih opština na Kosovu, koja bi bila otvorene i za druge opštine, ako su potpisnice sporazuma sa tim saglasne; Zajednica će imati nadležnosti u oblasti ekonomskog razvoja, obrazovanja, zdravstva, urbanog i ruralnog planiranja, kao i dodatne nadležnosti, prenete od centralne vlasti u Prištini. Takođe, reguliše i da će jedina policija biti kosovska policija – integraciju srpskih snaga u kosovsku policiju, kao i integraciju pravosudnog sistema na severu Kosova u jedinstveni sistem, održavanje lokalnih izbora u 2013. godini i obavezu formiranja timova za implementaciju sporazuma uz pomoć EU. Strane potpisnice su se obavezale da jedna drugu neće blokirati u procesu evropskih integracija. Prema pisanju medija (Slobodna Evropa, 2013)²⁵ u maju 2013. godine usvojen je i Plan za primenu Briselskog sporazuma.

23 Vlada Republike Srbije. 2013. *Rezolucija o osnovnim principima za pregovore sa privremenim institucijama samouprave*. http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/rezolucija-kim130113_cyr.pdf. pristupljeno 20.06.2013.

24 Press Online. 2013. „Originalan tekst Briselskog sporazuma”. <http://www.pressonline.rs/info/politika/269887/originalan-tekst-briselskog-sporazuma.html>. pristupljeno 20.06.2013.

25 Slobodna Evropa. 2013. „Vlada Srbije usvojila plan za primenu briselskog sporazuma”. <http://www.slobodnaevropa.org/content/vlada-srbije-usvojila-plan-za-primenu-briselskog-sporazuma/24997935.html>. pristupljeno 20.06.2013.

Do dana pisanja ovog izveštaja, ni Sporazum ni Plan primene sporazuma nisu objavljeni na zvaničnim sajtovima Vlade i Narodne skupštine Republike Srbije.

Pitanja u vezi sa sastavom pregovaračkog tima i temama pregovora Radna grupa je poslala: Vladi Republike Srbije, Predsedniku Vlade Republike Srbije i Prvom potpredsedniku Vlade Republike Srbije. Do juna 2013. godine, Radnoj grupi za monitoring nije odgovoreno na pitanja iz zahteva o pristupu informacijama od javnog značaja.

Od 2010. godine do danas ostalo je nepoznato da li je aktivnost NAP-a sprovedena i da li je u pregovaračkim timovima u pregovorima sa Kosovom bilo najmanje 30% žena.

Nije poznato učešće ženskih OCD u pregovorima. Prema javno dostupnim podacima, nije poznato da je EU u 2012/13. godini postavila uslov za veće učešće žena i ženskih OCD u pregovorima, i pored toga što se Rezolucija 1325 sprovodi u zemljama EU.

Savet EU je 2008. godine usvojio dva važna dokumenta o strategiji sprovođenja Rezolucija 1325 i 1820 u EU – *Comprehensive EU Approach to the implementation of UNSCR 1325 and 1820, Implementation of SCR 1325 as reinforced by 1820 in the context of European Security and Defence Policy (post-Lisbon known as Common Security and Defence Policy)*, (European Peacebuilding Liaison Office, 2010).²⁶

Takođe, u Izjavi EU o ženama, miru i bezbednosti iz 2005. godine (EU Presidency Statement – Security Council Resolution 1325: Women, Peace and Security, 2005)²⁷ tvrdi se da će se u okviru podrške EU primeni Rezolucije 1325 preduzeti mere promocije uloge žena u mirovnim pregovorima kroz njihovo učešće u mirovnim pregovorima, kao i da će se pojačati dijalog sa lokalnim i međunarodnim ženskim grupama.

26 European Peacebuilding Liaison Office. 2010. *UNSCR 1325 IN EUROPE 21 case studies of implementation*, p. 10.

27 European Union. 2005. *EU Presidency Statement - Security Council Resolution 1325: Women, Peace and Security*. http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_5204_en.htm. pristupljeno 25.05.2013.

Inicijative, aktivnosti i zahtevi ženskih OCD u vezi sa primenom Rezolucije 1325 i pregovorima sa Kosovom

Od 2005. godine ženske mirovne organizacije u Srbiji i na Kosovu aktivno prate dešavanja na planu pregovora između Srbije i Kosova i organizuju zajedničke akcije kako bi istakle potrebu za poštovanjem zahteva iz međunarodnih dokumenata Konvencije CEDAW i Rezolucije 1325 i uključivanjem ženskih OCD u pregovore.

Mreža ženskih organizacija iz cele Srbije, Mreža Žena u crnom sastala se sa Ženskom mrežom Kosova 2006. godine i formirale su *Žensku mirovnu koaliciju*, čiji je cilj bio da se poveća učešće žena u bečkim pregovorima između Srbije i Kosova, koji su otpočeli te iste godine.

Platforma Ženske mirovne koalicije (2006),²⁸ obe ove inicijative, počivala je na primeni Rezolucije 1325, zahtevajući od državnih organa:

- učešće žena u pregovorima o statusu Kosova,
- prepoznavanje i uvažavanje uloge ženskih mirovnih inicijativa u vezi sa pregovorima i statusom Kosova,
- transparentnost u pregovorima,
- pažljivo praćenje mirovnih pregovora i informisanje javnosti o njihovom napretku od strane ženskih mirovnih mreža Srbije i Kosova,
- priznavanje i poštovanje ženskih ljudskih prava od strane relevantnih aktera u međunarodnoj zajednici.

Nakon toga osnovan je i *Regionalni ženski lobi za mir, bezbednost i pravdu u jugoistočnoj Evropi* koji je sakupio aktivistkinje i političarke iz svih republika bivše Jugoslavije, oko pitanja vezanih za žene, mir i bezbednost.

Žene u crnom su ponavljale svoje zahteve iz *Rezolucije Žene, mir, bezbednost Žena u crnom* svake godine od 2005. do 2010. na godišnjicu Rezolucije 1325.

Zahtevi Ženske mirovne koalicije da se žene uključe u pregovore, kao i da se tačke koje one predlažu stave na agendu pregovora, nisu uzeti u obzir od strane Republike Srbije pri pregovorima.

Žene u crnom su pažljivo pratile političke pripreme za nastavak pregovora sa Kosovom od 2010. godine. Kao odgovor na nastavak pregovo-

28 Žene u crnom. 2006. *Ženski mirovni pregovori – Kosovo*. http://www.zeneu-crnom.org/index.php?option=com_content&task=view&id=173&Itemid=55&lang=sr. pristupljeno 15.06.2013.

ra, Žene u crnom, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Glas razlike, Rekonstrukcija ženski fond, Esperanca i SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja objavile su *Deklaraciju o Kosovu* (2012)²⁹. Deklaracijom se Republika Srbija, ponovo, kao i 2006. godine, poziva na striktno poštovanje Rezolucije 1325 i Rezolucije 1244. Poziva se na poštovanje odredbi kojima se garantuje učešće 30% žena u mirovnim pregovorima, poštovanje odredbi o kažnjivosti ratnih zločina i rešavanje pitanja nestalih. Takođe se naglašava važnost transparentnosti samog pregovaračkog procesa i važnost učešća žena u izradi polaznog političkog dokumenta za pregovore, a sve u skladu sa Rezolucijom 1325.

Deklaracija je upućena na više adresa vlasti u Srbiji i široj javnosti. Njenu važnost treba sagledati ne samo u svetlu pravnih obaveza Srbije kao države koja je usvojila NAP za primenu Rezolucije 1325, već i u svetlu konkretnih potreba na terenu, u postkonfliktnom periodu.

Institucije Republike Srbije nisu odgovorile ni na jednu inicijativu, aktivnost ili zahtev ženskih i drugih OCD u vezi sa pregovorima sa Kosovom od 2005. do danas.

Ženske OCD iz Radne grupe za monitoring uspele su da 2013. godine lobiraju CEDAW Komitet da stavi temu izostanka ženskih OCD u pregovorima sa Kosovom u preporuke Komiteta Republici Srbiji (više o tome u uvodnom delu knjige, u tekstu *Uspesi ženskih mirovnih organizacija – ojačavanje u cilju vršenja pritiska na institucije da sprovedu NAP*).

Preporuke:

1. Usvojiti zahteve OCD – Ženske mirovne koalicije (2006) i Deklaracije o Kosovu (2012).

Sprovedenje ove aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

29 Žene u crnom. 2012. *Učešće žena u dijalogu između Kosova i Srbije radi postizanja pravednog mira*. http://www.zeneucrnom.org/index.php?option=com_content&task=view&id=827&lang=sr. pristupljeno 15.06.2013.

Jelena Cakić

Podrška lokalnim inicijativama žena za izgradnju mira

„Želimo promenu, ne našminkanu, nego iskrenu promenu u našem društvu.“

Nevena Kostić³⁰

Uključivanje

Cilj 1. Afirmisanje važnosti uloge žena u rešavanju sukoba, u pregovaranju, postizanju sporazuma i u njegovoj primeni u praksi.

Aktivnost 1.3. Izgrađivanje mehanizama za rano upozorenje i pružanje podrške lokalnim inicijativama žena za nenasilno rešavanje sukoba.

Nosioci aktivnosti i saradnici: Ministarstvo odbrane, Ministarstvo unutrašnjih poslova i službe bezbednosti (Vojnoobaveštajna agencija, Vojnobezbednosna agencija, Bezbednosno-informativna agencija) u saradnji sa svim institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost polova u Republici Srbiji, uključujući pokrajinske i lokalne institucionalne mehanizme.

Vremenski okvir: 2010-2015.³¹

30 Nevena Kostić (1966-2011) iz Leskovca, feministkinja i mirovna aktivistkinja Žena za mir i Mreže Žena u crnom.

31 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 39.

Uvod

Nacionalni akcioni plan (Vlada Republike Srbije, 2010)³² u uvodnom delu polazi od uloge žena kao aktivnog subjekta, važnog za uspostavljanje stabilnog mira: „S obzirom da žene nisu samo žrtve rata i nasilja već mogu da imaju i aktivnu ulogu kao učesnice na sukobljenim stranama, ali i u pregovaračkom procesu, u smirivanju sukoba i nalaženju rešenja za mirno rešavanje konflikata, dugoročan razvoj i stabilizaciju regiona, ovaj dokument pruža mogućnost za definisanje takve njihove uloge u sektoru bezbednosti i društvu u celini“.

Cilj ovog istraživanja jeste da utvrdi da li je bilo planiranih i realizovanih aktivnosti izgrađivanja mehanizama za rano upozorenje i pružanje podrške lokalnim inicijativama žena za nenasilno rešavanje sukoba, kako to predviđa NAP (u delu koji reguliše uključivanje/povećanje učešća žena u rešavanju konflikata, postkonfliktnih situacija i veće učešće žena u multinacionalnim operacijama).

Mehanizmi za rano upozorenje

Prema definiciji Ujedinjenih nacija (Womens UN Report Network, 2010)³³ rano upozorenje predstavlja proces prikupljanja i analize informacija sa ciljem identifikovanja i preporučivanja strateških opcija za preventivne mere. Prema nezavisnim ekspertima Agencije Ujedinjenih Nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women) za žene, rat i razoružanje, formalni mehanizmi za rano upozorenje posmatraju potencijalnu kriznu situaciju, sakupljaju informacije i daju analizu koja će donosiocima odluka omogućiti izbegavanje rizika i nalaženje rešenja za preventivne mere.

U ovom delu analiziramo aktivnosti NAP-a, odnosno njihove neprecizne formulacije. Kada je u pitanju aktivnost izgrađivanja mehanizama za rano upozorenje i pružanje podrške lokalnim inicijativama žena za nenasilno

32 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*.

33 Womens UN Report Network. 2010. *Women, War, Peace and Conflict Prevention and Early Warning*. http://www.wunrn.com/news/2006/08_28_06/090306_women_war.htm. pristupljeno 20.06.2013.

rešavanje sukoba³⁴ i dalje ostaje nejasno šta su „lokalne inicijative žena za nenasilno rešavanje sukoba“. Najpre, da li se pod „lokalnim inicijativama“ podrazumevaju formalne ili neformalne grupe; dalje, koji je kriterijum za njihov izbor; šta se podrazumeva pod „podrškom“, da li samo materijalna davanja ili i drugi vidovi podrške; dalje, šta se podrazumeva pod „sukobom“ i koje se sve akcije podvode pod „nenasilno rešavanje sukoba“.

Kada govorimo o afirmisanju važnosti uloge žena u rešavanju sukoba, u pregovaranju, postizanju sporazuma, i u njenoj primeni u praksi, nema uspešno realizovanih projekata koji podrazumevaju partnerstvo države i organizacija civilnog društva, u smislu formiranja ranoupozoravajućih mehanizama i podrške lokalnim mirovnim inicijativama žena, sprovedenih od strane organa koje predviđa NAP.

Pravni okvir za podršku udruženjima građana

Pod izrazom 'organizacije civilnog društva' u svakodnevnom govoru smatraju se udruženja građana, osnovana po Zakonu o udruženjima i nekadašnjim saveznim ili republičkim propisima, radi ostvarivanja ciljeva koji su širi od ličnih ili grupnih interesa članova tih udruženja. Stoga se u svakodnevnom govoru pod pojmom organizacije civilnog društva ne podrazumevaju udruženja koja su registrovana po istim propisima kao i udruženja građana, ali deluju u nekim specifičnim oblastima, koje su uređene posebnim propisima (npr. sindikati, sportska društva i savezi), kao ni udruženja koja su prevashodno osnovana radi zadovoljenja grupnih interesa članova. Sve do 2009. godine, kada je i donet novi Zakon o udruženjima građana, rad nevladinih organizacija bio je regulisan starim zakonom iz 1990. godine.

Pravna regulativa

Pravni okvir za podršku udruženjima građana, pa tako i ženskim mirovnim organizacijama, čine: Ustav Republike Srbije (Službeni glasnik Republike Srbije br. 98/06), Zakon o udruženjima građana (Službeni glasnik Republike Srbije, br.51/09 i 99/11), Zakon o budžetu Republike

34 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 39.

Srbije (Službeni glasnik Republike Srbije br. 93/12), odluke o budžetu AP Vojvodine (Službeni list AP Vojvodine, br.39/12) i Zakon o finansiranju lokalnih samouprava (Službeni glasnik Republike Srbije br. 62/06, 47/11).

- **Ustav Republike Srbije** (Službeni glasnik Republike Srbije br. 98/06) u članu 43 garantuje slobodu misli, savesti i veroispovesti, a u članu 45 garantuje slobodu udruživanja, pri čemu za osnivanje udruženja propisuje da se ona osnivaju bez prethodnog odobrenja, uz upis u registar udruženja, u skladu sa zakonom. Ustavno ograničenje osnivanja postoji za tajna i paravojna udruženja, te za ona čije delovanje je usmereno na nasilno rušenje ustavnog poretka, kršenje zajemčenih ljudskih ili manjinskih prava ili izazivanje rasne, nacionalne ili verske mržnje.
- Osnivanje i pravni položaj udruženja, upis i brisanje iz registra, članstvo i organi, statusne promene i prestanak rada udruženja, finansiranje, kao i druga pitanja od značaja za rad udruženja građana u Republici Srbiji propisani su **Zakonom o udruženjima** (Službeni glasnik Republike Srbije br. 51/09).³⁵ Prema ovom zakonu, u članu 36, za obavljanje delatnosti udruženje mora imati imovinu koju prema navedenom zakonu stiče od članarine, dobrovoljnih priloga, donacija i poklona (u novcu ili naturi), finansijskih subvencija, ostavina, kamata na uloge, zakupnine, dividendi i na drugi zakonom predviđeni način. Prema članu 38 pomenutog Zakona, sredstva za podsticanje programa ili nedostajućeg dela sredstava za finansiranje programa od javnog interesa, koje realizuju udruženja, obezbeđuju se iz budžeta Republike Srbije. Vlada Republike Srbije, odnosno nadležno ministarstvo iz čije se oblasti nadležnosti ostvaruju osnovni ciljevi udruženja dodeljuje sredstva za finansiranje udruženja na osnovu sprovedenog javnog konkursa i zaključuje ugovore o realizovanju odobrenih programa.³⁶ Zakon o udruženjima pod programom od javnog interesa naročito smatra programe u oblasti: socijalne zaštite, boračko-invalidske zaštite, zaštite lica sa invaliditetom, društvene brige o deci, zaštite interno raseljenih lica sa Kosova i Metohije i izbeglica, podsticanje nataliteta, pomoći starima, zdravstvene zaštite, zaštite i promovisanja ljudskih i manjinskih prava, obrazovanja, nauke, kulture, informisanja, zaštite životne sredine, održivog razvoja, zaštite životinja, zaštite potrošača, borbe protiv korupcije, kao i humanitarne programe i druge programe

35 Zakon o udruženjima. 2009. *Službeni glasnik Republike Srbije br. 51/09*, čl.36.

36 Ibid, član 38.

u kojima udruženje isključivo i neposredno sledi javne potrebe. Isti kriterijumi odnose se i na sredstva koja se udruženjima dodeljuju iz budžeta autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave.³⁷

- **Zakonom o budžetu Republike Srbije**, odnosno odlukama autonomne pokrajine i lokalnih samouprava, opredeljuju se sredstva za finansiranje udruženja građana (budžetska linija 481 – dotacije nevladinim organizacijama). Inače, ovakav način opredeljivanja sredstava za finansiranje udruženja građana bio je kritikovan u javnosti usled toga što pod budžetsku liniju 481 spada i finansiranje sportskih udruženja, verskih zajednica i političkih stranaka, dok za ostala udruženja ili nevladine organizacije ostaje samo mali deo sredstava.

Inicijativa za diverzifikaciju budžetske linije 481

S obzirom da je finansiranje četiri grupe udruženja građana (sportska udruženja, verske zajednice, političke partije i "ostala udruženja građana") predstavljeno u predlogu budžeta zbirno kao linija 481, nije moguće tačno utvrditi koliko iznose sredstva namenjena svakom udruženju građana posebno. Ovo je moguće saznati tek po završetku budžetske godine, kroz informacije o izvršenju budžeta. Međutim, tada je kasno za argumentovanu debatu i širu raspravu o budžetskim sredstvima planiranim za dotacije udruženjima građana koja se bave zaštitom ljudskih i manjinskih prava.³⁸

Nevladine organizacije reagovala su na ovakvu politiku Vlade, pa je tako 188 nevladinih organizacija potpisalo i 26. aprila 2010. godine Ministarstvu finansija predalo Inicijativu za diverzifikaciju budžetske linije 481³⁹ iz koje se finansiraju nevladine organizacije, političke stranke, verske zajednice i sportska udruženja. Od Ministarstva finansija se zahtevala izmena kontnog plana, kako bi dotacije za političke stranke, verske zajednice, sportska udruženja i nevladine organizacije u užem smislu reči bile prikazane odvojeno u budžetu.

37 Ibid.

38 Inicijativa za izmenu i dopunu Člana 14 Pravilnika o standardnom klasifikacionom okviru i kontrolnom planu za budžetski sistem. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 20/07, 37/07, 50/07 – ispr. i 63/07). <http://www.nadzor.org.rs/Dokumenta/Inicijativa%20za%20izmenu%20i%20dopunu%20Pravilnika%20o%20standardnom%20klasifikacionom%20okviru.pdf>. pristupljeno 20.06.2013.

39 Centar za razvoj neprofitnog sektora. *Projekat Linija 481*. http://www.crnps.org.rs/xdoc/arhivavesti/inicijativa_z_a_diverzifikaciju_2010.pdf. pristupljeno 29.07.2013.

Ovom izmenom obezbedila bi se veća transparentnost budžetskog procesa i jasniji uvid poreskih obveznika u koje svrhe su njihova sredstva upotrebljena. U obrazloženju inicijative ističe se da je analiza pokazala da se u okviru ove grupe dodeljuju budžetska sredstva po veoma različitim osnovama i da se ta sredstva dodeljuju organizacijama koje su osnovane i koje deluju po veoma različitim pravnim osnovama. Sam naziv grupe, „dotacije nevladinim organizacijama“, za obične građane, čijim se sredstvima finansira budžet, deluje zbunjujuće, zato što pojam 'nevladine organizacije' u svakodnevnom govoru ima znatno uže značenje nego u budžetskim propisima.

Međutim, uprkos pomenutoj inicijativi mnogobrojnih NVO, do promene nije došlo, pa se tako i dalje sredstva za rad nevladinih organizacija grupno označavaju kao *budžetska linija 481*.

Uredba o finansiranju udruženja građana

U januaru 2012. godine, Vlada Republike Srbije je na osnovu Zakona o udruženjima usvojila Uredbu o finansiranju udruženja (Službeni glasnik Republike Srbije, br.08/12) kojom bliže uređuje način finansiranja udruženja. Ovom Uredbom su prvi put jedinstveno uređeni kriterijumi, uslovi i načini na koje se udruženja finansiraju iz sredstava za realizovanje programa od javnog interesa. Organizacija civilnog društva, Centar za razvoj neprofitnog sektora, u februaru 2011. godine organizovala je sastanak sa predstavnicima OCD, sa ciljem prikupljanja mišljenja OCD o predloženom nacrtu; **država nije prihvatila konsultacije sa OCD i donela je dokument koji se tiče njihovog finansiranja bez njihovog učešća.**

Budžetska podrška

Vlada Republike Srbije uspostavila je Kancelariju za saradnju sa civilnim društvom kao svoju službu u januaru 2011. godine (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 26/10). Kancelarija je osnovana „u cilju institucionalnog i sistemskog uključivanja organizacija civilnog društva u sistemski dijalog sa Vladom, koji treba da se zasniva na transparentnoj i strukturisanoj komunikaciji i redovnoj razmeni iskustava, informacija i mišljenja“.⁴⁰ Kance-

40 Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. *Strateški okvir Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom za period 2011-2014.god.* <http://civilnodrustvo.gov.rs/dokumenta/dokumenta-kancelarije/>. pristupljeno 20.04.2013.

larija učestvuje u pripremi zbirnih izveštaja za Vladu o utrošku sredstava koja su, kao podrška programskim aktivnostima, obezbeđena i isplaćena udruženjima i drugim OCD iz sredstava budžeta Republike Srbije.⁴¹

U izveštaju o radu Kancelarije za 2011. godinu,⁴² nema podataka o dotacijama nevladinim organizacijama koje se bave aktivnostima vezanim za implementaciju NAP-a za Rezoluciju 1325. Izveštaj Kancelarije za 2012. godinu nije dostupan na sajtu, jer Kancelarija još uvek nije dobila potrebne podatke o utrošku sredstava od državnih institucija. Kancelarija planira da za 2012. godinu uradi izveštaj koji će obuhvatiti sve nivoe finasiranja – republički, pokrajinski i lokalni nivo (Ćirković, 2013).⁴³

Sledeća Tabela 1. opisuje karakteristične primere potrošnje sredstava po osnovu podrške udruženjima građana u 2011. godini. Ova tabela je kreirana na osnovu tabele Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom, a navedeni podaci su preuzeti iz Godišnjeg zbirnog izveštaja Kancelarije za 2011. godinu.⁴⁴

41 Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. *Strateški okvir Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom za period 2011-2014.god.* <http://civilnodrustvo.gov.rs/dokumenta/dokumenta-kancelarije/>. pristupljeno 20.04.2013.

42 Ibid.

43 Podatak dobijen putem telefonskog razgovora sa Ivanom Ćirković, direktorkom Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom, obavljen dana 16.05.2013.

44 Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. 2012. *Godišnji zbirni izveštaj o utrošku sredstava koja su kao podrška programskim aktivnostima obezbeđena i isplaćena udruženjima građana u Republici Srbiji.* <http://civilnodrustvo.gov.rs/media/2012/11/Godisnji-zbirni-izvestaj-1.pdf>. pristupljeno 10.05.2013.

Tabela 1.

Naziv udruženja ili druge organizacije civilnog društva	Naziv programa /projekta	Tražen iznos	Odobren iznos
MINISTARSTVO ODBRANE			
Savez organizacija rezervnih vojnih starešina Srbije	Nema podataka	4.500.000 din.	4.000.000 din.
2. SLUŽBA KOO-RDINACIONOG TELA VLADE SRBIJE ZA OPŠTINE PREŠEVO, MEDVEDA I BUJANOVAC	Nema podataka	1.734.000 din.	1.640.000 din.
3. MINISTARSTVO SPOLJNIH POSLOVA			
Dokumentaciono-informativni centar "Veritas"	Nema podataka	Nema podataka	1.021.270 din.
4. MINISTARSTVO ZA RAD I SOCIJALNU POLITIKU	Nema podataka		
Udruženje ratnih dobrovoljaca 1912-1918. god.	„Časopis“ „Dobrovoljački glasnik br. 37 i 38.“ i „Monografija dobrovoljačkog pokreta srpskog naroda, prva knjiga Pomenik-2011“.	4.340.000 din.	3.100.000 din.
Savez civilnih invalida rata	Projekat "Psihosocijalna rehabilitacija civilnih invalida rata"	2.239.000 din.	50.000 din.

Udruženje otadžbinskih ratova Srbije	„Međunarodna internacionalna akademska likovna kolonija“	9.000.000 din.	1.000.000 din.
Asocijacija za negovanje tradicija Ju-VuO ¹	„1000 knjiga posvećenih Ju-VuO za biblioteke Srbije“		
Udruženje učesnika rata 1991-1999. Kraljevo	„Rehabilitacija RVI, članova poginulih boraca u ratovima 1991-1999. god. Raškog okruga i Spomen obeležja palim borcima 1991-1999.god. sa područja Ušća-Kraljevo“	7.130.000 din.	3.000.000 din.
SUBNOR, Republički odbor	„Negovanje tradicija oslobodilačkih ratova Srbije u međunarodnim okvirima“ i „Negovanje tradicija narodnooslobodilačkog rata 1941-1945. god. i svih oslobodilačkih ratova srpskog naroda“	8.931.647 din.	4.300.000 din.
Unija ratnih veterana i invalida Srbije	„Jednakost sa svima i čuvanje uspomena“	7.720.000 din.	3.800.000 din.
Udruženje ratnih i mirnodopskih invalida Srbije	„Psihosocijalna rehabilitacija i štampanje časopisa Vojni invalid“	8.070.000 din.	5.000.000 din.

Udruženje boraca rata od 1990. god.	„Program pomoći materijalno ugroženima, opštinskim odborima i Centralni arhiv“	8.675.000	7.700.000 din.
Udruženje ratnih vojnih invalida Srbije svih ratova	„Psihosocijalna rehabilitacija“	8.950.000 din.	4.000.000 din.
Udruženje ratnih vojnih invalida i porodica poginulih boraca	„Obeležavanje značajnih istorijskih datuma i psihofizička rehabilitacija RVI i PPB kroz rad i rekreaciju“	6.509.731 din.	3.500.000 din.
Udruženje boraca rata od 1990. god. Valjevo	„Dr Predrag Canić“	4.550.000 din.	3.087.600 din.
Organizacija boraca veterana rata 1991-1999. god. Republike Srbije, Leskovac	„Edukacija i rehabilitacija učesnika ratova 1991-1999. i uključivanje u normalne tokove društva“	2.969.744 din.	1.700.000 din.
Udruženje porodica palih boraca rata od 1990. god. Republike Srbije	„Izrada baze podataka za pale borce iz oružanih sukoba od 17.8.1990. god. i njihovih porodica i negovanje tradicija 1990.-1999. god. i oporavak porodica palih boraca“	3.924.568 din.	3.500.000 din.
Udruženje veterana, ratnih vojnih invalida ratova od 90-ih godina Republike Srbije	„Poboljšanje položaja članova porodica palih boraca Srbije“	2.807.000 din.	1.500.000 din.

Udruženje veterana, ratnih invalida ratova od 90-ih godina Republike Srbije	„Poboljšanje položaja palih boraca Srbije“	2.807.000 din.	1.200.000 din.
Savez udruženja veterana, ratnih invalida ratova od 1990. god.	„Resocijalizacija veterana i ratnih invalida i njihovo uključivanje u društveno-ekonomske tokove“	8.445.000 din.	1.500.000 din.
Organizacija „Ratni veterani Srbije“	„Oslobodilački ratovi Srbije – istorijsko viđenje“	2.694.700 din.	1.000.000 din.
Srpski četnički pokret	„Olga Nikolić“	6.000.000 din.	1.800.000 din.
Republička asocijacija za negovanje tradicija Ravnogorskog pokreta	„Izložba povodom 70 godina od ustanka“	1.150.000 din.	1.000.000 din.
Organizacija ratni veterani Srbije, Gadžin Han	„Pružanje neposredne pomoći RVI i PPB iz oblasti socijalne pomoći, zdravstvenih usluga i psihorehabilitacije“	2.880.864 din.	600.000 din.
SUBNOR Republički odbor	„Organizovanje oporavka boraca i ratnih vojnih invalida i kontinuirana aktivnost organizacije SUBNOR-a na unapređenju socijalno-zdravstvenog položaja boraca i vojnih invalida“	5.985.000 din.	5.470.000 din.

Udruženje boraca rata od 1990. godine grada Beograda, opština Zvezdara	„Evidentiranje i analiza socijalnog i materijalnog stanja veterana“	2.580.000 din.	1.000.000 din.
Opštinska organizacija civilnih invalida rata, Kruševac	„Program rada opštinske organizacije“	106.000 din.	100.000 din.
Udruženje boraca rata od 1990. Novog Sada	„Ispitivanje potreba, obuka i osposobljavanje nezaposlenih članova za profesionalno usmeravanje“	1.841.400 din.	800.000 din.
Odbor za ljudska prava Leskovac	„Psihološka rehabilitacija učesnika rata“	3.448.063 din.	1000.000 din.
Udruženje učesnika rata 1991-1999. god. Kraljevo	„Rehabilitacija RVI, članova porodica poginulih i boraca u ratovima 1991-1999. god. Raškog okruga“	4.250.060 din.	1.000.000 din.
„Veteran“	„Konsultativna služba SOS telefon“	3.000.000 din.	1.000.000 din.
Unija ratnih veterana i invalida Srbije	„Sportom do psihosocijalne rehabilitacije“	5.498.000 din.	600.000 din.

Udruženje ratnih i mirnodopskih vojnih invalida Srbije	„Ostvarivanje olakšica i pogodnosti za ratne i mirnodopske vojne invalide i korisnike porodične invalidnine u sredinama u kojima žive i rade, kao doprinos osnaživanju njihovog socijalnog položaja i edukacija i osposobljavanje VI i korisnika porodične invalidnine i opštinskih udruženja RVI za ostvarivanje zakonskih prava kao najznačajnijeg načina osnaživanja njihovog socijalnog položaja“	4.993.121 din.	4.700.000 din.
Udruženje boraca rata od 1990. god.	„Izrada socijalne karte dece poginulih boraca ratova od 1990. god. sa celokupne teritorije Srbije“	2.715.000 din.	2.000.000 din.
Udruženje ratnih vojnih invalida Srbije svih ratova	„Banjsko klimatski oporavak teških RVI i stipendiranje“	5.960.000 din.	4.800.000 din.
Udruženje boraca rata od 1990. god. Valjevo	„Dr Predrag Canić“, nastavak projekta	3.000.000 din.	900.000 din.

Udruženje boraca rata od 1990. god. Prokuplje	„Unapređenje položaja boraca u Toplici, učesnika ratova 1990-1999. godine”	2.327.500 din.	1.000.000 din.
Udruženje boraca rata 1999. god.	„Eko-patrola 365 dana godišnje”	2.974.600 din.	250.000 din.
Udruženje veterana – ratnih invalida ratova 1990-1999.godine Republike Srbije	„Pažnja”	3.000.000 din.	800.000 din.
Savez ratnih vojnih invalida Srbije	„Vranjska banja 2011”	4.580.000 din.	1.000.000 din.
Udruženje ratnih vojnih invalida AP Vojvodine, Novi Sad	„Drug drugu”	3.902.500 din.	800.000 din.
Organizacija ratni veterani Srbije, Opštinski odbor Gadžin Han	„Pružanje neposredne pomoći RVI i PPB iz oblasti socijalne pomoći, zdravstvenih usluga i psihorehabilitacije” –nastavak projekta	2.226.300 din.	400.000 din.
Udruženje ratnih veterana 1999. god. Vlasotince	„Resocijalizacija i psihološka rehabilitacija kao neophodan element za očuvanje zdravlja i uključivanje ratnih veterana, invalida rata i njihovih porodica u društvene tokove”	2.461.855 din.	700.000 din.

Iz početnog dela tabele, koja se odnosi na Ministarstvo odbrane, stoji samo izdvajanje za Savez organizacija rezervnih vojnih starešina, što je i jedino izdvajanje. Zaključuje se da na nivou Ministarstva odbrane za 2011. godinu nije bilo predviđenih i izdvojenih sredstava za aktivnosti udruženja građana predviđenih NAP-om.

Analizom izdvojenih karakterističnih primera zaključujemo:

- da se pomoć države zasniva na militarističkim/vojničkim vrednostima, na negovanju ratničkih tradicija. Prioritet imaju udruženja veterana rata, dok su civilne žrtve drugorazredne, a mirovne ženske grupe koje se zalažu za prevenciju rata sasvim marginalizovane. Opšti je zaključak da način finansiranja OCD iz budžeta tokom 2011. godine jeste u potpunoj koliziji sa NAP-om i u skladu je sa dominantnim tendencijama izjednačavanja profašističkih/kvislinških grupa i antifašističkih jedinica tokom Drugog svetskog rata;
- pomoć se ne dodeljuje ženskim mirovnim organizacijama;
- iako se pomoć dodeljuje veteranskim udruženjima, nema sistemskog rešavanja položaja veterana; veterani su nezadovoljni stanjem u socijalnoj zaštiti i traže sistemsko rešavanje svog statusa donošenjem novog zakona o boračkoj zaštiti;⁴⁵
- ženske grupe tradicionalističkog usmerenja koje se zalažu za retradicionalizaciju i patrijarhalne vrednosti su grupe koje dobijaju pomoć (Kola srpskih sestara).

Iako se u velikom broju slučajeva javljaju veteranska, izbeglička i udruženja raseljenih, te udruženja civilnih žrtava rata kao korisnici sredstava, treba istaći da, generalno, položaj ovih kategorija lica nije adekvatno sagledan u skladu sa NAP-om (videti u tekstu Gordane Subotić, *Programi reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima*, koji se nalazi u ovom izveštaju).

45 RTS. 2013. „Nezadovoljni veterani predložu novi zakon“. 30.mart. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1295260/Nezadovoljni+veterani+pre+dra%C5%BEu+novi+zakon.html>. pristupljeno 08.04.2013.

Odgovori nadležnih državnih institucija ili 'gluvi telefoni'

Za potrebe ovog izveštaja uputile smo sledeća pitanja Ministarstvu finansija Republike Srbije:⁴⁶

- Da li postoji plan na nivou Ministarstva za realizaciju aktivnosti predviđenih NAP-om?
- Da li je uspostavljena saradnja sa lokalnim inicijativama žena, bilo formalnim ili neformalnim grupama, za realizaciju ove aktivnosti? Ako jeste, koje su to grupe?
- Na koji način se objavljuje poziv za saradnju (putem lokalnih samouprava ili na neki drugi način)?
- Za koje aktivnosti je planirana podrška?
- Šta podrazumeva finansijsko obezbeđivanje, a šta podrška ministarstva?
- Ko je nadležan za odabir lokalnih inicijativa žena kojima će se pružiti podrška?
- Kako se vrši monitoring sprovedenih aktivnosti?
- Da li se i gde objavljuje izveštaj o sprovedenim aktivnostima?

Ministarstvo finansija i privrede uputilo je odgovor⁴⁷ u kome ističe da ne poseduje dokumenta koja sadrže tražene informacije, što zapravo govori o tome da nisu sproveli aktivnosti koje su im poverene NAP-om, kao i da ne poznaju svoje kompetencije. U odgovoru se dalje kaže: „[...]imajući u vidu da nadzor nad sprovođenjem Zakona o udruženjima (Službeni glasnik Republike Srbije, br.51/09) vrši Ministarstvo pravde i državne uprave, upućujemo vas da se obratite navedenom Ministarstvu“. Ovaj odgovor je utoliko indikativniji što je Ministarstvo finansija direktno zaduženo za obezbeđivanje finansiranja svih aktivnosti predviđenih NAP-om.⁴⁸

46 Ministarstvo finansija Republike Srbije je prema NAP-u finansijski odgovorno (zajedno sa ministarstvom za Kosovo i Metohiju, fondovima i donatorima) za realizaciju aktivnosti finansijskog obezbeđivanja i podršku aktivnostima i lokalnim inicijativama žena za pomirenje i izgradnju mira.

47 Odgovor Ministarstva finansija i privrede, broj 08 4-00-69/2013 upućen ženama u crnom od 16.04. 2013.

48 NAP, I deo – Institucije – formiranje i funkcionisanje institucionalnih mehanizama za sprovođenje nacionalnog akcionog plana.

Nadalje smo nastavile istraživanje obraćajući se dopisom **Ministarstvu pravde i državne uprave**. U dopisu smo ponovile pitanja i istakle da smo dobile uputstvo od Ministarstva finansija i privrede da se njima obratimo za tražene informacije. U svom odgovoru na naš zahtev Ministarstvo pravde i državne uprave⁴⁹ navodi:

„Budući da se izrada NAP-a odvijala preko multisektorske Radne grupe koju je obrazovala Vlada i da je Radni tim Ministarstva odbrane koordinirao aktivnosti i obavljao stručne i administrativno-tehničke poslove za radnu grupu, na osnovu čijeg je predloga Vlada 2010. godine usvojila NAP, kao i da se praćenje primene NAP-a odvija preko Vladinog Političkog saveta i Multisektorskog koordinacionog tela koji sačinjava izveštaje na osnovu izveštaja nadležnih ministarstava i drugih organa državne uprave u sektoru bezbednosti, obaveštavamo vas da smo zahtev prosledili Ministarstvu odbrane kao nadležnom ministarstvu“.

Prema Zakonu o udruženjima, kako smo ranije naveli, Ministarstvo pravde i državne uprave vrši nadzor nad primenom Zakona o udruženjima, pa bi, shodno tome, moralo da ima evidenciju i o tome kojim je udruženjima pružana pomoć i za koje programe.

Na ista pitanja drugi nadležni organ, **Kancelarija za Kosovo i Metohiju**⁵⁰ odgovorila je da je Kancelarija nastavila da radi na primeni Rezolucije 1325 kroz aktivno učešće u Multisektorskom koordinacionom telu za sprovođenje NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji, i da je u rad navedenog tela delegirana pomoćnica direktora Kancelarije, Branka Gajić.⁵¹

Finansijska podrška organizacijama civilnog društva

Zakonom o budžetu Republike Srbije za 2013. godinu (Službeni glasnik Republike Srbije, br.114/12) u posebnom delu predviđena su sledeća izdvajanja po liniji 481 koja su prikazana u tabeli, dole.

Tabela 2. Budžetska linija 481 – podrška organizacijama civilnog društva u budžetu Republike Srbije za 2013. godinu.

49 Odgovor Ministarstva pravde i državne uprave, broj 337-00-00131/2013-26 upućen Ženama u crnom od 08.07. 2013.

50 Vlada Republike Srbije. Uredba o kancelariji za Kosovo i Metohiju. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br.75/12.

51 Odgovor Kancelarije za Kosovo i Metohiju od 18.04.2013. upućen Ženama u crnom za potrebe ovog izveštaja.

Tabela 2.

ORGAN VLADE	IZDVAJANJE PO LINIJI 481	SREDSTVA
Kancelarija za evropske integracije		3.000.000 din.
Služba koordinacionog tela Vlade Republike Srbije za opštine Preševo, Medveđa i Bujanovac		2.122.000 din.
Kancelarija za održivi razvoj nedovoljno razvijenih područja		1.000.000 din.
Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom		5.400.000 din.
Kancelarija za Kosovo i Metohiju		150.960.000 din.
Kancelarija za ljudska i manjinska prava		40.000.000 din.
Opšte javne usluge koje nisu klasifikovane na drugom mestu	Finansiranje Saveta nacionalnih manjina	240.000.000 din.
Kancelarija za saradnju sa dijasporom i Srbima u regionu		110.000.000 din.
Kancelarija za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama	- Program pomoći verskim i drugim posebnim zajednicama; ostvarivanje saradnje države sa crkvama i verskim zajednicama; unapređenje verske kulture, verskih sloboda i tolerancije	50.000.000 din.

	- Program „Zaštita verskog, kulturnog i nacionalnog identiteta“	152.000.000 din.
	- Za versko srednjoškolsko obrazovanje	125.000.000 din.
	- Za visoko teološko obrazovanje	60.000.000 din.
	- Pomoć za gradnju, održavanje, hitne sanacije i rekonstrukciju hramova u nerazvijenim područjima	201.500.000 din.
	- Pomoć sveštenstvu i monaštvu na Kosovu i Metohiji pod jedinim razdelom 481	60.000.000 din.
	- Za pomoć sveštenicima, monasima i verskim službenicima u pograničnim i ekonomski nerazvijenim područjima i radi regulisanja doprinosa za penzijsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje	95.000.000 din.

Tabela pokazuje da ne postoje planski namenjena sredstva za aktivnosti predviđene NAP-om, kada je u pitanju saradnja sa organizacijama civilnog društva, a posebno sa ženskim mirovnim organizacijama. Znatna sredstva opredeljena su za aktivnosti verskih organizacija Srpske pravoslavne crkve iako je Ustavom (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 98/06) Srbija definisana kao sekularna država.⁵²

Sa druge strane, aktivnosti Srpske pravoslavne crkve (SPC) i njenih čelnika sve češće su usmerene protiv prava žena i LGBT osoba. Tako je poslednja inicijativa SPC predlog da država zakonom zabrani abortus.⁵³ Na

52 Član 43, Ustava Srbije (Sloboda misli, savesti i veroispovesti).

53 Slobodna Evropa. 2013. „SPC protiv abortusa: Kad crkva udari na prava žena“. 29. jul. <http://www.slobodnaevropa.org/content/kad-crkva-udari-na-prava-zena/25009235.html>. pristupljeno 29.07.2013.

ovakvu inicijativu reagovala je ministarka zdravlja Slavica Đukić Dejanović, odgovarajući da je abortus korektno regulisan zakonom i da se „nisu stekli uslovi“ za njegovu izmenu.⁵⁴ Predstavnici Srpske pravoslavne crkve javno istupaju i protiv održavanja Parade ponosa služeći se govorom mržnje.⁵⁵

Mirovna inicijativa Mreže Žena u crnom „Stop kasetnoj municiji“

Srbija je jedina zemlja u regionu Zapadnog Balkana koja nije potpisala Konvenciju o zabrani kasetne municije⁵⁶. Pozivajući se na ono što se navodi u Strategiji nacionalne bezbednosti (Vlada Republike Srbije, 2009), Mreža Žena u crnom je 2012. i 2013. organizovala akciju „Stop kasetnoj municiji“. Ovom akcijom 14 ženskih organizacija iz 14 gradova Republike Srbije prikupljale su potpise i pokušale da lobiraju da se ova konvencija potpiše i ratifikuje kako bi se poboljšala bezbednost i ekonomska situacija građana i građanki i samih žrtava kasetne municije. Akcija je sprovedena na ulicama, i to u dva navrata, u Beogradu, Dimitrovgradu, Leskovcu, Nišu, Kragujevcu, Vlasotincu i Novom Bečeju. Organizacije su, tom prilikom, prikupile 2.046 potpisa građana i građanki, i poslale peticiju „Stop kasetnoj municiji“ uz zahtev predsedniku Tomislavu Nikoliću da stavi na dnevni red Saveta za nacionalnu bezbednost pitanje potpisivanja ove konvencije. Akcija nije naišla na podršku ovog državnog organa.

54 Blic. 2013. „Đukić Dejanović odgovara crkvi: Abortus je korektno regulisan zakonom“. 06.jun. <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/386601/Dejanovic-odgovara-Crkvi-Abortus-je-korektno-regulisan-zakonom>. pristupljeno 29.07.2013.

55 Blic. 2012. „Patrijarh zatražio zabranu Prajda“. 03.oktobar. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=10&dd=03&nav_category=12&nav_id=648210 . pristupljeno 29.07.2013.

56 United Nations. 2008. *Convention on Cluster Munitions, CCM/77*. <http://www.clusterconvention.org/files/2011/01/Convention-ENG.pdf>. pristupljeno 30.07.2013.

Predsednik je prema Strategiji nacionalne bezbednosti (Vlada Republike Srbije, 2009) ⁵⁷ i Zakonu o osnovama uređenja službi bezbednosti (Službeni glasnik Republike Srbije, br.116/07 i 72/12) predsedavajući Saveta za nacionalnu bezbednost i samim tim ima ovlašćenja da ovu tačku stavi na dnevni red. Međutim, služba predsednika je na inicijativu Mreže Žena u crnom odgovorila da: „Prema Ustavu i zakonu predsednik Republike nema nadležnosti u oblasti koja je predmet predstavke.” (Generalni sekretarijat predsednika Republike, 2012).⁵⁸ Na ovaj odgovor, koji je u sukobu sa odredbama pomenutog Zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti, navedenog u Strategiji nacionalne bezbednosti, Žene u crnom su nakon još jednog dopisa kojim je ukazano na ovu nepravilnost i nakon ćutanja uprave (predsednika) uložile tužbu Upravnom sudu u Beogradu. Ministar odbrane, kome je Generalni sekretarijat Predsednika Republike Srbije uputio naš dopis, takođe, nije odgovorio u razumnom roku.

Kao pozitivan primer možemo navesti podršku akciji i učešće predstavnika Saveta za bezbednost grada Leskovca u kampanji Mreže Žena u crnom „Stop kasetnoj municiji”. Ovde se mora naglasiti da je lokalni Savet za bezbednost grada Leskovca upoznat sa NAP-om i samom Rezolucijom 1325 upravo putem saradnje sa organizacijom civilnog društva Žene za mir, Leskovac.

Položaj ženskih organizacija civilnog društva

Organizacije civilnog društva (OCD) se sve češće susreću sa nedostatkom finansijskih sredstava za realizaciju projekata. Prema istraživanju Građanskih inicijativa, sprovedenom u 2011. godini, čak 73,4% OCD navodi kao najčešći problem prilikom realizacije projekata upravo nedostatak finansijskih sredstava.⁵⁹ Ni ženske mirovne organizacije nisu izuzetak od ovakve opšte slike.

57 *Službeni glasnik Republike Srbije* br.88/09.

58 Odgovor Generalnog sekretarijata predsednika Republike Srbije od 05.09.2012. na inicijativu *Stop kasetnoj municiji*.

59 Građanske inicijative. 2011. *Procena stanja u sektoru organizacija civilnog društva u Srbiji*. <http://civilnodrustvo.gov.rs/media/2012/10/Istrazivanje-OCD-Sektor-u-Srbiji-Gradjanske-inicijative-web1.pdf>. pristupljeno 28.07.2013.

Kada je u pitanju podrška ženskim organizacijama civilnog društva, koje su u većini umrežene i svrstane u dve velike mreže: Mreža Žena protiv nasilja i Mreža Žena u crnom Srbije, ne možemo a da ne primetimo da članice ovih mreža nisu na listama onih koji dobijaju podršku iz budžeta. Veći broj organizacija finansiran je od stranih donatora i međunarodnih organizacija (Kvinna till Kvinna, Global Fund for Women, Agencije Ujedinjenih Nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena – UN Women). Strani donatori sprovode politiku povlačenja sa prostora Balkana što čitav niz organizacija u Srbiji, koje sebe uglavnom smatraju aktivističkim (preko 60% ispitanih, što pokazuje anketa Agencije Ujedinjenih Nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena – UN Women, za potrebe konferencije u Vrnjačkoj Banji, marta 2013), dovodi u prilično nezavidan položaj. U posebno teškom položaju su organizacije koje su pružale servise (SOS telefoni) koje su ranije finansirali donatori:

„Od ukupno 16 organizacija, osam organizacija nema nikakvu finansijsku podršku, dok su ostale samo delom finansirane. U organizacijama koje su finansijski podržane procenat volonterskog rada u ukupnom radu je veliki, i kreće se i do 80%. U finansiranju rada SOS servisa za žene koje preživljavaju muško nasilje najvećim delom učestvuje lokalna samouprava, ali se ta podrška najčešće svodi na obezbeđivanje prostora, komunalnih troškova ili troškova telefona. Mali udeo u finansiranju ovih organizacija čini i podrška domaćih i stranih donatora, republike, a učešće pokrajine i privatnog sektora u finansiranju ovih organizacija je gotovo zanemarljivo. Takođe, honorari za aktivistkinje uglavnom su simbolični ili ih nema, pa se rad organizacije svodi na dobru volju i solidarnost žena koje su u njoj angažovane.“⁶⁰

Mreža Žena u crnom lokalno je bila aktivna u nizu gradova: Beograd, Kruševac, Kraljevo, Leskovac, Vlasotince, Niš, Dimitrovgrad. Lokalne vlasti, u većini slučajeva, nisu pružale nikakvu podršku, ni finansijsku ni materijalnu, mirovnim aktivnostima ženskih organizacija.⁶¹

Sa druge strane, i dalje ostaje visok procenat neutrošenih sredstava iz budžeta Uprave za rodnu ravnopravnost pri Ministarstvu rada i socijalne politike. Prema izveštaju Autonomnog ženskog centra za 2010. i 2011. godinu „u 2010. godini izvršenje sredstava iz budžeta iznosilo je 48%. Izvršenje

60 Mreža Žene protiv nasilja. 2010. *Analiza stanja SOS servisa organizacija članice Mreže Žene protiv nasilja*. pristupljeno 28.07.2013.

61 Intervju sa članicama Mreže Žene u crnom, juli 2013.godine.

budžeta u 2011. godini je 32% od čega je izvršenje sredstava iz budžeta 24%, a iz međunarodnih donacija 33%".⁶² Uprava za rodnu ravnopravnost dodelila je u 2010. godini donacije nevladinim organizacijama u iznosu 980.150 dinara (9.291 EUR). Raspisani konkurs nije bio usmeren u razvoj i podršku ženskim OCD, nego su organizacije morale da svojim projektima doprinose osnivanju i/ili podizanju kapaciteta i unapređivanju rada tela za rodnu ravnopravnost pri lokalnim samoupravama.

U 2011. godini budžetom Uprave za rodnu ravnopravnost bilo je predviđeno 2.000.000 dinara za podršku OCD (budžetska klasifikacija 481 – dotacije nevladinim organizacijama), ali ih nisu dodelili, pa su sredstva ostala nepotrošena, dok su iste godine ugašena četiri SOS telefona zbog nedostatka finansijskih sredstava za rad.⁶³

Suočavane sa problemima Miloševićevog režima tokom devedesetih godina, dok su neprekidno insistirale na prekidu ratne i ratnohušakačke politike režima, ženske mirovne organizacije su danas u Srbiji ponovo na 'crnim listama' (videti tekst Diane Miladinović, *Položaj braniteljki i branitelja ljudskih prava u Republici Srbiji*).

Zaključak

Ženske nevladine organizacije se dugi niz godina bave ženskim ljudskim pravima i mirovnim aktivizmom. Zbog takvog položaja, one imaju ključnu ulogu kao mehanizmi za rano upozorenje, jer najbolje prepoznaju, definišu i reaguju na potencijalnu opasnost od konflikta. U ovom radu sagledale smo i analizirale primere finansijske pomoći države nekim udruženjima građana, čije su misije i aktivnosti usmerene na negovanje tradicije i istorije, kao i patrijarhalnih, militarističkih vrednosti, a koje godinama primaju novčana sredstva iz državnog budžeta. Sa druge strane, državne institucije ne pružaju podršku ženskim organizacijama, koje se postepeno gase ili rade volonterski. Takođe, čak i kada su novčana sredstva opredeljena za projekte poboljšanja položaja žena, novac se ne potroši u tu svrhu.

62 Autonomni ženski centar. 2012. *Analiza izvršenja budžeta Uprave za rodnu ravnopravnost za 2010. i 2011. god.*, strana 1. http://www.womenngo.org.rs/images/pdf/vesti-12/Analiza_izvršenja_budžeta_URR_2010_i_2011.pdf . pristupljeno 29.07.2013.

63 Ibid.

Preporuke

1. Izmeniti prikaz trošenja budžetskih sredstava linije 481, prema predlogu nevladinih organizacija, čime bi se obezbedila veća transparentnost budžetskog procesa i jasniji uvid poreskih obveznika u koje svrhe su njihova sredstva upotrebljena.
2. Uvesti posebnu finansijsku liniju u budžete lokalnih samouprava, i na taj način omogućiti finansijsku održivost ženskih organizacija civilnog društva.
3. Pošto Uprava za rodnu ravnopravnost već dve godine nije izvršila budžet u celosti (2008. godine 36%, 2009. godine 46% opredeljenih sredstava), preostala novčana sredstva treba delegirati lokalnim samoupravama za konkretne aktivnosti poboljšanja položaja žena.⁶⁴

Sprovedenje ove aktivnost NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

64 Autonomni ženski centar. 2012. *Analiza izvršenja budžeta Uprave za rodnu ravnopravnost za 2010. i 2011. god.*, strana 2. http://www.womenngo.org.rs/images/pdf/vesti-12/Analiza_izvršenja_budzeta_URR_2010_i_2011.pdf. pristupljeno 29.07.2013.

Jelena Cakić

Učešće žena u kreiranju strateških dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti

„Znamo da promene neće biti brze i bezbolne, ali smo sigurne da će u budućnosti, korak po korak, naša deca imati prokrčen put ka boljoj budućnosti, gde će svaka osoba imati pravo na izbor...”

Nevena Kostić⁶⁵

Odlučivanje

Posebni cilj 2. Povećanje uticaja žena na odlučivanje i ostvarivanje prava žena da ravnopravno i zajedno sa muškarcima učestvuju u odlučivanju o odbrambenim i bezbednosnim pitanjima.

Aktivnost 2.1. Ustanovljavanje institucionalnih i normativnih okvira i preduzimanje mera radi obezbeđenja povećanja uticaja žena na odlučivanje o odbrambenim i bezbednosnim pitanjima.

Nosioci aktivnosti i saradnici: Narodna skupština, Vlada, uključujući i ministarstva i radna tela i druge institucionalne mehanizme za ravnopravnost polova u saradnji sa udruženjima iz nevladinog sektora i javnošću u celini.

Vremenski okvir: 2010-2013.⁶⁶

65 Nevena Kostić (1968-2011), feministkinja, mirovna aktivistkinja, antimilitaristkinja, koordinatorka OCD Žene za mir iz Leskovca u periodu 2007-2011. godine.

66 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, stana 33.

Uvod

U ovom delu izveštaja bavimo se učešćem organizacija civilnog društva, posebno ženskih mirovnih organizacija, u kreiranju javnih politika i strateških dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti. Za potrebe ovog istraživanja, obratile smo se ovim organizacijama, kako bismo saznale: da li su donošene strategije/zakoni/podzakonski akti iz ove oblasti, da li su i na koji način OCD učestvovala u kreiranju dokumenata i koje su mogućnosti uključivanja OCD u kreiranje politika odbrane i bezbednosti.

Na početku rada iznosimo postojeći podzakonski normativni okvir za donošenje akata iz delokruga Vlade i Skupštine, prema poslovnica o njihovom radu; potom iznosimo koji su sve razlozi za uključivanje OCD, posebno ženskih mirovnih organizacija u kreiranje javnih politika; zatim, listamo koji su sve dokumenti iz ove oblasti doneti, da li je bilo izmena i koji su akti menjani, te da li je proces izmena tih dokumenata uključivao OCD.

Učešće OCD u sprovođenju NAP-a (Vlada Republike Srbije, 2010) od ključnog je značaja za delotvorno sprovođenje Rezolucije 1325, ali i za suštinsku društvenu promenu kakvu iziskuje sama Rezolucija, posebno ako imamo u vidu da je ovo „prva rezolucija u kojoj su gotovo svi akteri žene“,⁶⁷ usvojena zahvaljujući snažnom zalaganju OCD.

Ipak, saradnja državnih institucija i OCD na primeni NAP-a često se svodi na jednokratno i formalno uključivanje OCD, na primer u konsultacije koje su ograničene po obimu, trajanju i kvalitetu.

Učešće OCD važno je kako zbog delotvorne primene, tako i zbog efektivnog praćenja sprovođenja samog NAP-a. Na primeru više zemalja koje su usvojile NAP za primenu Rezolucije 1325 pokazalo se da sami akcioni planovi ostaju nedelotvorni i bez pravih efekata ukoliko nije definisan mehanizam praćenja koji reguliše aktere, način i indikatore za praćenje. Efikasnost tog mehanizma garantuje samo aktivna uloga OCD koje učestvuju kao nosioci pojedinih aktivnosti ili kao konsultanti po određenim pitanjima.

Ženske organizacije su zauzele proaktivan stav po pitanju praćenja realizacije NAP-a u zemljama koje su usvojile nacionalne akcijske planove

67 Sintija Kokburn (Cynthia Cockburn). 2011. U zamci kontradikcija – Feministički odgovori na NATO i UN Rezoluciju 1325, Subotić, G., Zajović, S. (ur.) 2012. *Čitanka: Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i praksi Rezolucije 1325*, strana 17. Beograd: Žene u crnom, http://www.zeneucrnem.org/pdf/feministicko-antimilitaristicki_pristup_konceptu.pdf, pristupljeno 28.06.2013.

za primenu Rezolucije 1325, a to je naišlo na različite reakcije država: od potpunog ignorisanja poziva OCD za primenu Rezolucije 1325 (npr. Kipar), pa do priznavanja civilnog društva kao ključnog partnera u izradi NAP-a (npr. Holandija). Ne postoji jedinstven model saradnje državnih institucija i OCD na praćenju i procenjivanju NAP-a 1325, a u većini slučajeva uloga OCD u ovom procesu nije formalizovana u samom NAP-u.

Primer zemlje u kojoj je saradnja OCD i države formalizovana jeste Švajcarska.

U švajcarskom NAP-u za primenu Rezolucije 1325 navodi se da su ministarstva, koja su zadužena za sprovođenje NAP-a, dužna da redovno podnose izveštaje organizacijama civilnog društva u praćenju i procenjivanju NAP-a za primenu Rezolucije 1325.

Učešće OCD u kreiranju dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti

Uloga civilnog društva u kreiranju bezbednosnog ambijenta u kome je fokus na ljudskoj bezbednosti, što je jedno od ključnih opredeljenja ženskih mirovnih organizacija, jeste višestruko značajna i opravdana.

Prema Sari Majkl (Sarah Michael)⁶⁸ koja je analizirala ulogu civilnog sektora na globalnom planu, postoji više razloga koji ukazuju na važnost angažmana civilnog sektora na planu ljudske bezbednosti.

- a) Nevladin sektor široko se razvio, a i dalje se razvija u svojoj različitosti, što nije slučaj sa mnogim drugim organizacijama koje rade na polju ljudske bezbednosti. Ovaj razvoj se odnosi i na kvantitativni (pokriva čitave teritorije zemalja) i na kvalitativni momenat – diverzitet oblasti, akcija i usluga u sektoru ljudske bezbednosti (Michael, 2002).⁶⁹
- b) Iako su države odgovorne i nadležne da obezbede sigurnost za svoje građane/građanke, ona često izostaje iz razloga nedostatka političke volje, nepopularnosti akcije za partije na vlasti, ili razloga koji prevazila-

68 Michael, S. 2002. *The Role of NGOs in Human Security*. <http://freepdfdb.org/pdf/the-role-of-ngos-in-human-security-harvard-kennedy-school-1914283.html>. pristupljeno 10.5.2013.

69 Ibid.

ze političko odlučivanje na nivou jedne države. Iako vlade država imaju odgovornost za ljudsku bezbednost, često nisu spremne niti su one adekvatne institucije za taj zadatak.⁷⁰ Neretko, upravo od samih država i državnog aparata dolaze bezbednosne pretnje i rizici, što OCD čini najadekvatnijim subjektima za ostvarivanje ciljeva ljudske bezbednosti.

- c) Izazovi, pretnje i rizici ne poznaju granice – često su regionalnog karaktera, ugrožavajući teritorije više država. Dugoročne pretnje po ljudsku bezbednost, kao što su građanski ratovi, zagađenje životne sredine ili organizovani kriminal zahtevaju prekograničnu saradnju i uključivanje što šireg fronta subjekata koji, često, iz političkih razloga ne obuhvata državne aparate različitih država. I na ovom polju OCD zahvaljujući svojim internacionalnim mrežama, omogućavaju efektivniji pristup problemu.⁷¹
- d) Organizacije civilnog društva, takođe, imaju kapacitet da prepoznaju dugoročne pretnje po ljudsku bezbednost i da rade na ostvarivanju dugoročnih ciljeva u ovoj oblasti, zahtevajući institucionalne, i inicirajući procese društvene promene. One su važan izvor informacija o potrebama pojedinih društvenih grupa, njihovim problemima i načinima za rešavanje tih problema: često imaju ulogu 'posrednika' između društvene grupe/a čije interese i bezbednosne potrebe zastupaju (npr. žene i deca, LGBT osobe, itd) i sektora bezbednosti.⁷² To je još jedna komparativna prednost organizacija civilnog društva u ostvarivanju ciljeva bezbednijeg okruženja.

Zašto baš mi, žene?

Rezolucija 1325 je dokument kod koga je angažovanje OCD, i to ženskih mirovnih organizacija, nužno i najopravdanije. Prema Sintiji Kokburn⁷³,

70 Michael, S. 2002. The Role of NGOs in Human Security. <http://freepdfdb.org/pdf/the-role-of-ngos-in-human-security-harvard-kennedy-school-1914283.html>. pristupljeno 10.5.2013.

71 Ibid.

72 Odanović, G. 2013. *Uloga organizacija civilnog društva u praćenju i procenivanju NAP-a za primenu Rezolucije 1325*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku. http://www.bezbednost.org/upload/document/uloga_organizacija_civilnog_drustva_u_praenju_i_pro.pdf. pristupljeno 30.6.2013.

73 Sintija Kokburn (Cynthia Cockburn). 2011. U zamci kontradikcija –

Rezolucija 1325 je „možda jedina rezolucija Saveta bezbednosti koju su pripremale, formulisale i preformulisale i za nju lobirale organizacije civilnog društva“.

U postizanju stabilnog i održivog mira uloga žena je nezaobilazna. Ona se ogleda kako u saniranju posledica sukoba, tako i u preveniranju daljih potencijalnih sukoba.

„Mir je pravičan samo ako proizlazi iz opšte posvećenosti ljudskim pravima i jednakim pravima žena i muškaraca“, kako je zapisano u Povelji UN.

Ako se fokus diskursa o bezbednosti preusmeri sa zaštite države na ostvarenje čovekove dobrobiti, jasno je da bezbednost nije moguća bez potpunog i ravnopravnog učešća žena. Zato su neke OCD skrenule pažnju na značenje 'prevencije' i 'participacije' koje je u Rezoluciji 1325 potisnula komponenta zaštite.⁷⁴

Međunarodne mreže ženskih mirovnih organizacija dugi niz godina insistiraju na širem uključivanju ženskih mirovnih organizacija u implementaciji Rezolucije 1325.

U *Otvorenom pismu* koje su uputile Savetu bezbednosti UN 2011. godine, ženske organizacije civilnog društva⁷⁵ ističu: „Ako su zemlje članice Ujedinjenih nacija, naročito one koje su zastupljene u Savetu bezbednosti, zaista posvećene ženskim pravima i zaustavljanju silovanja i nasilja, onda bi one pojedinačno i zajednički trebalo da obezbede zastupljenost i potpuno učešće žena u donošenju svih odluka, na svim nivoima, u svim oblastima u kojima se o pitanjima mira i bezbednosti odlučuje.“

- Ženske mirovne organizacije su brana instrumentalizacije i militarizacije Rezolucije 1325. Pojedine feminističke organizacije ukazuju na to da

Feministički odgovori na NATO i UN Rezoluciju 1325, Subotić, G., Zajović, S. (ur.) 2012. Čitanka: Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i praksi Rezolucije 1325, strana 17. Beograd: Žene u crnom, <http://www.zeneucrnem.org/pdf/feministic-ko-antimilitaristicki-pristup-konceptu.pdf>, pristupljeno 28.06.2013.

74 Ibid, strana 16

75 Otvoreno pismo organizacija civilnog društva povodom Rezolucije 1960 i pune primene Rezolucije 1325, koje je potpisivano tokom februara i marta 2011. god., kada se u UN raspravljalo o položaju žena. <http://www.gnwp.org/unscr-1960-and-the-need-for-focus-on-full-implementation-of-unscr-1325>. pristupljeno 28.07.2013.

se u mnogim zemljama sprovođenje Rezolucije 1325 svelo na puko povećanje broja žena u sektoru bezbednosti, tj. da je došlo do svojevrsne 'feminizacije vojske', što je evidentno i u evropskim i u vanevropskim zemljama. U tom kontekstu, OCD (prvenstveno ženske organizacije) imaju važnu ulogu očuvanja izvornih vrednosti same Rezolucije.

- Ženske mirovne organizacije su glasonoše Rezolucije. Različiti akteri različito shvataju Rezoluciju: počev od institucija svih nivoa, preko akademskog sektora do civilnog sektora, u okviru koga takođe postoje različita tumačenja ciljeva i svrhe Rezolucije. U tom smislu, ženske mirovne organizacije su čuvari identiteta Rezolucije 1325 i one svojim delovanjem mogu pomoći da se svi akteri u procesu implementacije na terenu nađu na ostvarivanju istog cilja kojem Rezolucija teži.
- Ženske mirovne organizacije imaju direktan i neposredan kontakt sa najranjivijim društvenim grupama tokom i nakon konflikta: porodicama žrtava, izbeglicama, manjinskim zajednicama; kako među nacijom kojoj pripadaju, tako i među onima koji su tokom konflikta smatrani neprijateljima. Ovi kontakti ne poznaju državne granice. Usled poverenja koje uživaju kod ovih grupa, one predstavljaju mostove za izgradnju stabilnih i čvrstih veza na kojima je moguća izgradnja trajnog mira i bezbednosti.

Ženske mirovne OCD u Srbiji i NAP

Za mnoge feministkinje, postkonfliktne periode odlikuje nasilje, nebezbednost, militarizacija, čak i kada su zvanični mirovni ugovori potpisani.⁷⁶ Objasniti postkonflikt na primeru Srbije nije nimalo jednostavno.

„U slučaju Srbije, država zvanično nikada nije ni bila u ratu sa drugom državom i vrlo je malo ratnih događaja i borbi vođeno unutar granica Srbije, s izuzetkom Kosova. Međutim, Srbija je iskusila mnoštvo socijalnih, ekonomskih i političkih problema povezanih sa ratom, a percipirana je i kao ključni počinilac nasilja na teritoriji bivše SFRJ tokom devedesetih godina.”⁷⁷

Položaj Srbije karakteriše i vladavina režima Slobodana Miloševića tokom devedesetih godina prošlog veka, koji je teškom političkom repre-

76 Subotić, G., Zajović, S. (ur.) 2012. *Čitanka: Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i praksi Rezolucije 1325*, strana 32. Beograd: Žene u crnom, http://www.zeneucrnom.org/pdf/feministicko-antimilitaristicki_pristup_konceptu.pdf, pristupljeno 28.06.2013.

77 Ibid.

sijom kršio ljudska prava i kreirao ambijent socijalno-ekonomskog propadanja, što je veliki deo stanovništva dovelo na rub egzistencije, uzrokovalo iseljavanja mladih i obrazovanih ljudi, doprinelo porastu prijavi institucijama i OCD povodom slučajeva nasilja nad ženama i uopšte doprinelo povećanju rasprostranjenosti nasilja u društvu;

- Ženske mirovne organizacije su u periodu do donošenja NAP-a bile izuzetno aktivne u nizu antiratnih i mirovnih protesta, i u višegodišnjem lobiranju (od 2000. godine do danas) za prihvatanje Rezolucije Saveta bezbednosti 1325 (inicijativa Žena u crnom). Ženske organizacije su inicirale mirovne akcije za potpisivanje Konvencije o zabrani kasetne municije, potpisivanje zahteva da se zločin u Srebrenici proglasi genocidom, kao i brojne ulične akcije i edukativne aktivnosti u kojima je suočavanje sa prošlošću glavna tema.
- Na lokalnom nivou žene-aktivistkinje predvodile su za vreme rata na Kosovu antiratne proteste u unutrašnjosti Srbije – Kruševcu, Kraljevu, Leskovcu.⁷⁸ Tokom sukoba aktivno su pružale pomoć izbeglicama i interno raseljenima. Poseduju puni legitimitet za aktivnog nosioca implementacije NAP za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji.

Konačno i sam NAP u delu posvećenom institucijama priznaje ulogu ženskih organizacija: „Neophodno je pomenuti napore nevladinih organizacija, a pre svega organizacija žena u regionalnom povezivanju na prostoru bivše Jugoslavije tokom konflikta i u procesima izgradnje mira. Organizacije žena bile su prve koje su obnovile prekinute veze između zaraćenih strana, dosledno se zalagale za mirovne procese i prve progovorile o ratnim zločinima, naročito zločinima protiv žena i civilnog stanovništva uopšte“.⁷⁹

Modeli učestvovanja organizacija civilnog društva u praćenju i procenivanju NAP-a 1325

Najučestaliji model učešća OCD u sprovođenju, praćenju i procenivanju NAP-a 1325 u evropskim državama jesu konsultacije, koje se organi-

78 Republika. 2005. „Kada grad zaboravi“. 01-30. septembra. <http://www.republika.co.rs/368-369/14.html>. pristupljeno 28.07.2013.

79 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*.

zuju redovno (godišnje, polugodišnje ili kvartalno) ili *ad hoc*, radi razmene i prikupljanja podataka za izradu godišnjih izveštaja o sprovođenju NAP-a. Tako se godišnji izveštaji o sprovođenju NAP-a pripremaju nakon konsultacija sa predstavnicima civilnog društva, pri čemu je različit broj organizacija uključen u konsultacije, od nekolicine do par desetina, koje se okupljaju putem platformi posvećenih temama vezanim za žene, mir i bezbednost.

Takođe, različite su i forme uključivanja predstavnika civilnog društva: u nekim slučajevima učestvuju na sastancima državne radne grupe za sprovođenje NAP (Austrija, Finska), u nekim zemljama su samo povremeno pozivani radi konsultovanja (Norveška, Španija), dok su u nekim zemljama OCD umrežene na zajedničkoj platformi, što omogućava većem broju organizacija da bude aktivno uključen u sprovođenje Rezolucije.

U pojedinim državama, predstavnici civilnog društva direktno učestvuju u radu tela za sprovođenje NAP-a 1325 (primer BiH).⁸⁰

Nacionalni akcioni plan o uključivanju OCD

O civilnom društvu i njegovoj ulozi u procesu demokratizacije sektora odbrane i bezbednosti nema posebno reči u tekstualnom delu NAP-a, dok se udruženja iz nevladinog sektora navode na više mesta u tabelarnom prikazu aktivnosti NAP-a, u tri različite uloge:

- **kao posmatrači i izveštači o realizaciji aktivnosti NAP-a** – u tabelarnom prikazu aktivnosti NAP-a, u delu koji se tiče obezbeđivanja institucionalnih mehanizama, udruženja su predviđena kao realizatori aktivnosti sprovođenja istraživanja u funkciji praćenja i unapređenja realizacije NAP-a u praksi i izveštavanja domaće i stručne javnosti o rezultatima sprovođenja;
- **kao nosioci aktivnosti predviđenih NAP-om** – u delu koji reguliše unapređenje uslova za veću zastupljenost žena u sektoru bezbednosti, udruženja su predviđena kao nosilac aktivnosti razmena publikacija, rezultata istraživanja, iskustava sa terena, organizovanja poseta, sastanaka i konferencija);
- **kao saradnici državnih institucija u sprovođenju NAP-a** – npr. u delu koji reguliše povećanje uticaja žena na odlučivanje i ostvarivanje

80 Odanović, G. 2013. *Uloga organizacija civilnog društva u praćenju i procenivanju NAP-a za primenu Rezolucije 1325*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku. http://www.bezbednost.org/upload/document/uloga_organizacija_civilnog_drustva_u_praenju_i_pro.pdf. pristupljeno 30.06.2013.

prava žena da ravnopravno i zajedno sa muškarcima učestvuju u odlučivanju o odbrambenim i bezbednosnim pitanjima.

NAP za sprovođenje Rezolucije 1325 u Republici Srbiji u tekstualnom delu⁸¹ naglašava problem malog uticaja i zastupljenosti žena u sektorima odbrane i bezbednosti. Tako se na strani 37 teksta NAP-a navodi da je osnovni razlog zbog kojeg žene imaju neznatan uticaj na odlučivanje u sektoru odbrane i bezbednosti „nezadovoljavajuća zastupljenost žena u državnim institucijama koje odlučuju o bezbednosnim pitanjima i različitim telima koja se obrazuju u ovoj oblasti, a posebno u izvršnoj vlasti i organima državne uprave čije se nadležnosti odnose na oblasti odbrane i bezbednosti (Vlada, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo spoljnih poslova), delegacijama koje učestvuju u radu različitim međunarodnih tela ili institucija koje deluju na očuvanju bezbednosti i mira na globalnom ili regionalnom nivou; parlamentarnim, vladinim, privrednim, kulturnim, naučnim, sportskim i drugim delegacijama čije su misije usmerene na uspostavljanje, unapređenje i razvoj različitih vidova regionalne saradnje, koji podstiču razvoj dobrosusedskih odnosa i tako doprinose očuvanju bezbednosti i osiguranju mira; mirovnim pregovorima i mirovnim operacijama i u različitim vidovima i sadržajima njihovog delovanja na suzbijanju kriza i prevazilaženju konflikata; ambasadama, posebno na pozicijama ambasadorke i izaslanica odbrane Republike Srbije; misijama i delegacijama koje vode mirovne pregovore“.⁸²

Za nosioce aktivnosti učešća organizacija civilnog društva u kreiranju strateških dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti nadležni su: Narodna skupština, Vlada, uključujući ministarstva i radna tela i druge institucionalne mehanizme za ravnopravnost polova u saradnji sa udruženjima iz nevladinog sektora i javnošću u celini. Kao vreme realizacije aktivnosti naveden je period 2010-2013. god. U ovom slučaju udruženja iz nevladinog sektora sagledana su kao saradnici u procesu kreiranja dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti učešćem u javnim raspravama povodom sadržaja strategijskih dokumenata.

81 Tekst NAP-a podeljen je na četiri celine, od kojih svaka ima tekstualni deo i prateći tabelarni prikaz aktivnosti.

82 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*. http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=4352. pristupljeno 03.06.2013.

Kako se, prema čl. 41. Poslovnika Vlade Republike Srbije (2006)⁸³ javna rasprava obavezno sprovodi u pripremi zakona kojim se bitno menja uređenje nekog pitanja ili uređuje pitanje koje posebno zanima javnost, a može se sprovesti i u pripremi strategije razvoja, uredbe i odluke, smatra se da su kriterijimi koji se odnose na obavezu sprovođenja javne rasprave ispunjeni u sledećim slučajevima:

1. prilikom pripreme novog sistemskog zakona;
2. prilikom pripreme novog zakona, osim ako nadležni odbor na obrazložen predlog predlagača ne odluči drugačije;
3. prilikom pripreme zakona o izmenama i dopunama zakona, ako se njime bitno menjaju rešenja iz postojećeg zakona, o čemu nadležni odbor, na obrazložen predlog predlagača, odlučuje u svakom konkretnom slučaju;
4. prilikom pripreme zakona o potvrđivanju međunarodnog ugovora – samo ako nadležni odbor odluči da se sprovede javna rasprava, i to na obrazložen predlog Ministarstva spoljnih poslova ili organa državne uprave iz čijeg su delokruga pitanja uređena međunarodnim ugovorom.

Prema Poslovniku Vlade, javna rasprava se sprovodi na sledeći način: Postupak javne rasprave započinje objavljivanjem javnog poziva za učešće u javnoj raspravi sa programom javne rasprave na internet stranici predlagača i portalu e-uprave. Javni poziv sadrži i informacije o obrazovanju i sastavu radne grupe koja je pripremila nacrt odnosno predlog akta koji je predmet javne rasprave. Program javne rasprave obavezno sadrži: nacrt odnosno predlog akta koji je predmet javne rasprave sa obrazloženjem i priložima utvrđenim ovim poslovníkom, rok za sprovođenje javne rasprave, važne informacije o aktivnostima koje se planiraju u okviru javne rasprave (održavanje okruglih stolova, tribina, adresu i vreme njihovog održavanja i dr), način dostavljanja predloga, sugestija, inicijativa i komentara, kao i druge podatke značajne za njeno sprovođenje. Rok za dostavljanje inicijativa, predloga, sugestija i komentara u pismenom ili elektronskom obliku iznosi najmanje 15 dana od dana objavljivanja javnog poziva. Javna rasprava traje najmanje 20 dana.

83 Vlada Republike Srbije. 2006. *Poslovník o radu Vlade Republike Srbije*. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 61. od 18. 07. 2006. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=2432. pristupljeno 28.6.2013.

Očigledno je da postoji najpre veliki stepen slobode odlučivanja kod izvršne vlasti o tome koja će pitanja staviti na javnu raspravu. Dalje, kada je u pitanju učešće OCD postavlja se pitanje:

- njihovog uključivanja – kome će biti upućeni pozivi za učestvovanje na sesijama?
- na koji način će se odvijati komunikacija sa Vladom? i
- da li će se samim pozivanjem iscrpeti uloga OCD ili će komentari koje daju njihovi predstavnici biti ozbiljno razmatrani i uvršćivani u nacрте dokumenata?

Za naše istraživanje ostaje nejasno na koji način će se ostvariti cilj obezbeđivanja uticaja žena na kreiranje dokumenata u javnoj raspravi, ako nije regulisano koja će udruženja civilnog sektora predstavljati žene kao specifičnog učesnika u ovom procesu. Civilni sektor broji veliki broj organizacija koje se bave pitanjima od važnosti za žene.

Osim toga, ukoliko je procedura javne rasprave regulisana na opšti način za sva udruženja, postavlja se drugo pitanje:

- kako će se obezbediti specifičan uticaj udruženja civilnog sektora od važnosti za žene?

U svakoj javnoj raspravi moguće je učešće širokog spektra učesnika iz redova organizacija civilnog sektora, ali koji je to modus javne rasprave koji omogućava adekvatno učešće OCD koje odslikavaju potrebe žena? Pri tome, ne postoji pravilo koje propisuje da je potreban određen broj ili procenat ženskih OCD u diskusiji da bi se jedan dokument izradio u fazi nacрте.

I na kraju, najvažnije pitanje je:

- koje komentare OCD, uzimimo i samo ženskih OCD, će država uzeti u razmatranje? Da li će odabrati tradicionalističko-militaristički koncept koje nude neke OCD, dat pre svega iz (pasivne) pozicije žena percipiranih jedino kao žrtava sukoba, bez potencijala da imaju bilo kakvu aktivnu ulogu sem uloge 'bolničarki sukoba' ili će se opredeliti za autentični koncept same Rezolucije 1325 kao instrumenta mira i dati prednost aktivnoj ulozi žena u uspostavljanju, izgradnji i očuvanju mira i nenasilja?

Ovo je ključni izbor u kojem država, čineći ga, bira između toga da zapravo na terenu 'poništi' samu Rezoluciju ili da je iskoristi da bi zaštitila svoje građane i građanke, a time i državne interese, od sukoba i nasilja koji neminovno vode svim vrstama gubitaka.

Strateški dokumenti i učešće ženskih OCD

Ključni strateški i zakonski dokumenti iz oblasti odbrane i bezbednosti usvojeni su pre usvajanja Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 UN – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji 2010-2015.

- Odluka o usvajanju Strategije nacionalne bezbednosti (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 88/09)
- Odluka o usvajanju Strategije odbrane Republike Srbije (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 88/09)
- Zakon o vojsci (Službeni glasnik Republike Srbije, br.116/07, 88/09 i 101/10)
- Zakon o odbrani (Službeni glasnik Republike Srbije br.116/07, 88/09 i 104/09)
- Zakon o vojnoj, radnoj i materijalnoj obavezi (Službeni glasnik Republike Srbije, br.88/09 i 95/10)
- Zakon o civilnoj službi (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 88/09)
- Zakon o upotrebi Vojske Srbije i drugih snaga odbrane u multinacionalnim operacijama van granica Republike Srbije (Službeni glasnik Republike Srbije br. 88/09)
- Zakon o vojnobezbednosnoj agenciji i vojnoobaveštajnoj agenciji (Službeni glasnik Republike Srbije, br.88/09, 55/12-odluka US i 17/2013).

Ministarstvo odbrane – Pravna uprava je na pitanje Radne grupe o tome koja su udruženja učestvovala u javnoj raspravi povodom nacrtu dokumenata iz oblasti odbrane odgovorila da je tokom izrade ovih akata omogućena otvorenost, javnost i participativnost „putem sprovedene javne rasprave o nacrtima navedenih dokumenata i zakona, u skladu sa članom 41. stav 1. i 3. Poslovnika Vlade, u kojoj su svi zainteresovani mogli da učestvuju.”⁸⁴

Zakonska obaveza predlagača, koja podrazumeva sprovođenje javne rasprave u procesu pripreme navedenih zakona, bila je ispunjena time što je nacrt zakona stavljen na internet stranicu Ministarstva odbrane, što je daleko od onog što treba da predstavlja javnu raspravu (Bjeloš, 2009).⁸⁵

84 Odgovor Ministarstva odbrane, Pravne uprave, br.369-4/13 od 26.04.2013. na pitanje Radne grupe za monitoring.

85 Bjeloš, M. 2009. „Nedostatak kvalitetne javne rasprave prilikom donošenja zakona iz oblasti bezbednosti i odbrane“ u: *Bezbednost Zapadnog Balkana: Reforma se-*

Iz ovog odgovora zaključujemo da je javna rasprava sprovedena za svaki od navedenih zakona, prema Poslovniku o radu Vlade, koji smo objasnili. Ministarstvo je na dalje pitanje Radne grupe o tome koja su udruženja učestvovala u javnoj raspravi povodom nacrtu dokumenata iz oblasti odbrane i bezbednosti odgovorilo da su to bila sledeća udruženja, ne navodeći posebno o kom se propisu radi:

- Centar za civilno-vojne odnose (danas Beogradski centar za bezbednosnu politiku), Misija OEBS-a u Republici Srbiji,
- Institut za evropske studije,
- Atlantski savet,
- Centar za međunarodne i bezbednosne poslove (ISAC fond),
- Fond za otvoreno društvo,
- Beogradski fond za političku izuzetnost.⁸⁶

Ni jedna od navedenih organizacija civilnog društva nije ženska i mirovna organizacija koja se bavi ženskim ljudskim pravima, rodnom ravnopravnošću i mirovnom politikom.

Kada je objavljen nacrt Strategije nacionalne bezbednosti organizacije civilnog društva su pisale peticiju kako bi im se ostavilo više vremena od propisanog roka od 15 dana za komentarisanje nacrtu. Država je produžila rok na 45 dana za komentarisanje. Međutim, osim toga što je formalno produžen rok za davanje komentara, suštinski se ništa bitno nije promenilo u pogledu uvažavanja komentara civilnog društva. Iako su BCBP i još neke organizacije civilnog društva organizovale nekoliko okruglih stolova i panela za komentarisanje sadržaja nacrtu Strategije nacionalne bezbednosti nisu uspele da poboljšaju sadržaj tih dokumenata. Tekst strategije nije bio značajno izmenjen nakon usvajanja u Skupštini (Bjeloš, 2009).⁸⁷

Ministarstvo unutrašnjih poslova usvojilo je u decembru 2010.

ktora bezbednosti u Srbiji u 2009 – Novi normativni okvir, broj 15. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

86 Odgovor Ministarstva odbrane, Pravne uprave br.369-4/13 od 26.4.2013. godine na pitanja Radne grupe za monitoring primene NAP-a za primenu Rezolucije 1325 UN u Republici Srbiji.

87 Bjeloš, M. 2009. „Nedostatak kvalitetne javne rasprave prilikom donošenja zakona iz oblasti bezbednosti i odbrane“ u: *Bezbednost Zapadnog Balkana: Reforma sektora bezbednosti u Srbiji u 2009 – Novi normativni okvir*, broj 15. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.

Strategiju razvoja Ministarstva unutrašnjih poslova za period 2011-2016 (2010).⁸⁸ U delu koji reguliše saradnju MUP-a na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou, Strategija izričito navodi da su „uspostavljeni partnerski odnosi sa institucijama civilnog društva“, te se navodi da će Ministarstvo „u cilju davanja mogućnosti institucijama civilnog društva da učestvuju u kreiranju politike rada Ministarstva i uvažavajući njihov značaj, osmisliti proces redovnih konsultacija sa njihovim predstavnicima, kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou“.⁸⁹

Navodi se da je potrebno „dalje razviti, u skladu sa finansijskim mogućnostima, sredstva koja su namenjena za donacije institucijama civilnog društva, kao i transparentne načine za njihovu realizaciju, i to kroz javno oglašavanje konkursa za dodelu sredstava i definisanje prioriternih projektnih oblasti. Cilj uspostavljanja partnerskih odnosa je, pored postavljanja zajedničkih ciljeva, zajednička implementacija i redovna zajednička evaluacija efikasnosti partnerskog odnosa.“⁹⁰

Međutim, iako je rok za donošenje Akcionog plana za primenu ove Strategije istekao u junu 2011. godine, Akcioni plan nije usvojen do danas, pa tako nisu ni operacionalizovani modeli saradnje Ministarstva unutrašnjih poslova sa organizacijama civilnog društva.

Šta je urađeno nakon donošenja NAP-a?

U periodu od donošenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325 vršene su izmene zakona iz oblasti odbrane i bezbednosti.

- **Zakon o izmenama i dopunama Zakona o vojnoobaveštajnoj i vojnobezbednosnoj agenciji (2012)**⁹¹; radi se o izmenama za-

88 Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije. 2010. *Strategija razvoja Ministarstva unutrašnjih Poslova za period 2011 – 2016*. http://www.mup.gov.rs/cms_cir/sadrzaj.nsf/Strategija%20razvoja%20MUP-a%202011-2016.pdf. pristupljeno 28.06.2013.

89 Ibid.

90 Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije. 2010. *Strategija razvoja Ministarstva unutrašnjih Poslova za period 2011 – 2016*. http://www.mup.gov.rs/cms_cir/sadrzaj.nsf/Strategija%20razvoja%20MUP-a%202011-2016.pdf. pristupljeno 28.06.2013.

91 Vlada Republike Srbije, *Zakon o izmenama i dopunama Zakona o vojnoobaveštajnoj i vojnobezbednosnoj agenciji*. („Službeni glasnik RS”, br. 88/09 i 55/12 – US). <http://www.parlament.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/282-13Lat.pdf>. pristupljeno 27.06.2013.

kona koje ustanovljavaju sudsku kontrolu nadzora telekomunikacija i prikupljanja podataka i ograničenje davanja podataka o građanima/građankama civilnim službama i policiji, koje vojnobezbednosna i vojnoobaveštajna služba prikupljaju, a koji su izvan njihove nadležnosti, isključivo radi zaštite nacionalne bezbednosti i sprečavanja najtežih krivičnih dela.

- Takođe, Ministarstvo unutrašnjih poslova radilo je na **Nacrtu Strategije prevencije i suzbijanja trgovine ljudima i zaštite žrtava (2013)**⁹²; do 12. aprila 2013. god. trajala je javna rasprava o Nacrtu Strategije prevencije i suzbijanja trgovine ljudima i zaštite žrtava u Republici Srbiji za period 2013-2018. god. Nacrt Strategije objavljen je u elektronskom obliku na sajtu Ministarstva unutrašnjih poslova, kao i obrazac za komentare koji su građani i stručna javnost mogli da dostave.
- **Zakon o privatnom obezbeđenju je u fazi nacrtu (2011)**⁹³; javna rasprava o ovom nacrtu trajala je samo jedan dan, i to u novembru 2010. godine, a organizovali su je jedno strukovno udruženje, Udruženje za privatno obezbeđenje Privredne komore Srbije, Ministarstvo unutrašnjih poslova i jedna organizacija civilnog društva, Beogradski centar za bezbednosnu politiku.⁹⁴
- U toku je javna rasprava o nacrtu **Zakona o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju vojnih osiguranika (2013)**⁹⁵; objavljen je poziv u elektronskom obliku na sajtu Ministarstva odbrane. Rasprava je trajala od 3. juna do 2. jula 2013. godine.⁹⁶

92 Republika Srbija. 2013. *Nacrt Strategije prevencije i suzbijanja trgovine ljudima i zaštite žrtava 2013 – 2018; predlog nacrtu*, <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/strategija%20predlog%20nacrtu%20konacno%2012.2.2013.pdf>, pristupljeno 27.06.2013.

93 Vlada Republike Srbije. 2011. *Predlog Zakona o privatnom obezbeđenju*. http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/1866-13.pdf. pristupljeno 28.07.2013.

94 Centar za razvoj neprofitnog sektora. <http://www.crnps.org.rs/2010/javna-rasprava-o-privatnom-obezbedenju-i-detektivskoj-delatnosti>. pristupljeno 24.07.2013.

95 Ministarstvo odbrane Republike Srbije. *Nacrt Zakona o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju vojnih osiguranika 2013*. http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=5289. pristupljeno 24.07. 2013.

96 Ibid.

Kontakti države i OCD – aktuelna situacija i perspektive

1. Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom

S obzirom na potrebu uključivanja civilnog sektora u procese donošenja odluka na svim nivoima, postavilo se pitanje institucionalnog mehanizma radi ostvarenja tog cilja. Jedini takav efektivni mehanizam je Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom.

Vlada Republike Srbije je Uredbom donetom 15. aprila 2010. godine⁹⁷ osnovala Kancelariju za saradnju sa civilnim društvom.⁹⁸ Kancelarija je osnovana „u cilju institucionalnog i sistemskog uključivanja organizacija civilnog društva u sistemski dijalog sa Vladom, koji treba da se zasniva na transparentnoj i strukturisanoj komunikaciji i redovnoj razmeni iskustava, informacija i mišljenja“ (Uredba o Kancelariji za saradnju sa civilnim društvom, 2010).⁹⁹

Jedan od strateških ciljeva Kancelarije jeste i „osiguravanje efektivnog učešća OCD u kreiranju politika“.¹⁰⁰ Ovaj cilj obuhvata aktivnosti:

- a) učešće OCD u konsultativnim procesima na nacionalnom nivou;
- b) promocija primera dobre prakse mehanizama saradnje na lokalnom nivou.

Možemo da zaključimo da postoji institucionalni mehanizam za šire uključivanje OCD u konsultativne procese putem Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom. Ova Vladina kancelarija uključila se u proces praćenja uloge civilnog društva u realizaciji NAP-a.

2. Sastanci države i OCD

Krajem 2012. godine održan je sastanak predstavnika civilnog društva i Multisektorskog koordinacionog tela za implementaciju Rezolucije 1325, uz podršku Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom i Agencije Ujedinjenih Nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena – UN Women.

97 Službeni glasnik Republike Srbije, br. 26/10.

98 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. *Dokumenta Kancelarije*. <http://civilnodrustvo.gov.rs/dokumenta/dokumenta-kancelarije/> pristupljeno 24.07.2013.

99 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. *Strateški okvir Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom za period 2011-2014.god.* [http://civilnodrustvo.gov.rs/dokumenta/dokumenta-kancelarije.](http://civilnodrustvo.gov.rs/dokumenta/dokumenta-kancelarije/) pristupljeno 20.04.2013.

100 Ibid.

Iako je država u prethodne dve godine dosta uradila na sprovođenju NAP-a za primenu Rezolucije 1325, nije dovoljno urađeno na uključivanju građanskog društva u ovaj proces, koje je pionir angažovanja na ovom planu, što je jedan od zaključaka prvog susreta ženskih mirovnih organizacija i predstavnika državnih institucija nadležnih za sprovođenje NAP-a 1325.

Na istom sastanku, direktorka Vladine Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom, istakla je: „Sprovođenje NAP-a 1325 je važno i iz ugla vladavine prava, koja je jedan od ključnih prioriteta u nastavku procesa evrointegracija. Zato je potrebno jasno definisati principe odabira organizacija koje su relevantan partner za državu. S druge strane, civilno društvo treba bolje da 'upozna' sistem, kako bi moglo da prepozna svoju ulogu u različitim procesima“.

I nakon ovog sastanka ostaju nejasni kriterijumi po kojima će se vršiti uključivanje organizacija civilnog društva u realizaciju aktivnosti predviđenih NAP-om.

Kada je reč o saradnji organizacija civilnog društva i državnih institucija na planu rodnjavanja bezbednosti, istraživanje Beogradskog centra za bezbednosnu politiku (Rod i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji (2010))¹⁰¹ ukazuje da „mehanizmi saradnje institucija sektora bezbednosti sa organizacijama civilnog društva i telima koja se bave rodnom ravnopravnošću nisu dovoljno razvijeni i retko su formalizovani potpisivanjem memoranduma o saradnji i drugih formalnih dokumenata“.

Sastanak sa Multisektorskim koordinacionim telom (MSKT)

U Beogradu je 22.07.2013. održan međusektorski sastanak između predstavnika Komisije za praćenje sprovođenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325, Multisektorskog koordinacionog tela (MSKT) i organizacija civilnog društva iz oblasti bezbednosti, odbrane i rodne ravnopravnosti, prilikom koga su predstavljene dosadašnje aktivnosti i najavljen je budući rad institucionalnih mehanizama, kao i mogućnosti saradnje između javnog i civilnog sektora kada je u pitanju praćenje sprovođenja NAP-a za primenu Rezolucije 1325.

101 Beogradski centar za bezbednosnu politiku. 2010. *Rod i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji*. http://www.bezbednost.org/upload/document/rod_i_reforma_sektora_bezbednosti.pdf. pristupljeno 12. 4. 2013.

Aktivistkinja Žena u crnom, Gordana Subotić, predstavila je rad Žena u crnom i naglasila da ŽUC samostalno prati primenu NAP-a 1325 već godinama, a poslednjih godina prati primenu NAP-a prema posebno kreiranim indikatorima (2012. godine – 48 indikatora, 2013. – 15 indikatora).

Na sastanku je dogovoreno da se nakon treće sednice Komisije (Nadzornog tela) napravi konkretan plan o tome kako će OCD, koje se bave monitoringom primene NAP-a 1325, biti uključene u rad Nadzornog tela (NT) i na koji će način indikatori Žena u crnom, koji prate aktivnosti NAP-a, biti deo praćenja i izveštavanja MSKT kao i NT. Neke od preporuka su bile:

- uključiti organizacije civilnog društva u implementaciju NAP-a, konsultovati ih, uspostaviti dijalog između različitih sektora zaduženih za primenu NAP-a;
- uključiti OCD u reviziju NAP-a, koja je planirana do kraja 2013. godine;
- omogućiti da veliki broj podataka bude dostupan javnosti (izveštaji i podaci institucija koje sprovode NAP) kako ne bi morao da se koristi Pristup informacijama od javnog značaja;
- usaglasiti brojna strateška dokumenta koja se bave istim/srodnim politikama i dovesti ih u vezu sa NAP-om (borba protiv trgovine ljudima, nasilje nad ženama, postkonfliktna društva i tranziciona pravda, antidiskriminacija i dr.);
- fokus usmeriti ne isključivo na pitanja bezbednosti, već i na žene generalno, na pitanja borbe protiv nasilja, antidiskriminacije

Svetlo u tunelu – uticaj ženskih organizacija na lokalne politike

Kako nije bilo specifičnog sistematskog uključivanja organizacija civilnog društva u javne rasprave radi realizacije ciljeva NAP-a, OCD su se uključivale u javne rasprave na lokalnom nivou i pokušavale da doprinesu svojim uticajem da se ključni elementi NAP-a nađu u agendi lokalnih akcionih planova. Na lokalnom nivou, ugrađivanje odredbi NAP-a je moguće kroz različite dokumente: strategije bezbednosti, strategije ostvarivanja rodne ravnopravnosti i akcione planove koji ih prate. Podsetimo da je istraživanje Žena u crnom pokazalo da se od strane državnih zvaničnika-predstavnika lokalne samouprave, zaduženih za bezbednost u zajednici (lokalni Saveti za bezbednost), na lokalnom nivou NAP uopšte ne prepoznaje kao dokument

koga je država usvojila i odredila rokove za njegovu implementaciju.

Na lokalnom nivou, ženske organizacije civilnog društva su svojim delovanjem, a u okvirima onoga što im je bilo omogućeno kao učešće u kreiranju lokalnih politika, izdejstvovala da se u lokalnim dokumentima uvrsti rodna komponenta kao obavezujuća u procesu odlučivanja.

Organizacija civilnog društva Žene za mir, članica Mreže Žena u crnom, na osnovu odluke gradonačelnika, bila je deo uže radne grupe za izradu Strategije ostvarivanja rodne ravnopravnosti Grada Leskovca. Strategija je usvojena na sednici gradske skupštine 10.04.2013. godine. Dokument je rađen tokom 2012. i početkom 2013. godine, a u procesu izrade učestvovalo je više lokalnih subjekata. Međutim, iako je kao polazna godina za realizaciju Akcionog plana navedena 2013. Žene za mir nisu dobile odgovor od lokalne samouprave na pitanje da li su za realizaciju aktivnosti predviđenih Akcionim planom izdvojena novčana sredstva iz budžeta.

Rezolucija 1325 se navodi kao polazni dokument za izradu Strategije. Sadržina rezolucije razrađivana je kroz konkretne aktivnosti predviđene Akcionim planom. Takođe, u svojim preporukama na nacrt lokalne Strategije za bezbednost lokalnom Savetu za bezbednost, Žene za mir su iznele niz predloga kroz Preporuke lokalnom Savetu za bezbednost, kako se na lokalnom nivou može konkretizovati primena NAP-a (Žene za mir, 2012).¹⁰²

Zaključak

Može se reći da na planu implementacije NAP-a nema sistemskog uključivanja organizacija civilnog društva u aktivnosti NAP-a niti sistemske podrške za isto¹⁰³ (više o tome u delu izveštaja pod naslovom *Podrška lokalnim inicijativama žena za izgradnju mira* Jelene Cakić). Organizacije civilnog društva (think tank), koje se uključuju time što povremeno organizuju sastanke na kojima se vodi dijalog između OCD i državnih institucija, plediraju da zapravo budu medijatori između dve duboko podeljene strane, države i nevladinog sektora koji zahteva suštinske društvene promene sa krajnjim ciljem demilitarizacije i uspostavljanja bezbednog okruženja, kako za građane i građanke RS tako i za one iz regiona.

102 Nacrt Strategije još uvek nije stavljen na dnevni red Skupštine; nakon iznošenja komentara OCD, zastalo se sa radom na dokumentu.

103 Više o tome u delu izveštaja pod naslovom *Podrška lokalnim inicijativama žena za izgradnju mira*.

Uočava se različito poimanje obaveza države od strane predstavnika zvaničnih organa i od strane predstavnica ženskih OCD. Različito tumačenje obaveza proizilazi konačno iz različitog shvatanja same Rezolucije 1325: dok je za predstavnike države ona instrument uvođenja rodne ravnopravnosti u sektor bezbednosti (kroz sistem kvota, obuke za multinacionalne operacije itd), za predstavnice ženskih organizacija ona je pre svega „instrument mira“¹⁰⁴ kojim se stanje rata i postkonflikta prevodi u stanje mira za sve pripadnike i pripadnice zajednice i istovremeno izgrađuju mehanizmi prevencije daljih konflikata (Žene u crnom, 2012).¹⁰⁵

Jedan od glavnih razloga za duboki jaz koji postoji između državnih institucija zaduženih za sprovođenje NAP-a i civilnog društva jeste nedostatak političke volje da se iskreno i duboko posvete ostvarivanju autentičnih ciljeva Rezolucije 1325, za koju bi NAP trebalo da bude samo instrument.

Preporuke:

1. S obzirom da je cilj NAP-a povećanje uticaja žena na odlučivanje o odbrambenim i bezbednosnim pitanjima, potrebno je pre svega uključiti organizacije civilnog društva koje se bave pravima žena i mirovnom politikom u kreiranje strateških dokumenata.
2. Mogući način šireg uključivanja OCD u kreiranje javnih politika sa ciljem povećanja uticaja žena jeste putem uključivanja dve velike mreže: Mreže Žena u crnom i Mreže Žena protiv nasilja, koje bi nastupile preko jedinstvene platforme.
3. Sistemsko uključivanje bi trebalo sprovesti na svim nivoima vlasti: republičkom, regionalnom i lokalnom, putem konsultacija mehanizama za rodnu ravnopravnost, mehanizama za bezbednost i predstavnica ženskih OCD.
4. Periodične konsultacije sa ženskim OCD bi trebalo sprovesti i radi praćenja efekata samih politika iz sektora odbrane iz bezbednosti na terenu, kako bi se blagovremeno reagovalo na sve potencijalne

104 Rirdon, B. Rezolucija 1325 kao instrument mira, u: Subotić, G., Zajović, S. (ur.) 2012. *Čitanka: Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i praksi Rezolucije 1325*, strana 16. Beograd: Žene u crnom, http://www.zeneucrnem.org/pdf/feministicko-antimilitaristicki_pristup_konceptu.pdf, pristupljeno 28.06.2013.

105 Ibid.

probleme u primeni.

5. Obavezne konsultacije bi trebalo sprovesti u slučaju izmena podzakonskih, zakonskih i strateških dokumenata bitnih za realizaciju ciljeva Rezolucije 1325, a ne samo strateških dokumenata, i u tom pravcu nužna je revizija teksta samog NAP-a.
6. Radi omogućavanja praćenja realizacije NAP-a trebalo bi da izveštaji koji prate sprovođenje NAP-a budu objavljeni periodično, blagovremeno i javno.

Sprovođenje ove aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

Gordana Subotić

Programi reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima

Uključivanje

Cilj 2: Obezbeđivanje većeg učešća žena u izgradnji mira i post-konfliktnoj rekonstrukciji zajednice.

Aktivnost: 2.2. Podsticanje i finansiranje programa reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima.

Nosioci aktivnosti i saradnici: Vlada Republike Srbije, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo za Kosovo i Metohiju i Ministarstvo finansija, u saradnji sa Udruženjem boraca ratova 1991-1999, Organizacijom civilnih lica rata, Udruženjem ratnih vojnih invalida i porodica poginulih i nestalih u ratovima 1990-1999, Udruženjem ratnih veterana i udruženjima izbeglih i interno raseljenih lica, udruženjima žena, domaćim i stranim fondacijama i donatorima.¹⁰⁶

106 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 48.

Uvod

Programi demobilizacije, razoružanja, reintegracije i rehabilitacije (eng. *Disarmament, Demobilization, Reintegration, Rehabilitation DDDR*) spadaju u programe izgradnje mira koji se obično sprovode odmah nakon konflikta, kako bi se bivši učesnici/ce u konfliktu vratili normalnom životu. **Cilj** ovih programa jeste doprinos stvaranju sigurnog i stabilnog društva, kako bi mogao da nastupi period oporavka i razvoja. Programi reintegracije i rehabilitacije su kompleksni programi koji imaju političku, vojnu, humanitarnu i socio-ekonomsku dimenziju. Oni podrazumevaju uzimanje oružja iz ruku bivših učesnika/ca u sukobu (razoružanje), njihovo udaljšavanje iz vojske (demobilizacija) i pomoć da se socijalno i ekonomski reintegrišu u društvo (reintegracija i rehabilitacija). Takođe, **cilj** ovih programa jeste i povećanje učešća bivših učesnika/ca u konfliktu u mirovnim procesima (njihov doprinos izgradnji mira). Kao takvi, programi demobilizacije, razoružanja, reintegracije i rehabilitacije predstavljaju dugoročni doprinos miru, bezbednosti i razvoju jednog društva (United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center, 2013).¹⁰⁷

Do 1980-ih godina ovi programi bili su isključivo u nadležnosti država i vojski. Nakon 1980-ih godina UN počinje da ih primenjuje u sklopu mirovnih operacija i promocije demokratskog nadzora nad sektorom bezbednosti, u državama koje su izašle iz konflikta. Danas, ovi procesi čine jednu od najvažnijih komponenti u tranziciji jedne države od konflikta ka uspostavljanju mira (Peacebuilding Initiative, 2013).¹⁰⁸

Prema Resursnom centru za razoružanje, demobilizaciju i reintegraciju UN-a, ovi programi podrazumevaju:

Razoružanje – sakupljanje, dokumentovanje, kontrolu i oduzimanje lakog i malokalibarskog naoružanja, municije i teškog oružja od boraca i često od civilnog stanovništva. Razoružanje takođe podrazumeva i razvoj pametnih i odgovornih politika o kontroli i posedovanju oružja (detaljno u tekstu Diane Miladinović *Razoružanje – preduslov za bezbednost žena u Republici Srbiji*).

107 United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center. http://www.unddr.org/what-is-ddr/introduction_1.aspx. pristupljeno 25.06.2013.

108 Peacebuilding Initiative, *Disarmament, Demobilization, Reinsertion, & Reintegration: Definitions & Conceptual Issues*. <http://www.peacebuildinginitiative.org/index.cfm?pageId=1818>. pristupljeno 25.06.2013.

Demobilizacija – podrazumeva kontrolisano i formalno otpuštanje aktivnih učesnika/ca iz oružanih snaga ili drugih naoružanih grupa. Ima dve faze:

1. sakupljanje bivših učesnika/ca u kolektivnim centrima;
2. podrška demobilisanim bivšim učesnicima/ma (najčešće kratkoročna podrška koja pokriva samo osnovne potrebe pojedinca/ke i porodice, nakon koje sledi sledeća faza – reintegracija).

Reintegracija - podrazumeva da se bivši učesnici/ce u oružanim sukobima, pošto su demobilisani, vrata civilnom životu. Postoji socijalna i ekonomska reintegracija. Obe imaju određeni rok trajanja i dešavaju se primarno na lokalnom nivou. Cilj reintegracije je da obezbedi zaposlenje i redovan prihod bivšim učesnicima/cama u oružanim sukobima. Ovi programi su ogledalo nacionalne odgovornosti i najčešće podrazumevaju dugoročnu spoljnu finansijsku i stručnu pomoć (United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center, 2013).¹⁰⁹

Prema Bišnu Patak (2011)¹¹⁰ postoji nekoliko vrsta **rehabilitacije**:

- **socijalna rehabilitacija** – proces rehabilitovanja bivših učesnika/ca u oružanim sukobima u mestima odakle su došli bez straha od diskriminacije;
- **psihološka rehabilitacija** – podrazumeva širok spektar socijalnih, edukativnih, stručnih programa pomoći i podrške bivšim učesnicima/ama oružanih sukoba;
- **psihijatrijska rehabilitacija** – psihijatrijska terapija pojedinca/ke sa psihičkim oštećenjem proizvedenim učešćem u oružanom sukobu;
- **kognitivna rehabilitacija** – terapija učesnika/ca u oružanim sukobima, kako bi se sećanje koje je izazvalo traumu, anksioznost i poremećaj povezalo sa ratom.

109 United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center. *What is DDR?* http://www.unddr.org/what-is-ddr/introduction_1.aspx. pristupljeno 25.06.2013.

110 Bishnu, P. 2011. *Women and DDR in the World*, Peace and Conflict Studies Center, 3. <http://www.author-me.com/nonfiction/womenandddr.html>. pristupljeno 20.07.2013.

Povezanost programa demobilizacije, razoružanja, reintegracije i rehabilitacije sa ostalim procesima izgradnje mira

Prema definiciji Resursnog centra za razoružanje, demobilizaciju i reintegraciju UN-a, rezultati i uspeh ovih programa su u veoma bliskoj vezi sa sprovođenjem ostalih procesa izgradnje mira. Pri izradi strategija i planiranju, svi programi izgradnje mira se moraju detaljno i kvalitetno povezati, pošto u velikoj meri dopunjuju jedni druge.

Povezanost sa mehanizmima oporavka – programi reintegracije i rehabilitacije moraju biti povezani sa programima oporavka, pošto od ovih programa u velikoj meri zavisi njihova održivost. Ovo se najčešće postiže kroz socio-ekonomske i razvojne strategije koje država donosi i implementira. Na primer, programi reintegracije nakon nekog vremena moraju postati deo širih programa oporavka. Uključivanje privatnog sektora u ostvarivanje ovih programa može biti veoma korisno, pošto privatni sektor može odigrati veoma važnu ulogu u stvaranju šansi za zaposlenje muškaraca i žena, bivših učesnika/ca u oružanim sukobima (kao i članova njihovih porodica).

Povezanost sa reformom sektora bezbednosti – povećanje bezbednosti je tačka poklapanja ciljeva programa reintegracije i rehabilitacije i ciljeva reforme sektora bezbednosti. Iz tog razloga ova dva procesa su neodvojiva jer pomažu izgradnju mehanizama za pružanje bezbednosti i vladavinu prava u periodu posle konflikta. Takođe, oba procesa su politička i u velikoj meri zavise od političke volje države. Zbog toga je važna njihova komplementarnost i povezanost. Efektivna reforma sektora bezbednosti pomaže povećanju poverenja građana u institucije, što kasnije doprinosi efektivnim procesima reintegracije i rehabilitacije i stvaranju mišljenja kod građana/ki da oružje više nije potrebno kako bi se postigao mir.

Povezanost sa mehanizmima tranzicione pravde – povezanost mehanizama tranzicione pravde (na lokalnom i regionalnom nivou) i programa reintegracije i rehabilitacije doprinosi izgradnji mira. Na primer, jačanje veza između lokalnih procesa tranzicione pravde (Komisija za istinu i pomirenje), s jedne strane, i lokalnih strategija reintegracije, s druge strane, može doprineti reintegraciji bivših učesnika/ca u svoje zajednice. Takođe, bivši učesnici/ce u oružanim sukobima mogu odigrati ključnu

ulogu u sprovođenju reparacija¹¹¹, bilo da daju direktnu reparaciju kada je utvrđena individualna krivična odgovornost ili pri planiranju projekata reparacija na lokalnom nivou, s obzirom na dobro poznavanje lokala i lokalnih potreba. (United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center, 2013).¹¹²

Rodni pristup programima reintegracije i rehabilitacije

Prema definiciji Resursnog centra za razoružanje, demobilizaciju i reintegraciju UN-a, manjak rodno odgovornog pristupa programima reintegracije i rehabilitacije može dovesti do porasta nasilja u državama/grupama/zajednicama. Ovi programi moraju jasno određivati i planirati specifične potrebe muškaraca i žena/devojaka učesnika/ca u oružanim sukobima zbog različitog uticaja konflikta na muškarce i žene. Takođe, svi programi moraju biti povezani sa rodnim strategijama, zakonima, akcionim planovima, zbog objedinjenog odnosa države prema ovom problemu i vođenja evidencije o sprovođenju ovih programa. Iskustvo je pokazalo da su žene često bile isključene iz programa reintegracije i rehabilitacije ženama, istraživanje njihovih potreba, zaštita od nasilja i uključivanje žena u donošenje odluka u postkonfliktnom periodu od ključnog su značaja za uspešnu reintegraciju (United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center, 2013).¹¹³

Rezolucija 1325 u tački 8.a nalaže da se pri pregovorima i implementaciji mirovnih sporazuma uključe posebne potrebe žena i devojaka tokom repatrijacije i ponovnog naseljavanja, kao i rehabilitacije, reintegracije i

111 Reparacije – ispravljanje, naknada štete za patnju učinjenu pogrešnim delanjem. Mogu biti materijalne (ekonomske) i simboličke. Gillard, E.C. 2003. *Reparation for violations of international humanitarian law*, IRRC September 2003 IRRC September 2003 Vol. 85 No 851: strana 531-533. <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r27219.pdf>, pristupljeno 28.06.2013.

112 United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center. http://www.unddr.org/what-is-ddr/how-has-ddr-evolved_3.aspx. pristupljeno 28.06.2013.

113 United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center. http://www.unddr.org/what-is-ddr/key-topics/gender/introduction_5.aspx. pristupljeno 28.06.2013.

postkonfliktne obnove. Zatim, u tački 8.b Rezolucije 1325 poziva se da strane u pregovorima donesu mere kojima se podržavaju lokalne mirovne inicijative žena i koje uključuju žene u mehanizme implementacije mirovnih sporazuma; o tački b više u tekstu Jelene Cakić *Podrška lokalnim inicijativama žena za izgradnju mira*. (Beogradski fond za političku izuzetnost, 2010).¹¹⁴

Programi reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima u Republici Srbiji

U skladu sa tačkama Rezolucije 1325, **aktivnost** NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji predviđa podsticanje i finansiranje programa reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima. U ovom slučaju, Republika Srbija se od Programa demobilizacije, razoružanja, reintegracije i rehabilitacije UN opredelila samo za reintegraciju i rehabilitaciju. Kao **nosioci** ove aktivnosti u NAP-u se navode: Vlada Republike Srbije, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo za Kosovo i Metohiju i Ministarstvo finansija, u saradnji sa Udruženjem boraca ratova 1991-1999, Organizacijom civilnih lica rata, Udruženjem ratnih vojnih invalida i porodica poginulih i nestalih u ratovima 1990-1999, Udruženjem ratnih veterana i udruženjima izbeglih i interno raseljenih lica, udruženjima žena, domaćim i stranim fondacijama i donatorima. **Rok** za sprovođenje aktivnosti je od 2010. do 2015. godine (Vlada Republike Srbije, 2010).¹¹⁵

114 Beogradski fond za političku izuzetnost. 2010. *Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u Srbiji – O ženama, miru i bezbednosti - Preporuke za izradu Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN u Srbiji*, str. 58. http://www.bfpe.org/BFPE_OLD/www.bfpe.org/files/BFPE-brosura.pdf. pristupljeno 28.06.2013.

115 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010 – 2015)*, strana 48.

Ciljevi istraživanja indikatora

U daljem tekstu smo analizirale:

- zašto je sprovođenje programa reintegracije i rehabilitacije važno za Republiku Srbiju,
- da li su nosioci koji su navedeni u NAP-u za primenu Rezolucije 1325 započeli sprovođenje aktivnosti podsticanja i finansiranja programa reintegracije i rehabilitacije,
- ko sprovodi programe reintegracije i rehabilitacije u Republici Srbiji,
- na koji način se sprovode programi reintegracije i rehabilitacije u Republici Srbiji,
- da li postoji usaglašenost ovih procesa sa ostalim procesima izdgradnje mira (mehanizmima oporavka, tranzicione pravde, reforme sektora bezbednosti).

Zašto su programi reintegracije i rehabilitacije važni za Republiku Srbiju

Prema definiciji Resursnog centra za razoružanje, demobilizaciju i reintegraciju UN-a, programi reintegracije i rehabilitacije se sprovode odmah nakon prestanka konflikta i obično su deo mirovnih sporazuma koji su ujedno i politički okvir za njihovo sprovođenje (United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center, 2013).¹¹⁶ Mirovni sporazumi kojima je završen rat na teritoriji bivše Jugoslavije tj. Bosne i Hercegovine – Dejtonski sporazum (1995)¹¹⁷ – i Kosova – Kumanovski vojno-tehnički sporazum (1999)¹¹⁸, nisu sadržali odredbe kojima bi se ovi programi sproveli na teritoriji današnje Republike Srbije.

Dejtonski mirovni sporazum, koji je potpisan 1995. godine, nije imao za cilj da se odmah izvrši demobilizacija, razoružanje, reintegracija i re-

116 United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center. http://www.unddr.org/what-is-ddr/key-considerations-in-planning-implementation_2.aspx. pristupljeno 29.06.2013.

117 Human Rights Library. *The Dayton Peace Accords on Bosnia*. <http://www1.umn.edu/humanrts/icty/dayton/daytonaccord.html>. pristupljeno 29.06.2013.

118 NATO. *Nato's role in Kosovo: Military technical agreement*. <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>. pristupljeno 29.06.2013.

habilitacija, već da se zaraćene strane dovedu za pregovarački sto. Pominjanje ovih programa bi u tom trenutku potpuno destabilizovalo pregovore, pa stoga nisu bili prioritet. Programi su započeli *ad hoc* i tek su kasnije sprovedeni na teritoriji Bosne i Hercegovine (Moratti and Sabic-El-Rayess, 2009).¹¹⁹

Što se tiče Kosova, programi demobilizacije, razoružanja, reintegracije i rehabilitacije sprovedeni su na Kosovu od 1999. do 2004. godine pod okriljem UN-a, u okviru primene Rezolucije 1244. U okviru UN na teritoriji Kosova, sprovedena je demilitarizacija Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) i drugih naoružanih albanskih grupa i obezbeđen je njihov prestanak delovanja (United Nations Security Council, 1999).¹²⁰

Uzimajući u obzir da se rat nije vodio na teritoriji Republike Srbije, mirovni sporazumi se nisu odnosili na sprovođenje programa reintegracije i rehabilitacije na teritoriji Republike Srbije. Međutim, pošto sprovođenje ovih programa predstavlja ogledalo nacionalne odgovornosti i pošto se veliki broj ljudi koji su učestvovali u oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji (učesnici/ce, veterani/ke, rezervisti/kinje, pripadnici/ce vojnih, policijskih misija, paravojnih i parapolijskih misija) posle rata vratio u Republiku Srbiju, bilo je očekivano da se ovi programi sprovedu odmah nakon ratova 1995. i 1999. godine.

Sprovođenje programa reintegracije i rehabilitacije u Republici Srbiji je važno iz sledećih razloga:

1. Država bi ovim programima preuzela odgovornost za ratove koje je vodila i dala odgovore na značajna pitanja.
 - ✓ Sprovođenje programa reintegracije i rehabilitacije bi dalo važne odgovore na pitanja koliko je učesnika/ca bilo u sklopu redovne vojske, rezervnom sastavu, koliki je broj ratnih veterana/ki, koliki je broj vojnih, policijskih, paravojnih i parapolijskih jedinica koje su operisale u sastavu JNA, a na strani Republike Srbije (Žene u crnom, 2012).¹²¹

119 Moratti, M., Sabic-El-Rayess, A. 2009. *Transitional Justice and DDR: The Case of Bosnia and Herzegovina*. International Center for Transitional Justice, 11-12.

120 *United Nations Security Council Resolution 1244*, 10th of June 1999, Point 9. b and 15.

121 Subotić, G., Ranković, A. (ur.) 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*, strana 40. Beograd: Žene u crnom.

- ✓ Prema podacima ekspertske komisije UN-a iz 1994. godine, u ratovima na prostorima bivše Jugoslavije identifikovane su najmanje 83 paramilitarne grupe, od kojih su 56 radile uz podršku Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) i samoproklamovanih srpskih republika. Broj osoba u paramilitarnim grupama SRJ kretao se od 20.000 do 40.000 (United Nations Security Council, 1994).¹²²
2. Država bi ovim programima dala odgovore na važna pitanja u vezi sa posledicama ratova po živote žena i muškaraca.
 - ✓ Programi bi doprineli rasvetljavanju posledica ratova po živote žena i muškaraca u Republici Srbiji (ekonomskih, socijalnih, psiholoških i drugih).
 3. Država bi ovim programima unapredila ekonomski položaj muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima i preuzela odgovornost za posledice ratova.
 - ✓ Bivši učesnici/ce u oružanim sukobima i njihove porodice dobili bi ekonomsku, psihološku i socijalnu pomoć koja im je potrebna.
 - ✓ Smanjili bi se i izdaci iz budžeta Republike Srbije po osnovu tužbi ratnih veterana, rezervista i ostalih kategorija učesnika/ca u oružanim sukobima, za nesplaćene ratne dnevnice.
 - ✓ Međunarodni sud za ljudska prava u Strazburu je 2012. godine (European Court of Human Rights, 2012)¹²³ doneo presudu kojom Republika Srbija treba da plati dva miliona dinara na ime ratnih dnevnica za 8.500 niških rezervista. Prema izveštajima iz medija (Tanjug, 2013)¹²⁴ trenutno se u sudu u Strazburu nalazi 11.000 predstavi protiv Republike Srbije zbog neisplaćenih dnevnica bivšim učesnicima ratova iz rezervnog sastava Vojske Republike Srbije.

122 United Nations Security Council. 1994. *Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992), S/1994/674/Add.2 (Vol. I), Annex III.A Special forces, C. Summary analysis.* <http://www.ess.uwe.ac.uk/comexpert/anx/III-A.htm#III.C>. pristupljeno 29.05.2013.

123 European court of human rights. *Case of Vuckovic and others v. Serbia.* [. pristupljeno 29.05.2013.](http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-112706#{\)

124 Tanjug. <http://www.tanjug.rs/news/87048/serbia-denies-petition-rights-to-war-veterans.htm>. pristupljeno 29.05.2013.

4. Država bi ovim programima pokazala političku volju i potpomogla procese izgradnje mira, oporavka, reforme sektora bezbednosti i tranzicione pravde, čime bi se povećala bezbednost građana i građanki i poverenje u institucije.
- ✓ Sprovođenje ovih programa od strane države doprinelo bi procesima razoružanja i vođenju pametnijih politika u oblasti naoružanja (detaljno u tekstu Diane Miladinović *Razoružanje – preduslov za bezbednost žena u Republici Srbiji*).
 - ✓ Uključivanje bivših učesnika/ca u oružanim sukobima u programe reparacija i kreiranje programa za ispitivanje posebnih potreba muškaraca, žena/devojaka bivših učesnica/ka u oružanim sukobima doprinelo bi procesima tranzicione pravde i izgradnje mira u Republici Srbiji.
 - ✓ Država bi ovim programima unapredila bezbednost građana i povećala poverenje građana u institucije. Transparentni, usaglašeni i koordinisani programi reintegracije i rehabilitacije doprineli bi procesu reforme sektora bezbednosti i samim tim doprineli povećanju bezbednosti građana/ki.

Šta je urađeno po pitanju sprovođenja programa reintegracije i rehabilitacije 2010-2013. godine, izlistano po institucijama nosiocima ove aktivnosti

Kao što smo već napomenuli **aktivnost** NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji predviđa podsticanje i finansiranje programa reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima. Kao **nosioce** ove aktivnosti NAP navodi: Vladu Republike Srbije, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo za Kosovo i Metohiju i Ministarstvo finansija, u saradnji sa Udruženjem boraca ratova 1991-1999, Organizacijom civilnih lica rata, Udruženjem ratnih vojnih invalida i porodica poginulih i nestalih u ratovima 1990-1999, Udruženjem ratnih veterana i udruženjima izbeglih i interno raseljenih lica, udruženjima žena, domaćim i stranim fondacijama i donatorima. **Rok** za sprovođenje aktivnosti je od 2010. do 2015. godine (Vlada Republike Srbije, 2010).¹²⁵

125 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije*

1. Vlada Republike Srbije

Pitanja¹²⁶ vezana za podsticanje i finansiranje programa reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima poslata su Vladi Republike Srbije. Vlada Republike Srbije nije u zakonskom roku odgovorila na pitanja zbog čega smo podnele tužbu Upravnom sudu u Beogradu. Zbog ćutanja Vlade ne možemo doneti nikakav zaključak o ispunjavanju ove aktivnosti od strane Vlade.

2. Ministarstvo odbrane (MO)

U monitoringu primene Rezolucije 1325 u Srbiji Žena u crnom, iz 2012. godine, došle smo do podatka da do maja 2012. godine MO „nije realizovalo aktivnosti na podsticanju i finansiranju programa reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima“. U odgovoru (Ministarstvo odbrane, 2012)¹²⁷ je rečeno da će se ovom aktivnošću ubuduće baviti Uprava za tradiciju, standard i veterane Sektora za ljudske resurse MO.

U nastavku monitoringa u 2013. godini smo Upravi za tradiciju, standard i veterane poslale pitanja¹²⁸ u vezi sa podsticanjem i finansiranjem programa reintegracije i rehabilitacije. Dobile smo odgovor da je „praćenje

1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010 – 2015), strana 48.

126 Pitanja Žena u crnom poslata Vladi Republike Srbije bila su: Da li je Vlada Republike Srbije počela sa sprovođenjem aktivnosti 2.2. u vremenskom periodu 2010-2013. godine? Šta je do sada urađeno po ovoj aktivnosti? Ko je u Vladi zadužen za realizaciju aktivnosti? Da li će ovi programi biti sprovedeni u lokalnim sredinama, npr. u mestima iz kojih su u najvećem broju mobilisali ljude u ratovima 1990-ih godina? Da li je u sprovođenje ove aktivnosti uključena neka organizacija civilnog društva?

127 Odgovor Ministarstva odbrane, Uprava za strategijsko planiranje Sektora za politiku odbrane, 1-165, 04.06.2012, 17

128 Pitanja Žena u crnom poslata Upravi za tradiciju, standard i veterane Ministarstva odbrane su između ostalog bila: Da li je Uprava počela sa sprovođenjem aktivnosti NAP-a? Šta je do sada urađeno po ovoj aktivnosti? Na koje „muškarce i žene“ se odnose programi (kada su učestvovali u oružanim sukobima, u kom vremenskom okviru, da li se odnose na civile, izbegla i raseljena lica, prisilno mobilisane, dobrovoljce, rezerviste, ratne vojne invalide)? Ko je zadužen za ovu aktivnost u Upravi za tradiciju, standard i veterane? Da li će ovi programi biti sprovedeni u lokalnim sredinama, npr. u mestima iz kojih su u najvećem broju mobilisali ljude u ratovima 1990-ih godina? Da li je u vezi sa sprovođenjem ove aktivnosti uključena neka organizacija civilnog društva?

NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u funkcionalnoj nadležnosti Uprave za strategijsko planiranje Sektora za politiku odbrane MO" i da su im prosledili pitanja (Uprava za tradiciju, standard i veterane Ministarstva odbrane, 2013).¹²⁹ U vezi sa dopisom, Uprava za strategijsko planiranje MO na naša pitanja odgovorila je:

5. У вези са дописом који је достављен Управи за традицију, стандард и ветеране Сектора за људске ресурсе МО, напомињемо да ћете, након објављивања Годишњег извештаја о спровођењу НАП за примену Резолуције 1325 СБ УН из надлежности МО и ВС за 2012. годину, на сајту Министарства одбране, имати увид у све реализоване активности.

*Odgovor na pitanja postavljena Upravi za tradiciju, standard i veterane koja su prosleđena Upravi za strategijsko planiranje MO Sektora za politiku odbrane MO.*¹³⁰

Nakon analize preporučenog Izveštaja o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije u 2012. godini (Ministarstvo odbrane, 2013),¹³¹ ustanovile smo da do kraja 2012. godine MO nije realizovalo programe podsticanja i finansiranja programa reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima.

3. Ministarstvo unutrašnjih poslova

Pitanja¹³² u vezi sa podsticanjem i finansiranjem programa reintegracije i rehabilitacije u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) po-

129 Odgovor Ministarstva odbrane, Uprava za strategijsko planiranje Sektora za politiku odbrane, 372-2, 06.03. 2013.

130 Ministarstvo odbrane, Sektor za politiku odbrane, Uprava za strategijsko planiranje Ministarstva Odbrane, 16-126, 18.03.2013.

131 Ministarstvo odbrane. 2013. *Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije u 2012. godini*, 23-25.

132 Pitanja Žena u crnom poslata predsednici Multisekorskog koordinacionog tela (MSKT) bila su: Da li je MUP počeo sa sprovođenjem aktivnosti 2.2. u vremenskom periodu 2010-2013. godine? Šta je do sada urađeno po ovoj aktivnosti? Ko je u MUP zadužen za realizaciju aktivnosti? Da li će ovi programi biti sprovedeni u lokalnim sredinama, npr. u mestima iz kojih su u najvećem broju mobilisali ljude u ratovima 1990-ih godina? Da li će programi reintegracije i rehabilitacije obuhvatiti ljude iz MUP koji su učestvovali u oružanim sukobima 1990-ih godina? Da li je u bilo kojoj fazi sprovođenja aktivnosti bila uključena neka organizacija civilnog društva?

slale smo predsednici Multisekotskog koordinacionog tela (MSKT), koja je ujedno i predstavnica MUP-a u ovom telu. Na pitanja nam nije odgovoreno u zakonskom roku, na šta smo uložile žalbu Povereniku za informacije od javnog značaja. Više od dva meseca nakon žalbe Povereniku dobile smo informacije da Ministarstvo unutrašnjih poslova „ne raspolaže informacijama“ (Ministarstvo unutrašnjih poslova, 2013).¹³³ Na osnovu ovog odgovora ne možemo zaključiti da je MUP preduzimao bilo kakve aktivnosti u vezi sa podsticanjem i finansiranjem programa reintegracije i rehabilitacije.

4. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (sada Kancelarija za ljudska i manjinska prava)

Pitanja¹³⁴ u vezi sa podsticanjem i finansiranjem programa reintegracije i rehabilitacije poslata su i Kancelariji za ljudska i manjinska prava (u daljem tekstu Kancelarija), koja je odgovorila tek nakon žalbe Povereniku za informacije od javnog značaja. Kancelarija nije direktno odgovorila na postavljena pitanja, već je navela da „preko svog predstavnika učestvuje u radu MSKT od njegovog osnivanja“,¹³⁵ što nije bio odgovor koji smo tražile. Na osnovu odgovora Kancelarije ne možemo zaključiti da li je rađeno na podsticanju i finansiranju programa reintegracije i rehabilitacije.

5. Ministarstvo rada i socijalne politike (Uprava za rodnu ravnopravnost)

Pitanja¹³⁶ u vezi sa podsticanjem i finansiranjem programa reintegracije i rehabilitacije poslata su i Ministarstvu rada i socijalne politike. Na pitanja je odgovorila Uprava za rodnu ravnopravnost nakon žalbe Povereniku za informacije od javnog značaja. Odgovor na sva pitanja objedinjen je u jednoj rečenici: „Uprava za rodnu ravnopravnost još nije planirala nijednu aktivnost koja bi se odnosila na navedeni cilj pomenutog dokumenta imajući u vidu da je za to rok do 2015. godine“ (Ministarstvo rada i socijalne politike, 2013).¹³⁷ Na osnovu odgovora Uprave možemo zaključiti da

133 Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova, Kabinet ministra, Biro za informacije od javnog značaja, 4766/13-2, 10.06.2013.

134 Pitanja su bila ista kao i pitanja upućena MUP-u.

135 Odgovor Kancelarije za ljudska i manjinska prava, Vlada Republike Srbije, 000-03-00005/2013-02, 8.05.2013.

136 Pitanja su bila ista kao i pitanja upućena MUP-u i Ministarstvu za ljudska i manjinska prava.

137 Odgovor Ministarstva rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, 2013-064, 25.04.2013.

do sada nije ništa urađeno po pitanju podsticanja i finansiranja programa reintegracije i rehabilitacije.

6. Ministarstvo za Kosovo i Metohiju (sada Kancelarija za Kosovo i Metohiju)

Pitanja¹³⁸ u vezi sa podsticanjem i finansiranjem programa reintegracije i rehabilitacije poslata su Kancelariji za Kosovo i Metohiju. Kancelarija za Kosovo i Metohiju na pitanja nije odgovorila u zakonskom roku, zbog čega su Žene u crnom podnele tužbu Upravnom sudu u Beogradu. Na osnovu odgovora Kancelarije ne možemo zaključiti da li je Kancelarija radila na realizaciji ove aktivnosti.

7. Ministarstvo finansija

Pitanja¹³⁹ u vezi sa izdvajanjem sredstava namenjenih za finansiranje programa reintegracije i rehabilitacije upućena su i Ministarstvu finansija, koje je odgovorilo tek nakon žalbe Povereniku za informacije od javnog značaja. Na pitanja namenjena Ministarstvu finansija odgovorila je Uprava carina da „ne raspolaže traženim podacima“ (Ministarstvo finansija i privrede, 2013).¹⁴⁰

Na osnovu svih odgovora institucija Republike Srbije, koje su navedene kao nosioci aktivnosti podsticanja i finansiranja programa reintegracije i rehabilitacije u Republici Srbiji, navedenih u NAP-u za primenu Rezolucije 1325, možemo zaključiti da u periodu 2010-2013. godine nije bilo sprovođenja ove aktivnosti od strane ovih institucija.

138 Pitanja Žena u crnom poslata Ministarstvu za Kosovo i Metohiju, sada Kancelariji za Kosovo i Metohiju bila su: Da li je Ministarstvo za Kosovo i Metohiju počelo sa sprovođenjem aktivnosti u vremenskom periodu 2010-2013. godine? Šta je do sada urađeno? Da li će ovi programi biti sprovedeni u lokalnim sredinama i na koji način? Da li će u bilo kojoj fazi sprovođenja aktivnosti biti uključena neka organizacija civilnog društva? Na koji način je ostvarena saradnja sa udruženjima žena, domaćim i stranim fondacijama i donatorima? Koje strane fondacije i donatori su dali novac za realizaciju aktivnosti? Kome je otišao taj novac? Da li je novac otišao udruženjima žena? Na koji način je novac utrošen (na programe reintegracije i rehabilitacije, projekte, finansijsku pomoć, socijalne i zdravstvene usluge)?

139 Pitanja su bila ista kao pitanja upućena Ministarstvu za Kosovo i Metohiju (sada Kancelariji za Kosovo i Metohiju).

140 Odgovor Ministarstva finansija i privrede, Uprava carina, 148-III-650-03-19/2/2013, 22.05.2013.

Prosleđivanje posla udruženjima građana (organizacijama civilnog društva)

Na osnovu podataka Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom (Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom, 2012)¹⁴¹ došle smo do saznanja da Republika Srbija ipak sprovodi programe reintegracije i rehabilitacije muškaraca i žena koji su učestvovali u oružanim sukobima – davanjem novca udruženjima kroz konkurse na godišnjem nivou. Naime, Ministarstvo rada i socijalne politike, koje nam je odgovorilo da još nije planiralo nijednu aktivnost s obzirom da je rok za to do 2015. godine (pogledati odgovor u tekstu iznad), je prema podacima Kancelarije za civilno društvo u 2011. godini, na osnovu konkursa, dalo čak 59.000.000 dinara iz budžeta Republike Srbije za projekte veteranskih udruženja, među kojima se nalaze i ona koja su u NAP-u navedena kao nosioci aktivnosti. Navešćemo samo nekoliko primera izlistanih u izveštaju Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom (2012)¹⁴²:

- Udruženje učesnika rata 1991-1999. godine iz Kraljeva – 3.000.000 din. za projekat „Rehabilitacija RVI, članova porodica poginulih boraca u ratovima 1991-1999. godine Raškog okruga i Spomen obeležja palim borcima 1991-1999. godine sa područja Ušća –Kraljevo“;
- Udruženje ratnih i mirnodopskih invalida Srbije za projekat „Psihosocijalna rehabilitacija i štampanje časopisa Vojni invalid“ – 5.000.000. dinara;
- Udruženje ratnih vojnih invalida Srbije svih ratova za projekat „Psihosocijalna rehabilitacija“ – 4.000.000 dinara. Organizaciji boraca veterana rata 1991-1999. godine Republike Srbije, Leskovic za projekat „Edukacija i rehabilitacija učesnika ratova 1991-1999. i uključivanje u normalne tokove društva“ – 1.700.000 dinara.

Ministarstvo za Kosovo i Metohiju, tj. Kancelarija za Kosovo i Metohiju, koja nam nije odgovorila na pitanja, je u 2011. godini, prema podacima Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom (2012),¹⁴³ dala novac Orga-

141 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za saradnju sa civilnom društvom. 2012. *Godišnji zbirni izveštaj o utrošku sredstava koja su kao podrška programskim aktivnostima obezbeđena i isplaćena udruženjima i drugim organizacijama civilnog društva iz sredstava budžeta Republike Srbije u 2011. godini*, 67-106.

142 Ibid.

143 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za saradnju sa civilnom društvom. 2012.

nizaciji ratnih veterana Kosova i Metohije za projekat „Strategija održivog opstanka i povratka“. Iznos od 32.121.683 dinara ova organizacija deli sa još 25 organizacija sa Kosova i Metohije.

Prema izveštajima medija, zbog netransparentne i konfuzne politike i prakse države prema ovom problemu, postoji tendencija porasta broja ovih udruženja na godišnjem nivou i velike borbe za mala sredstva koja daje Ministarstvo rada i socijalne politke (Politika, 2011).¹⁴⁴

Na osnovu ovih informacija možemo zaključiti da je država sprovođenje programa reintegracije i rehabilitacije poverila udruženjima građana/žrtava ratova/organizacija civilnog društva dodelom fondova za projekte psihosocijalne rehabilitacije, reintegracije, edukacije i ekonomske pomoći porodicama žrtava. Ovde su udruženja građana tj. organizacije civilnog društva (kao i u slučaju SOS telefona za žene žrtve nasilja i besplatne pravne pomoći) preuzele na sebe ulogu koju treba da ima pravna država.

Ovakvo činjenje države nije u suprotnosti sa onim što se tvrdi u NAP-u za primenu Rezolucije 1325. Ono što je sporno u vezi sa ovakvim pristupom države sprovođenju programa reintegracije i rehabilitacije u Republici Srbiji je:

- **Transparentnost** procesa odabira udruženja i projekata kojima će biti dodeljen novac – na sajtu, za sada, dve institucije koje dodeljuju sredstva veteranskim udruženjima za ove namene, Ministarstva rada i socijalne politike (u delu Konkursi)¹⁴⁵ i Kancelarije za Kosovo i Metohiju (u delu Dokumenta),¹⁴⁶ nema objavljenih konkursa i podataka o kriterijumima na osnovu kojih udruženja dobijaju novac.
- **Kvalitet** samih programa – sadržaji odabranih projekata nisu dostupni javnosti, nema podataka o broju osoba (žena i muškaraca) koje su do sada obuhvaćene ovim programima, kao ni podataka o tome koje ustanove i na koji način pružaju usluge korisnicima/ama.

Godišnji zbirni izveštaj o utrošku sredstava koja su kao podrška programskim aktivnostima obezbeđena i isplaćena udruženjima i drugim organizacijama civilnog društva iz sredstava budžeta Republike Srbije u 2011. godini, 67-106.

144 Politika. <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Bitka-za-podelu-novca-medju-veteranima.lt.html>. pristupljeno 02/07/2013.

145 Ministarstvo rada i socijalne politike. <http://www.minrzs.gov.rs/konkursi.php>. pristupljeno 15.06.2013.

146 Kancelarija za Kosovo i Metohiju. <http://www.kim.gov.rs/rs/dokumenta>. pristupljeno 15.06.2013.

- **Održivost** ovih programa – dodeljivanje sredstava za programe na ovakav način, govori o neozbiljnosti države u pristupu ovom problemu i dovodi u pitanje održivost ovih programa. Dodela sredstava na ovakav način ne omogućava održivost ovih programa. Sledi da osobe, koje su bile u nekoj od faza reintegracije i rehabilitacije, i koje su zavisile od ovih programa, neće moći da računaju na usluge ovih udruženja po isteku roka projekta. Zamislite osobu sa post-traumatskim stresnim sindromom izazvanim ratom, koja je korisnik ovih programa i koja nema kome da se obrati nakon isteka projekta udruženja, ili SOS telefon za žrtve post-traumatskog stresnog sindroma, koji mora da se ugasi zbog toga što nije dobio sredstva za produžetak rada.
- **Povezanost sa programima izgradnje mira** – na osnovu dobijenih i javno dostupnih podataka ne možemo tvrditi da postoji povezanost i dopunjavanje programa reintegracije i rehabilitacije sa ostalim procesima izgradnje mira, što je jedan od preduslova za uspeh ovih programa.
- **Rodni pristup** - na osnovu dobijenih i javno dostupnih podataka ne možemo tvrditi da postoje bilo kakve naznake rodno senzitivnog pristupa ovim programima. Podaci o tome koliko je žena među korisnicima ovih programa, i u kom svojstvu (bivše učesnice, članice porodica), da li programi odgovaraju potrebama žena i devojaka, koliko ženskih udruženja se prijavilo na konkurs, koliko ženskih udruženja je dobilo novac od institucija – nisu dostupni javnosti. Jedino što možemo tvrditi, na osnovu jedina dva javno dostupna dokumenta, a koji se odnose na 2012/13. godinu, jeste da nije bilo prispelih i odobrenih projekata ženskih udruženja koja se bave ovim pitanjem (Ministarstvo rada i socijalne politike, 2013).¹⁴⁷

Odgovori državnih institucija koje su nosioci ove aktivnosti NAP-a i javno dostupne informacije, koje smo prikupile u okviru istraživanja ove teme, ukazuju da se programi reintegracije i rehabilitacije u Republici Srbiji

147 Ministarstvo rada i socijalne politike. 2013. *Izveštaj o prispelim projektima nevladinih organizacija* <http://www.minrzs.gov.rs/doc/konkursi/borci/izvestaj%20o%20prispelimprojektima.pdf> i *Obaveštenje o prihvaćenim projektima* <http://www.minrzs.gov.rs/doc/konkursi/borci/obavestenje%20o%20prihvacenimprojektima.pdf>. pristupljeno 02.07.2013.

ne odvijaju koordinisano i usklađeno. Zbog toga dajemo sledeće **preporuke**:

1. Država treba da preuzme odgovornost za programe reintegracije i rehabilitacije u Republici Srbiji, kako bi se omogućio kvalitet, održivost, povezanost procesa reintegracije i rehabilitacije sa ostalim procesima izgradnje mira i rodni pristup ovih programa.
2. Država treba da objedinjeno i transparentno izveštava o trošenju budžetskih sredstava građana/ki namenjenih veteranskim udruženjima za sprovođenje programa reintegracije i rehabilitacije.
3. Država treba da objavi procenu stanja / analizu efekata / postignute rezultate projekata reintegracije i rehabilitacije koji su sprovedeni u Republici Srbiji od 1999. godine do danas.
4. Država treba da podrži i uključi ženska udruženja i organizacije civilnog društva u kreiranje sadržaja programa reintegracije i rehabilitacije (procenu potreba žena i devojaka učesnica u oružanim sukobima i članicama porodica) u Republici Srbiji.

Sprovođenje ove aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

Diana Miladinović

Nada Dabić

Žene i devojke među izbeglicama i interno raseljenim licima

Uključivanje

Posebni cilj 2: Obezbeđivanje većeg učešća žena u izgradnji mira i postkonfliktnoj rekonstrukciji zajednice.

Aktivnosti 2.4. Obezbeđivanje i finansiranje programa za posebne potrebe žena i devojaka, posebno među izbeglicama i interno raseljenim licima, i angažovanje žena u planiranju i primeni programa koji se odnose na pomoć izbeglicama i raseljenim licima.

Nosioci aktivnosti i saradnici: Humanitarne i zdravstvene organizacije, Ministarstvo finansija, Ministarstvo za Kosovo i Metohiju, udruženja i fondovi.

Vremenski okvir: 2010-2013.¹⁴⁸

148 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 41.

Uvod

Pristup Srbije u pogledu rešavanja problema izbeglica i interno raseljenih lica do sada je bio više usmeren na politička pitanja nego na adekvatno rešavanje prava i potreba od najvećeg egzistencijalnog značaja. Mnoga izbegla i raseljena lica i dalje se suočavaju sa problemima svakodnevnog zadovoljavanja osnovnih potreba (Žene u crnom, 2012).¹⁴⁹

Od donošenja Nacionalne strategije iz 2002. godine, problemi lica koja su morala da napuste svoje domove tokom sukoba na prostoru bivše Jugoslavije još uvek nisu rešeni. Republika Srbija i dalje pruža pomoć za 86 154 izbeglice, od kojih je 64 615 iz Republike Hrvatske, a 21 458 iz Bosne i Hercegovine (Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period od 2011. do 2014. godine, Vlada Republike Srbije, 2011). Zanimljivo je da država nema tačan podatak o broju raseljenih lica, već u pomenutoj Nacionalnoj strategiji kaže: „više od 210 000 raseljenih lica iz Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija”.¹⁵⁰

Prema podacima IOM-a, najbrojnije grupe migranata u Srbiji su izbeglice – približno njih 66 000 – i interno raseljeni kojih ima oko 210 000. Navodi se i da je 1. septembra 2012. godine, u 36 kolektivnih centara u užoj Srbiji bilo smešteno 547 izbeglica i 2 328 interno raseljenih lica.¹⁵¹

Prema Migracionom profilu Republike Srbije za 2011. godinu (Vlada Republike Srbije), Republika Srbija trenutno zauzima 31. mesto u svetu kao zemlja destinacija za izbeglice (Izveštaj UNHCR-a Globalni trendovi u 2010. godini), dok je u 2009. godini zauzimala 25. mesto.¹⁵² Isti izveštaj navodi da u 2011. godini u Republici Srbiji živi 209 833 lica raseljenih iz AP Kosova i Metohije. Prema pomenutom izveštaju UNHCR-a, Republika Srbija se nalazi na 12. mestu u svetu i prvom mestu u Evropi, po broju interno raseljenih lica. Prema etičkoj pripadnosti, većinu ovih lica čine Srbi, zatim Romi, pa Crnogorci.¹⁵³

149 Žene u crnom. 2012. *Nezavisni monitoring primene Rezolucije 1325 u Srbiji*, strana 44.

150 Vlada Republike Srbije. 2011. *Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period od 2011. do 2014. godine*, strana 2.

151 Web portal EuroActiv. <http://www.euractiv.rs/vesti/srbija-i-eu/5155-migracije-u-svetu-i-srbiji-u-porastu>. pristupljeno 29.05.2013.

152 Vlada Republike Srbije. 2012. *Migracioni profil Republike Srbije za 2011. godinu*, strana 47.

153 Ibid, strana 52.

Prema izveštaju Komesarijata za izbeglice i migracije, iz 2010. godine¹⁵⁴, lične prihode ima manje od polovine interno raseljenih lica smeštenih u kolektivnim centrima, dok 32% ima potrebu za pravnom pomoći pred sudovima na Kosovu i Metohiji.

Zakonska regulativa

Pravni status izbeglih i raseljenih lica u Republici Srbiji regulisan je nizom zakonskih i podzakonskih akata od kojih su najvažniji Zakon o izbeglicama (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 45/02)¹⁵⁵ i Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period od 2011. do 2014. godine (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 65/08). Za spovođenje Strategije nadležan je Komesarijat za izbeglice u saradnji s drugim organima države. Nijedan od ova dva dokumenta među izbeglim i raseljnim licima ne prepoznaje žene i devojke kao posebnu, marginalizovanu grupu.

Zakon o izbeglicama (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 45/02) je dopunjen 2010. godine¹⁵⁶ u delu koji se odnosi na imovinski probleme u izbegličkoj populaciji, međutim, potrebe određenih kategorija (žene, mladi) unutar izbegličke populacije nisu obuhvaćene ovim izmenama Zakona.

U Nacionalnoj strategiji za poboljšanje položaja žena i unapređenje ravnopravnosti polova (Vlada Republike Srbije, Službeni glasnik RS, broj 67/10) žene izbeglice i raseljena lica su prepoznate kao dvostruko i/ili višestruko diskriminisana grupa. Ova Strategija navodi „da su u odnosu na prosek nezaposlenosti žena, žene izbeglice za 15% više nezaposlene”.¹⁵⁷

Strategije i planovi u kojima se pominju interno raseljena lica uglavnom su rodno neutralni i u većini slučajeva ne sadrže rodno osetljive podatke o potrebama interno raseljenih žena. Iako su raseljene žene u većini

154 Komesarijat za izbeglice. 2010. *Stanje i potrebe interno raseljenih lica u kolektivnim centrima u Republici Srbiji*. http://www.kirs.gov.rs/docs/Analiza_i_potrebe_IRL_u_kc.pdf. pristupljeno 25.06.2013.

155 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izbeglicama, *Službeni glasnik RS*, br. 30/10, usvojen 05.05.2010.

156 Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izbeglicama, *Službeni glasnik RS*, 30/10.

157 Vlada Republike Srbije. Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje ravnopravnosti polova. *Službeni glasnik RS*, broj 67/10, strana 29.

dokumenata na nacionalnom nivou prepoznate kao višestruko marginalizovana grupa, nepostojanje rodno senzitivnih podataka za sobom povlači i odsustvo konkretnih mera i ciljeva koji su usmereni na poboljšanje njihovog položaja, odsustvo indikatora za merenje rezultata i efekata, kao i kontinuiranog nadzora postignuća u praksi.¹⁵⁸

Izazovi u svakodnevnom životu

Iako je veliki broj izbeglih, prognanih i ratom ugroženih lica naturalizovan, ovim osobama je i dalje potrebna pomoć u rešavanju pitanja zapošljavanja, kao i pomoć u ostvarivanju prava u zemlji porekla.

Kada je reč o izbeglicama sa prostora bivše Jugoslavije, ova populacija se suočava sa dva osnovna problema: zapošljavanje i stanovanje. Problemi postoje i u pristupu drugim ekonomskim i socijalnim pravima. Izbeglice ne ostvaruju pravo na socijalnu novčanu pomoć i nisu prepoznate u Zakonu o socijalnoj zaštiti kao korisnici usluga socijalne zaštite, već pravo na socijalnu zaštitu ostvaruju shodno Zakonu o izbeglicama.

Prema analizi Komeserijata za izbeglice,¹⁵⁹ najvažniji podaci o interno raseljenim licima (IRL) smeštenim u kolektivnim centrima su:

- starosna i obrazovna struktura interno raseljenih lica u kolektivnim centrima je nepovoljnija u odnosu na celokupnu populaciju IRL,
- prosečno domaćinstvo IRL u kolektivnom centru je tročlano,
- stopa nezaposlenosti među IRL je 41% što je značajno više nego u domaćoj populaciji,
- 58% IRL u kolektivnim centrima ne ostvaruje prihode,
- najčešći izvor prihoda IRL u kolektivnim centrima je „kosovska nadoknada“,
- 55% domaćinstava IRL u kolektivnim centrima raspolaže sa manje od 5.000 dinara po članu mesečno,
- 603 domaćinstva se može smatrati izuzetno ugroženim,
- najveća prepreka povratku je loša bezbednosna situacija na KiM.

158 Zaključci sa okruglog stola *Socijalna uključenost IRL u lokalnu zajednicu*, organizovanog u saradnji organizacije Fractal iz Beograda, Plateau iz Grčke i Asocijacije raseljenih Unija iz Beograda.

159 Komeserijat za izbeglice. 2010. *Stanje i potrebe interno raseljenih lica u kolektivnim centrima u Republici Srbiji*, strana 2.

Takođe, izvestan broj interno raseljenih lica i danas, više od deset godina nakon prinudnog raseljenja, i dalje živi bez ličnih dokumenata. Ova 'pravno nevidljiva' lica, među kojima je veliki broj Roma, ne mogu da ostvare svoja prava, pre svega pravo na priznavanje njihovog pravnog subjektiviteta. U ovom kontekstu, IRL populaciji nije obezbeđen jednak pristup i jednaka zaštita pred sudovima i organima javne vlasti, što je osnova posebnog oblika diskriminacije u postupcima pred organima javne vlasti. Usvajanjem izmena i dopuna Zakona o vanparničnom postupku (Narodna skupština Republike Srbije, Službeni glasnik br. 85/12) stvoreni su uslovi za rešavanje ovog problema.¹⁶⁰

Romkinje i Romi – interno raseljena lica, predstavljaju najranjiviji deo IRL populacije kojima je potrebno pružiti posebne oblike podrške. Većina njih ne poseduje lična dokumenta, a vrlo mali broj romske maloletne dece je upisano u matične knjige rođenih. Takođe, romskoj populaciji je potrebna dodatna podrška oko prijave za dečji dodatak i pristupa zdravstvenim institucijama.

Posebni izazovi sa kojima se suočavaju žene i devojke među izbeglicama i raseljenim licima

Publikacija *Slabosti sistema zaštite od nasilja u porodici u sedam slika* (Praxis, 2012) ukazuje da je situacija posebno složena i teška kada je reč o ženama iz izbegličke ili raseljeničke populacije, jer su one suočene s mnogobrojnim dodatnim i specifičnim problemima koji proizlaze iz njihovog prinudnog raseljenja (kao što su nedostatak ličnih dokumenata, težak materijalni položaj, nemanje trajnog stambenog rešenja i sl).¹⁶¹ Ovo je jedno od retkih istraživanja koje se bavi ženama i devojkaama među izbeglim i raseljenim licima i koje posebno ističe sedam problema sa kojima se one suočavaju: problem naplate izdržavanja, nesenzibilisanost zaposlenih u državnim institucijama, dugo trajanje sudskih postupaka, blaga kaznena politika, problem mišljenja centra za socijalni rad, izvršenje sudske odluke o viđanju dece i nasilje u porodici – krivično delo ili prekršaj.¹⁶²

160 Na taj način što bi pravno nevidljiva lica, posle odgovarajućeg postupka, odlukom suda mogla da budu upisana u matične knjige i steknu pravni subjektivitet.

161 Subotić, G., Ranković, A. (ur.) 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*, 45. Beograd: Žene u crnom

162 Web sajt Praxisa. http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/nasilje-u-porodici.pdf. pristupljeno 30.05.2013.

Organizacija civilnog društva Fractal je u toku rada sa ženama među izbeglicama i interno raseljenim licima¹⁶³ identifikovala specifične i konkretne probleme sa kojima se susreću te žene: nedovoljna participacija u lokalnim mehanizmima odlučivanja, nezaposlenost (programi dokvalifikacije i pre-kvalifikacije, zapošljavanje i samozapošljavanje, programi podrške), nedovoljna socijalna zaštita (socijalna pomoć, grupe za samopomoć, stvaranje novih socijalnih mreža), neadekvatna osnovna zdravstvena zaštita žena (psihosocijalna podrška, primarna zaštita žena IRL).

Drugo istraživanje Grupe 484 i Fonda za razvoj ekonomske nauke (FREN), o položaju žena iz izbegličke i raseljeničke populacije na tržištu rada,¹⁶⁴ pokazalo je da se žene iz ove populacije susreću sa nizom problema pri zapošljavanju: otežanim pristupom informacijama o radnim mestima i mogućnostima zapošljavanja; oskudnim socijalnim mrežama (prijateljstvima, poznanstvima), a koje su se pokazale kao veoma važan kanal zapošljavanja; kao i suočavanjem sa predrasudama poslodavaca i zaposlenih u odnosu na IRL. Zbog ovih prepreka izbegle i raseljene žene često su prinuđene da ne biraju poslove već da obavljaju poslove ispod svojih kvalifikacija (uglavnom nisko kvalifikovane uslužne poslove), slabo plaćene, neformalne.

Prema pomenutom istraživanju, položaj raseljenih žena na tržištu rada je značajno lošiji u odnosu na raseljene muškarce. Njihova stopa nezaposlenosti viša je za 20, a stopa neaktivnosti za 26 procentnih poena. Oba indikatora su značajno niža u domicilnoj populaciji. Prema našim analizama, osnovni uzroci visoke neaktivnosti žena su porodične obaveze, jer se žene, čak i kad mogu da rade, ne odlučuju za traženje posla, budući da se češće nego muškarci brinu o deci ili starim osobama u domaćinstvu (Grupa 484 i FREN, 2011).¹⁶⁵

U strukturi neaktivnih žena najveće učešće imaju nisko obrazovane žene, pa je visoka neaktivnost žena takođe i rezultat obeshrabrenosti u pogledu mogućnosti za pronalaženje posla, obeshrabrenosti koja dolazi kao ishod suočavanja sa visokom stopom nezaposlenosti u okruženju i manjkom vlastitih kapaciteta. Iako se deo razlike u stopama nezaposlenosti žena i muškaraca može objasniti nešto lošijom obrazovnom strukturom žena, ipak,

163 Izveštaj Fractal-a, *Socijalna uključenost žena IRL u lokalne zajednice*, poslat ženama u crnom 05.07.2013.

164 Grupa 484 i Fond za razvoj ekonomske nauke (FREN). 2011. *Položaj interno raseljenih lica na tržištu rada u Srbiji*.

165 Ibid, strana 42

kada se ostale relevantne karakteristike nezaposlenosti drže statistički konstantnim, žene i dalje imaju za 14 procentnih poena veću verovatnoću nezaposlenosti nego muškarci. Priroda ove razlike, izgleda, makar delimično leži u diskriminaciji interno raseljenih žena prilikom zapošljavanja.¹⁶⁶

Kako je ranjivost raseljenih žena mnogo dublja nego ranjivost žena u domicilnoj populaciji bilo bi potrebno da one imaju, po osnovu dvostruke ranjivosti, dodatnu prednost u korišćenju postojećih programa aktivne politike zapošljavanja. Pored toga, prednost pri korišćenju aktivnih mera zapošljavanja trebalo bi dodatno obezbediti za specifične ranjive grupe u populaciji raseljenih žena, kao što su raseljene Romkinje i raseljene samohrane majke (Grupa 484 i FREN, 2011).¹⁶⁷

Činjenica je da kod raseljenih neaktivnih žena postoji značajan broj onih sa niskim nivoom obrazovanja, te da ove žene, pored toga, imaju i niži nivo veština koje se često traže na poslu (rad na računaru, poznavanje stranog jezika). Takođe, u svrhu podsticanja zapošljavanja raseljenih žena trebalo bi koristiti programe zapošljavanja i samozapošljavanja.¹⁶⁸

Programi samozapošljavanja su značajni u vreme ekonomske krize, jer predstavljaju važne generatore izlaska iz recesije, a za IRL su od posebnog značaja i zbog toga što je njima pristup bankovnim kreditima otežan – jer ne poseduju nepokretnu imovinu. Inicijalni rezultati fokus grupa sa ženama koje su bile učesnice u programima samozapošljavanja (FREN, 2011) ukazuju da su ovi programi veoma značajni za ohrabrivanje žena za aktiviranje na tržištu rada, posebno u onim preduzetničkim aktivnostima koje zahtevaju viši nivo obrazovanja, a manje skupu opremu (računovodstvene, prevodilačke agencije, itd). Kako je stopa nezaposlenosti IRL sa obrazovnim profilom za ove poslove (visoko obrazovanje u ekonomskim ili društvenim naukama), iako niža od prosečne, još uvek dosta visoka (u proseku preko 25%), žene ovog obrazovnog profila bi trebalo posebno podsticati na korišćenje subvencija za samozapošljavanje, jer pomenute delatnosti mogu da se obavljaju od kuće, pa omogućuju aktivaciju i onih žena koje su neaktivne iz porodičnih razloga (Grupa 484 i FREN, 2011).¹⁶⁹

166 Ibid, strana 42

167 Grupa 484 i Fond za razvoj ekonomske nauke (FREN). 2011. *Položaj interno raseljenih lica na tržištu rada u Srbiji*. 42.

168 Ibid, strana 43.

169 Grupa 484 i Fond za razvoj ekonomske nauke (FREN). 2011. *Položaj interno raseljenih lica na tržištu rada u Srbiji*. 44.

Nedovoljna podrška državnih institucija

Država posvećuje vrlo malo pažnje podršci organizacijama civilnog društva, kada je reč o obezbeđivanju i finansiranju programa za posebne potrebe žena i devojaka među izbeglicama i interno raseljenim licima. Tako je Komesarijat za izbeglice i migracije, u odgovoru¹⁷⁰ na upitnik, koji smo im uputile za potrebe ovog istraživanja,¹⁷¹ naveo da je do sada podržao dva programa civilnog sektora koji za cilj imaju podršku ženama izbeglicama.¹⁷² Tim sredstvima je u 2011. godini realizovan projekat *Podrška za ekonomsko osnaživanje zajednice iz neformalnih naselja gradske opštine Novi Beograd*, u saradnji sa udruženjem građana Bratstvo. A u 2012. godini je realizovan projekat *Smanjenje nezaposlenosti žena izbeglica i interno raseljenih žena u Srbiji* u saradnji sa udruženjem građana Matica iseljenika i Srba u regionu.¹⁷³

170 Posebna organizacija u sistemu organa državne uprave, ustanovljen Zakonom o izbeglicama.

171 Upitnik je sadržao pitanja vezana za sredstva iz budžeta Komesarijata izdvojena za ovu aktivnost NAP-a, potom da li je bilo programa za procenu posebnih potreba žena i devojaka iz izbegličke populacije i interno raseljenih lica, ako jeste koliko, koje institucije i OCD su učestvovala u istraživanju posebnih potreba žena i devojaka iz izbegličke populacije i interno raseljenih lica, koja je struktura žena i devojaka iz izbegličke populacije i interno raseljenih lica obuhvaćena ovim istraživanjima, i na kojim lokalitetima? Zatim, koliko je programa obezbeđeno na osnovu istraživanja posebnih potreba žena i devojaka iz izbegličke populacije i interno raseljenih lica? Koje probleme obuhvataju/rešavaju ti programi (stanovanje, pravna pomoć, edukacija, zdravstvena zaštita, ekonomsko osnaživanje i dr.)? Da li su organizacije civilnog društva koje imaju višegodišnje iskustvo u radu sa izbeglicama i raseljenim licima (specijalizovane za pravnu pomoć i sl.) učestvovala u izradi i sprovođenju ovih programa? Da li su, i koje, zdravstvene organizacije učestvovala u izradi i sprovođenju programa? Da li su humanitrane, i koje, organizacije učestvovala u izradi i sprovođenju ovih programa? Da li su, i koji fondovi, učestvovali u izradi i sprovođenju ovih programa?

172 Odgovor Komesarijata za izbeglice i migracije na upitnik Žena u crnom, od 11.04.2013.

173 Ibid.

Odgovori državnih institucija povodom aktivnosti NAP-a

Za potrebe prošlogodišnjeg izveštaja,¹⁷⁴ uputile smo dopis Ministarstvu odbrane Republike Srbije, na koji smo dobile odgovor da je u drugoj polovini 2012. godine predviđeno realizovanje sledećih aktivnosti: obezbeđivanje saradnje i zajednički programi za sagledavanje posebnih potreba žena i devojaka, posebno među izbeglicama i IRL u Ministarstvu odbrane (MO) i Vojsci Srbije (VS), kao i angažovanje žena zaposlenih u MO i VS u planiranju i primeni programa pomoći koji se odnose na pomoć izbeglicama i IRL u Republici Srbiji.¹⁷⁵

Na osnovu godišnjeg izveštaja¹⁷⁶ pomenutog ministarstva za 2012. godinu, možemo zaključiti da MO nije preduzelo aktivnosti koje su bile planirane, tj. MO nije sagledalo potrebe žena i devojaka među izbeglicama i IRL u MO i VS. Stoga, nas ne čudi što nisu realizovani slični programi namenjeni ženama i devojkaama među izbeglicama i interno raseljenim licima, koje nisu zaposlene u ministarstvu ili vojsci.

Drugo vladino telo, Kancelarija za Kosovo i Metohiju, je u odgovoru na naš dopis za potrebe ovogodišnjeg izveštaja, navelo da „nema informacije o pravima žena i devojaka iz izbegličke populacije i interno raseljenih lica”¹⁷⁷ što pokazuje neefikasnost i nesenzitivnost pomenutog tela, jer ne prikuplja i ne vodi rodnu statistiku o jednoj grupi (žene i devojke) u okviru populacije kojom se Kancelarija bavi.

Zaključak

Pored svakodnevnih izazova sa kojima su suočene izbeglice i interno raseljena lica, kao što je nezaposlenost i neadekvatno stanovanje, izazovi u povraćaju imovine i regulisanju pravnog statusa, kao i neposedovanje ličnih dokumenata, žene i devojke među izbeglicama i interno raseljenim licima

174 Subotić, G., Ranković, A. (ur.) 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*, Beograd: Žene u crnom.

175 Ministarstvo odbrane. 2013. *Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije u 2012. godini*, strana 23-25.

176 Ibid.

177 Kancelarija za Kosovo i Metohiju, dopis upućen ženama u crnom, od 24.04.2013.

se suočavaju sa dodatnim izazovima: nedovoljnim brojem programa psihosocijalne podrške, kao i malim brojem podsticajnih mera zapošljavanja i samozapošljavanja.

Takođe, one su pomenute i prepoznate u nacionalnim strategijama i nacionalnim akcionim planovima kao višestruko marginalizovana grupa, ali, na žalost, ovo ima mnogo više deklarativni nego suštinski značaj, budući da u većini slučajeva ovi dokumenti ne sadrže rodno osetljive podatke o potrebama ove populacije, što se odražava na odsustvo podrške državnih institucija tj. institucionalnih mera i aktivnosti koje bi bile usmerene na suštinsko poboljšanje njihovog položaja.

Preporuke

1. Potrebno je uspostaviti rodno osetljivu statistiku, kao instrument za unapređenje rodne ravnopravnosti i uvrstiti žene i devojke među izbeglicama i interno raseljenim licima u evidencije kao posebnu kategoriju.
2. U okviru postojećeg sistema socijalne i zdravstvene zaštite, ustanoviti programe psihosocijalne podrške za potrebe ovih žena i devojaka, kao i edukativne programe o zdravstvenoj zaštiti i nasilju nad ženama.
3. Osnažiti nezaposlene žene i devojke među izbeglicama i interno raseljenim licima kroz različite programe Nacionalne službe za zapošljavanje i programe drugih institucija i organizacija, a posebna pažnja trebalo bi da bude usmerena na zapošljavanje Romkinja.

Sprovođenje ove aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

Diana Miladinović

Razoružanje - preduslov za bezbednost žena u Republici Srbiji

Uključivanje

Poseban cilj 2: Obezbeđivanje većeg učešća žena u izgradnji mira i postkonfliktnoj rekonstrukciji zajednice.

Aktivnosti 2.1. Ravnopravan tretman u donošenju odluka i veća zastupljenost žena u procesu planiranja i realizacije: razoružanja, izgradnje mira, postkonfliktnoj rekonstrukciji društva i reintegracije izbeglica.

Nosioci aktivnosti i saradnici: Vlada, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Ministarstvo za Kosovo i Metohiju, Ministarstvo rada i socijalne politike, u saradnji sa udruženjima i međunarodnim organizacijama.

Vremenski okvir: 2010-2015.¹⁷⁸

178 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 39.

Uvod

Više nego u drugim delovima Evrope, u regionu zapadnog Balkana postoji tradicija posedovanja i korišćenja oružja. I danas je rasprostranjeno pucanje iz oružja pri proslavama rođenja deteta, venčanja i sličnih svečanosti. Činjenica da mnogo domaćinstava poseduje oružje je problematična, jer dovodi u pitanje bezbednost i stabilnost zajednice i utiče na povećanu stopu nasilja unutar nje. Takođe, nasleđe ratnih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, uslovalo je povećanje količine oružja u posedu građana.

Posedovanje oružja je povezano sa militarizacijom u Srbiji tokom 90-ih godina i pitanjem razoružanja nakon završetka sukoba. Militarizacija stvara kulturu straha i podržava agresiju i nasilje, a posedovanje malog oružja u kući opasno je ne samo po žene i decu, već i po bezbednost i sigurnost čitavog društva (Mreža Žene protiv nasilja, 2013).¹⁷⁹

Mediji o tragediji u Velikoj Ivanči: „Ubica je bio najbolji komšija“

Kako su izveštavali mediji (Deutsche Welle, 2013),¹⁸⁰ 8. aprila 2013. godine, oko 4:30 sati ujutru, u mestu Velika Ivanča kod Mladenovca, stradalo je dvanaest osoba, a trinaesta žrtva podlegla je povredama u bolnici. Ljubiša Bogdanović, šezdesetogodišnji ratni veteran, ubio je trinaestoro ljudi, među kojima i jedno dvogodišnje dete. Reč je o veteranu ratova na Balkanu. Godine 1991. bio je raspoređen na granici između Srbije i Hrvatske. Legalno je posedovao oružje. Motiv za težak zločin je nejasan, ali bi mogla biti 'ratna trauma'. Prva žrtva bio je njegov četrdesetdvogodišnji sin Branko, kome je on pucao u glavu. Većinu žrtava iznenadio je u snu. Da ga policija nije zaustavila, verovatno bi bilo više žrtava.

179 Lacmanović, V. 2013. *Femicid-ubistvo žena u Srbiji (kvantitativno-narativni izveštaj) za 2012. godinu*, strana 2. Beograd: Mreža Žene protiv nasilja.

180 Deutsche Welle. 2013. „Ubica je bio najbolji komšija“. 10. april. <http://www.dw.de/ubica-je-bio-najbolji-kom%C5%A1ija/a-16732430>. pristupljeno 14.05.2013.

Nedavno masovno ubistvo u Velikoj Ivanči ne samo da je šokiralo najširu javnost (vest su preneli i svi svetski mediji) već je taj tragični događaj pokrenuo niz zanemarenih pitanja, počev od post-ratnog sindroma nekadašnjih ratnih veterana iz ratova 90-tih i odnosa države prema njima, do pitanja razoružanja i višegodišnjeg čekanja na izmene i dopune Zakona o oružju i municiji.

Povodom masakra, ministarka zdravlja Slavica Đukić Dejanović, inače lekarka, specijalistkinja psihijatrije, rekla je medijima (B92, 2013)¹⁸¹ „da to što je ubica bio na ratištu sigurno ne može biti uzrok višestrukog ubistva u Velikoj Ivanči“.

Nekoliko dana nakon masovnog ubistva, mediji su preneli (Novosadski informativni portal 021, 2013) da je nekadaši „najbolji komšija“, kako su ga medijima prvog dana opisivali poznanici, ipak bio višegodišnji porodični nasilnik,¹⁸² koji je suprugu tukao konopcem, lancima i pesnicama, što je otvorilo i temu odnosa nasilja (porodičnog, ali i nasilja u najširem smislu) i posedovanja vatrenog oružja. Supruga pok. Ljubiše Bogdovića, Javorka, koja je u masakru zadobila teške telesne povrede i jedva preživela, istražnom sudiji i policiji dala je izjavu kojom je potvrdila da ju je suprug godinama maltretirao i tukao.

U izjavi za Radio Televiziju Srbije (RTS), direktor policije Milorad Veljović je rekao da se još od 2007. godine, kada se u selu Jabukovac kod Negotina dogodilo devetostruko ubistvo, radi na izmenama tog zakona (Zakon o oružju i municiji), koje bi omogućile da se obavljaju periodični lekarski pregledi ljudi koji imaju dozvolu za držanje oružja. Veljović je rekao da će taj nacrt biti poslat Vladi Srbije vrlo brzo, i da će ministarstva imati prilike da kažu šta misle o tom tekstu.¹⁸³

181 B92. 2013. „Boravak na ratištu nije uzrok“. 09.april. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=04&dd=09&nav_category=16&nav_id=703510. pristupljeno 15.07.2013.

182 Novosadski informativni portal 021. 2013. „Dobar čovek tukao ženu lancima za pse“. 11. april. <http://www.021.rs/Info/Hronika/Dobar-covek-tukao-zenu-lancem-za-pse.html>. pristupljeno 18.05. 2013.

183 B92. 2013. „Uskoro novi nacrt Zakona o oružju“. 09. april. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=04&dd=09&nav_category=12&nav_id=703507 . pristupljeno 02.07.2013.

Sporadične akcije prikupljanja oružja

Razoružanje je proces koji podrazumeva sakupljanje, dokumentaciju, kontrolu i uništenje lakog i malokalibarskog oružja, municije, eksploziva i teškog naoružanja, od boraca ali i od civilnog stanovništva (Žene u crnom, 2012).¹⁸⁴

Iako su velike količine oružja donete u Srbiju sa mnogih ratišta nakon 90-ih i mada je bilo sporadičnih akcija prikupljanja i predaje oružja, država nije organizovala nijedan sistemski program razoružanja.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je povremeno sprovodilo akcije razoružanja i upućivalo poziv građanima da dobrovoljno predaju ilegalno oružje, ali se na to odlučio veoma mali broj ljudi. Građani najčešće ne žele da predaju ilegalno oružje, neki iz straha da će morati da obrazlože odakle im oružje, a neki zato što žele da ga zadrže.

Zakon o oružju i municiji (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 39/03) ne daje definiciju ilegalnog oružja, ali možemo zaključiti da je to oružje za čiju nabavku nije dobijeno odobrenje nadležnog organa (MUP). Da bismo razjasnile šta se podrazumeva pod 'ilegalnim oružjem' navodimo primer iz sudske prakse.

Apelacioni sud u Beogradu je zauzeo stav da oružje mora biti neovlašćeno nabavljeno na jedan od sledeća dva načina – bilo građansko-pravnim poslom, koji je u načelu dozvoljen (ali da bi bio legalan mora da postoji odobrenje nadležnog organa za nabavljanje, i ukoliko nema tog odobrenja onda se radi o neovlašćenom nabavljanju i držanju) ili da se do oružja dođe na protivpravan način koji predstavlja svršenu radnju, da se na oružju zasnuje nesmetano pritežanje, i da ga, nakon izvesnog vremena, posle ovakvog neovlašćenog nabavljanja, izvršilac svesno i voljno neovlašćeno nosi.¹⁸⁵

184 Subotić, G., Ranković, A. (ur.) 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*. 47. Beograd: Žene u crnom.

185 Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž.1 5867/10 od 26.10.2010. http://www.poslovnibiro.rs/files/File/SUDKSA_PRAKSA/6.1.%20KRIVICNO-MATERIJALNO%20PRAVO.pdf. pristupljeno 06.06.2013.

Nakon NATO bombardovanja, u Srbiji su organizovane tri amnestije¹⁸⁶ kojima je prikupljeno ilegalno oružje: 2001, 2002. i 2003. godine. Prve dve su bile tradicionalne amnestije, koje su zajedno prikupile oko 10.000-15.000 komada oružja. Treća amnestija je bila različita jer je sprovedena tokom vanrednog stanja koje je usledilo nakon ubistva premijera Đinđića i podrazumevalo je prisilno oduzimanje ilegalnog oružja (Bogosavljević, 2005).¹⁸⁷

Tokom ovog perioda pripadnici kriminalističkih službi i organa bezbednosti oduzeli su 2 046 komada oružja, 33 478 komada municije i 198,5 kg eksploziva. Nakon toga organizovana je dobrovoljna amnestija od 24. marta do 20. aprila 2003, koja je urodila plodom: u toku procesa prikupljanja i legalizacije, organima MUP-a predato je 47 853 komada oružja i 2 226 765 komada municije.¹⁸⁸

Velika količina prikupljenog ili legalizovanog oružja tokom vanrednog stanja pokazatelj je:

- a) velike količine neregistrovanog oružja u posedu civila u to vreme, i
- b) sve veće spremnosti stanovništva da legalizuje ili preda oružje u ovim 'kritičnim' vremenima.¹⁸⁹

Nedavno je država pokrenula jedan projekat razoružanja. U februaru 2012. godine, Ministarstvo odbrane Republike Srbije je potpisalo Protokol o saradnji sa predstavnicima OEBS-a i UNDP-a povodom realizacije petogodišnjeg projekta pod nazivom *Program razvoja kapaciteta za upravljanje zalihama konvencionalne municije u Srbiji*. Prema tom projektu, strani donatori će investirati u Srbiju, u cilju razvoja kapaciteta u oblasti zaštite i skladištenja perspektivne municije, razvoja kapaciteta u Tehničkom

186 Pojam amnestija se u ovom kontekstu koristi u širem značenju i odnosi se na dobrovoljnu predaju ilegalnog oružja, najčešće, u postkonfliktnim društvima.

187 Taylor. Z., Phillips. C. Bogosavljević, S. 2005. *Živeti sa nasleđem –istraživanje o SALW, Republika Srbija*, United Nations Development Programme Srbija i Crna Gora, Safe World, London, England, strana 65. <http://www.seesac.org/res/files/publication/445.pdf>, pristupljeno 06.06.2013.

188 Taylor. Z., Phillips. C. Bogosavljević, S. 2005. *Živeti sa nasleđem –istraživanje o SALW, Republika Srbija*, United Nations Development Programme Srbija i Crna Gora, Safe World, London, England, strana 65. <http://www.seesac.org/res/files/publication/445.pdf>, pristupljeno 06.06.2013.

189 Ibid, strana 65.

remontnom zavodu (TRZ) Kragujevac, kao i uništenja one municije koja je neperspektivna i koja je samo pretnja civilnom stanovništvu.¹⁹⁰

Govoreći o značaju potpisanog dokumenta, tadašnji ministar odbrane Dragan Šutanovac je ovu vest objavio istog dana na svom Facebook profilu, i naglasio da je reč o projektu koji nije važan samo sa aspekta Ministarstva odbrane i Vojske Srbije, već doprinosi bezbednosti svih građana, naročito onih koji žive u neposrednoj blizini vojnih skladišta. Zanimljivo je da je bivši ministar odbrane, Dragan Šutanovac objavio ove informacije na jednoj društvenoj mreži, što se može smatrati političkim marketingom. Za potrebe ovog izveštaja, a da bismo proverile tačnost ove informacije, poslato je pismo sadašnjim državnim sekretarima Ministarstva odbrane, Zoranu Đorđeviću i Aleksandru Nikoliću, u kome su upitani da daju više podataka o realizaciji pomenutog programa, ali odgovor još uvek nije dobijen.

Kampanje o razoružanju

Jedna OCD je 2004. godine organizovala kampanju u kojoj je promovisano razoružanje. Balkansko udruženje mladih, u saradnji sa Centrom za kontrolu malokalibarskog i lakog naoružanja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi (SEESAC) organizovali su kampanju „Slavlje bez oružja“, kojom je preko bilborda (na kojima je pisalo „Pazi metak!“, „Ne pucajte za praznike!“, „Želimo Vam srećan i bezbedan doček Nove 2005. godine“), medija i lifleta, poslata poruka građanima da ne pucaju tokom novogodišnjih i božićnih praznika.

Početkom septembra 2012. godine, kancelarija Razvojnog programa Ujedinjenih Nacija (UNDP) u Srbiji je pokrenula projekat *Oružje na meti*, kampanju, koju sprovodi pomenuti Centar za kontrolu malokalibarskog i lakog naoružanja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi (SEESAC). Projekat pruža mogućnost građankama i građanima Srbije da iznesu svoje stavove u vezi sa oružjem i kulturom posedovanja oružja, kao i da daju doprinos u poboljšanju sigurnosti i bezbednosti u Srbiji. Preko ovoga sajta, građanke i građani mogu da pošalju informacije o oružju koje su neposredno videli u svom okruženju, kao i da iznesu svoje stavove, korišćenjem raznih medija (internet društvene grupe, televizija, radio, sms poruke, baneri). Do sada je 47 osoba postavilo informaciju na sajtu Oružje na meti, o tome da su videle oružje, a 52 osobe su

190 Dragan Šutanovac. http://www.facebook.com/media/set/?set=a.10151248361230201.806793.230363680200&type=1&comment_id=29809412&offset=0&total_comments=3, pristupljeno 06.06.2013.

napisale svoj komentar o tome šta misle o oružju. Ti komentari su uglavnom negativni i pozivaju na smanjivanje količine oružja u našem društvu.¹⁹¹

Zakonska regulativa

Nekoliko propisa reguliše kontrolu lakog i malokalibarskog oružja (SALW). To su Zakon o spoljnotrgovinskom prometu oružja, vojne opreme i robe dvostruke namene (Službeni list Srbije i Crne Gore, br.07/05), Zakon o oružju i municiji (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 39/03), Krivični zakonik (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/05) i Zakon o divljači i lovstvu (Službeni glasnik Republike Srbije, br.18/10), koji regulišu civilno posedovanje oružja. Kada govorimo o nadležnostima institucija, Ministarstvo odbrane (MO) je nadležno za vojnu proizvodnju, uvoz i izvoz oružja, dok je Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) odgovorno za pravnu regulativu civilnog posedovanja oružja.

Zakon o oružju i municiji¹⁹² reguliše posedovanje oružja, koje je vlasništvu građana, a sprovodi ga Ministarstvo unutrašnjih poslova preko lokalnih i regionalnih policijskih stanica. Zakon se odnosi na niz različitih tipova oružja, kao što je oružje za ličnu bezbednost (pištolji i revolveri), lovačko oružje, sportsko oružje, trofejno oružje, staro oružje i kombinovani tipovi. Zakon propisuje da je zabranjeno nositi ili kupovati oružje bez dozvole koju izdaje MUP. Takođe, Zakon zabranjuje upotrebu oružja na javnim mestima ili u zonama gde bi bezbednost ostalih lica mogla biti ugrožena. Dozvole se ne izdaju maloletnima, licima sa kriminalnim dosijeom, licima protiv kojih je pokrenuta istraga ili optužnica zbog raznih prekršaja ili licima koja nisu položila potrebne pismene i praktične testove za rukovanje oružjem.

U Zakonu o oružju i municiji Srbije¹⁹³ nabrojana su krivična dela koja predstavljaju prepreku za dobijanje dozvole. U okviru tih dela, krivično delo nasilja u porodici ne navodi se posebno (Miladinović, 2007). Smatramo da bi ovu zakonsku odredbu trebalo dopuniti pomenutim krivičnim delom, jer ono ugrožava bezbednost članova porodice i za ovo delo se pokreće postupak po službenoj dužnosti (*ex officio*).

191 Izveštaji sa sajta: *Oružje na meti*, Kampanje koju je pokrenuo UNDP i SEE-SAC u cilju bezbednog i anonimnog izražavanja mišljenja o kulturi naoružanja kao i izveštavanja o situacijama gde je oružje viđeno ili upotrebljeno. 2012. <http://www.oruzjenameti.org/reports>. pristupljeno 15.05.2013.

192 Zakon o oružju i municiji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 39/2003.

193 Ibid. član 8.

Osim toga, krivična dela koja se nabrajaju u zakonu, mogu se dovesti u vezu sa porodičnim nasiljem, kao npr. ubistvo, teška telesna povreda, laka telesna povreda, silovanje, ugrožavanje nečijeg života opasnim oružjem za vreme tuče ili svađe i nasilničko ponašanje. (Miladinović, 2007).¹⁹⁴ Ne postoje jasne procedure i instrukcije za provere lica koja podnesu zahtev, a o potencijalnom nasilnom ponašanju nekog lica, prilikom izdavanja odobrenja, obično se ne pitaju bivši supružnici i partneri.

Prema novom, posebnom Protokolu o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima (Vlada Republike Srbije, 2013), policijski službenici utvrđuju da li je na mestu događaja korišćeno ili postoji oružje, opasno oruđe ili drugi predmeti podobni za napad i samopovređivanje. Oružje će se, uz potvrdu o privremeno oduzetim predmetima, privremeno oduzeti uz kasnije predlaganje pokretanja odgovarajućeg postupka radi oduzimanja oružja. U slučaju saznanja o ilegalnom posedovanju oružja, biće preduzete potrebne mere radi njegovog pronalaženja i oduzimanja, u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku.¹⁹⁵

Takođe, sud može narediti oduzimanje oružja kao meru zaštite, ali se oružje vraća počiniocu u slučaju oslobođajuće presude ili obustavljanja procesa. Upotreba oružja smatra se otežavajućom okolnošću pri izricanju presude za krivično delo nasilja u porodici, ali i za bilo koje drugo krivično delo. Postoje, međutim, očigledne praznine u sprovođenju zakona (Dokmanović, 2007).¹⁹⁶

Poslednjih godina je nekoliko puta najavljena izmena postojećeg Zakona o oružju i municiji, ali javnosti nije predstavljena nijedna informacija

194 Miladinović, D. 2007. Nacionalna regulativa civilnog posedovanja lakog i malokalibarskog oružja. U: Dokmanović M. (ur.) 2007. *Posedovanje vatrenog oružja i nasilje u porodici na Zapadnom Balkanu: komparativna studija zakonodavstava i mehanizama za primenu*, strana 20. Centar za kontrolu malokalibarskog i lakog naoružanja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi (SEESAC), Beograd. <http://www.seesac.org/res/files/publication/513.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.

195 Vlada Republike Srbije, Ministarstvo unutrašnjih poslova. 2013. *Posebni Protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*, strana 11.

196 Dokmanović M. (ur.) 2007. *Posedovanje vatrenog oružja i nasilje u porodici na Zapadnom Balkanu: komparativna studija zakonodavstava i mehanizama za primenu*, strana 18. Centar za kontrolu malokalibarskog i lakog naoružanja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi (SEESAC), Beograd. <http://www.seesac.org/res/files/publication/513.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.

o radu na njegovim izmenama. Međutim, nakon masovnog ubistva u Velikoj Ivanči kod Mladenovca, početkom aprila 2013. godine, u skupštinskoj proceduri se, po hitnom postupku, našao Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o oružju i municiji.¹⁹⁷

Ovaj Predlog sadrži samo dva člana koji se odnose na pooštavanje uslova za izdavanje dozvole za držanje vatrenog oružja, kao i dozvole za njegovo nošenje. Prema ovom Predlogu izmene i dopune Zakona o oružju i municiji, ubuduće, podnosilac zahteva za izdavanje dozvole za držanje i nošenje oružja mora imati lekarsko uverenje o psihofizičkim sposobnostima, koje nije starije od mesec dana i koje će se dostavljati nadležnom organu u intervalu od pet godina.

Član 1. „U postupku za izdavanje odobrenja, uz zahtev za izdavanje odobrenja za nabavljanje oružja, podnosilac zahteva prilaže lekarsko uverenje o psihofizičkoj sposobnosti da poseduje i rukuje vatrenim oružjem, koje nije starije od mesec dana, a takvo lekarsko uverenje svaki vlasnik oružja dužan je da priloži Ministarstvu unutrašnjih poslova – organizacionoj jedinici u opštini na čijem području ima prebivalište najkasnije u roku od godinu dana od dana stupanja na snagu ovog zakona, a zatim i na svakih narednih pet godina.“

Član 2. „Oružni list, odnosno odobrenje za držanje oružja, oružje i municiju nadležni organ oduzeće ako nastupi koji od razloga iz člana 8. st. 1. i 2. ovog zakona ili ukoliko vlasnik oružja ne priloži lekarsko uverenje o psihofizičkoj sposobnosti da poseduje i rukuje vatrenim oružjem, koje nije starije od mesec dana, Ministarstvu unutrašnjih poslova – organizacionoj jedinici u opštini na čijem području ima prebivalište najkasnije u roku od godinu dana od dana stupanja na snagu ovog zakona ili na svakih narednih pet godina.“

Predlog zakona o izmenama i dopunama
Zakona o oružju i municiji, 2013.

197 Narodna Skupština Republike Srbije. *Zakoni u proceduri*. <http://www.parlament.gov.rs/akti/zakoni-u-proceduri/zakoni-u-proceduri.1037.html>. pristupljeno 14. 05. 2013.

Statistika o naoružanju u Srbiji

Podaci o broju registrovanog oružja u Srbiji nisu dostupni na sajtu Ministarstva unutrašnjih poslova. Nakon tragedije u Velikoj Ivanči kod Mladenovca, mediji (npr. B92, 2013) su prenosili podatke MUP-a o registrovanom oružju, a jedan od njih je zvanična informacija MUP-a da je u Srbiji registrovano 1.180 000 komada oružja, od kojih 1.140 000 poseduju građani, a oko 40.000 komada pravna lica.¹⁹⁸

Prema pisanju medija (Blic, 2011) jedna međunarodna studija iz Ženeve, sugerise da na 100 stanovnika Srbije dolazi 38 registrovanih cevi, što je za samo jedan komad manje nego u Iraku. Ispred Srbije su, prema ovom izvoru, samo stanovnici SAD, Jemena, Finske i Švajcarske.¹⁹⁹

Na osnovu istraživanja (SEESAC, 2005) *Živeti sa nasleđem* procenjeno je da se u Srbiji nalazi 2 898 416 komada lakog, malokalibarskog oružja (SALW). Ovaj podatak obuhvata i milion komada oružja registrovanog na privatna lica, što navodi na procenu da 40% domaćinstava ima barem jedno registrovano oružje. Ovo istraživanje procenjuje da u Srbiji pored registrovanog oružja ima više od 900 000 komada neregistrovanog oružja (Bogosavljević, 2005).²⁰⁰

Vatreno oružje i nasilje u porodici

Posledice rata u bivšoj Jugoslaviji još uvek su vidljive i doprinose velikoj prisutnosti svih oblika nasilja. Mnogi, naročito bivši vojnici i žrtve rata, još uvek pate od trauma izazvanih ratom. U mnogim slučajevima, posledice ovih velikih trauma trpi porodica, što dovodi do pogoršanja

198 B92. 2013. „Zabraniti posedovanje oružja?“. 10. april. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=04&dd=10&nav_category=12&nav_id=703753. pristupljeno 15.04.2013.

199 Blic. 2011. „Građani Srbiji kriju 950 000 komada oružja“. 02. oktobar. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/280463/Gradjani-u-Srbiji--kriju-950000-komada--oru-zja>. pristupljeno 06.06.2013.

200 Taylor. Z., Phillips. C. Bogosavljević, S. 2005. *Živeti sa nasleđem – istraživanje o SALW, Republika Srbija*, United Nations Development Programme Srbija i Crna Gora, Safe World, London, England, strana 7. <http://www.seesac.org/res/files/publication/445.pdf>. pristupljeno 06.06.2013.

bračnih i porodičnih odnosa i povećava rizik nasilja u porodici (Dokmanović, 2007).²⁰¹

Postojeća statistika i istraživanja (SEESAC, 2007) pokazuju da muškarci daleko preovlađuju i kao žrtve i kao počinioci nasilja praćenog oružjem, i krivičnih dela počinjenih lakim i malokalibarskim oružjem. Većina vlasnika lakog i malokalibarskog oružja su muškarci. Na zapadnom Balkanu, muškarci počinu 99% krivičnih dela vezanih za vatreno oružje i u 85% slučajeva su i žrtve, dok su u 15% slučajeva žrtve žene, a samo u jedan odsto slučajeva i počinioci.²⁰²

Prema poslednjem istraživanju o rasprostranjenosti nasilja o porodici (Viktimološko Društvo Srbije, 2010) rađenom na teritoriji Autonomne pokrajine Vojvodine „na uzorku od 500 žena, u 22 slučaja (12.2%), koji su opisani kao poslednji slučaj nasilja, nasilnici su upotrebili hladno, vatreno ili neko drugo oružje, odnosno oruđe ili predmet kojim se mogu naneti povrede. Znatan broj nasilnika (45 ili 24.9%), prema podacima ovog istraživanja, učestvovao je u ratu, dok je manji broj njih (8.8%), u Vojvodinu došao u statusu izbeglice. Dobijeni podaci pokazuju da je uticaj rata na nasilje u porodici još uvek prisutan u Vojvodini, kao i da je on posebno izražen kod nekadašnjih učesnika rata. Uz to, treba napomenuti i da je procenat učesnika rata među nasilnicima, prema podacima dobijenim ovim istraživanjem, viši u odnosu na procenat do koga se došlo istraživanjem u Srbiji 2001. godine kada je iznosio 15.2%“.²⁰³

Prema autorkama istraživanja (Viktimološko Društvo Srbije, 2010), „iskustvo 'ratovanja' utiče na spremnost nasilnika da pri nasilnom činu upotrebi hladno/vatreno oružje ili bilo koje raspoloživo oruđe. Pri napadu na ispitanicu, 22.2% nasilnika koji su učestvovali u ratu, upotrebilo je oružje/oruđe, naspram 8.8% onih koji nisu bili učesnici ratnih sukoba“.²⁰⁴

201 Dokmanović, M. 2007. *Posedovanje vatrene oružja i nasilje u porodici na Zapadnom Balkanu: komparativna studija zakonodavstva i mehanizama za primenu*. Beograd: SEESAC.

202 Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi SEESAC. 2007. *Strategije za pitanja različitih polova na planu kontrole lakog i malokalibarskog oružja i aktivnosti AVPP*. Beograd: SEESAC.

203 Viktimološko društvo Srbije. 2010. *Nasilje u porodici u Vojvodini*, strana 81.

204 Ibid, strana 82.

Femicid

Pojam 'femicid' je prva počela da koristi američka sociološkinja i aktivistkinja Dajana Rasel (Diana Russell) 1976. godine, kao novi pojam koji označava „ubistvo žena od strane muškaraca, samo zato što su žene“ (Russell, 2011).²⁰⁵ U knjizi *Krivična dela počinjena nad ženama: procedure pred međunarodnim sudovima*, ona kaže „da su mnoga ubistva u stvari femicidi“ (Russell i Van den Ven, 1990).²⁰⁶

Femicid je rodno zasnovano ubistvo, učinjeno nad ženama, devojka-ma, devojčicama pa i bebama ženskog pola od strane osoba muškog pola. Da bi se neko ubistvo okarakterisalo kao femicid učiniocu mora biti relevantan pol žrtve, tj. upravo činjenica da je žrtva žena. Kao takav, femicid je zločin protiv žena, motivisan mržnjom prema ženama, preziranjem i osećajem nadmoći, u kom učinilac misli da ima pravo da oduzme život ženi (Mreža Žene protiv nasilja, 2012).²⁰⁷

U obraćanju Generalnoj skupštini UN-a povodom Osmog marta, međunarodnog dana žena, Mišel Bačlet (Michelle Bachelet), izvršna direktorka Agencije Ujedinjenih Nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena (UN Women), je svoj govor posvetila femicidu „kao najekstremnijoj manifestaciji nasilja nad ženama“ i definisala ga kao „rodno motivisano ubijanje žena“.²⁰⁸

205 Russell, D. 2011. *The power of a name*. http://www.dianarussell.com/femicide_the_power_of_a_name.html. pristupljeno 15. 07.2013.

206 Russell, D., Van de Ven N. (eds.) 1990. *Crimes against the Women: Proceedings of the International Tribunals*, 104. Russell Publications.

207 Saopštenje Mreže Žene protiv nasilja, *Femicid u Srbiji u 2012. godini*. http://www.zeneprotivnasilja.net/images/stories/pdf/femicid/FEMICID_Saopstenje_za_2012_godinu.pdf. pristupljeno 02.07.2013.

208 UN WOMEN. 2013. Speech by Michelle Bachelet on *Gender-Motivated Killings of Women, Including Femicide* <http://www.unwomen.org/2013/03/speech-by-michelle-bachelet-on-gender-motivated-killings-of-women-including-femicide/>. pristupljeno 02.07.2013.

U različitim kulturama femicid se iskazuje na različite načine. U Indiji se vezuje za spaljivanje žena ukoliko muževljeva familija hoće da pribavi još jedan miraz ili ukoliko familija žene nije isplatila miraz u celini. Borba protiv spaljivanja žena koje se prikazuje kao 'nesrećni slučaj' traje i danas. Femicid je i ubijanje žena zbog zaštite 'časti' muškarca, ukoliko je izvršila ili pokušala da izvrši preljubu. Sve femicidne prakse služe održavanju i ponovnom utvrđivanju dominantnog položaja muškaraca i njihove vlasti nad životom i telom žene. Uvođenjem ultrazvučnog pregleda trudnica proširena je praksa abortiranja ženskih fetusa, jer patrijarhalne kulture više vrednuju mušku decu od ženske. U Kini će zbog prava para na jedno dete, kroz niz generacija biti ozbiljan manjak žena u populaciji.

(Jarić i Radović, 2010)²⁰⁹

Zakonska regulativa

Rodno zasnovano ubistvo (femicid) nije prepoznato kao posebno krivično delo u Krivičnom zakoniku Republike Srbije (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/05), pa ni kao otežavajuća okolnost prilikom odmeravanja kazne za krivično delo ubistva. Takođe, Krivični zakonik Republike Srbije do skoro nije prepoznavao pravni institut 'zločin iz mržnje'. Smatramo da se njegovim uvođenjem u Krivični zakonik, krajem 2012. godine, pruža mogućnost kažnjavanja rodno zasnovanog ubistva (femicid), kao i drugih krivičnih dela učinjenih iz mržnje, na osnovu rase, veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta.²¹⁰

„Tamne brojke“

Prema podacima Mreže Žene protiv nasilja, u 2012. godini su ubijene 32 žene, a najveći broj ubistava (19) je učinjen vatrenim oružjem. Ovo ukazuje na to da postoji velika verovatnoća da će pištolj, koji se nalazi u kući, biti korišćen u svrhu zastrašivanja ili fizičkog povređivanja članova

209 Jarić V., Radović N. 2010. *Rečnik rodne ravnopravnosti*, strana 55. Beograd: Heinrich Böll Stiftung.

210 Krivični Zakonik Republike Srbije, član 54a.

porodice, a trauma koju izaziva pretnja oružjem ili pretnja smrću ukoliko nasilnik poseduje oružje, smanjuje kapacitete žene za otpor (Mreža Žene protiv nasilja, 2013).²¹¹

Žrtve femicida su žene koje su ubijene u situaciji porodičnog i partnerskog nasilja, njih su ubili njihovi muževi, bivši muževi, partneri ili bivši partneri, kao i drugi muški članovi porodice.

Prikupljanjem i analizom novinskih članaka, Mreža Žene protiv nasilja, kojom koordinira Autonomni ženski centar iz Beograda, došla je do podatka da su u periodu od 1. januara do 31. decembra 2012. godine, na teritoriji Srbije, u porodičnim i partnerskim vezama ubijene 32 žene. „Devet žena je ubijeno, iako su prijavljivale nasilje i obraćale se za pomoć (policiji, centru za socijalni rad) pre nego što se ubistvo desilo“ (Mreža Žene protiv nasilja, 2013).²¹²

Prema istraživanju iz 2010. godine (Mapiranje porodičnog nasilja u Centralnoj Srbiji, 2010) „kada je reč o porodičnom nasilju nad ženama mora se naglasiti da se najteži slučajevi ovakve vrste kvalifikuju i kao krivična dela ubistvo i teško ubistvo. S tim u vezi, u 2009. godini, od ukupnog broja porodičnih ubistava (39), 23 su izvršena nad osobama ženskog pola. U strukturi usmrćenih lica u odnosu na izvršioca, 16 je supruga, 2 nevenčane supruge, 2 majke i po 1 bivša supruga, ćerka i baka. U periodu od januara do juna 2010. godine, od ukupnog broja porodičnih ubistava (20), 13 je izvršeno na osobama ženskog pola. U strukturi usmrćenih lica 5 je supruga, 4 majke, 3 bivše supruge i nevenčana supruga“ (Babović, Ginić i Vuković, 2010).²¹³

Zaključak

Velike količine vatrenog oružja u posedu građana, nisu samo zaostavština tradicije balkanskih država, gde je rasprostranjena kultura posedo-

211 Mreža Žene protiv nasilja. 2013. *Femicid-ubistvo žena u Srbiji (kvantitativno-narativni izveštaj) za 2012. godinu*, strana 2.

212 Ibid, strana 7.

213 Babović, M., Ginić, K., Vuković, O. 2010. *Mapiranje porodičnog nasilja u Centralnoj Srbiji*, strana 29. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost.

vanja oružja, već je jedan deo naoružanja donet sa ratišta tokom 90-ih. Rasprostranjenost vatrenog oružja u posedu građana povećava nebezbednost unutar porodice i zajednice u celini. Istraživanja o malokalibarskom oružju pokazuju povezanost vatrenog oružja i njegov uticaj na porast nasilja u porodici, a kada govorimo o rodno zasnovanim ubistvima žena, ta veza je očigledna. Samo se nekoliko ženskih organizacija civilnog društva bavi rodno zasnovanim ubistvima žena u Srbiji i one vode statistiku o problemu femicida, dok zvanični državni podaci o ovom najdramatičnijem obliku nasilja nad ženama ne postoje. Ostaje da vidimo kako će se tumačiti i primenjivati novi institut 'zločin iz mržnje', kao i kakva će biti kaznena politika prilikom odmeravanja kazni za slučajeve rodno zasnovanog ubistva (femicida).

Preporuke

1. Sprovesti sistemske i kontinuirane programe razoružanja kako bi se smanjila količina oružja u posedu građana.
2. Usvojiti najnoviji Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o oružju i municiji iz 2013. godine, koji predviđa strožije uslove za izdavanje dozvole za dobijanje i nošenje vatrenog oružja.
3. Uvesti obavezu prikupljanja podataka i vođenja statistika o rodno zasnovanim ubistvima žena u Srbiji, od strane nadležnih državnih institucija.
4. Zagovarati primenu nove, obavezujuće otežavajuće okolnosti (institut zločin iz mržnje) u cilju strožeg sankcionisanja rodno zasnovanog ubistva (femicida).

Sprovođenje ove aktivnost NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Pogošanje.**

Gordana Subotić

Feministička analiza o učešću Republike Srbije u trgovini naoružanjem

Uvod

Feminističke teoretičarke bezbednosti i mirovne aktivistkinje širom sveta ukazuju na opasnost i posledice povezivanja dva, ne tako nova procesa – militarizma i globalizacije. Ova dva procesa mogu uticati na gotovo sve sfere privatnog i javnog života, živote žena i muškaraca, kako unutar država tako i na međunarodnom nivou. Prema Sintiji Enlo (2004) najveću opasnost u tom smislu predstavlja globalizacija militarizma, a najbolji primer za to je vojna industrija. Globalizacija militarizma nije nova pojava, ona je nastala još u prošlom veku, međutim, ono što jeste novo jesu četiri stvari:

- dalekosežnost ovih biznisa,
- njihovi kapaciteti i potencijali za širenje na ceo svet,
- činjenica da veliki broj privatnih kompanija učestvuje u trgovini,
- umreženost savezništva među akterima (Enloe 2004; prema Subotić, G. Zajović, S. 2012).²¹⁴

Međutim, trgovinom naoružanjem i vojnom opremom ne bave se samo privatne bezbednosne kompanije. Njima se bave i države. Države su najveći generatori globalizacije militarizma, kada se radi o proizvodnji i trgovini naoružanjem i vojnom opremom. Razlog za to su veliki profiti koji državama i političarima ujedno donose i glasove birača na izborima,

214 Enlo, S. 2004. Feministička radoznalost – razvijanje globalne feminističke radoznalosti u: Subotić, G., Zajović, S. (ur.) 2012. *Čitanka: Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i praksi Rezolucije 1325*, strana 5. Beograd: Žene u crnom, http://www.zeneucrnem.org/pdf/feministicko-antimilitaristicki_pristup_konceptu.pdf, pristupljeno 30.06.2013.

jer se proizvodnjom i izvozom velikih količina oružja puni budžet kojim se održavaju privrede država i maskiraju loše ekonomske politike. Proizvođači ne brinu gde će završiti njihovo oružje, brinu ih njihove plate, dok su države i političari na nacionalnom nivou, i međunarodne organizacije na globalnom nivou, zaduženi za kreiranje zakona, kako oružje proizvođača ne bi završilo u 'pogrešnim rukama', što se u velikom broju slučajeva i dešava. Sprega politike i vojne industrije stvara ogromne lobije koji su zbog profita kojim raspolažu jako moćni. Globalizacija im daje 'vetar u leđa' kako bi došli do novih tržišta širom sveta, a stvaranje konflikata povećava broj mušterija. Sve ovo zajedno itekako utiče na živote žena i muškaraca u svetu.

Najveći broj smrti u svetu nije izazvan nukleranim, već lakim i malokalibarskim naoružanjem (SALW od eng. *small arms and light weapons*). Pod SALW se podrazumevaju puške, pištolji, polu-automatsko oružje, mine, granate i lake rakete, mada ovo nije definitivni spisak SALW. Prema podacima sajta Global Issues, od 90% smrti izazvanih SALW, 80% čine civili. Procene su da od 300.000 do pola miliona ljudi u svetu, na godišnjem nivou, bude ubijeno korišćenjem SALW (Global Issues, 2013).²¹⁵ Uprkos tome, kontrola proizvodnje i trgovine ovom vrstom naoružanja je najslabije razvijena. Tačni podaci o broju SALW ne postoje. Prema procenama UN odeljenja za poslove razoružanja, na svetu ima 875 miliona komada SALW, dok je najveći broj u rukama privatnih lica. Kao dodatak tome, procene su da se svake godine proizvede 7.5 do 8 miliona SALW. (United Nations Office for Disarmament Affairs, 2013).²¹⁶ Istraživanjem uticaja na živote žena i muškaraca i zagovaranjem za razoružanje bave se feminističke, antimilitarističke i mirovne organizacije civilnog društva i istraživački instituti širom sveta. Prema informacijama Međunarodnog mirovnog istraživačkog instituta iz Stokholma (eng. *Stocholm International Peace Research Institute SIPRI*) na globalnom nivou ima 30 OCD i instituta koji se bave kontrolom i istraživanjem proizvodnje i trgovine naoružanjem i vojnom opremom (Stocholm International Peace Research Institute SIPRI, 2013).²¹⁷

215 Global Issues. <http://www.globalissues.org/article/78/small-arms-they-cause-90-of-civilian-casualties>. pristupljeno 09.05.2013.

216 United Nations Office for Disarmament Affairs. <http://www.un.org/disarmament/convarms/SALW/>. pristupljeno 09.05.2013.

217 Stocholm International Peace Research Institute SIPRI. http://www.sipri.org/research/armaments/transfers/publications/links/research_org. pristupljeno 09.05.2013.

Proizvodnja i prodaja naoružanja i vojne opreme i NAP za primenu Rezolucije 1325

U Republici Srbiji NAP za primenu Rezolucije 1325 predviđa „uključivanje žena u procese razoružanja i donošenje odluka“ (Vlada Republike Srbije, 2010).²¹⁸ Zbog toga smo se u okviru praćenja primene NAP-a za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji 2011. i 2012. godine bavile razoružanjem iz dva ugla:

1. Analiza uticaja SALW na bezbednost žena u Republici Srbiji kao postkonfliktnom društvu i nasleđem rata u bivšoj Jugoslaviji (u tekstu Diane Miladinović).
2. Analiza i praćenje godišnjih izveštaja o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe (trgovina naoružanjem i vojnom opremom) i međunarodnim standardima koje je Republika Srbija usvojila, a koji se odnose na proizvodnju i trgovinu naoružanjem i vojnom opremom.

U okviru monitoringa primene NAP-a 2011. i 2012. godine smo istakle da Parlament i civilno društvo, na osnovu godišnjih izveštaja, treba da procene meru u kojoj Vlada ispunjava obaveze preuzete u okviru politika naoružanja. Bez ovih izveštaja nemoguće je ostvariti javni nadzor u procesu odlučivanja o izvozu oružja. Postoje i slučajevi kada nacionalne godišnje izveštaje prate i izveštaji OCD u cilju veće izvozne kontrole (Žene u crnom, 2012).²¹⁹ Međutim, u Republici Srbiji se još nije došlo do tog nivoa, pošto nema nijedne OCD koja se bavi javnim nadzorom trgovine naoružanjem i vojnom opremom (kontrolom slušanja u Parlamentu, kontrolom izveštaja o trgovini). Pojedine OCD istražuju i pišu radove o toj temi, ali do danas nema OCD koje se isključivo bave tom temom i o tome informišu Parlament i javnost. U Republici Srbiji, proizvodnjom i trgovinom naoružanjem bavi se isključivo država. Odluka da se počnu izrađivati godišnji izveštaji o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe (koje ćemo analizirati u ovom tekstu) u Republici Srbiji, nije bila inicijativa OCD već je doneta „na osnovu međunarodnih preporuka“

218 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010 – 2015)*, 48.

219 Subotić, G., Ranković, A. (ur.) 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*, 50. Beograd: Žene u crnom.

(Vlada Republike Srbije, 2007:2).²²⁰ Do sada, osim inicijativa Mreže Žena u crnom, nije bilo inicijativa od strane OCD da se pooštiri kontrola u ovoj oblasti i pored međunarodnih skandala u kojima se našla Republika Srbija.

Program Ujedinjenih nacija za razvoj (eng. *United Nations Development Programme UNDP*) i Regionalni savet za saradnju (eng. *Regional Cooperation Council RCC*) poverili su Centru za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi (SEESAC), koji u Republici Srbiji postoji od 2002. godine, da pomogne izgradnju kapaciteta nacionalnih i regionalnih aktera za kontrolu i smanjenje velike rasprostranjenosti i zloupotrebe SALW u regionu jugoistočne i istočne Evrope (Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi SEESAC, 2013).²²¹ Za sada, jedino se SEESAC, pored pomaganja institucijama Republike Srbije, bavi kontrolom izveštavanja o proizvodnji i trgovini naoružanjem i vojnom opremom u Republici Srbiji i regionu.

S obzirom da NAP navodi da bi uključivanje žena u razoružanje doprinelo izgradnji mira, a pošto ne postoji nijedna OCD koja kontroliše državne izveštaje o prodaji naoružanja, smatralo smo da je naša dužnost kao feministkinja, antimilitaristkinja i mirovnih aktivistkinja da pratimo i kontrolišemo državu u poštovanju međunarodnih i nacionalnih dokumenata i ukažemo na to na koji način naša država doprinosi globalizaciji militarizma, čime ugrožava bezbednost žena u raznim krajevima sveta.

Takođe, smatralo smo da je važno da ukažemo na nedostatke u zakonskoj regulativi u nacionalnom i međunarodnom pravu koje uređuje ovu oblast. Ovim istraživanjem smo želele da motivišemo druge OCD koje se bave pitanjima bezbednosti da nam se priključe u kontroli i pozivanju na odgovornost države, i pozivanju za usvajanje međunarodnih dokumenata koji obuzdavaju globalizaciju militarizma.

Šta su naoružanje i vojna oprema?

Naoružanje je predmet koji se upotrebljava za povređivanje, onesposobljavanje, ubijanje, uništavanje imovine i slično. Može se upotrebiti

220 Vlada Republike Srbije, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. 2007. *Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2005. i 2006.*, str. 2.

221 Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi SEESAC. www.seesac.org. pristupljeno 09.05.2013.

za napad, odbranu, pretnju ili zaštitu. Postoje dve vrste naoružanja: lako i malokalibarsko naoružanje (SALW) i nuklearno naoružanje – oružje za masovno uništenje (Global Issues, 2013).²²²

Vojna oprema osim naoružanja obuhvata i druge predmete neophodne za opremanje vojske kao npr. vojnu uniformu, šlemove, maske, itd. U savremenoj terminologiji ovi pojmovi se koriste kao složenica iz potrebe da se posebno naglasi naoružanje kao najznačajniji deo vojne opreme. U Republici Srbiji se pored naoružanja i vojne opreme najčešće može čuti i termin 'kontrolisana roba dvostruke namene'. Kontrolisanom robom dvostruke namene smatra se roba koja „pored civilne može imati i vojnu namenu” (Vlada Republike Srbije, 2013).²²³ Sve ovo zajedno čini odbrambenu tj. namensku industriju nad kojom kontrolu i odgovornost za proizvodnju i trgovinu u Republici Srbiji ima isključivo država.

Naoružanje je državni posao

Kada se u Republici Srbiji govori o proizvodnji i prodaji naoružanja i vojne opreme zvaničnici institucija Republike Srbije koriste izraz odbrambena industrija ili namenska industrija. Prema Odgovorima na upitnik Evropske komisije o kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji (2011) odbrambenu industriju tj. namensku industriju u Republici Srbiji čini skup preduzeća koja proizvode robu specijalne namene, u čijem radu u najvećoj meri učestvuje država. Ta preduzeća su: „Zastava Oružje” a.d. Kragujevac, Holding kompanija „Krušik” a.d. Valjevo, „Milan Blagojević – Namenska” Lučani, Kompanija „Sloboda” a.d. Čačak, „Prvi Partizan” a.d. Užice, „Prva Iskra – Namenska proizvodnja” a.d. Barič. Navedena preduzeća su u vlasništvu države, sa oko 7.500 zaposlenih. Jugoimport-SDPR je preduzeće koje nastupa u ime srpskog odbrambeno-industrijskog kompleksa (svih nabrojanih preduzeća) na svetskom tržištu naoružanja i vojne opreme. Pored pomenutih entiteta, odbrambeno-industrijski kompleks sadrži još oko 40 privrednih subjekata, sa oko 10.000 zaposlenih, koji poseduju pojedinačne kapacitete za proizvodnju naoružanja i vojne opreme iz oblasti:

222 Global Issues. <http://www.globalissues.org/article/78/small-arms-they-cause-90-of-civilian-casualties>. pristupljeno 09.05.2013.

223 Vlada Republike Srbije, Ministarstvo finansija i privrede Republike Srbije. <http://www.carina.rs/lat/MEDJUNARODNASARADNJA/MEDJUNARODNECARINSKEKONVENCIIJE/Stranice/RobaDvostrukeNamene.aspx>. pristupljeno 09.05.2013.

mašinogradnje, telekomunikacije, informacionih tehnologija, optoelektronike, borbenih i neborbenih vozila, streljačkog i artiljerijskog naoružanja i municije, zaštitne balističke opreme, hemijske, tekstilne i industrije kože i gume, zaštitne ambalaže za sredstva naoružanja i vojne opreme i drugo. Odbrambena industrija Republike Srbije uključuje preduzeća koja proizvode i finalizuju sredstva naoružanja i vojne opreme, kooperantsko-uslužna preduzeća, naučne ustanove, institute, laboratorije i privredne subjekte sa dozvolom za proizvodnju naoružanja i vojne opreme, izdate od strane Ministarstva odbrane. U slučaju Republike Srbije, trgovina naoružanjem regulisana je od strane države, proizvodnja od strane Ministarstva odbrane, a uvoz i izvoz od strane Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja (Vlada Republike Srbije, 2011).²²⁴

Međunarodna zakonska regulativa

Kako se navodi u Odgovorima na upitnik Evropske komisije o kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji (Vlada Republike Srbije, 2011)²²⁵ Republika Srbija je kao članica UN-a i pravni sledbenik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) i državne zajednice Republike Srbije i Crne Gore (SCG) potpisnica sledećih međunarodnih dokumenata i konvencija koje regulišu polje proizvodnje i trgovine naoružanjem i vojnom opremom:

- Konvencije o zabrani ili smanjenju upotrebe nekih vrsta konvencionalnog naoružanja koje bi moglo biti posebno opasno ili bi moglo imati nediskriminatorne posledice – tzv. nehumano naoružanje;
- Konvencije o zabrani upotrebe, skladištenja, proizvodnje i prometa protivpešadijskih mina i njihovog uništenja – Otavska Konvencija o zabrani zemljišnih mina (Srbija i Crna Gora je predala instrumente ratifikacije Generalnom sekretaru UN, septembra 2003. godine, a

224 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za evropske integracije. 2011. *Odgovori na upitnik Evropske komisije o kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji*, Poglavlje 31 - Spoljna, bezbedonosna i odbrambena politika, str. 76-77. <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.199.html>. pristupljeno 10.07.2013.

225 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za evropske integracije. 2011. *Odgovori na upitnik Evropske komisije o kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji*, Poglavlje 31 – Spoljna, bezbedonosna i odbrambena politika, str. 67. <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.199.html>. pristupljeno 10.07.2013.

obaveze proistekle iz Konvencije su otpočele 1. marta 2004. godine);

- Programa akcije UN za sprečavanje, suzbijanje i iskorenjivanje nedozvoljene trgovine malim oružjem i lakim naoružanjem u svim njegovim aspektima;
- Protokola UN protiv nezakonite proizvodnje i trgovine vatrenim oružjem i njegovim delovima, komponentama i municijom, kojim se dopunjava Konvencija UN protiv međunarodnog organizovanog kriminala;
- Rezolucije Generalne skupštine UN 61/89 „U pravcu Ugovora o trgovini naoružanjem: uspostavljanje zajedničkih međunarodnih standarda za uvoz, izvoz i prenos konvencionalnog naoružanja“ (eng. *Arms Trade Treaty ATT*);
- Dokumenta OEBS-a o malom i lakom naoružanju, kao i drugih odgovarajućih odluka OEBS-a iz ove oblasti – o skladištenju konvencionalnog naoružanja; o lakim prenosnim sistemima protivazdušne odbrane; o potvrdi krajnjeg korisnika; o posredovanju i dr. (Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi); ²²⁶
- Pravila ponašanja Evropske unije u vezi sa izvozom naoružanja i vojne opreme, od 2008. Uvedena su od strane EU kao politička obaveza kojom se određuju zajednički kriterijumi za davanje odobrenja za izvoz, odredbe o transparentnosti, objavljivanje godišnjeg izveštaja na osnovu kojeg javnost može da oceni učinak pojedinih država (Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi); ²²⁷
- Regionalnog plana – Pakta za stabilnost – plana kojim se zemlje jugoistočne Evrope pripremaju za članstvo u EU na polju kontrole SALW (Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi), 2001. godine; ²²⁸
- Sporazuma o podregionalnoj kontroli naoružanja/Sporazum iz Firenze

226 Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi (SEESAC). <http://www.seesac.org/res/files/failovi/99.pdf>, strana 5. pristupljeno 10.05.2013.

227 Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi (SEESAC). <http://www.seesac.org/res/files/failovi/99.pdf>, strana 6. pristupljeno 10.05.2013.

228 Ibid.

1996; (u skladu sa čl. IV Aneksa 1-B Dejtonsko-pariskog okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini) kojim se ograničavaju države za pet kategorija teškog naoružanja i utvrđuju odnosi između strana (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije); ²²⁹

- Bečkog dokumenta o merama za jačanje poverenja usvojenim u Istanbulu 1999. između 55 zemalja članica OEBS-a, koji podstiče poverenje i transparentnost u vezi sa izgradnjom bezbednosnih mera i vojnih aktivnosti (eng. *Treaty compliance*) ²³⁰.

Nacionalna regulativa vezana za trgovinu naoružanjem

Kako se navodi u Odgovorima na upitnik Evropske komisije o kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji (Vlada Republike Srbije, 2011)²³¹ nacionalna regulativa vezana za trgovinu naoružanjem regulisana je:

- Zakonom o spoljnoj trgovini naoružanjem, vojnom opremom i robom dvostruke namene (Službeni list SCG, broj 7/05 i 8/05), koji je stupio na snagu 31. marta 2005. godine. Reguliše izdavanje dozvola za uvoz i izvoz, transport, tranzit, posedovanje i pružanje usluga u spoljnotrgovinskom prometu, nadzor, kontrolu, zabrane, kazne i ovlašćenja za usvajanje podzakonskih propisa. Novina ovog zakona je u tome što je njime nadležnost u ovoj oblasti preneti sa vojnih na civilne organe.
- Odlukom o kriterijumima za izdavanje dozvola za izvoz naoružanja, vojne opreme i robe dvostruke namene (Službeni list SCG, br. 11/05) koja propisuje osam kriterijuma koji moraju da se razmotre pre izdavanja dozvole i usklađena je sa gore navedenim Pravilima ponašanja u izvozu oružja EU (Vlada Republike Srbije je 20. novembra 2008. godine usvojila zaključak o prihvatanju načela iz Kodeksa ponašanja Evropske unije).

229 Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije. <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/sbp/kontrola-naoruzanja?lang=lat>. pristupljeno 10.05.2013.

230 Treaty compliance. <http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/vienna/execsum.htm>. pristupljeno 10.05.2013.

231 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za evropske integracije. 2011. *Odgovori na upitnik Evropske komisije o kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji*, Poglavlje 31 – Spoljna, bezbedonosna i odbrambena politika, 69. <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.199.html>. pristupljeno 10.07.2013.

- Odlukom o utvrđivanju Nacionalne kontrolne liste naoružanja i vojne opreme („Službeni glasnik RS“ 60/09), čime je lista naoružanja i vojne opreme u potpunosti usklađena sa Zajedničkom listom vojne opreme EU iz 2007. godine. Ova lista obuhvata i novo i polovno oružje (Vlada Republike Srbije, 2011).²³²

Kada se radi o izvozu naoružanja i vojne opreme i pravilima međunarodne zajednice koji su prevedeni u nacionalno zakonodavstvo, prema Ministarstvu spoljnih poslova, posebna pažnja se posvećuje zemljama koje se nalaze pod mandatornim embargom na izvoz naoružanja u skladu sa odgovarajućim Rezolucijama SB UN, politički obavezujućim odlukama OEBS-a, odnosno EU, vezanim za izvoz naoružanja, kao i zemljama koje sponzoriju terorizam, ugrožavaju mir, sigurnost i stabilnost regiona, koje krše ljudska prava ili sprovode mere unutrašnje represije. Relevantne Rezolucije SB UN o embargu na izvoz naoružanja, kao i odgovarajuće odluke OEBS-a s tim u vezi, u potpunosti se primenjuju (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, 2013).²³³

Dva važnija međunarodna dokumenta, na koje bih skrenula pažnju, i o kojima će biti reči u daljem tekstu su:

- **Odluka OEBS-a o uverenju krajnjeg korisnika** koja potvrđuje obaveze zemalja učesnica da poštuju jedan od ključnih standarda izvozne dokumentacije, a to je da se ne izdaju izvozne dozvole bez overenog uverenja krajnjeg korisnika ili neke druge forme zvaničnog odobrenja izdatog od strane zemlje primaoca. Ova odluka se odnosi na zahteve dokumentacije i mehanizme izdavanja uverenja krajnjeg korisnika (Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi SEESAC, 2013).²³⁴

232 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za evropske integracije. 2011. *Odgovori na upitnik Evropske komisije o kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji*, Poglavlje 31 – Spoljna, bezbedonosna i odbrambena politika, strana 85-86. <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.199.html>. pristupljeno 10.07.2013.

233 Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije. <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/sbp/kontrola-naoruzanja?lang=lat>. pristupljeno 10.05.2013.

234 Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi (SEESAC). <http://www.seesac.org/res/files/failovi/99.pdf>. pristupljeno 10.05.2013.

- **Pravila ponašanja o izvozu oružja EU** (Žene u crnom, 2012)²³⁵ koja definišu osam kriterijuma koji moraju da se razmotre pre izdavanja dozvole za izvoz:
 1. poštovanje međunarodnih obaveza, naročito sankcija koje je izglasao SB UN, međunarodnih sporazuma o neširenju naoružanja, kao i drugih međunarodnih obaveza;
 2. poštovanje ljudskih prava u zemlji koja je konačno odredište;
 3. unutrašnja situacija u zemlji krajnjeg odredišta, u funkciji postojanja zategnutosti ili oružanih sukoba;
 4. održanje regionalnog mira, bezbednosti i stabilnosti;
 5. nacionalna bezbednost države i bezbednost prijateljskih zemalja;
 6. ponašanje zemlje – kupca u odnosu na međunarodnu zajednicu, posebno njen stav prema terorizmu, priroda njenih savezništava i poštovanje međunarodnog prava;
 7. postojanje rizika da će predmet izvoza otići u druge ruke u zemlji – kupcu ili ponovo biti izvezen pod nepoželjnim uslovima;
 8. kompatibilnost izvoza oružja s tehničkom i ekonomskom sposobnošću zemlje primaoca, uzimajući u obzir poželjnost da zemlje realizuju svoje legitimne bezbednosne i odbrambene potrebe uz najmanju moguću upotrebu ljudskih i ekonomskih resursa za nabavku oružja.

Nacionalni sistem kontrole izvoza naoružanja, vojne opreme i robe dvostruke namene, zakonski je uređen u skladu sa relevantnim pravilima Evropske unije i OEBS-a, kao i obavezama iz Rezolucije 1540, u cilju sprečavanja neovlašćenih nedržavnih krajnjih korisnika (eng. *non-state actors*) da dođu u posed izvezenih roba i tehnologija (Vlada Republike Srbije, 2011).²³⁶

235 Subotić, G., Ranković, A. (ur.) 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*, 51. Beograd: Žene u crnom.

236 Vlada Republike Srbije, Kancelarija za evropske integracije. 2011. *Odgovori na upitnik Evropske komisije o kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji*, Poglavlje 31 – Spoljna, bezbedonosna i odbrambena politika, 66. <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.199.html>. pristupljeno 10.07.2013.

Republika Srbija četvrta u svetu po transparentnosti?

Jedna od gore pomenutih 30 OCD i instituta koji prate trgovinu naoružanjem i vojnom opremom i izveštavanje Small Arms Survey²³⁷ proizvela je nekoliko 'alata' kako bi izvršila pritisak na vlade da počnu na transparentniji način da izveštavaju građane o tome kome su i koliko oružja prodale u toku jedne kalendarske godine. Jedan od njih je i 'barometar transparentnosti' (eng. *The Transparency Barometer*). Prema ovom istraživanju, Srbija je četvrta u svetu u transparentnosti, a to je postigla time što je Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja u novembru 2010. godine predstavilo nacionalni Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe, u kome su prikazani podaci koji su se odnosili na period do 31. decembra 2008. godine. Tako su se stvorili uslovi da prvi put i naša zemlja bude ocenjena na tzv. potpunoj skali Small Arms Survey (gde je 25 poena najviša ocena za transparentnost). Uslov da bude tretirana na ovaj način Srbija je ispunila time što je izveštaje učinila dostupnim tri godine zaredom. Osim toga, na poziciju je uticalo i to što su u izveštaju prikazani i obrazloženi slučajevi gde su državni organi odbili da dozvole izvoz. Pored Srbije i Rumunije, još jedna država u regionu Zapadnog Balkana – Bosna i Hercegovina – je takođe pomenuta u pozitivnoj konotaciji, budući da se u ovoj državi ustalila praksa transparentnog izveštavanja o izdatim dozvolama za izvoz.

Nesklad transparentnosti i kažnjivosti: „Banane, oružje, svejedno nam je.”²³⁸

Prema Berndu Debusmanu od 1990. godine eksperti koji su pratili međunarodnu trgovinu oružjem zabeležili su kršenje više od 500 embarga na oružje koje su uspostavile UN. Samo dva od više od 500 slučajeva je rezultiralo suđenjem i krivičnim presudama. Prvi slučaj je osuda holandskog državljanina na 17 godina zatvora zbog prodaje sirovih materijala Sadamu Huseinu. Drugi slučaj je presuda Vrhovnog suda u Čileu dvojici

237 *Small Arms Survey* je istraživački projekat pokrenut sa ciljem da donosiocima odluka, istraživačima i aktivistima pruži informacije o vezi koja postoji između (proliferacije) lakog i malokalibarskog naoružanja i (eskalacije) oružanih konflikata širom sveta.

238 Blic. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/15059/Srpsko-oruzje-za-Irak-uz-dozvolu-SAD>. pristupljeno 21.03.2013.

penzionisanih generala i sedmorici drugih za izvoz oružja u Hrvatsku 1991. godine. Ono što je zanimljivo kod ovog drugog slučaja jeste da kršenje embarga na oružje nije uticalo na presudu Vrhovnog suda, pošto u Čileu i mnogim drugim zemljama kršenje embarga na prodaju oružja nije zločin. Prema Oxfam-u, nevladinoj organizaciji koja se zalaže za donošenje zakona o kontroli trgovine naoružanjem širom sveta, do 2012. godine 52 države nisu uspostavile zakone koji regulišu prodaju oružja. Kontrast između broja slučajeva kršenja embarga na oružje UN i broja procesuiranih slučajeva je ogroman (Debusmann, 2012).²³⁹ Bez obzira na deklarativnu posvećenost država međunarodnom miru i bezbednosti, nekažnjivost država i pojedinaca za dela kršenja embarga UN na prodaju naoružanja i kršenje međunarodnog humanitarnog prava predstavljaju konstantu u međunarodnim odnosima.

Prema Oxfam-u, Republika Srbija se nalazi u grupi država koje su nekoliko puta kršile embargo UN na oružje nekim državama u Africi u protekle dve decenije. Pored toga, Republika Srbija je obeležena kao „država proizvodnje, izvoza, uvoza, tranzita i država registracije kompanija, individua, brokera, finansijera i mreža“ koje učestvuju u ovom biznisu. (Minter, 2006).²⁴⁰ I pored toga, u Republici Srbiji nije bilo presuda za dela kršenja embarga na oružje UN, iako postoje brojni slučajevi koje bi trebalo preispitati. Spomenućemo samo nekoliko poznatijih slučajeva.

Prvi slučaj – Od ekspertske grupe UN je 2010. godine zatraženo da ispituju poreklo velike količine municije koja se (tokom i nakon građanskog rata) našla u posedu civila u Obali Slonovače. Istraga je pokazala da je municija proizvedena u Srbiji, odakle je izvezena u Izrael, da bi odatle bila (legalno) preprodana Burkini Faso (za potrebe policije i vojske), gde je u jednom trenutku bila prijavljena kao nestala (Đokić, 2012).²⁴¹

Drugi slučaj – Direktor firme registrovane u Srbiji, Temeks, i državljanin Republike Srbije, Slobodan Tešić, našao se na istoj listi Saveta

239 Debusmann, B. 2012. *Why the world needs an arms treaty*. <http://blogs.reuters.com/bernddebusmann/2012/07/09/why-the-world-needs-an-arms-treaty/>. pristupljeno 21.03.2013.

240 Minter, W. *AfricaFocus Bulletin*. <http://www.africafocus.org/docs06/arms0603.php>. pristupljeno 10.05.2013.

241 Đokić, K. 2012. *Sporazum o trgovini oružjem: zreo za postpisivanje ili zreo za otpisivanje?*, str 5. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku. http://www.bezbednost.org/upload/document/sporazum_o_trgovini_oruzjem_-_zreo_za_potpisivanje.pdf. pristupljeno 11.07.2013.

bezbednosti o zamrzavanju sredstava i zabrani putovanja, kao i najpoznatiji prodavac oružja na svetu Viktor But²⁴² (Security Council, 2011).²⁴³ Naime, sredinom 2002. godine, Tešić je izvezero 210 tona oružja Liberiji. Prema podacima UN, zabeleženo je šest letova kojim je Tešić prevezao oružje do Liberije. Samo mecima iz Tešićeve isporuke može se ubiti cela populacija u Liberiji (Minter, 2006).²⁴⁴ Dokument SB UN od 24. aprila 2003. godine o kršenju embarga UN na oružje Liberiji, tačnije Rezolucija 1343 (2001) i 1458 (2003) opisuju snabdevanje oružjem Čarlsa Tejlora²⁴⁵ od strane nekoliko srpskih biznismena. Pored Tešića, na istoj listi nalaze se i Orhan Dragaš²⁴⁶ i Jovan Aleksić²⁴⁷. Kako izveštaj navodi, eksperti UN su oružje

242 Viktor But (*Viktor Anatoljevitch Butt*) – najpoznatiji trgovac oružjem na svetu, odgovoran za masovno kršenje embaga na oružje UN-a u Africi. Poslužio je kao inspiracija za film „Gospodar rata“ (*Lord of War*). Trenutno je u zatvoru u SAD, osuđen na 25 godina, ali ne zbog kršenja embarga UN, već zbog prodaje oružja kao „pružanja materijalne podrške“ Revolucionarnim oružanim snagama Kolumbije (*Revolutionary Armed Forces of Colombia FARC*), koje su SAD označile kao terorističku organizaciju. *The Independent. The merchant of death.* <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/the-merchant-of-death-7606232.html>. pristupljeno 11.07.2013.

243 Security Council. *Security Council Committee Concerning Liberia Updates List of Individuals and Entities Subject to Travel Ban, Assets Freeze, SC/10356.* <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10356.doc.htm>. pristupljeno 11.07.2013.

244 Minter, W. *AfricaFocus Bulletin.* <http://www.africafocus.org/docs06/arms0603.php>. pristupljeno 10.05.2013.

245 Čarls Tejlor – bivši predsednik Liberije, 2003. godine optužen za ratne zločine tokom rata u Sijera Leoneu. Osuđen 2012. godine u Specijalnom sudu za Sijera Leone na 50 godina zatvora za „ratne zločine i zločine protiv čovečnosti u Sijera Leoneu“. Tejlor je tokom rata u Sijera Leoneu podržavao pobunjeničke grupe *Revolutionary United Front (RUF)* i *The RUF/Armed Forces Revolutionary Council (AFRC)* koje su ubijale, silovale i osakatile više hiljada ljudi. Tejlor je prema navodima optužnice prodavao dijamante i za taj novac kupovao oružje kojim je snabdevao pobunjeničke grupe. Tejlor je, takođe, poznat kao prvi čovek koji je na silu mobilisao na hiljade dece vojnika. Human rights watch. <http://www.hrw.org/topic/international-justice/charles-taylor>. Special court for Siera Leone. <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorvsCharlesTaylor/tabid/107/Default.asp>. pristupljeno 10.05.2013.

246 Orhan Dragaš – vlasnik privatnog fakulteta u Beogradu, Akademije za diplomatiju i bezbednost. U izveštaju spomenut kao partner Slobodana Tešića.

247 Jovan Aleksić – u izveštaju, Aleksić se spominje samo kao zaposleni u nekada državnoj, a sada privatnoj kompaniji za avio prevoz putnika, Aviogeneks.

koje su pronašli u Liberiji poslali Ministarstvu odbrane na proveru. Ministarstvo odbrane je odgovorilo da je oružje proizvedeno u firmi Zastava oružje 2001. i 2002. godine, a da su serijski brojevi pušaka na listi oružja koje je Temeks izvezero u Nigeriju. Vlada Nigerije je o tom pitanju dala saopštenje da potvrda o krajnjoj destinaciji na kojoj piše Nigerija, a koju je Temeks prezentovao, „nije originalan dokument“. Tešić i Temeks se spominju u slučajevima kršenja embarga na oružje UN i u Jemenu, Libiji i Iraku (United Nations Security Council, 2003:22).²⁴⁸

Treći slučaj se odnosi na Tomislava Damjanovića i Tomislava Miškovića, koji su kako se navodi u izveštaju koji je objavio SEESAC (2007)²⁴⁹, pored američkih kompanija kao što su Taos Inc i General Dynamic, snabdevali oružjem Sadama Huseina, Čarlsa Tejlora, vojnu huntu u Burmi, islamsku miliciju u Mogadišu i Moamera Gadafiga u Libiji. Kako se navodi u izveštaju, ova dvojica su postali kontakt osobe za situacije kada državne kompanije ili vlade imaju potrebu da šalju robu van granica i krše embargo UN, od Rusije pa sve do Srednjeg Istoka, gde je bivši predsednik Republike Srbije Slobodan Milošević imao kontakte sa drugim „neposlušnim državama“ (*rogue states*)²⁵⁰ poput Libije i Iraka. Damjanović i Mišković i njihovi partneri iz SDPR su od 1990-ih do 2002. godine snabdevali Sadama Huseina protiv-avionskim sistemima, vojnim vozilima, artiljerijom, rezervnim delovima za avione, kao i sredstvima za održavanje. Damjanović je nekoliko puta izbegao hapšenje u vezi sa nelegalnim oružjem u Africi, zahvaljujući zaštitnicima u Beogradu, pre 2000. godine, a njegove veze sa krijumčarenjem oružja zemljama Srednjeg Istoka i Afrike nisu oslabile ni nakon pada Miloševića. Damjanović je kršio embargo na oružje UN prevozeći oružje u Ruandu, Kongo, a sve isporuke u susedne zemlje kojima se Kongo graniči imaju iste kontakte u srpskim firmama Jugoimport

248 United Nations Security Council. 2003. *Report of the Panel of Experts appointed pursuant to paragraph 4 of Security Council resolution 1458 (2003) concerning Liberia*, S/2003/498: 22. <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/F483E4C2B60E-C20AC1256D260048C102-unsc-lib-24apr.pdf>. pristupljeno 11.07.2013.

249 Griffiths, H., Wilkinson, A. 2007. *Guns, Planes and Ships, Identification and Disruption of Clandestine Arms Transfers*, pages: v- ix, SEESAC.

250 Neposlušne države (eng. *rogue states*) – države koje zbog svog nedoličnog ponašanja predstavljaju pretnju susednim državama i celom svetu. Odmetničke nacije koje moraju biti obuzdane od strane čuvara svetskog mira. (Izvor: Chomsky, N. 1998. *Rogue States*, *Z Magazine*. <http://www.chomsky.info/articles/199804--.htm>. pristupljeno 11.07.2013)

SDPR i Interjug. Damjanović se u izveštaju SEESAC-a spominje i kao osoba unajmljena od strane američke kompanije General Dynamic, koja radi pod američkim Ministarstvom odbrane, u vezi sa nekim legalnim trgovinama oružjem. Izveštaj Centralne obavешtajne agencije (CIA) poznat kao *Duelfer Report*, kojim nije nađeno oružje za masovno uništenje u Iraku, iz 2004. godine, u delu „Regime Strategy and WMD Timeline Events“ navodi da je srpska kompanija Krušik izvezla 11 500 kilograma belog fosfora, kojeg CIA klasifikuje kao hemijsko oružje, i koji je zabranjen Ženevskom konvencijom iz 1980. godine. (Griffiths, Wilkinson, 2007).²⁵¹

Samo prema ova tri primera može se reći da postoje dokazi da je Republika Srbija kršila međunarodno pravo u periodu:

- 2008-2010. – Odluku OEBS-a o uverenju krajnjeg korisnika, Pravila ponašanja o izvozu oružja EU i embargo UN na oružje u Obali Slonovače;
- 2002-2003. – embargo UN na oružje u Liberiji, Jemenu, Libiji i Iraku;
- 1990-2004. – embargo UN na oružje u Iraku, Libiji, Liberiji, Burmi, Somaliji, Ruandi i Kongu, i Ženevsku konvenciju iz 1980. godine.

Država je uzrok i posledica nekažnjivosti

U Republici Srbiji država je glavna i odgovorna za:

- kreiranje i vođenje politike koja reguliše proizvodnju i trgovinu naoružanjem i vojnom opremom,
- proizvodnju i prodaju naoružanja i vojne opreme,
- kontrolu uvoza i izvoza oružja,
- nekažnjivost.

Država je odgovorna za vođenje politike koja reguliše proizvodnju i prodaju naoružanja i vojne opreme. Kulturni procesi globalizacije militarizma su doveli do **vojnog kejnizjanizma** – ideologije koja zastupa viđenje da je rat dobar za ekonomiju, da je vojna potrošnja dobra za otvaranje stabilnih i dobro plaćenih radnih mesta, da vojna potrošnja podiže potražnju koju zadovoljavaju vojni (državni) ugovarači ili multinacionalne kompanije i da je vojna industrija glavna izvozna i privredna grana

251 Griffiths, H., Wilkinson, A. 2007. *Guns, Planes and Ships, Identification and Disruption of Clandestine Arms Transfers*, pages: v- ix, SEESAC.

od koje zavisi ekonomija cele države (Feffer, 2009; prema Žene u crnom, 2013).²⁵²

Vođeni tom vrstom zablude, zvaničnici Republike Srbije stalno nalaze nove načine kako da nam u duhu ideologije vojnog kejnzijanizma dokažu da ne postoji drugi način da se zaposli stanovništvo i napuni korpucijom osiromašen državni budžet osim – veće proizvodnje i trgovine naoružanjem. Vojni kejnzijanizam je postala državna politika Republike Srbije. Međutim, ukoliko uporedimo broj zaposlenih u odbrambenoj industriji Srbije, koja zapošljava 17 500 hiljada ljudi, i broj zaposlenih u drugom državnom preduzeću, Železnicama Srbije, koja zapošljava čak 780 radnika više, tačnije 18 280 – zaključićemo da jedan od mitova vojnog kejnzijanizma, koji nam zvaničnici prodaju, nije istinit. Nije istina da se u namensku industriju ulaže da bi se zaposlilo stanovništvo, već da bi se zamaskiralo loše vođenje ekonomske politike i nesposobnost da se nađu humaniji načini za zaradu od patrijarhalnog militarističkog modela, koji je odgovoran za proizvodnju ratova širom sveta, masovna silovanja, sakaćenja, uništenje ekološkog sistema i smrt miliona ljudi širom planete.

Država je odgovorna za proizvodnju naoružanja. Dve od tri kompanije spomenute u gore navedenim slučajevima kršenja međunarodnog prava su u vlasništvu države. Jugoimport SDPR, preduzeće koje nastupa u ime srpskog odbrambeno-industrijskog kompleksa na svetskom tržištu naoružanja i vojne opreme, je u vlasništvu države od 1949. godine, kada je i osnovano. Ova državna firma je u poslednjih 30 godina obrnula 21 milijardu \$, od kojih pet milijardi na uvoz i 16 milijardi \$ na izvoz sa zemljama Evrope, Azije i Afrike. Ovde možemo zaključiti da se Jugoimport SDPR najvećim delom bavi izvozom, dok uvoz predstavlja manji deo poslovnog angažmana ovog državnog preduzeća. Jugoimport SDPR trenutno ima poslove u Alžiru, Emiratom, Angoli, Jordanu, Iraku, Libiji i Kini. (Jugoimport SDPR, 2013).²⁵³ Aviogenex je bila aviokompanija (u sastavu državne kompanije General-export, inače holding kompanije za međunarodnu i unutrašnju trgovinu) koja se 1991. prestrukturirala na čarter avionski prevoz (Aviogenex,

252 Feffer, J. 2009. Rizik vojnog kejnzijanizma, u: Zajović, S. (ur.) 2013. *Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i primeni Rezolucije 1325*, 27-30. Beograd: Žene u crnom.

253 Jugoimport SDPR Engineering. http://www.yugoimport.co.rs/engineering/about_us/history.htm. pristupljeno 11.05.2013.

2013).²⁵⁴ Aviogenex je danas poslovna jedinica Kompanije International CG DP koja je 100% u društvenom vlasništvu, tj. državnom vlasništvu (Agencija za privredne registre, 2013).²⁵⁵ O kompaniji Interjug, koja se takođe spominje, nemoguće je naći podatke s obzirom da nije registrovana u Agenciji za privredne registre u Republici Srbiji pod imenom koji se navodi na sajtu, a to je Interjug-AS International freight forwarding. Jedina informacija, koja se sa sajta ove kompanije može saznati jeste da se bave prevozom brodovima (Interjug-AS International freight forwarding, 2013).²⁵⁶

Država je odgovorna za kontrolu uvoza i izvoza. Prema Zakonu o spoljnoj trgovini naoružanjem, vojnom opremom i robom dvostruke namene (Službeni list SCG, broj 7/05 i 8/05) poslovi spoljne trgovine naoružanjem, vojnom opremom i robom dvostruke namene obavljaju se u tri faze:

1. Registrovanje lica (pravnih i fizičkih) za obavljanje poslova spoljne trgovine kontrolisanom robom – Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja.
2. Izdavanje individualnih dozvola za svaki konkretan posao – Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja uz saglasnost Ministarstva spoljnih poslova, Ministarstva odbrane i uz mišljenje Ministarstva unutrašnjih poslova. Ukoliko se desi da jedni daju dozvolu, a drugi ne, poslednju reč daje Vlada Republike Srbije.
3. Nadzor i kontrola spoljnotrgovinskih poslova - Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja u saradnji sa Ministarstvom odbrane, Ministarstvom spoljnih poslova, Ministarstvom unutrašnjih poslova, Ministarstvom finansija - Uprava carina, organima bezbednosno-obaveštajnih službi i dr. Carinski organi, organi bezbednosno-obaveštajnih službi i inspekcijски organi, sprovode stalnu kontrolu u okviru zakonskih ovlašćenja, o čemu dostavljaju Izveštaj Ministarstvu ekonomije i regionalnog razvoja. Ministarstvo unutrašnjih poslova čak prati pošiljke do granice Republike Srbije (Vlada Republike Srbije, 2011).²⁵⁷

254 Aviogenex. <http://www.aviogenex.com/company.html>. pristupljeno 11.05.2013.

255 Agencija za privredne registre. <http://www.priv.rs/Agencija+za+privatizaciju/90/KOMPANIJA+INTERNACIONAL+CG.shtml?seo=/companyid=10044>. pristupljeno 11.05.2013.

256 Interjug-AS International freight forwarding. http://www.jctrans.net/ShopHome/index_2122.html. pristupljeno 11.05.2013.

257 Vlada Republike Srbije, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. 2011. *Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za*

Za sve faze, prema pomenutom zakonu, odgovorna je država, tj. nadležna ministarstva u Republici Srbiji.

Zanimljiv primer, koji dosta govori o pogrešnoj politici i lošoj koordinaciji državnih organa u Republici Srbiji jeste slučaj u kom je država novcem građana i građanki Republike Srbije obeštetila dve državne firme za neisporučeno oružje. Naime, tokom 2005. godine kompanija Melvale, koja je tada bila u vlasništvu gorepomenutog Slobodana Tešića (koji se samo dve godine pre toga našao na listi Saveta bezbednosti o zamrzavanju sredstava i zabrani putovanja zbog kršenja embarga UN na oružje u Liberiji – pogledati drugi slučaj), zaključuje ugovore sa Krušikom iz Valjeva i Slobodom iz Čačka za izvoz oružja u Gruziju. Ovaj posao nije realizovan zbog toga što nisu postojale dozvole nadležnih organa, pa je država morala 2006. da obešteti dve domaće kompanije. (Danas, 2010) ²⁵⁸

Informacije iz Godišnjeg izveštaja o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2005. i 2006. godinu potvrđuju ovu informaciju (Vlada Republike Srbije, 2007). ²⁵⁹

Списак лица која су регистрована за спољнотрговински промет наоружања, војне опреме и робе двоструке намене у 2006. години

РЕД. БР.	НАЗИВ ЛИЦА	СЕДИШТЕ ЛИЦА	ОБЛИК СВОЈИНЕ	ПОРЕКЛО КАПИТАЛА
9.	MELVALE CORPORATION d.o.o.	Београд	Приватна	Домаћи

Izvor: *Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2005. i 2006. godinu*²⁶⁰

Iz pomenutog slučaja nejasno je sledeće:

- Kako je lice koje je bilo na listi Saveta bezbednosti o zamrzavanju

2010. godinu, 15. <http://www.seesac.org/res/files/publication/617.pdf>. pristupljeno 11.05.2013.

258 Danas. „Ministarstvo ekonomije „češlja“ arhivu“ http://www.danas.rs/danasrs/hronika/ministarstvo_ekonomije_ceslja_arhivu.3.html?news_id=205299 . pristupljeno 11.05.2013.

259 Vlada Republike Srbije, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. 2007. *Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2005. i 2006. godinu*, 73. <http://www.seesac.org/res/files/publication/620.pdf>. pristupljeno 11.05.2013.

260 Ibid.

sredstava i zabrani putovanja zbog kršenja embarga UN na oružje u Liberiji moglo da registruje firmu za obavljanje spoljnotrgovinskog prometa naoružanja i vojne opreme?

- Kako je ovo lice moglo da slobodno sklapa ugovore za spoljnotrgovinski promet bez prethodno pribavljene dozvole za izvoz?
- Ko je od državnih institucija napravio propust u konkretnom slučaju?
- Zbog čega država obeštećuje državne kompanije koje proizvode naoružanje i vojnu opremu za neizvršene ugovore novcem poreskih obveznika (građana i građanki)?

Država je odgovorna za nekažnjivost. Gore pomenuti Tomislav Damjanović se, prema pisanju dnevnog lista Blic, uspešno penzionisao „uz trubače i prasetinu“, pošto je Vlada Republike Srbije odbila da njemu i njegovoj firmi Air Tomiško produži dozvolu za dalje bavljenje avio prevozom banana i oružja (Blic, 2007).²⁶¹ Slobodan Tešić, Orhan Dragaš i Jovan Aleksić su na listi zabrane putovanja UN prema paragrafu 4(a) Rezolucije 1521 (2003) i paragrafu 1(a) Rezolucije 1579 (2004), zbog dela kršenja embarga na oružje UN (United Nations, 2013).²⁶² Prema listi UN o zamrzavanju finansijskih sredstava od 21. januara 2013. nijednom od četvorice nisu zamrznuta sredstva na domaćim i stranim računima niti im je oduzeta imovina zbog dela kršenja embarga na oružje UN (United Nations, 2013).²⁶³

U Višem sudu u Beogradu, protiv Orhana Dragaša vodio se krivični postupak zaveden pod rednim brojem K-7850/2010. Nije poznato da li se odnosio na kršenje embarga na oružje UN ili je u pitanju nešto drugo, zbog toga što je predmet rešen pre uvođenja APV sistema u sud (Republika Srbija, 2013).²⁶⁴ Protiv Tomislava Damjanovića, Slobodana Tešića i Jovana Aleksića se ne vodi nijedan krivični postupak prema APV sistemu o toku

261 Blic. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/15059/Srpsko-oruzje-za-Irak-uz-dozvolu-SAD>. pristupljeno 11.05.2013.

262 United Nations. *The assets freeze list*. http://www.un.org/sc/committees/1521/pdf/1521_travel_ban_list.pdf. pristupljeno 11.05.2013.

263 United Nations. *The travel ban list*. http://www.un.org/sc/committees/1521/pdf/1521_assets_freeze_list.pdf. pristupljeno 11.05.2013.

264 Republika Srbija. 2013. *Tok predmeta pred sudovima u republici Srbiji*. http://tpson.portal.sud.rs/libra_portal_full/default.cfm?action=1&strana=1&potez=0&pismo=CIRILICA. pristupljeno 28.07.2013.

predmeta pred sudovima u Republici Srbiji .²⁶⁵

Prema dostupnim informacijama, svi pomenuti akteri danas su na slobodi.

Analiza godišnjih izveštaja o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe od 2005. do 2011. (trgovini naoružanjem i vojnom opremom)

Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe, uspostavljen je na osnovu Zakona o spoljnoj trgovini oružjem, vojnom opremom i robom dvostruke namene i predstavlja zakonsku osnovu za izradu nacionalnog izveštaja (u daljem tekstu Godišnji izveštaj). On sadrži podatke o pregledu izvoza i uvoza kontrolisane robe u Srbiji, kao i saradnju sa EU i drugim međunarodnim institucijama i organizacijama u vezi sa spoljnom trgovinom u oblasti naoružanja i vojne opreme i robe dvostruke namene, na godišnjem nivou. U Izveštaju su date informacije o politici izvo-zno-uvozne kontrole, nacionalnom zakonodavstvu, nacionalnim kontrolnim listama, kriterijumima za izdavanje dozvole, nadležnim institucijama u procesu izdavanja dozvole, međunarodnim obavezama, našem dosadašnjem iskustvu na polju izvozne kontrole, aktivnom učešću na međunarodnim seminarima i daljem unapređenju sistema kontrole, kao i analiza statističkih podataka koji su prikazani u Aneksima. Aneksi sadrže tabelarno prikazane podatke o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe, izdatim i odbijenim dozvolama za izvoz i uvoz naoružanja i vojne opreme i robe dvostruke namene, kao i podatke o preduzećima koja mogu da se bave ovim prometom (u skladu sa podacima koji se vode u Ministarstvu ekonomije i regionalnog razvoja, a prema obavezi privrednih subjekata da se upisuju u Registar lica koja mogu da obavljaju spoljnu trgovinu kontrolisanom robom) za svaku godinu (Vlada Republike Srbije, 2010).²⁶⁶

Problem posrednika/krajnjeg korisnika se provlači u skoro svim slučajevima kada se radi o nelegalnoj trgovini naoružanjem i vojnom opremom, tj. u svakom kršenju embarga na oružje UN, a koji je u vezi sa

265 Republika Srbija. 2013. *Tok predmeta pred sudovima u republici Srbiji*. http://tpson.portal.sud.rs/libra_portal_full/default.cfm?action=1&strana=1&potez=0&pismo=CIRILICA. pristupljeno 28.07.2013.

266 Ibid.

kršenjem ljudskih prava u tim državama, od strane državnih i nedržavnih aktera. Evidencija o posrednicima/krajnjim korisnicima vodi se tek od 2008. godine u godišnjim izveštajima. U Tabeli 1 prikazana je analiza najznačajnijih destinacija izvoza naoružanja i vojne opreme Republike Srbije, broj izdatih dozvola i zarada od prodaje naoružanja i vojne opreme (u milionima dolara), kao i broj posrednika/krajnjih korisnika od 2005. do 2011. godine.

Tabela 3. Analiza izvoza naoružanja i vojne opreme Republike Srbije od 2005. do 2011. godine

Godina	Najznačajnije izvozne destinacije / iznosi u milionima \$	Broj dozvola / Ukupan iznos u milionima \$	Preko posrednika / krajnjeg korisnika
2011.	SAD (122,69), Irak (69,96), Ujedinjeno Kraljevstvo (27,66), Alžir (20,84), Nemačka (16,23), Bugarska (15,32), Azerbejdžan (14,10), Belgija (9,74) i Egipat (8,47).	324/369,35	Posrednici u trgovini su učestvovali kod izvoza oružja i vojne opreme u 16 zemalja.
2010.	SAD (494,00), Irak (116,33), Bugarska (29,62), Kenija (23,84), Belgija (13,26), Italija (13), Egipat (11,44), Izrael (6,41), Nemačka (5,08) i Rumunija (4,02).	348/757.88	Posrednici u trgovini učestvovali kod izvoza oružja i vojne opreme u 12 zemalja

2009.	SAD (245,64), Irak (62,12), Italija (22,06), Belgija (19,71), Bugarska (15,63), Kenija (15,12), Kipar (9,32), Nemačka (6,10), Egipat (5,83), Sveti Kits i Ž Nevis (5,76), Crna Gora (5,33), Bangladeš (4,76) i Libija (4,26).	360/467,02	U 7 zemalja.
2008.	Irak (223,16), SAD (220,46), Crna Gora (23,75), Bugarska (15,94), Nemačka (13,78), Belgija (9,55), Urugvaj (9,37), Kanada (6,25), Italija (5,40), Rumunija (5,18), Egipat (4,99) i Ujedinjeno Kraljevstvo (4,82).	343/580,69	U 11 zemalja.

2007.	SAD (150,6), Mijanmar (30,4), Belgija (16,4), Nemačka (12,9), Bugarska (11,6), Egipat (8,9), Jordan (8,0), V. Britanija (7,9), C. Gora (7,4), Italija (5,4), Malezija (4,9) i Kipar (4,0).	372/299,8	Kod polovine poslova, uključivani su posrednici što može biti tumačeno nedovoljnom osposobljenošću, odnosno nedovoljnim poznavanjem izvoznih tržišta od strane privrednika, sa jedne strane, i razgranatom mrežom posrednika u svetskoj trgovini naoružanjem, sa druge strane.
2006.	Libija (11,4), SAD (9,75), Mijanmar (8,37), Izrael (3,2), Francuska (2,4), Indija (2,1), Kipar (2,01) i Belgija (1,97).	71,25	Nema podataka o posrednicima.
2005. (31. 03. – 31. 12.)	Izrael (5,9), Ž Velika Britanija (4,2), SAD (4,1), BiH (2,3) i Sejšelska ostrva (2,1).	31,42	Nema podataka o posrednicima.

(Izvori: Godišnji izveštaji o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010. i 2011. godinu)²⁶⁷

267 Vlada Republike Srbije, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. 2005-2010. *Godišnji izveštaji o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, i 2010. godinu*. <http://www.seesac.org/publication.php?l1=101&l2=109>. *Godišnji izveštaji o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2011. godinu*. <http://www.parlament.rs/upload/archive/files/lat/pdf/izvestaji/2013/2254%20Godi%C5%A1nji%20izve%C5%A1taj%202011.%20LAT.pdf>. pristupljeno 11.05.2013.

Na nacionalnom nivou, problem je što posrednici/krajnji korisnici nisu izlistani u Godišnjem izveštaju o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe. Zapravo, izveštaj daje podatke o državi kojoj je namenjeno naoružanje i vojna oprema, ali ne i informacije o imenu posrednika (kompanije). Godišnji izveštaji, takođe, ne pružaju precizne informacije o odbijanju zahteva za izvoz naoružanja i vojne opreme. Najčešći razlog je 'nepotpuna dokumentacija'. Od 2005. godine do danas nije bilo odbijanja zbog kršenja pravila EU. Podaci o odbijenim zahtevima za izvoz naoružanja i vojne opreme, i razlozi za odbijanje od 2005. do 2011. godine prikazani su u Tabeli 2.

Tabela 4. Odbijeni zahtevi za izvoz naoružanja i vojne opreme i razlozi za odbijanje

Godina	Destinacija izvoza	Razlozi za odbijanje
2011.	Nije bilo odbijenih zahteva	Nije bilo odbijenih zahteva
2010.	Hrvatska, Jordan, Švedska	Nepotpuna dokumentacija
2009.	Kipar, Libija, Pakistan	Nepotpuna dokumentacija
2008.	Češka, Bosna i Hercegovina	Ne navode se razlozi
2007.	9 (ne navode se države izvoza)	Nepotpuna dokumentacija
2006. i 2005.	Bugarska, Gruzija, Izrael, Sejšelska ostrva, SAD, Crna Gora	Ne navode se razlozi

(Izvori: Godišnji izveštaji o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010. i 2011. godinu)²⁶⁸

Prema dostupnim godišnjim izveštajima o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe od 2005. do 2011. godine, do danas nije bilo odbijanja zbog kršenja Odluka OEBS-a o uverenju krajnjeg korisnika i Pravila ponašanja o izvozu oružja EU, koje sam spomenula u delu Nacionalna regulativa vezana za trgovinu naoružanjem. Na osnovu analize godišnjih izveštaja možemo zaključiti sledeće:

- Država je Slobodanu Tešiću i njegovoj kompaniji Melwale Corporation 2005. i 2006. godine odbila izdavanje izvozne dozvole zbog nepotpune dokumentacije, a ne kršenja embarga UN na oružje u Libiji iz 2002. godine – stvarnost govori drugačije (pogledati primer iz dela Država je uzrok i posledica nekažnjivosti).

- Nije bilo kršenja Odluka OEBS-a o uverenju krajnjeg korisnika i Pravila ponašanja o izvozu oružja EU – stvarnost govori drugačije (pogledati primer iz dela Nesklad transparentnosti i kažnjivosti: „Banane, oružje, svejedno nam je“, prvi slučaj).
- Naše oružje nikada nije završilo na pogrešnoj adresi – stvarnost govori drugačije (pogledati primer iz dela Nesklad transparentnosti i kažnjivosti: „Banane, oružje, svejedno nam je“, prvi slučaj).
- Našim oružjem se nisu kršila ljudska prava – stvarnost govori drugačije (pogledati primer iz dela Nesklad transparentnosti i kažnjivosti: „Banane, oružje, svejedno nam je“, sva tri slučaja).
- Transparentnost godišnjih izveštaja je relativna, izveštaji nisu transparentni:
 - ✓ u delu o posrednicima – dat je samo broj destinacija u kojima su posredovali;
 - ✓ u delu o odbijenim dozvolama za izvoz – data je samo informacija da su dozvole odbijene zbog 'nepotpune dokumentacije', ali ne i kršenja međunarodnih pravila.
- Godišnji izveštaji kasne – izveštaj za 2011. godinu izašao je tek polovinom 2013. godine.

Analizom Godišnjeg izveštaja za 2011. godinu možemo videti da je Republika Srbija izvezla oružje u Egipat i da nije bilo odbijenih zahteva za izvoz. Nije nam jasno sledeće:

- Na koji način je Republika Srbija 2011. godine mogla izvesti oružje za Egipat, ukoliko je poznato da su u Egiptu počeli nemiri te iste godine?
- Zbog čega nije bilo odbijenih dozvola za izvoz naoružanja i vojne opreme zbog kršenja Pravila ponašanja o izvozu oružja EU, s obzirom da je 2011. godine situacija u Egiptu ispunjavala kriterijum 3: unutrašnja situacija u zemlji krajnjeg odredišta, u funkciji postojanja zategnutosti ili oružanih sukoba – koja mora biti razmotrena pre izvoza?

Analizom Godišnjeg izveštaja za 2011. godinu možemo videti da je Republika Srbija 2011. godine, u dva navrata, izvozila u Avganistan (kao državu krajnjeg korisnika), preko Jordana i SAD. Nije dat podatak da li je preko posrednika ili ne – izveštaj ne daje informaciju o tome, već samo da li je vojno ili civilno lice (Tabela 5).

Tabela 5. Izvoz oružja u Avganistan

Destinacija	Broj izdatih dozvola	Vrednost u \$	Opis robe	Količina	Zemlja krajnjeg korisnika
Jordan	7	3. 640 495,00	Puška; rezervni delovi; puškomitraljez; automatska puška; oprema; municija; mitraljez.	10539913	Jordan; Irak; Avganistan.
SAD	34	122. 693 838,76	Usluga; rezervni delovi; zaptitna oprema; puške; municija; pištolj; mitraljez; karabini; mine; minobacač; čaure; zrna; kapislirana čaura; automatska puška.	2000 GN; 447530889 KD	Avganistan; SAD; Kanada; Irak.

Izvor: Godišnji izveštaji o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2011. godinu ²⁶⁹

Na osnovu analize Godišnjeg izveštaja za 2011. godinu i izvoza u Avganistan, nije nam jasno sledeće:

- Na osnovu čega je Republika Srbija izdala dozvole kompanijama koje su izvezile oružje u Avganistan kao krajnju destinaciju 2011. godine, s obzirom na konflikt i kršenja ljudskih i ženskih ljudskih prava koja se tamo dešavaju? (United Nations, 2013) ²⁷⁰
- Zbog čega nije bilo odbijenih dozvola za izvoz naoružanja i vojne opreme zbog kršenja Pravila ponašanja o izvozu oružja EU, s obzirom da je 2011. godine situacija u Avganistanu ispunjavala kriterijume: 2. poštovanje ljudskih prava u zemlji koja je konačno odredište, i 3. unutrašnja situacija u zemlji krajnjeg odredišta, u funkciji postojanja zategnutosti ili oružanih sukoba?

I na kraju – ko je odgovoran i ko će biti sankcionisan za kršenje međunarodnog prava i ljudskih prava u Egiptu i Avganistanu 2011. godine?

Rodno zasnovano nasilje kao kriterijum u Sporazumu o trgovini naoružanjem (Arms Trade Treaty ATT) – Uspeh lobiranja organizacija civilnog društva

Novi Sporazum o trgovini naoružanjem (u daljem tekstu Sporazum) koji reguliše međunarodnu trgovinu konvencionalnim naoružanjem, od SALW do tenkova, aviona i ratnih brodova, usvojen je od strane Generalne skupštine UN u aprilu 2013. godine. Potpisivanje je najavljeno za jun 2013. godine. Sporazum stupa na snagu 90 dana od deponovanja potpisa 50 država. Republika Srbija je u martu, u Njujorku, glasala za Sporazum. (United Nations Office for Disarmament Affairs).²⁷¹ Organizacije su, takođe, dok je vođen proces u Njujorku, od 2010. do marta 2012. godine, pomno pratile sve članove Sporazuma i ukazivale na propuste. Globalnom akcijom „Učinite obavezujućim“ (eng. *Make it binding*) Ženske internacionalne

Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2011. godinu. <http://www.parlament.rs/upload/archive/files/lat/pdf/izvestaji/2013/2254%20Godi%C5%A1niji%20izve%C5%A1taj%202011.%20LAT.pdf>. pristupljeno 11.07.2013.

270 Videti: General Assembly Security Council. 2013. *Sexual violence in conflict Report of the Secretary-General, A/67/792-S/2013/149*, 4-5.

271 United Nations Office for Disarmament Affairs. <http://www.un.org/disarmament/ATT/>. pristupljeno 11.05.2013.

lige za mir i slobodu (eng. *Women's International League for Peace and Freedom WILPF*), u kojoj su pored 100 država i OCD učestvovala i Žene u crnom, postignuto je da rodno zasnovano nasilje bude deo Sporazuma o trgovini naoružanjem (kriterijumom pod članom 7, tačka 4). Zahvaljujući naporima OCD i nekim državama, postojanje rodno zasnovanog nasilja je jedan od kriterijuma, kada se ocenjuje izvoz naoružanja i vojne opreme iz neke države u drugu, i može biti razlog odbijanja davanja dozvole za trgovinu (*Arms Trade Treaty Monitor*, 2013).²⁷² Nažalost, i pored ovog uspeha, postoje i brojni nedostaci ATT. Posredovanje/krajnji korisnik su i dalje dozvoljeni, što omogućava ljudima koji se bave nelegalnom trgovinom da i dalje krše embargo na oružje UN, slanjem oružja u države u kojima se ljudska i ženska prava masovno krše.

Preporuke

Za Republiku Srbiju:

1. U godišnje izveštaje o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe uključiti detaljne podatke o posrednicima/krajnjoj destinaciji.
2. Uraditi detaljne analize godišnjih izveštaja o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe (izvozu naoružanja i vojne opreme) i organizovati javna slušanja pred Parlamentom, kako bi se pojačala civilna i demokratska kontrola i smanjila globalizacija militarizma za koju je Republika Srbija odgovorna.
3. Preispitati sve sumnjive destinacije na koje je Republika Srbija izvozila oružje (preko posrednika/krajnje destinacije) i procesuirati sve slučajeve i kršenja međunarodnih pravila za koje je Republika Srbija odgovorna.
4. Zabraniti mogućnost posrednika/krajnje destinacije pri izvozu naoružanja i vojne opreme.
5. Procesuirati državljanke Republike Srbije koji su kršili embargo na oružje UN, prema izveštajima ekspertske komisije UN, u nacionalnim sudovima.

272 *Arms Trade Treaty Monitor*, No. 6.9.; p. 3. 24.03.2013. <http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/att/monitor/ATTMonitor6.9.pdf>. pristupljeno 11.05.2013.

6. Godišnje izveštaje o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe objavljivati sa manje od godinu i po dana zakašnjenja.

Za međunarodnu zajednicu:

1. Uspostaviti jasne mehanizme za procesuiranje (pojedinaca i država) za kršenja embarga na oružje UN i kršenja ljudskih prava u državama krajnjeg korskornika.
2. Odrediti međunarodnu instituciju i dati joj sve potrebne resurse i prava, kako bi procesuirala slučajeve za kršenja embarga na oružje UN i kršenja ljudskih prava u državama krajnjeg korisnika.
3. Međunarodnim pravom zabraniti posredovanje/krajnjeg korisnika pri izvozu naoružanja i vojne opreme.

Sprovođenje ove aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

Gordana Subotić

Ljudska bezbednost u Strategiji nacionalne bezbednosti

Zaštita

Cilj: Ugrađivanje rodne perspektive u sve društvene politike, uključujući i politiku u oblasti bezbednosti i odbrane.

Aktivnost: Realizovati aktivnosti utvrđene Strategijom nacionalne bezbednosti (2009) u skladu sa opredeljenjem Srbije da razvija i unapređuje sve aspekte bezbednosti, s njenom posvećenošću stvaranju uslova za unapređenje ljudske bezbednosti, poboljšanje uloge i položaja žena u procesima odlučivanja i jačanjem državnih mehanizama za obezbeđenje ravnopravnosti polova.

Nosioci: Savet za nacionalnu bezbednost, Vlada, Ministarstvo odbrane (MO), Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), Ministarstvo spoljnih poslova (MSP), Bezbednosno-informativna agencija (BIA) i udruženja.

Vremenski period realizacije: 2010-2015.²⁷³

273 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010 – 2015)*, 57.

Uvod

Feminističke teorije bezbednosti proizašle su iz višeglasne debate, koja se vodila između različitih vidova feminizma 1980-ih godina, i utemeljene su na feminističkoj literaturi društvenih nauka, pogotovo sociologije. Feminističke teoretičarke bezbednosti pošle su od činjenice da su pitanja i problemi roda bili izostavljeni iz literature o međunarodnoj bezbednosti, iako rat itekako utiče na živote žena širom sveta. Danas, feminističke teorije bezbednosti su jedna od zvaničnih teorija bezbednosti, i u grupi su alternativno-kritičkih pristupa bezbednosti, zajedno sa konceptom ljudske bezbednosti. Problemi roda su pre 1980-ih godina bili nevidljivi u bezbednosnoj literaturi. Prve feminističke istraživačice i teoretičarke feminističkih teorija bezbednosti, poput Elis Bolding (Boulding, 1984; prema: Buzan and Hansen, 2009),²⁷⁴ su svojim istraživanjima ustanovile da se žene više od muškaraca protive vojnoj potrošnji, intervencijama i eksploataciji prirodnih resursa, kao i da su žene sklonije humanitarnim poslovima. Prema Bolding, žene imaju drugačije vrednosti, kooperativnije su i zainteresovanije za istraživanje alternativnih sistema bezbednosti. Sara Rudik (Ruddick 1989; prema: Buzan and Hansen, 2009)²⁷⁵ je feminističku tvrdnju da rod nije fiksni biloški identitet već proizvod različitih društvenih praksi, iskoristila u svojoj kritici militarizma: „dečak nije rođen da bi bio vojnik, on vojnikom postaje“. Rod se, prema Elštajn i Pejtman (Elshtain, 1981; Pateman 1988; prema: Buzan and Hansen, 2009)²⁷⁶ odnosi na kulturne, političke i društvene strukture. Koncepti maskuliniteta i feminiteta ne predstavljaju kakve su žene i muškarci, već kakva je predstava o njima stvorena kroz kompleksnu političku istoriju koja je žene postavila u privatnu, a muškarce u javnu sferu.

U sledećoj fazi feminističkih teorija bezbednosti, teoretičarke su zahtevale da žene postanu poseban referentni objekat²⁷⁷ u pružanju

274 Boulding, E. 1984. In: Buzan, B., Hansen, L. 2009. *The evolution of international security studies*, p. 139. Cambridge University Press.

275 Ruddick, S. 1989. In: Buzan, B., Hansen, L. 2009. *The evolution of international security studies*, p. 139. Cambridge University Press.

276 Elshtain J.B. 1981. Patheman C. 1988. In: Buzan, B., Hansen, L. 2009. *The evolution of international security studies*, p. 141. Cambridge University Press.

277 Referentni objekat bezbednosti – onaj koji je ugrožen i kome treba pružiti zaštitu. Nauka o bezbednosti podrazumeva određivanje bezbednosne pretnje i objekta

bezbednosti od strane države. Feministkinje su 1980-ih godina zahtevale od država da žene i rod budu posebni referentni objekti bezbednosti. Istražujući na koje načine su ova dva referentna objekta definisana od strane država i u kom su odnosu sa drugim objektima bezbednosti u državi, teoretičarka En Tikner (Thickner prema Buzan, Hansen 2009) ²⁷⁸ vidi rod kao društvenu kategoriju, a žene kao referentni objekat u strukturno nepovoljnom položaju. Dalji rad feministkinja u ovom pravcu pokazao je koliko državne prakse različito utiču na sve objekte bezbednosti u državi. Primeri koje su feminističke teoretičarke pružile su: različit uticaj konflikta na žene i decu (žene, deca i stari su najranjivije grupe u konfliktima), veća prihvatljivost i tolerancija države na nasilje u porodici (u poređenju sa nasiljem u javnom prostoru), činjenica da su države do skoro karakterisale silovanje u ratu kao očekivani nusprodukt rata (Blanchard, 2003; prema Buzan and Hansen, 2009).²⁷⁹ Feministkinje su zaključile da iako država treba da pruži bezbednost svima podjednako, postoji rodna razlika u načinu na koji je bezbednost pružena ženama i muškarcima. Osim toga, postoji i razlika u shvatanju koji su ‚pravi‘ bezbednosni problemi u državi. Drugim rečima, žene nisu referentni objekti bezbednosti od jednake važnosti za države. Feministkinje su ustanovile da faktori ugroženosti, koje žene osećaju na svojoj koži, nemaju veze sa državocentričnim shvatanjem bezbednosti koje praktikuju države (Buzan and Hansen, 2009). ²⁸⁰

Do danas, iskustvo je pokazalo da su države uspešnije ukoliko žene imaju jednaka prava i mogućnosti, kao i da je to jedan od preduslova za stvaranje trajnog mira. Poučena time, međunarodna zajednica počela je sa usvajanjem dokumenata koji ženama garantuju veću jednakost, zaštitu i uticaj na kreiranje i vođenje politika bezbednosti. Pod uticajem međunarodne

koji je ugrožen, kako bi bezbednost bila pružena. Postoje mnogo vrsta referentnih objekata bezbednosti: države (individualno ili kolektivno), identiteti/grupe u državi (plemena, klanovi, nacije, religije, žene, muškarci, deca, zajednice), ne-humane grupe (životinje, ekosistemi, ozon). Buzan, B. 2007. *What is national security in the age of globalisation?* <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/kampanjer/refleks/innspill/sikkerhet/buzan.html?id=493187>. pristupljeno 28.07.2013.

278 Thickner, A. In: Buzan, B., Hansen, L. 2009. *The evolution of international security studies*, p. 140. Cambridge University Press.

279 Blanchard, E. 2003. In: Buzan, B., Hansen, L. 2009. *The evolution of international security studies*: p. 140. Cambridge University Press.

280 Buzan, B., Hansen, L. 2009. *The evolution of international security studies*, p. 140. Cambridge University Press.

zajednice, države su počele prihvatati ova dokumenta i sprovoditi ih na nacionalnom nivou. Nacionalni akcioni plan (NAP) Republike Srbije za sprovođenje Rezolucije 1325 između ostalog potvrđuje integraciju ovih globalnih ciljeva u nacionalnu bezbednosnu politiku Republike Srbije. Prema tome, NAP spominje i koncept ljudske bezbednosti koji, kao i feminističke teorije bezbednosti, poziva na transformaciju bezbednosnih politika tako da odgovaraju stvarnosti – potrebama pojedinca/ke u državi.

Koncept ljudske bezbednosti

Koncept ljudske bezbednosti pojavio se kao odgovor na posledice primene tradicionalnog pristupa bezbednosti i činjenicu da je u 20. veku više ljudi stradalo zbog odluka sopstvenih vlada nego od stranih armija (Dulić i sar., 2005).²⁸¹ Termin ljudska bezbednost je prvi put upotrebio Amartya Sen, indijski filozof i ekonomista, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 1998. godine. Sen (Sen, 1977).²⁸² On je u svojim radovima pokušao da prilagodi i primeni teoriju socijalnog izbora,²⁸³ kako bi se smanjilo siromaštvo, nezaposlenost, kršenje ljudskih prava, rodna nejednakost i druge socijalne nepravde. Koncept ljudske bezbednosti, prvi put je definisan u Izveštaju Ujedinjenih Nacija o ljudskom razvoju iz 1994. godine (United Nations, 1994).²⁸⁴ Izveštaj između ostalog navodi da koncept ljudske bezbednosti „nije briga sa oružjem, već briga za ljudski život i dostojanstvo“. Prema ovom izveštaju, shvatanje bezbednosti samo kao nacionalne bezbednosti je veoma usko i ne uključuje druge aktere koji itekako mogu uticati na bezbednost ljudi i država.

281 Dulić, D. i sar. 2005. *Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji: Izveštaj za 2004*, strana 2. Beograd: Fakultet civilne odbrane.

282 Sen, A. 1977. Social choice theory: A Re-examination. *Econometrica*, Vol. 45, No.1, p. 53.

283 *Teorija socijalnog izbora* – proučava procese i rezultate kolektivnog donošenja odluka. Prema Senu, glavni problemi teorije socijalnog izbora su pokušaji da se problemi različitih klasa i grupa generalizuju i uklope u jedan uniformni okvir. Kao alternativu, Sen nudi klasifikaciju ovih problema u kategorije i istraživanje struktura za svaku kategoriju. Sen, A. 1977. Social choice theory: A Re-examination. *Econometrica*, Vol. 45, No.1, p. 53.

284 United Nations. 1994. *Human development report*, 22. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, pristupljeno 06.04.2013.

Izveštaj identifikuje četiri karakteristike koncepta ljudske bezbednosti:

1. Ljudska bezbednost je **univerzalna** i primenljiva u celom svetu (u bogatim i siromašnim državama). Mnoge pretnje po bezbednost ljudi su iste za sve ljude: nezaposlenost, kriminal, droga, zagađivanje životne sredine, kršenje ljudskih prava.
2. Komponente ljudske bezbednosti su **međuzavisne**. Sve pretnje po pojedica i pojedinku mogu uticati na celu naciju, državu, sve ljude sveta. Njihove posledice putuju svetom.
3. Osiguravanje ljudske bezbednosti rešava se kroz **prevenciju**, a ne intervenciju.
4. Ljudska bezbednost je **usmerena na pojedince i pojedinke**, na to kako oni žive, da li slobodno prave izbore, kakve su im socijalne šanse, koliko im je dostupno tržište, da li žive u miru ili ratu (United Nations, 1994).²⁸⁵

Nadalje, izveštaj navodi sedam dimenzija koje obuhvata koncept ljudske bezbednosti:

- ekonomska bezbednost (predvidljiv dohodak, posao, socijalna zaštita)
- bezbednost hrane (zdrava i dostupna hrana)
- zdravstvena bezbednost (dostupnost zdravstvene nege)
- bezbednost okoline (dostupnost pijaće vode, život u okolini koja nije štetna po zdravlje)
- lična bezbednost (zaštita od ugrožavanja bezbednosti fizičkim nasiljem, bezbednost ljudskog života)
- bezbednost zajednice (bezbednost unutar grupe, porodice, zajednice)
- politička bezbednost (poštovanje ljudskih prava, funkcionisanje institucija).

285 United Nations. 1994. *Human development report*, 22. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, pristupljeno 06.04.2013.

Prema Dragani Dulić (2006)²⁸⁶ rodna analiza ljudske bezbednosti treba da ispituje koje su bitne razlike i nejednakosti između muškaraca i žena u pogledu tipa nesigurnosti koje doživljavaju. Kroz prizmu ljudske bezbednosti možemo razumeti kako su žene situirane u svojim zajednicama, koliko učestvuju u društvenom životu, kako su predstavljene, koliko su im ugrožena univerzalna ljudska prava, kako shvataju i doživljavaju telesni integritet i vlastito dostojanstvo, kako doživljavaju siromaštvo, nebezbednost u pogledu zdravstvene nege, životne sredine, nezaposlenost, kriminal, nasilje u porodici, integracione politike i sl.

Prema tome, feminističke teorije bezbednosti i koncept ljudske bezbednosti su komplementarni i međusobno se upotpunjuju. Oba predstavljaju kritički odgovor na usko, državocentrično posmatranje bezbednosti iz pozicije odnosa država – pojedinac/ka (koncept ljudske bezbednosti) i država – žene (feminističke teorije bezbednosti). Prema konceptu ljudske bezbednosti, referentni objekat bezbednosti u državi su ljudi, pojedici/ke, građani/ke, dok su za feminističke teorije bezbednosti to žene.

Prema Dragani Dulić (2006)²⁸⁷ pretnje ljudskoj bezbednosti (shvaćenoj kao opstanak i dignitet kroz slobodu od straha i slobodu od oskudice) su značajno brojnije i različite po tipu i obliku u odnosu na pretnje nacionalnoj (državnoj) bezbednosti.

Od feminističke teorije bezbednosti i koncepta ljudske bezbednosti do NAP-a za primenu Rezolucije 1325 i Strategije nacionalne bezbednosti u Republici Srbiji

Nacionalni akcioni plan (NAP) za primenu Rezolucije 1325 (2010:57)²⁸⁸ navodi „realizaciju aktivnosti utvrđenih Strategijom nacionalne bezbednosti (2009) u skladu sa opredeljenjem Srbije da razvija i unapređuje sve aspekte bezbednosti, s njenom posvećenošću stvaranju uslova za

286 Dulić, D., 2006. Ljudska bezbednost i rodna pravda, u: Dulić, D. (ur) *Ljudska bezbednost*, strana 231. Beograd: Fond za otvoreno društvo.

287 Dulić, D., 2006. Ljudska bezbednost i rodna pravda, u: Dulić, D. (ur) *Ljudska bezbednost*, strana 12. Beograd: Fond za otvoreno društvo.

288 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 57.

unapređenje ljudske bezbednosti, poboljšanjem uloge i položaja žena u procesima odlučivanja i jačanjem državnih mehanizama za obezbeđenje ravnopravnosti polova”.

U skladu sa ovim navodima NAP-a, u daljem tekstu istraživale smo:

- koje aktivnosti utvrđene Strategijom nacionalne bezbednosti preduzimaju institucije Republike Srbije;
- koliko novca se troši na realizaciju aktivnosti utvrđene Strategijom nacionalne bezbednosti, koje preduzimaju institucije Republike Srbije;
- da li su pomenute aktivnosti, koje Vlada sprovodi prema Strategiji nacionalne bezbednosti, u skladu sa onim što tvrdi koncept ljudske bezbednosti;
- da li institucije uspevaju da pruže podjednaku zaštitu svim pojedincima/kama u Republici Srbiji, u skladu sa konceptom ljudske bezbednosti.

Šta tvrdi Strategija nacionalne bezbednosti u Republici Srbiji

Strategija nacionalne bezbednosti (2009)²⁸⁹ u Republici Srbiji usvojena je zajedno sa Strategijom odbrane Republike Srbije, kao odgovor na nove bezbednosne rizike i pretnje u regionu, radi bolje koordinacije aktera u sektoru bezbednosti i radi reforme sektora bezbednosti i uvođenja principa civilne demokratske kontrole nad sektorom bezbednosti u Srbiji (Žene u crnom, 2012).²⁹⁰ Strategija predstavlja najvažniji dokument koji određuje bezbednosnu politiku jedne države i između ostalog sadrži bezbednosne izazove, rizike i pretnje po bezbednost države tj. građana i građanki, svih grupa i pojedinaca/ki u Republici Srbiji. Strategijom se utvrđuju osnove politike bezbednosti u zaštiti nacionalnih interesa Republike Srbije i „domaćoj i međunarodnoj javnosti predstavljaju osnovna strateška opredeljenja Republike Srbije u oblasti bezbednosti” (Vlada Republike Srbije, 2009:2).²⁹¹

289 Vlada Republike Srbije. 2009. *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*. Beograd

290 Subotić, G., Ranković, A. (ur.) 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*, strana 66. Beograd: Žene u crnom.

291 Vlada Republike Srbije. 2009. *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, strana 2. Beograd.

Republika Srbija je, kako to tvrdi strategija, posvećena „poboljšanju uloge i položaja žena u procesima odlučivanja i jačanju državnih mehanizama za obezbeđenje ravnopravnosti polova“ (Vlada Republike Srbije, 2009:15).²⁹² Pored toga, Republika Srbija „poseban značaj posvećuje stvaranju uslova za unapređenje ljudske bezbednosti, koja naglašava zaštitu ekonomske, ekološke, zdravstvene, političke i svake druge bezbednosti pojedinca i zajednice“ (Vlada Republike Srbije, 2009:9).²⁹³

Strategija nacionalne bezbednosti analizira okruženje Republike Srbije, identifikuje izazove, rizike i pretnje bezbednosti, govori o nacionalnim interesima i određuje politiku nacionalne bezbednosti. Lista bezbednosnih rizika nam govori na koje aktivnosti će institucije sektora bezbednosti trošiti novac svih građana/ki tokom cele godine.

Prema strategiji, izazovi, rizici i pretnje po bezbednost građana i građanki u Republici Srbiji su: oružana agresija, separatističke težnje, protivpravno i jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova, oružana pobuna, terorizam, proliferacija oružja za masovno uništenje, nacionalni i verski ekstremizam, obaveštajna delatnost, organizovani kriminal, korupcija, problemi ekonomskog razvoja, neravnomerni privredni i demografski razvoj, nerešen i težak položaj i status izbeglih, prognanih i interno raseljenih, nedovršen proces razgraničenja između država nekadašnje SFRJ, nekontrolisano trošenje prirodnih resursa i ugrožavanje životne sredine, posledice elementarnih nepogoda i tehničkih i tehnoloških nesreća, ugrožavanje životne sredine i zdravlja građana, opasnost od infektivnih bolesti kod ljudi i zaraza kod životinja, narkomanija, destruktivno delovanje verskih sektori i kultova, visokotehnološki kriminal i ugrožavanje informacionih i telekomunikacionih sistema, i globalno zagrevanje (Vlada Republike Srbije, 2009).²⁹⁴

Strategija nacionalne bezbednosti nema akcioni plan, tako da je teško identifikovati konkretne aktivnosti koje će institucije sektora bezbednosti preduzimati i rokove za njihovo sprovođenje. Na primer, Sjedinjene Američke Države svake godine daju izveštaj o ispunjavanju aktivnosti Strategije nacionalne bezbednosti SAD. U Republici Srbiji, javnosti nije poznato da postoji budžet za sprovođenje ove strategije. Jedini dokument

292 Vlada Republike Srbije. 2009. *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, strana 15. Beograd.

293 Ibid, 9-10

294 Ibid, 4-8

dostupan javnosti, koji sadrži informacije o aktivnostima i sredstvima koja se iz budžeta namenjuju državnim organima/ministarstvima za sprovođenje Strategije nacionalne bezbednosti, jeste Plan vlade koji ćemo detaljnije analizirati u daljem tekstu. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije nije revidirana od 2009. godine do danas. Na primer, SAD svake godine revidiraju svoju Strategiju nacionalne bezbednosti kako bi obuhvatile nove bezbednosne izazove.

Savet za nacionalnu bezbednost osnovan je 2007. godine i na jednom mestu okuplja predstavnike organa izvršne vlasti i predstavnike ključnih elemenata sistema nacionalne bezbednosti, prati i koordinira rad elemenata sistema nacionalne bezbednosti, utvrđuje nivo uspešnosti primene Strategije nacionalne bezbednosti i predlaže adekvatne mere za njeno inoviranje u skladu sa novim bezbednosnim izazovima. Savet za nacionalnu bezbednost utvrđuje osnove politike nacionalne bezbednosti i definiše osnovne mere i aktivnosti na očuvanju i unapređenju nacionalne bezbednosti i zaštiti vitalnih nacionalnih interesa Republike Srbije. Sastav Saveta za nacionalnu bezbednost, pored predsednika Republike Srbije, čine najviši predstavnici organa izvršne vlasti i predstavnici ključnih elemenata sistema nacionalne bezbednosti, kao što su vojska i bezbednosno-obaveštajni sistem. U radu Saveta za nacionalnu bezbednost, po potrebi, učestvuju i rukovodioci drugih državnih organa i institucija. (Vlada Republike Srbije, 2009).²⁹⁵

Prema tome, Savet za nacionalnu bezbednost je telo koje okuplja donosioce odluka najznačajnijih institucija u sektoru bezbednosti i stoga je on najodgovorniji za sprovođenje i inoviranje Strategije nacionalne bezbednosti u skladu sa novim bezbednosnim izazovima i potrebama građana/ki.

Raskorak između onoga što piše u strateškim dokumentima i potrebama pojedinaca/ki u Republici Srbiji

Kada je usvojena, Strategija nacionalne bezbednosti pretrpela je veliku kritiku akademske zajednice i organizacija civilnog društva. Osim kritika da je strategija prekopirana Strategija nacionalne bezbednosti SAD i Evropske Unije (EU), mogla se čuti i kritika o neprilagođenosti strategije stvarnosti i kontekstu Republike Srbije. Prema Nikoli Lakiću (Lakić,

²⁹⁵ Vlada Republike Srbije. 2009. *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, strana 19. Beograd.

2013:33),²⁹⁶ država u strategiji epistemološki priznaje koncept ljudske bezbednosti, ali na nivou prakse ona nastavlja da nameće svoje „apstraktne potrebe“ i daje im prioritet u odnosu na realne potrebe ljudi. Tako se na listi izazova, rizika i pretnji po bezbednost građana i građanki u Republici Srbiji, ekonomski razvoj nalazi tek na jedanaestom mestu, iako od ekonomske dimenzije, zapravo, zavisi i funkcionisanje celog sektora bezbednosti tj. koliko će biti sredstva državnih institucija da sprovedu ono što su nabrojali u dokumentima/strategijama, kakav će biti kvalitet usluga koje država pruža građanima, kakav će biti životni standard građana/ki i sl.

Prema Senu, (Sen, 2002; prema: Lakić, 2013)²⁹⁷ obični ljudi vide bezbednost u svakodnevnom životu i za mnoge od njih ona simbolizuje sigurnost od nezaposlenosti i gladi. U skladu sa kontekstom Republike Srbije, bezbednost posebno treba da bude povezana sa idejom razvoja kao zahteva za uklanjanjem glavnih izvora neslobode: siromaštva, slabih ekonomskih mogućnosti, kao i sistematske socijalne oskudice. Prema Dragani Dulić (2006),²⁹⁸ kada govorimo o primeni koncepta ljudske bezbednosti u Republici Srbiji moramo imati na umu da ona podrazumeva unapređivanje i kontinuiran rad na svim izvorima ugroženosti koje oseća prosečan građanin/ka u Republici Srbiji, a to su: siromaštvo i zaštita ljudskih prava. Siromaštvo uključuje mnoge dimenzije koje se odnose na nivo i kvalitet potrošnje, zaposlenost, dohodak, stanovanje, kvalitet zdravstvene zaštite i života, obrazovanje i obrazovne pogodnosti i mogućnosti – ono dakle uključuje i kršenje širokog opsega ljudskih prava.

296 Lakić, N. 2013. Majka i dete; Ljudska bezbednost u Strategiji nacionalne bezbednosti Srbije. *Novi vek*: strana 33. Beograd: Centar za evroatlantske studije. http://ceas-serbia.org/root/images/Nikola_Laki%C4%87_NOVI_VEK_3_srp.pdf, pristupljeno 30.06.2013.

297 Sen, A. 2002. u: Lakić, N. 2013. Majka i dete; Ljudska bezbednost u Strategiji nacionalne bezbednosti Srbije. *Novi vek*: str. 36-37. Beograd: Centar za evroatlantske studije. http://ceas-serbia.org/root/images/Nikola_Laki%C4%87_NOVI_VEK_3_srp.pdf, pristupljeno 30.06.2013.

298 Dulić, D. 2006. Ljudska bezbednost i rodna pravda, u: Dulić, D. (ur.) *Ljudska bezbednost*, strana 231. Beograd: Fond za otvoreno društvo.

Trošenje sredstava na aktivnosti institucija prema Strategiji nacionalne bezbednosti

Kao što smo već napomenule gore, jedini dokument koji javnosti pruža informacije o konkretnim aktivnostima koje preduzimaju institucije Republike Srbije, na osnovu onoga što piše u Strategiji nacionalne bezbednosti, jeste Plan vlade. Međutim, nijedan plan vlade, osim Plana za 2012. godinu nije dosupan javnosti.

Pošto Planovi vlade za 2011. i 2013. godinu nisu dostupni javnosti, Žene u crnom su u zahtevu Vladi iz februara 2013. godine tražile da se oni objave i učine dostupnim javnosti. Vlada na to nije odgovorila u propisanom zakonskom roku. Pošto Poverenik za informacije od javnog značaja nije ovlašćen da reaguje protiv Vlade, Žene u crnom su pokrenule spor pred Upravnim sudom u Beogradu, kako bi dobile ova dokumenta.

Kako bi utvrdile da li Republika Srbija zaista sprovodi aktivnosti utvrđene Strategijom nacionalne bezbednosti i da li je zaista posvećena stvaranju uslova za unapređenje ljudske bezbednosti, kako se to tvrdi u NAP-u za primenu Rezolucije 1325, na osnovu jedinog javno dostupnog dokumenta, Plana vlade za 2012. godinu, analiziraćemo:

- koje aktivnosti utvrđene Strategijom nacionalne bezbednosti preduzimaju institucije Republike Srbije;
- koliko novca se troši na realizaciju aktivnosti utvrđene Strategijom nacionalne bezbednosti koju preduzimaju institucije Republike Srbije;
- da li su pomenute aktivnosti, koje Vlada sprovodi prema Strategiji nacionalne bezbednosti, u skladu sa onim što tvrdi koncept ljudske bezbednosti.

Projekti i aktivnosti na koje su institucije Republike Srbije trošile novac u 2012. godini, prema Strategiji nacionalne bezbednosti, nabrojani su u Tabeli 6.

Tabela 6.

(Izvor: Vlada Republike Srbije (2011) *Plan vlade za 2012. godinu*)

Naziv programa/ aktivnosti	Insti- tucija	Iznos	Rezultati
Aktivno učešće Re- publike Srbije u procesima i pregovo- rima o razoružanju, neproli- feraciji i kontroli naoru- žanja, koji se vode u okvirima Ujedinjenih nacija, Organizacije za evropsku bezbe- dnost i saradnju, međunarodnih foruma i inicijativa	Vlada	388.500 RSD (3.700 EUR)	Unapređivanje međunarodne saradnje u oblasti razoružanja, neproliferacije i kontrole naoružanja, kao i prezentacija stavova Republike Srbije u vezi sa pitanjima razoružanja i neproliferacije u okviru Ujedi- njenih nacija, Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju, relevantnih multilateralnih foruma i inicijativa, te unapređivanje međunarodnog položaja Re- publike Srbije u ovoj oblasti
Priprema učešća predstavnika Republike Srbije na Konferenciji o zoni bez nuklearnog oružja na Bliskom istoku, u Helsinkiju, u trećem kvartalu 2012. go- dine i na Završnim pregovorima o usvajanju Ugovora o trgovini naoružanjem (ATT), u Njujorku, u toku trećeg kvartala 2012. godine	Vlada	388.500 RSD (3.700 EUR)	Usvojeni dokumenti od strane Vlade Republike Srbije kojima se prihvataju platforme za učešće predstavnika R. Srbije na Konferenciji o zoni bez nuklearnog oružja na Bliskom istoku i na Završnim pregovorima o usvajanju Ugovora o trgovini naoružanjem (ATT)

Zaštita nacionalne bezbednosti	Bezbednosno informativna agencija (BIA)	4.234.460.000 RSD	Sprečena, otkrivena, dokumentovana i smanjen broj ukupnih krivičnih dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije, kao i rano prepoznati indikatori ugrožavanja nacionalne bezbednosti sa ciljem proaktivnog delovanja i blagovremeno, pouzdano i tačno informisanje korisnika eksternih informacija; doneta strategijska dokumenta i normativna akta; povećan broj specijalističkih obuka namenjenih operativnom sastavu; povećani tehnički kapaciteti i poboljšani materijalni resursi
Saradnja sa međunarodnim organizacijama i regionalnim inicijativama i drugim državama na polju uzajamne zaštite i razmene tajnih podataka	Kancelarija saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka	3.700.000 RSD	Zaključeni ratifikovani međunarodni ugovori

Saradnja sa međunarodnim organizacijama u oblasti zaštite tajnih podataka	Kancelarija saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka	2.000.000 RSD	Postignut napredak u oblasti zaštite tajnih podataka; saradnja sa Međunarodnim organizacijama u oblasti zaštite tajnih podataka je na visokom nivou
Saradnja sa regionalnim inicijativama u oblasti zaštite tajnih podataka	Kancelarija saveta za nacionalnu bezbednost i zaštitu tajnih podataka	1.700.000 RSD	Potpisivanje međunarodnih sporazuma i potpisivanje međunarodnih aranžmana sa međunarodnim organizacijama i regionalnim inicijativama

Analizom Tabele 6. možemo zaključiti sledeće:

- prema Strategiji nacionalne bezbednosti sredstva su namenjena za ostvarivanje samo šest aktivnosti;
- prema Strategiji nacionalne bezbednosti sredstva su namenjena za samo tri institucije najužeg sektora bezbednosti – Vladu, BIA i Kancelariju Saveta za nacionalnu bezbednost;
- mali broj aktivnosti i usko polje delovanja aktivnosti kojima su sredstva namenjena ukazuje na primenu koncepta nacionalne, a ne ljudske bezbednosti;
- aktivnosti na koje se trošio novac su usmerene ka spolja, a ne ka unutra – ka rešavanju spoljnih, a ne unutrašnjih bezbednosnih problema sa kojima se svakodnevno suočavaju pojedinci/ke građani/ke Republike Srbije – što je u suprotnosti sa primenom koncepta ljudske bezbednosti;
- najveći deo sredstava Vlada je namenila upravo zaštitu nacionalne bezbednosti (što je predmet kritike koncepta ljudske bezbednosti i feminističkih teorija bezbednosti).

Primena koncepta ljudske bezbednosti kroz Strategiju nacionalne bezbednosti u Republici Srbiji bi podrazumevala:

- znatno širi opseg pretnji za koje se usmeravaju sredstva (pretnje ljudskoj bezbednosti u Republici Srbiji su značajno brojnije, različite po tipu i obliku nego pretnje nacionalnoj bezbednosti, baš zbog toga što se usredsređuju na pojedinca/ku, a ne na državu);
- izdvajanje za institucije i projekte koji unapređuju slobodu izbora, prava i mogućnosti pojedinca/ke, a ne države;
- sprovođenje mera koje dovode do unapređenja slobode izbora, prava i mogućnosti pojedinca/ke, a ne države;
- ulaganje u institucije i projekte koji se bave ekonomijom, zdravstvom, zapošljavanjem, socijalnom zaštitom, ljudskim pravima i ekologijom.

Sudeći po onome što je sadržano u Planu vlade za 2012. godinu, možemo zaključiti da realizacija aktivnosti utvrđenih Strategijom nacionalne bezbednosti ne doprinosi unapređenju ljudske bezbednosti u Republici Srbiji, kao i da aktivnosti nisu u skladu sa zahtevima koncepta ljudske bezbednosti. Na osnovu toga što u aktivnostima koje država sprovodi, koncept ljudske bezbednosti nije prisutan, možemo zaključiti da država samo deklarativno priznaje koncept ljudske bezbednosti. Nadalje, deklarativno a ne stvarno prihvatanje koncepta ljudske bezbednosti od strane države, utiče na (ne) mogućnost države da zaštiti sve građane/ke u Republici Srbiji podjednako.

(Ne)mogućnost države da zaštiti sve građane/ke u Republici Srbiji podjednako

U poslednjih 13 godina, Republika Srbija ima veliki problem da zaštiti ljudska prava i ljudsku bezbednost pojedinaca/ki iz LGBT zajednice. Primeri otkazivanja beogradske Parade ponosa 2009, 2011. i 2012. godine i ogromno nasilje koje se desilo kada je 2010. održana Parada ponosa su primeri koji jasno idu u korist ovakve tvrdnje. Bezbednosni rizici,²⁹⁹ koje najviši organi sektora bezbednosti, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Savet za nacionalnu bezbednost, navode kao opravdanje za otkazivanje beogradske Parade ponosa, ne nalaze se u Strategiji nacionalne bezbednosti. Pored toga, ni aktivnosti u Planu vlade za 2012. godinu se ne odnose na sprečavanje

299 Ejodus, F. 2012. *Bezbednosni rizik i Parada ponosa*. Peščanik. <http://pecsanik.net/2012/09/bezbednosni-rizik-i-parada-ponosa/>. pristupljeno 20.06.2013.

pretnji pojedincima/kama iz LGBT populacije u Republici Srbiji.

Strategija nacionalne bezbednosti (2009)³⁰⁰ na sedmom mestu bezbednosnih rizika navodi nacionalni i verski ekstremizam koji ima korene u sukobima na etničkoj i verskoj osnovi. Međutim, pripadnici LGBT populacije u Republici Srbiji su ugroženi isključivo zbog svoje seksualne orijentacije, a ne nacionalne i verske pripadnosti, zbog čega se rizici i pretnje navedeni u Strategiji ne odnose na njih.³⁰¹ Ljudska i manjinska prava i sloboda okupljanja su Ustavom zagarantovana prava (Vlada Republike Srbije, 2006).³⁰² Primena koncepta ljudske bezbednosti u Republici Srbiji podrazumeva identifikovanje pretnji pojedincima/kama (u ovom slučaju LGBT zajednice) i preduzimanje aktivnosti i usmeravanje sredstava na obezbeđenje njihove ljudske bezbednosti.

Na osnovu iznetih činjenica, možemo zaključiti da realizacija aktivnosti utvrđenih Strategijom nacionalne bezbednosti ne doprinosi unapređenju ljudske bezbednosti u Republici Srbiji i da aktivnosti nisu u skladu sa zahtevima koncepta ljudske bezbednosti. Zbog toga imamo sledeće **preporuke**:

1. Revidirati Strategiju nacionalne bezbednosti tako da uključuje pretnje ljudskoj bezbednosti svih pojedinaca/ki u Republici Srbiji (shvaćenoj kao opstanak i dignitet kroz slobodu od straha i slobodu od oskudice).
2. U proces revidiranja Strategije nacionalne bezbednosti uključiti sve aktere užeg i šireg sektora bezbednosti (medije, OCD, akademsku zajednicu) kako bi se što bolje oslikali svi problemi, rizici i pretnje po ljudsku bezbednost pojedinaca/ke u Republici Srbiji i kako bi aktivnosti države u tom pravcu bile prilagođene potrebama pojedinca/ke, a ne države.
3. Izveštaje o sprovođenju aktivnosti Strategije nacionalne bezbednosti (Planove vlade) objavit i učiniti dostupnim građanima/kama.

Sprovođenje ove aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

300 Vlada Republike Srbije. 2009. *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije*, strana 6. Beograd.

301 Istraživanje Kvirija Centra iz 2013. *Ljudska bezbednost & LGBT zajednica* pokazalo je da su pripadnici LGBT populacije ugroženi isključivo zbog toga koga vole svog seksualnog opredeljenja, a ne zbog verske ili nacionalne pripadnosti. (Pogledati: Stojčić, M. Subotić, G. 2013. *Ljudska bezbednost & LGBT zajednica*, Kvirija centar, Beograd)

302 Vlada Republike Srbije. 2006. *Ustav Republike Srbije*, član 18 i 54.

Diana Miladinović

Besplatna pravna pomoć u Republici Srbiji

Zaštita

Posebni cilj 2. Uspostaviti delotvornu zaštitu žena i devojaka od diskriminacije, kršenja i ugrožavanja prava i rodno zasnovanog nasilja.

Aktivnosti 2.10. Uspostaviti efikasan sistem pravne pomoći, besplatne ili po smanjenim troškovima, usvajanjem i implementacijom Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, kako bi se obezbedio delotvoran pristup pravdi svim ženama žrtvama diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja.

Nosioci aktivnosti i saradnici: Ministarstvo pravde u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalne politike.

Vremenski okvir: 2010-2015.³⁰³

303 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 50.

Uvod

Iako je pravo na pravnu pomoć garantovano članom 67, stav 3. Ustava Republike Srbije (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 98/06), potreba za besplatnom pravnom pomoći se poslednjih godina stalno povećava, usled sve veće stope nezaposlenosti i siromaštva stanovništva.³⁰⁴ Ipak, ova oblast još uvek nije sistemski uređena, niti postoji poseban zakon o besplatnoj pravnoj pomoći. Poslednji Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije u procesu pridruživanja EU za 2012. godinu, naglašava da „još uvek treba da se razviju zakonska regulativa i novčana sredstva za uspostavljanje efektivnog sistema pravne pomoći“.³⁰⁵

Zakonska regulativa

Trenutno je, u Srbiji, pružanje besplatne pravne pomoći regulisano nizom različitih zakona koji se odnose na pojedine vidove pravne pomoći:

- Zakonom o lokalnoj samoupravi (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 129/07) u članu 20. tačka 31, predviđeno je da opština organizuje službu pravne pomoći građanima. Opštinske službe pravne pomoći pružaju besplatnu pravnu pomoć građankama i građanima sa najnižim ekonomskim statusom, a svim ostalim građanima uz novčanu naknadu u iznosu od 50% od važeće Tarife o nagradama i naknadama troškova za rad advokata. Međutim, kriterijumi za dobijanje besplatne pravne pomoći razlikuju se od opštine do opštine, jer u Zakonu nije precizno navedeno koje kategorije građana su oslobođene plaćanja troškova, a koje plaćaju polovinu troškova.
- Zakonom o advokaturi (Službeni list SRJ, br. 24/98, 26/98 – ispravka, 69/00 – SUS, 11/02 i 72/0 – SUS) u članu 25 predviđeno je da advokatska komora može organizovati pružanje besplatne pravne pomoći građanima, na teritoriji osnovnog suda.

304 Prema zvaničnim podacima Republičkog zavoda za statistiku u 2010. godini 9,2% stanovnika Srbije živelo je ispod apsolutne linije siromaštva.

305 European Commission. 2010. *Serbia 2010 Progress Report, accompanying the Communication from the Commission and the European Parliament, and the Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013*. Brussels. 10 October 2012. SWD(2012) 333

U oblasti krivičnopravne zaštite, pružanje pravne pomoći, uključujući i besplatnu pravnu pomoć, parcijalno je regulisano:

- Zakonikom o krivičnom postupku (Službeni list SRJ, br.70/01, 68/02 i Službeni glasnik Republike Srbije, br.58/04, 85/05, 85/05 – dr. zakon, 115/05, 49/07, 20/09 i 72/09) kojim je predviđeno da se okrivljenom, koji prema svom imovinskom stanju ne može da plati nagradu i troškove branioca, postavi branilac, iako ne postoje razlozi za obaveznu odbranu, ako se krivični postupak vodi za krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora preko tri godine ili ako to nalažu razlozi pravičnosti. U tom slučaju, troškovi odbrane padaju na teret budžetskih sredstava suda. Postavljeni branilac ima svojstvo branioca po službenoj dužnosti.
- Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/05) koji predviđa da ako maloletnik, njegov zakonski zastupnik ili srodnici ne uzmu branioca, njega će po službenoj dužnosti postaviti sudija za maloletnike.

Besplatno zastupanje stranaka u građanskim sudskim postupcima regulisano je i:

- Zakonom o parničnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br.125/04 i br.119/09) kojim je predviđeno da će sud osloboditi od plaćanja troškova postupka potpuno ili delimično stranku koja prema svom opštem imovinskom stanju nije u mogućnosti da snosi ove troškove.

Pružanje pravne pomoći predviđeno je i:

- Zakonom o azilu (Službeni glasnik Republike Srbije, br.109/07) u tom smislu što je licima koja traže azil priznato pravo na besplatnu pravnu pomoć (član 10. stav 2), a licima kojima je priznato pravo na utočište, da imaju jednaka prava kao državljani Republike Srbije u pogledu slobodnog pristupa sudovima i pravnu pomoć (član 42). Takođe, prema odredbama člana 38. stav 1. tačka 5) istog zakona, stranac kome je odobrena privremena zaštita ima pravo na pravnu pomoć pod uslovima propisanim za lica koja traže azil, što je predviđeno Strategijom razvoja sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji (Službeni glasnik Republike Srbije, br.74/10).

Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći

Vlada Republike Srbije donela je Strategiju razvoja sistema besplatne pravne pomoći u oktobru 2010. godine, sa ciljem pravljenja smernica budućeg okvira sistema besplatne pravne pomoći u Srbiji.

Strategijom (Vlada Republike Srbije, 2010)³⁰⁶ su definisani: opšti i posebni ciljevi koji se tiču korisnika i pružaoca besplatne pravne pomoći; postupak za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć; način upravljanja, kontrole i obezbeđivanja kvaliteta besplatne pravne pomoći; kao i način njenog finansiranja. Takođe, definisane su mere koje bi trebalo preduzeti radi ostvarivanja svakog od posebnih ciljeva, a sastavni deo Strategije čini i Akcioni plan. Strategijom je predviđeno i da Vlada izradi Nacrt zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, kojim bi bio razvijen i regulisan sistem besplatne pravne pomoći u Srbiji.

U tekstu *Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći* posebno se navode pripadnici ranjivih i marginalizovanih društvenih grupa – izbegla i interno raseljena lica, primaoci socijalne pomoći, deca, omladina, osobe sa invaliditetom, Romi, samohrani roditelji, stare osobe i dr.³⁰⁷ Žene i devojke žrtve rodno zasnovanog nasilja (kao ni druge marginalizovane grupe) nisu pomenute u Strategiji razvoja sistema besplatne pravne pomoći, pa se može zaključiti da ih Strategija ne prepoznaje kao posebnu marginalizovanu grupu, tj. kao potencijalne korisnice besplatne pravne pomoći.

Nacrt Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći do danas nije donet, ni posle deset godina od prvih inicijativa nevladinih organizacija za njegovo usvajanje, pa ni nakon donošenja Strategije razvoja besplatne pravne pomoći.

Prema poslednjem predlogu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći (Ministarstvo pravde i državne uprave Srbije, 2012)³⁰⁸ pravo na besplatnu

306 Vlada Republike Srbije. 2010. *Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji*.

Službeni glasnik Republike Srbije, 74/10.

307 Ibid, strana 6.

308 Ministarstvo pravde i državne uprave. *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (radni tekst) od 24.01.2012*. <http://www.mpravde.gov.rs/cr/news/vesti/besplatna-pravna-pomoc.html>. pristupljeno 27.05.2013.

pravnu pomoć je pravo koje korisnik ostvaruje bez naknade ili uz plaćanje delimične naknade, na teret budžeta Republike Srbije, organizacije sa javnim ovlašćenjima, odnosno jedinice lokalne samouprave, pod uslovima i u postupku utvrđenim ovim zakonom.³⁰⁹

Predlog Zakona prepoznaje nevladine organizacije kao pružaocce besplatne pravne pomoći i u definiciji pružaoca besplatne pravne pomoći navodi da su to: advokat, javni beležnik, medijator, služba pravne pomoći obrazovana u jedinici lokalne samouprave, kao i udruženja i drugi oblici organizovanja (nevladine, sindikalne organizacije, pravne klinike na pravnim fakultetima, udruženja potrošača i dr.) kada su upisani u Jedinstveni registar pružaoca pravne pomoći i kada pružaju pravnu pomoć pod uslovima iz ovog zakona.³¹⁰

Radna verzija predloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći je bila dostupna široj javnosti na komentarisanje, do početka septembra 2012. godine, preko sajta Ministarstva pravde i državne uprave.

Povodom predloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, poverenica za zaštitu ravnopravnosti je dala mišljenje, kojim se predlaže da „u kategoriju lica koja ostvaruju pravo na besplatnu pravnu pomoć, bez obzira na materijalno stanje, treba uvrstiti lica koja su izložena diskriminaciji i lica prema kojima se sprovodi postupak za potpuno i delimično lišavanje ili vraćanje poslovne sposobnosti“.³¹¹

I nekoliko organizacija civilnog društva, koje se bave pružanjem besplatne pravne pomoći, je uložilo svoje sugestije i komentare. Autonomni ženski centar (AŽC) je takođe dostavio komentare na predlog nacrtu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, koji su prihvaćeni i koji se odnose na: pružaocce sekundarne pravne pomoći;³¹² dokaz o stručnosti pružalaca

309 Ministarstvo pravde i državne uprave. *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (radni tekst) od 24.01.2012.* član 3, stav 1. <http://www.mpravde.gov.rs/cr/news/vesti/besplatna-pravna-pomoc.html>. pristupljeno 27.05.2013.

310 Ibid, član 5.

311 Poverenica za zaštitu ravnopravnosti. 2011. *Mišljenje o odredbama Nacrta zakona o besplatnoj pravnoj pomoći.* 19.12.2011. <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/zakonodavne-inicijative-i-mi%C5%A1ljenje-o-propisima/mi%C5%A1ljenje-o-odredbama-nacrta-zakona-o-besplatnoj-pravnoj-pomo%C4%87i-upu%C4%87eno-ministarstvu>. pristupljeno 13.05.2013.

312 Sekundarna pravna pomoć obuhvata pisanje podnesaka i zastupanje pred sudom ili nekim drugim organom, dok se primarna pravna pomoć odnosi na davanje pravnih saveta i konsultacija.

kao uslov za upis na listu pružalaca besplatne pravne pomoći; kao i opciju da pružalac unapred može da se izjasni u kojim postupcima, pravnim oblastima ili kojim kategorijama korisnika ne može da pruža pravnu pomoć, zbog nedovoljne obučenosti ili iz drugih opravdanih razloga. Prihvaćen je i predlog da pravo na besplatnu pravnu pomoć imaju sva deca, a ne samo deca bez roditeljskog staranja. Regulisano je pitanje pružanja besplatne pravne pomoći nepismenim, gluvo-nemim, nepokretnim, i licima koja ne razumeju jezik u službenoj upotrebi, i izmenjeni su uslovi pod kojima bi se udruženja i pravne klinike upisivale u Registar pružalaca.³¹³

Predlog Nacrta Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći ne pominje izričito žene i devojke koje su preživele rodno zasnovano nasilje, kao posebnu grupu koja ima pravo na besplatnu pravnu pomoć. Ali u članu 16 (Interes pravičnosti kao uslov za ostvarivanje prava) navodi se da će se smatrati da je pravičnost, kao uslov za priznanje prava na besplatnu pravnu pomoć, uvek ispunjena, ako zahtev za priznavanje prava podnese „lice koje je žrtva porodičnog nasilja, odnosno, lice koje je žrtva diskriminacije“,³¹⁴ što se može tumačiti kao prepoznavanje potreba žena i devojaka koje su preživele rodno zasnovano nasilje i diskriminaciju.

U vreme pisanja ovog izveštaja, radna verzija Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći je skinuta sa sajta pomenutog Ministarstva, u delu sajta Radne verzije propisa, i prebačena je u Arhivu sajta. Ta poslednja radna verzija se ne nalazi ni na sajtu Skupštine Republike Srbije u delu Zakoni u proceduri, što ukazuje na nepostojanje političke volje za konačno donošenje ovog važnog zakona i uređenje materije o besplatnoj pravnoj pomoći.

Uloga ženskih organizacija civilnog društva u pružanju podrške ženama koje su preživele rodno zasnovano nasilje

U fokusu ovog i narednog teksta će biti ženske organizacije civilnog društva koje pružaju podršku ženama koje su preživele rodno zasnovano nasilje, jer smatramo da drugi pružaoci usluga besplatne pravne pomoći

313 Autonomni ženski centar. 2011. *Izveštaj o akcijama zagovaranja za 2011. godinu*, strana 9. http://www.womenngo.org.rs/images/zagovaranje/IZVESTAJ_AZC_zagovaranje_2011.pdf. pristupljeno 27. 05.2013.

314 Ministarstvo pravde i državne uprave. 2012. *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (radni tekst)*, član 16.

(kao sto su opštine ili organizacije civilnog društva koje se bave ljudskim pravima) nisu specijalizovani za pomoć ženama žrtvama nasilja, jer se ne bave rodno zasnovanim nasiljem i njegovim posledicama. Prevažno je važno da se time bave specijalizovane ženske organizacije, osim ako takvih organizacija nema u nekom mestu ili opštini. Zatim ćemo dati pregled još nekih pružalaca pravne pomoći (opštinske službe pravne pomoći i centri za socijalni rad).

Organizacije civilnog društva (OCD) koje se bave ženskim ljudskim pravima i nasiljem nad ženama su prve u Srbiji počele da pružaju besplatne socijalne, humanitarne, psihološke i pravne usluge ženama koje su preživele rodno zasnovano nasilje, početkom 90-tih. Ženski pokret u bivšoj Jugoslaviji je najstariji na teritoriji Jugoistočne Evrope (Branković, 2012).³¹⁵ Nasilje nad ženama i deom je postalo vidljivo u političkom i svakodnevnom životu zahvaljujući feminističkim grupama i pokretima, naročito posle osnivanja SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja (Stojaković, 2011).³¹⁶

Kada je nastao prvi SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, 1990. godine, u Beogradu, ženama koje su se obraćale za pomoć je bila na raspolaganju i pravna podrška, koju su pružale pravnice i advokaticе, volonterke tog SOS telefona. Ženske nevladine organizacije su tada preuzele neke od obaveza državnih institucija u pogledu pružanja socijalne, pravne i psihološke podrške ženama koje su preživele rodno zasnovano nasilje. Ta podrška je nastala iz prepoznavanja potrebe žena koje su im se svakodnevno obraćale za pomoć. U ovom kontekstu, važno je istaći veliki značaj organizacija koje deluju u manjim mestima u Srbiji. One često igraju ulogu „referentne organizacije za rodna i pitanja prava marginalizovanih grupa“, odnosno preuzimaju odgovornost za sve aktivnosti koje se odnose na ženska ljudska prava i višestruku diskriminaciju (Branković, 2012).³¹⁷

315 Branković, B. 2012. *Odgovor na neme krike: Mapiranje usluga koje pružaju NVO u Srbiji u oblasti rodno zasnovanog nasilja*, strana 13. UNDP Serbia, <http://rs.one.un.org/organizations/6/Odgovor.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.

316 Stojaković, G. 2011. *Solidarnost i lajkovanje*, strana 18. Beograd: ŽINDOK Centar.

317 Branković, B. 2012. *Odgovor na neme krike: Mapiranje usluga koje pružaju NVO u Srbiji u oblasti rodno zasnovanog nasilja*, strana 94. UNDP Serbia, <http://rs.one.un.org/organizations/6/Odgovor.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.

Da li se principi i praksa rada specijalizovanih ženskih NVO mogu 'prebaciti' u institucionalni kontekst?

„Ponekad se predlaže da bi sada, pošto je ženski pokret bio tako uspešan u tome da problem nasilja nad ženama postane prepoznat i shvaćen, te ženske servise trebalo 'mejstrimirati' u institucionalni sektor. Mada se mora priznati, da postoje ključne komponente usluga koje upravo institucionalni okvir mora da obezbedi, ovakav predlog održava ne samo nerazumevanje dubine znanja koja su specijalizovani servisi uspeali da akumuliraju, već takođe i nerazumevanje izbora i odluka koje same žene donose o tome kojoj će se organizaciji obratiti za pomoć i podršku.

I dalje važi činjenica da samo mali broj žrtava/žena koje su preživle nasilje, ikada prijavi nasilje pravnim instancama, institucijama; prema tome, da li će te žene imati pristup podršci, zavisi od postojanja alternativnih opcija i puteva.

Osim toga, odgovor državnih institucija na nasilje nad ženama se nije pokazao doslednim; zapravo, angažman insitucija je sve više slabio, u skladu sa prioritetima Vlade i uglavnom se sveo na krizne intervencije. Dugoročna podrška, koja je mnogim ženama potrebna, nikada ni u jednoj instituciji nije bila prioritet. Dinamičan i pristupačan, ženski NVO sektor predstavlja, iz više razloga, ključnu komponentu modela koordinisanih akcija u lokalnoj zajednici. NVO sektor obezbeđuje pristup uslugama onim ženama koje neće ili nisu sigurne da li da zvanično podnesu prijavu – a te žene su trenutno u većini.³¹⁸

(Coy et al, 2007. prema Branković, 2012)

Značaj besplatne pravne pomoći koju pružaju ženske organizacije civilnog društva (OCD)

Prema podacima pomenutog istraživanja o uspostavljanju jedinstvenog telefonskog broja za teritoriju Srbije,³¹⁹ svih 24 organizacija civilnog

318 Branković, B. 2012. *Odgovor na neme krike: Mapiranje usluga koje pružaju NVO u Srbiji u oblasti rodno zasnovanog nasilja*, strana 107. UNDP Serbia, <http://rs.one.un.org/organizations/6/Odgovor.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.

319 Ibid. stana 68.

društva obuhvaćenih istraživanjem pružaju više od jednog vida pravne podrške ženama koje su preživjele nasilje.

Prema podacima Mreže Žene protiv nasilja,³²⁰ od 22 ženske organizacije civilnog društva u Srbiji, koje su članice te Mreže, njih 14 pruža neki vid pravne podrške ženama koje su preživjele muško nasilje.

Pravne usluge, različitog stepena složenosti, od pravnih saveta/pomoći, preko pisanih pravnih dokumenata u interesu korisnice, pa do besplatnog pravnog zastupanja, su deo standardne prakse specijalizovanih NVO. Zbog ograničenih sredstava, NVO obično imaju kriterijume za pružanje besplatnog pravnog zastupanja, pa je to uglavnom obezbeđeno najugroženijim grupama žena, kao što su npr. samohrane majke, osobe koje primaju MOP itd. (Branković, 2012).³²¹

Pravne usluge se nekada svode na pravnu pomoć, ali ponekad traju godinama i podrazumevaju mnogo emotivne podrške.³²² Najupečatljiviji je slučaj SOS telefona Vranje, koji je za svoju klijentkinju S.M. pokrenuo postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu zbog dvanaestogodišnjeg uskraćivanja vršenja roditeljskog prava, tj, viđanja maloletnog deteta. Slučaj je okončan Sporazumom o poravnjanju između S.M. i države Srbije, koja je priznala povredu člana 6 (pravo na pravično suđenje) i člana 8 (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) i člana 13 (pravo na delotvorni pravni lek) Evropske konvencije o ljudskim pravima³²³ i obavezala se da isplati iznos od 10 000 evra. Prema iskazu koordinatorke SOS telefona – Vranje, Suzane Antić-Ristić, S.M. je dobila nadoknadu za pretrpljenu patnju i pravni postupci su odjednom rešeni. „Ali njeno dete je u međuvremenu odraslo, a ona ga godinama nije viđala... Ne postoji sud na svetu koji to može da joj nadoknadi.“³²⁴

320 Mreža Žene protiv nasilja. 2013. *Spisak gradova/opština koje pružaju besplatnu pravnu pomoć ženama koje su preživjele nasilje*. <http://www.zeneprotivnasilja.net/o-mrezi-zene-protiv-nasilja/48-mreza-zene-protiv-nasilja>. pristupljeno 05.06.2013.

321 Branković, B. 2012. *Odgovor na neme krike: Mapiranje usluga koje pružaju NVO u Srbiji u oblasti rodno zasnovanog nasilja*, strana 69. UNDP Serbia, <http://rs.one.un.org/organizations/6/Odgovor.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.

322 Ibid, strana 69.

323 Savet Evrope, Rim. 1950. *Konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (European Convention on Human Rights)*. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/005.htm>. pristupljeno 03.07.2013.

324 Branković, B. 2012. *Odgovor na neme krike: Mapiranje usluga koje pružaju*

Zbog finansijske ugroženosti ženskih specijalizovanih OCD koje pružaju besplatnu pravnu pomoć, ugroženo je i pravo žena koje su preživle rodno zasnovano nasilje na tu pomoć. Poslednih godina održivost ženskih specijalizovanih OCD je veoma ugrožena. Najveći broj njih se finansira po projektima, a vrlo mali broj je uspeo da dobije podršku lokalnih samouprava (besplatno obezbeđivanje prostorije za rad, plaćanje komunalnih i telefonskih troškova, najređe novčanu podršku). Neke specijalizovane ženske OCD su nastavile da pružaju svoje usluge u smanjenom obimu i volonterski.

Treba podsetiti da je poslednjih godina, više ženskih NVO sa višegodišnjim iskustvom prestalo sa pružanjem usluga, recimo Žene u akciji iz Velike Plane, Grupa za emancipaciju žena Hora iz Valjeva, SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja iz Niša, Ženska mreža iz Smedereva, Sklonište za žene i decu žrtve nasilja iz Beograda, Centar za zaštitu dece i žena od nasilja u porodici iz Užica, Svetionik iz Loznice i druge (Branković, 2012).³²⁵

Opštinske službe pravne pomoći

Zakonom o lokalnoj samoupravi propisano je da opština, preko svojih organa, u skladu sa Ustavom i zakonom, organizuje službu pravne pomoći građanima.³²⁶

Opštinske službe pravne pomoći pružaju besplatnu pravnu pomoć građankama i građanima sa najnižim ekonomskim statusom, a svim ostalim građanima uz novčanu naknadu u iznosu od 50% od važeće Tarife o nagradama i naknadama troškova za rad advokata. Ta pravna pomoć, u opštinskim službama, se sastoji u davanju pravnih saveta i pisanju tužbi, žalbi i drugih podnesaka, i ne obuhvata zastupanja na sudu ili pred drugim državnim organima i nezavisnim telima. Takođe, postojeći pružaoci besplatne

NVO u Srbiji u oblasti rodno zasnovanog nasilja, strana 70. UNDP Serbia, <http://rs.one.un.org/organizations/6/Odgovor.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.

325 Branković, B. 2012. *Odgovor na neme krike: Mapiranje usluga koje pružaju NVO u Srbiji u oblasti rodno zasnovanog nasilja*, strana 87. UNDP Serbia, <http://rs.one.un.org/organizations/6/Odgovor.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.

326 Narodna Skupština Republike Srbije. *Zakon o lokalnoj samoupravi*, (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 129/07), član 20.

pravne pomoći u okviru lokalnih samouprava nisu rodno edukovani i ne vode rodno senzitivne statistike, kada govorimo o pravnoj pomoći ženama i devojkama žrtvama diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja.

Samo nekoliko istraživanja bavilo se pravnom pomoći u okviru lokalne samouprave.

Prema istraživanju Centra za unapređenje pravnih studija, iz 2007. godine,³²⁷ četvrtina od ukupnog broja opština na teritoriji Republike Srbije organizovala je odgovarajuću pravnu službu. U opštinama gde nije organizovana posebna pravna služba, poslove pravne pomoći, prema sistematizacijama poslova iz dataka, obavljaju sekretar skupštine opštine, sekretar opštinskog veća, načelnik opšte uprave, načelnik odeljenja za imovinsko pravne poslove, načelnik odeljenja za budžet i finansije, načelnik odeljenja za urbanizam ili opštinski službenici, u zavisnosti od vrste problematike. Na teritorijama nekih opština, u vreme tog istraživanja, sprovedeni su i 'pilot projekti' pravne pomoći. U manjem broju slučajeva, ocena je bila da postoji potreba, ali da objektivni uslovi to onemogućavaju.³²⁸

Prema poslednjim raspoloživim podacima Ministarstva pravde i lokalne uprave, navedenim u Pregledu dostavljenih izveštaja gradskih i opštinskih službi pravne pomoći,³²⁹ iz 2011. godine, samo 46 gradova i opština u Srbiji (od ukupno 174 lokalne samouprave u Srbiji) ima službe pravne pomoći, a od tog broja njih 25 je dostavilo podatke o svom radu tadašnjem Ministarstvu pravde. Pomenuti pregled nam pokazuje nesistematsko evidentiranje stranaka i nepostojanje jasnih kriterijuma za pružanje usluga besplatne pravne pomoći. Neke lokalne samouprave pružaju besplatnu pomoć samo nezaposlenim licima i ratnim vojnim invalidima, a neke druge, pored vojnih invalida, pružaju pravnu pomoć i 'mirnodopskim vojnim invalidima'. Većina lokalnih samouprava obuhvaćenih ovim pregledom naplaćuju 50% od važeće Tarife o nagradama i naknadama troškova za rad advokata svim građankama i građanima koji ne potpadaju u kategorije lica oslobođenih plaćanja troškova po zakonu.

327 Gajin, S. (ur.) 2007. *Pravna pomoć*. Beograd: Centar za unapređenje pravnih studija. <http://cups.rs/wp-content/uploads/2010/03/Pravna-pomoc.pdf>, pristupljeno 02.06.2013.

328 Ibid. strana 288.

329 Ministarstvo pravde i lokalne uprave, Arhiva. <http://arhiva.mpravde.gov.rs/cr/news/vesti/besplatna-pravna-pomoc.html>. pristupljeno 13.05.2013.

Prema najnovijem istraživanju (Komitet pravnik za ljudska prava, YUCOM, 2013)³³⁰ „rukovodioci pojedinih opština identifikovali su besplatnu pravnu pomoć kao jedan od mogućih načina da dobiju političku podršku građana. U nekim opštinama, u službama besplatne pravne pomoći angažovani su ambiciozni pravnici koji pokazuju veliku posvećenost svom poslu, te uspeavaju i da podignu kvalitet usluge i ugled same službe. Međutim, sve ove strategije su posledica individualnih odluka i afiniteta, a ne pokušaja države ili samih lokalnih samouprava da koordinisano i sistematično uvedu sistem kvaliteta”.³³¹

Pravne usluge u centrima za socijalni rad

Prema Zakonu o socijalnoj zaštiti (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24/2011), centri za socijalni rad, u skladu sa svojim nadležnostima, ne pružaju besplatnu pravnu pomoć građankama i građanima.

Centar za socijalni rad (CSR) je ovlašćen da podnosi krivične prijave protiv osumnjičenih za nasilje u porodici. CSR ima i ovlašćenja (počevši od sudskog postupka za donošenje mera zaštite od nasilja u porodici, prema Porodičnom zakonu) da pomaže sudu u pribavljanju potrebnih dokaza, dostavljanju nalaza i mišljenja o svrsishodnosti tražene mere čiji pokretač je neko drugi (sama žrtva, javni tužilac), do preuzimanja mera starateljske zaštite, urgentnog zbrinjavanja žrtve i preduzimanja drugih mera porodično-pravne i socijalne zaštite (Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2011; prema Branković, 2012).³³² Centar za socijalni rad vodi i evidenciju o izrečenim merama zaštite od nasilja u porodici, a sud je obavezan da dostavi presudu CSR u mestu prebivališta žrtve, kao i mestu prebivališta počinioca.

Pružanje ovih pravnih usluga ne spada u usluge besplatne pravne pomoći, već su to aktivnosti stručnih radnika CSR koju oni obavljaju u okviru svojih nadležnosti.

330 Vuković, D., Antonijević, M., Golubović, K., Milenković, M., Vujić, K.. 2013. *Pristup pravdi i besplatna pravna pomoć u Srbiji: Izazovi i reforme*. Beograd: YUCOM. SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu. http://yucom.org.rs/upload/vestgalerija_103_9/1363187570_GS0_BPP%20veliki%20_web.pdf, pristupljeno 03.07.2013.

331 Ibid, strana 63.

332 Branković, B. 2012. *Odgovor na neme krike: Mapiranje usluga koje pružaju NVO u Srbiji u oblasti rodno zasnovanog nasilja*, strana 95. UNDP Serbia, <http://rs.one.un.org/organizations/6/Odgovor.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.

Zaključak

Uspostavljanjem efikasnog sistema besplatne pravne pomoći u Srbiji bio bi omogućen pristup pravdi najugroženijim građankama i građanima. Pružanje besplatne pravne pomoći još uvek nije uređeno posebnim zakonom. U onim opštinama u kojima postoji služba za pružanje pravne pomoći, pravne usluge su besplatne samo za najsiromašnije građanke i građane. Ovi pružaoci (besplatne) pravne pomoći nisu rodno edukovani i ne vode rodno senzitivne statistike o ženama i devojkama žrtvama diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja. Sa druge strane, ženske nevladine organizacije, sa svojim dugogodišnjim iskustvom u osnaživanju i pružanju pravne podrške ženama i devojkama koje su preživele rodno zasnovano nasilje, se suočavaju sa postepenim gašenjem i smanjivanjem kapaciteta za podršku, usled konstantnog nedostatka finansijskih sredstava za rad. Za ženske nevladine organizacije, jedini način za održivost usluga za žene i decu žrtve nasilja je finansiranje iz budžeta lokalne samouprave (Branković, 2012).³³³

Preporuke

1. Usvojiti Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (poslednji Nacrt koji je predložilo Ministarstvo pravde i državne uprave Republike Srbije 2012. godine) koji je analiziran u ovom tekstu.
2. Dopuniti Strategiju razvoja sistema besplatne pravne pomoći, u delu koji se odnosi na opis stanja, unošenjem posebne kategorije u okviru marginalizovanih grupa – žene i devojke koje su preživele rodno zasnovano nasilje.
3. Prilikom sprovođenja Strategije uvažiti preporuke i iskustva specijalizovanih organizacija civilnog društva koje pružaju podršku građankama i građanima, uključujući i besplatnu pravnu pomoć ženama i devojkama koje su preživele rodno zasnovano nasilje.
4. Sistemski urediti pružanje usluga (besplatne) pravne pomoći pri opštinama (povećati broj opština koje pružaju pravnu pomoć i uspostaviti jasne kriterijume po kojima se pri opštinama pruža pravna pomoć).
5. Sprovesti kontinuirano finansiranje specijalizovanih organizacija civilnog društva koje pružaju besplatnu pravnu pomoć i druge vidove podrške

ženama i devojkama koje su žrtve rodno zasnovanog nasilja, uvođenjem posebnih finansijskih linija u budžete lokalnih samouprava.

Sprovođenje ove aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

Jelena Jovanović

Tranziciona pravda u Republici Srbiji³³⁴

U situacijama etničkog konflikta, seksualni zločini nad ženama mogu biti deo vojne strategije i nacionalne politike. Mržnja između etničkih grupa dovela je do toga da je silovanje žene 'neprijatelja' oružje u ratu koje može biti eksplicitno naređeno ili tolerisano od strane vojnih vlasti. Ratovi u bivšoj Jugoslaviji su pokazali da je javno silovanje žena od strane vojnika korišćeno sistematski kao doprinos etničkom čišćenju (United Nations General Assembly, 1993).³³⁵ Posledice ratova po živote žena i kršenje ženskih ljudskih prava tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji zauvek su promenili međunarodni pravni okvir, kada se radi o seksualnim zločinima. Zbog masovnih i strašnih seksualnih i rodno zasnovanih zločina u toku rata na teritoriji bivše Jugoslavije, ženske organizacije su se trudile da ovi zločini uđu u jurisdikciju Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ). Statut kojim je osnovan sud, i koji definiše njegovu jurisdikciju, usvojen je 25. maja 1993. godine kao Rezolucija Saveta Bezbednosti 827, koja je ujedno i Statut tribunala. Prema statutu, silovanje je okarakterisano kao – zločin protiv čovečnosti. Pre toga, silovanje nije bilo eksplicitno navedeno članovima o ozbiljnim kršenjima ljudskih prava baziranim na Ženevskim konvencijama. Tek su sudskim presudama MKSJ, silovanje i ostali seksualni i reproduktivni zločini protiv žena na teritoriji bivše Jugoslavije ustanovljeni kao zločini protiv čovečnosti (Green, Copelon, Cotter, Stephens, 1994).³³⁶

334 Subotić, G. 2013. *Sprovođenje Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 Žene, mir, bezbednost: uporedna analiza Sjedinjene Američke Države i Srbija*: strana 95-97. Master rad, Beograd: Fakultet političkih nauka.

335 United Nations General Assembly. 1993. *Rape and abuse of women in the areas of armed conflict in the former Yugoslavia*, A/RES/48/143, Point 2, p. 20. <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r143.htm>. pristupljeno 30.05.2013.

336 Green, J., Copelon, R., Cotter, P., Stephens, B. 1994. *171 Affecting the rules for the prosecution of rape and other gender/based violence before the international criminal tribunal for the former Yugoslavia: A feminist proposal and critique. *Hastings*

Nusreta Sivac i Jadranka Cigelj, žene koje su i same bile žrtve silovanja i zajedno sa još tridesetak žena zatočene u jednom od kampova za silovanje za vreme rata u Bosni i Hercegovini (BiH), su nakon rata počele da skupljaju izjave i svedočenja žena. Na osnovu njih, MKSJ je osudio osam muškaraca za ratni zločin silovanja (Gauthier).³³⁷ Presude MKSJ su veoma važne zbog presedana koji je napravljen u karakterizaciji rodnih zločina počinjenih u toku rata. Navešćemo samo neke karakterizacije i presude:

- silovanje – vid mučenja, kršenja prava i običaja ratovanja (slučaj Čelebići),
- silovanje – zločin protiv čovečnosti (slučajevi Furundžija i Foča),
- seksualno ropstvo – zločin protiv čovečnosti (slučaj Karamanova kuća),
- seksualno nasilje nad ženama – taktika rata.

Procene su da je samo u Bosni i Hercegovini u toku rata od 20 000 do 50 000 žena bilo silovano (Gutman, Rieff; prema: Edman).³³⁸

Iako Rezolucija 1325 tj. tačka 11 naglašava odgovornost država da spreče nekažnjivost i krivično gone odgovorne za seksualno i drugo nasilje nad ženama i devojkama za vreme i nakon rata, NAP za primenu Rezolucije 1325 u Republici Srbiji (2009)³³⁹ samo u dva navrata spominje silovanje, kao zločin protiv čovečnosti, počinjeno na teritoriji SFRJ. Prvi put, kada nudi objašnjenje da je Republika Srbija unapredila svoj normativni okvir zaštite prava žena (od silovanja), i drugi put, kada izjavljuje da u Republici Srbiji javnost nije obavestena o ovim zločinima, gde predviđa aktivnost informisanja javnosti. Samo jedna aktivnost NAP-a odnosi se na hapšenje i procesuiranje onih koji su izvršili ove zločine u toku rata u bivšoj Jugoslaviji. Kao dodatak tome, NAP se uopšte ne bavi reparacijama žrtvama silovanja

Women's Law Journal, p. 2. Hastings College of the Law.

337 Gauthier, R. *Thank Woman Who Helped Make Rape an International War Crime*. <http://forcechange.com/61507/thank-woman-who-helped-make-rape-an-international-war-crime/>. pristupljeno 30.05.2013.

338 Gutman, R., Rieff, D. In: Edman, A. *Crimes of Sexual Violence in the War Crimes Chamber of the State Court of Bosnia and Herzegovina: Successes and Challenges*, p. 1. <http://www.wcl.american.edu/hrbrief/16/1edman.pdf>. pristupljeno 30.05.2013.

339 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010 – 2015)*.

i drugih rodno zasnovanih zločina počinjenih protiv žena za vreme rata u bivšoj Jugoslaviji. Spominje se obezbeđenje pravne zaštite ženama žrtvama seksualnih i drugih rodno zasnovanih zločina protiv čovečnosti, ali se ne precizira da su u pitanju zločini koji su počinjeni na teritoriji bivše Jugoslavije. Takođe, karakterizacija rata je u NAP-u potpuno izbegnuta.³⁴⁰

Nacrt NAP-a iz novembra 2010. godine sadržao je aktivnost (jedan vid reparacija) „obezbeđivanja pravne zaštite i psihosocijalne i ekonomske podrške žrtvama nasilja, uključujući i žene koje su tokom ratova na prostoru bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije bile izložene mučenju i seksualnom zlostavljanju.“³⁴¹ Međutim, nakon komentara Žena u crnom (2010)³⁴² o tome na koji način se to misli učiniti, s obzirom da su procene da je samo u Bosni i Hercegovini u toku rata od 20 000 do 50 000 žena bilo silovano (Gutman, Rieff; prema: Edman),³⁴³ država je iz finalne verzije NAP-a izbacila deo „na prostoru bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije“. Stav Žena u crnom dok je NAP bio u nacrtu i danas je isti – a to je da se u NAP moraju uključiti procesi reparacija i saniranje stanja koja su direktna posledica rata, kao i da Republika Srbija mora definisati svoju ulogu u ratu i odgovornost za posledice rata, a naročito za zločine nad ženama.

Ciljevi

Cilj daljeg teksta je izveštavanje o rezultatima koje su državni organi postigli kako bi ispunili obaveze koje su preuzete prihvatanjem Rezolucije 1325, ali i podizanje svesti zaposlenih u državnim organima, da se njihov rad prati, da su dužni da omogućće transparentost u radu, kao i da precizno

340 Subotić, G. 2013. *Sprovođenje Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 Žene, mir, bezbednost: uporedna analiza Sjedinjene Američke Države i Srbija*, strana 95-97. Master rad, Beograd: Fakultet političkih nauka.

341 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacrt nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija - Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji*, strana 49.

342 Komentari Žena u crnom na *Nacrt Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija - Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji*, strana 8.

343 Gutman, R., Rieff, D. In: Edman, A. *Crimes of Sexual Violence in the War Crimes Chamber of the State Court of Bosnia and Herzegovina: Successes and Challenges*, strana 1. <http://www.wcl.american.edu/hrbrief/16/1edman.pdf>. 30.05.2013.

odgovaraju na poslata pitanja. Rad organa je praćen u vremenskom periodu od 1. aprila 2012. do 1. aprila 2013. godine.

Da bi državni organi izvršili aktivnosti koje su predviđene NAP-om, očekuje se da će pored zakonom utvrđenih nadležnosti predvideti i posebne mere, odnosno da se mi, vršeći monitoring, bavimo efikasnošću posebnih mera, koje su ustanovljene u cilju sprovođenja NAP-a.

Unapred osmišljene posebne mere (pored zakonskih nadležnosti) za sprovođenje NAP-a neće biti predmet ovog monitoringa iz samo jednog razloga, jer smo na osnovu dobijenih odgovora od državnih organa utvrdile da one nisu ustanovljene, te organi nisu mogli ni da ih sprovedu, bez obzira što je Republika Srbija prihvatila Rezoluciju 1325. U daljem tekstu pratimo rad organa u odnosu na zakonom utvrđene nadležnosti.

Na samom početku analize kratko ćemo se osvrnuti na:

1. Usvajanje Rezolucije 1325 i izrada NAP-a.
2. Navešćemo odredbe Rezolucije 1325 i odredbe NAP-a za primenu Rezolucije 1325, koje se odnose na seksualno nasilje izvršeno nad ženama u ratu.
3. Citiraćemo krivična dela koja je zakonodavac Republike Srbije predvideo kada se radi o seksualnom nasilju nad ženama, koje je izvršeno u ratu. Navešćemo njihova osnovna obeležja.

(1) Usvajanje Rezolucije 1325 i izrada NAP-a

Dana 23. decembra 2010. godine, Vlada Republike Srbije je usvojila Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 – Žene, mir i bezbednost. Usvajanjem NAP-a, Republika Srbija se obavezala da će unapred predviđenim planom, odnosno unapred propisanim aktivnostima državnih organa, izvršiti konkretne ciljeve koji su predviđenih NAP-om, a sve u skladu sa Rezolucijom 1325, u vremenskom roku od 2010. do 2015. godine. Dugogodišnje iskustvo OCD u edukaciji, promociji, lobiranju da se Rezolucija 1325 usvoji, nije uzeto u obzir u procesu izrade NAP-a. Žene u crnom su izvršile istraživanje na uzorku od 28 najrelevantnijih organizacija koje se bave pitanjima žena i bezbednosti. Istraživanje je pokazalo da je ceo proces izrade NAP-a bio nedemokatičan, neinkluzivan i netransparentan (Žene u crnom,

2010).³⁴⁴ Ceo sadržaj NAP-a pokazuje manjak aktivnosti i tema o tranzicionoj pravdi i odgovornosti Republike Srbije, što još jednom potvrđuje činjenicu da ženske organizacije koje se bave tematikom nisu učestvovala u procesu izrade NAP-a. Pored toga, u skladu sa Pravilima rada Političkog saveta (tela koje je zaduženo da stvori političke uslove za realizaciju ciljeva i aktivnosti NAP-a) „nije planirano da ženske organizacije učestvuju u radu i sprovođenju NAP-a“ (Ministarstvo odbrane, 2012).³⁴⁵ Isključivanje OCD (a posebno ženskih OCD), koje se više od 20 godina bave tranzicionom pravdom, iz učešća u najvišem telu koje je zaduženo da stvori političke uslove za realizaciju NAP-a, još jednom svedoči o neinkluzivnom procesu sprovođenja NAP-a koji vode institucije Republike Srbije, kao i o pogrešnom načinu sprovođenja Rezolucije 1325, koja je tekovina OCD, a ne država.

(2) Odredbe Rezolucije 1325 koje se odnose na seksualno nasilje izvršeno nad ženama u ratu³⁴⁶

- U članu 11 se naglašava odgovornost svih država da spreče nekažnjivost i da krivično gone odgovorne za genocid, zločine protiv čovečnosti, ratne zločine, uključujući one koji se odnose na seksualno nasilje nad ženama i devojkama, i u tom pogledu naglašava potrebu izuzimanja ovih zločina, gde je to moguće, iz odredaba o amnestiji.
- U članu 16 poziva se Generalni sekretar da sprovede istraživanje o uticaju oružanog sukoba na žene i devojke [...] rešavanju sukoba, i nadalje se poziva da podnese izveštaj Savetu bezbednosti o rezultatima tog istraživanja i da ih učini dostupnim svim zemljama članicama Ujedinjenih nacija.
- U članu 17 se zahteva od Generalnog sekretara, gde je to primereno, da uključi u svoje izveštaje Savetu bezbednosti napredak koji je postignut [...] u svim aspektima koji se odnose na žene i devojke.

344 Zajović, S. (ur.) 2010. *Žene, mir, bezbednost Rezolucija 1325 - 10 godina*, strana 4. Beograd: Žene u crnom.

345 Odgovor Ministarstva odbrane, Uprava za strategijsko planiranje Sektora za politiku odbrane, 1-165, strana 2. 04.06.2012.

346 Beogradski fond za političku izuzetnost. 2010. *Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u Srbiji – O Ženama, miru i bezbednosti - Preporuke za izradu Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN u Srbiji*, 58. http://www.bfpe.org/BFPE_OLD/www.bfpe.org/files/BFPE-brosura.pdf. pristupljeno 28.06.2013.

(3) Odredbe NAP-a koje se odnose na seksualno nasilje izvršeno nad ženama u ratu

- Tačkom 2.9 državni organi Republike Srbije su se obavezali da će da „obezbede pravnu zaštitu [...] ženama žrtvama seksualnih i drugih rodno zasnovanih zločina protiv čovečnosti, uz maksimalno uvažavanje potreba ovih žena i njihovog uključivanja u kreiranje programa pomoći i podrške.“
- Tačkom 3.2 – da će „delotvorno i efikasno da rade na otkrivanju, hapšenju i procesuiranju izvršilaca međunarodnih ratnih zločina, koji se nalaze na teritoriji Republike Srbije, uključujući i izvršioce svih vidova zločina protiv čovečnosti na prostorima Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, čije su žrtve žene i devojke.“
- Tačkom 3.3 – da će „kreirati i realizovati programe informisanja javnosti o međunarodnom humanitarnom pravu i o radu domaćih i međunarodnih pravosudnih institucija, i da će objektivno da prezentuju procesuirane slučajeve silovanja, seksualnog ropstva, prisilne prostitucije, prisilne trudnoće i druge oblike seksualnog zlostavljanja žena, izvršenih tokom ratova na prostoru bivše SFRJ.“
- Tačkom 3.4 – da će „kreirati i realizovati informativne kampanje kako bi javnost bila obavestena o velikom doprinosu koji žene pružaju u suočavanju sa ratnom prošlošću, u izgradnji mira, u zaštiti žena od diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja, u promovisanju nenasilnog rešavanja sukoba, ženskih ljudskih prava i rodne ravnopravnosti.“

Odredbe krivičnog zakonodavstva Republike Srbije koje se odnose na Zločin protiv čovečnosti i Ratni zločin protiv civilnog stanovništva

Krivično delo Zločin protiv čovečnosti

„Ko kršeći pravila međunarodnog prava, u okviru šireg ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva, naredi: [...] silovanje; prinuđivanje na prostituciju; prisiljavanje na trudnoću ili sterilisanje [...] ili druge slične nehumane postupke kojima se namerno prouzrokuju teške patnje ili ozbiljno ugrožava zdravlje ili ko izvrši neko od navedenih dela [...]“.³⁴⁷

347 Član 371 Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 85/05, 88/05 - ispr., 107/05 - ispr., 72/09, 111/09 i 121/12.

Zakonska obeležja krivičnog dela zločina protiv čovečnosti, prema Ljubiši Lazareviću (2011) stručnjaku za krivično pravo:

- (1) Radnja krivičnog dela je vršenje zločina protiv čovečnosti ili naređivanje da se takvi zločini vrše.
- (2) Izvršiocem krivičnog dela smatra se i lice koje nije neposredno učestvovalo u vršenju krivičnog dela zločina protiv čovečnosti, ali je naredilo da se takav zločin vrši. (3) Radnja krivičnog dela mora biti izvršena u okviru šireg³⁴⁸ ili sistematskog napada³⁴⁹ uperenog protiv civilnog stanovništva. (4) Zločin protiv civilnog stanovništva se može vršiti u toku oružanog sukoba, ali i kada je taj sukob prestao. (5) Da bi lice krivično odgovaralo u pogledu oblika krivice izvršioca krivičnog dela potreban je umišljaj.³⁵⁰ (6) Krivično gonjenje i izvršenje kazne za ovo delo ne zastareva.³⁵¹

Član 371 Krivičnog zakonika Republike Srbije - krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva

„Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi: [...] prisiljavanje na trudnoću, prostituciju ili silovanje; [...] ili ko izvrši neko od navedenih dela [...] ili ko preti izvršenjem nekog od navedenih dela [...]”³⁵²

Zakonska obeležja krivičnog dela ratni zločin, prema tumačenjima Ljubiše Lazarevića (2011) su:

- (1) Radnja krivičnog dela je vršenje, naređivanje ili pretnja izvršenjem radnje krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva.

348 Širi sistematski napad znači da se oružani sukob odvija na širem području.

349 Sistemski napad je napad koji je planiran, napad o kojem je prethodno postignut dogovor, određene smernice i slično.

350 Član 25 Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 85/05, 88/05 - ispr., 107/05 - ispr., 72/09, 111/09 i 121/12.

351 Prema članu 108 Krivičnog zakonika, umišljaj može da bude direktan ili eventualan. Direktan umišljaj postoji kada je učinilac bio svestan svoga dela i hteo je njegovo izvršenje, a eventualni umišljaj postoji kada je učinilac bio svestan da može učiniti delo, pa je na to pristao.

352 Član 372 Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 85/05, 88/05 - ispr., 107/05 - ispr., 72/09, 111/09 i 121/12.

- (2) Izvršilac krivičnog dela može biti svako lice, mada je najčešće reč o učesnicima u ratu ili oružanom sukobu. Ako se delo vrši izdavanjem naredjenja za vršenje ratnog zločina, njegov izvršilac može biti samo lice koje ima funkciju naredbodavca. Naredbodavac je lice koje je, po svom vojnom, službenom ili drugom položaju ovlašćeno i u mogućnosti da daje takva naredjenja. U ovom slučaju će se primenjivati pravila o komandnoj odgovornosti, odnosno norme krivičnog zakonika koje se odnose na krivičnu odgovornost.

Komandna odgovornost je uvedena Statutom Međunarodnog krivičnog suda, koji je stupio na snagu 01.07.2002. godine, a prema kojem za zločine iz nadležnosti suda odgovaraju ne samo njihovi izvršioci, već i naredbodavci, pomagači, podstrekači, kao i lica koja na bilo koji drugi način učestvuju u njihovom izvršenju ili pokušaju izvršenja. Komandna odgovornost, prema Statutu Međunarodnog krivičnog suda, je krivična odgovornost vojnog zapovednika, ili lica koje deluje u tom svojstvu, za dela potčinjenih (potčinjeni ne mora biti vojno lice, dovoljno je samo da je u vreme izvršenja zločina bio vojni zapovednik), za zločine koje su izvršile snage pod njegovom komandom ili kontrolom u slučaju: kada je znao ili je prema okolnostima slučaja morao da zna da snage izvršavaju ili su spremne da započnu izvršenje bilo kojeg od zločina iz nadležnosti suda, kada nije preduzeo sve neophodne i razumne mere u svojoj moći da spreči činjenje tih zločina ili je propustio da predmet prepusti organima ovlašćenim za pokretanje istrage i vođenje krivičnog postupka.

- (3) Ratni zločin protiv civilnog stanovništva može se vršiti za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije.
- (4) Da bi lice krivično odgovaralo, potreban je umišljaj. Prema stručnjaku za krivično pravo Ljubiši Lazareviću, umišljaj ne mora da obuhvata svest da se vršenjem ovog dela „krše međunarodna pravila međunarodnog prava”.³⁵³
- (5) Krivično gonjenje i izvršenje kazne za krivično delo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva ne zastareva.³⁵⁴

353 Lazarević, Lj. 2011. *Komentar krivičnog zakonika*, strana 1084.

354 Član 108 Krivičnog zakonika, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 85/05,

Možemo zaključiti da:

- **krivično delo zločin protiv čovečnosti može da se izvrši za vreme rata, a prema tumačenjima Ljubiše Lazarevića i kada su oružani sukobi prestali.** Da bi se delo kvalifikovalo kao ratni zločin, dodatni uslov koji mora da postoji, a koji postavlja Krivični zakonik, je da se zločinačke delatnosti vrše u okviru šireg i sistematskog napada koji je uperen protiv civilnog stanovništva.³⁵⁵ Radnja krivičnog dela zločina protiv čovečnosti je vršenje ili naređivanje da se takvi zločini vrše.
- **krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva može da se izvrši za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije.** Radnja krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva je vršenje ili pretnja izvršenjem ili naređivanjem da se takvi zločini vrše.

U tekstovima aktivnosti NAP-a koje smo pratile:

1. Upoznaćemo se sa načinom sprovođenja aktivnosti od strane državnih organa, koje je Vlada RS predvidela u NAP-u.
2. Na samom kraju, upoređićemo zakonom utvrđene nadležnosti ministarstava, sa preuzetim obavezama iz Rezolucije 1325, kao i ciljevima koji su predviđeni NAP-om.

88/05 - ispr., 107/05 - ispr., 72/09, 111/09 i 121/12.

355 Lazarević, Lj. 2011. *Komentar krivičnog zakonika*, strana 1084.

Nekažnjivost za seksualne zločine izvršene nad ženama u toku rata u bivšoj Jugoslaviji

Zaštita

Cilj 1. Obezbeđivanje objektivnog informisanja javnosti o problemima žena i devojaka žrtava seksualnog zlostavljanja i drugih međunarodnih zločina protiv čovečnosti.

Aktivnost 3.2. Delotvorno i efikasno raditi na otkrivanju, hapšenju i procesuiranju izvršilaca međunarodnih ratnih zločina, koji se nalaze na teritoriji Republike Srbije, uključujući i izvršioce svih vidova zločina protiv čovečnosti na prostorima Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije čije su žrtve žene i devojke.

Nosioci aktivnosti i saradnici: Ministarstvo pravde, Tužilaštvo za ratne zločine, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Službe bezbednosti.

Vremenski okvir: 2010-2015.³⁵⁶

356 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 51.

Analiza nekažnjivosti za seksualne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji³⁵⁷

Prema izveštaju komesara Saveta Evrope iz 2012. godine, obim seksualnog nasilja tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji postaje jasan i na osnovu činjenice da je do sredine 2001. godine od 161 lica optuženog pred MKSJ, 78 pojedinaca, odnosno 48% bilo optuženo za seksualno nasilje; 28 je osuđeno zbog odgovornosti za zločine seksualnog nasilja; a četiri lica su dodatno osuđena zato što nisu sprečila ili kaznila počinioce tih zločina.³⁵⁸ U Republici Srbiji su do danas donete samo četiri presude za ratni zločin silovanja u toku rata (slučajevi Lekaj, Zvornik-Skočić, Gnjilanska grupa i Bijeljina), i to nije definitivno s obzirom da su samo Lekaj i Zvornik-Skočić pravosnažne. Ovim presudama osuđeno je ukupno 22 osobe, zbog silovanja osam žena i jednog muškarca na teritoriji Kosova i Bosne i Hercegovine.³⁵⁹

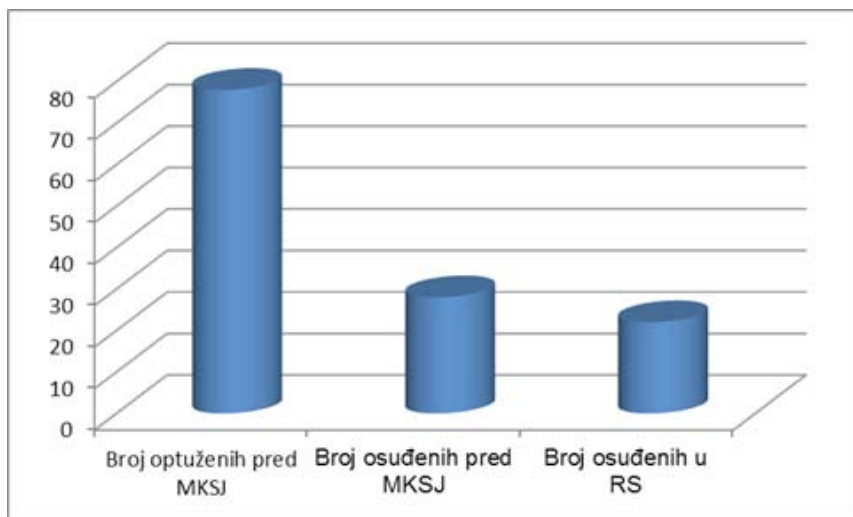
Klima nekažnjivosti za seksualne zločine počinjene u toku rata na teritoriji bivše Jugoslavije i ogromna razlika između procena o počinjenim silovanjima i procesuiranih/osuđenih slučajeva seksualnih zločina na međunarodnom nivou, pred MKSJ, i na nacionalnom nivou pred sudovima u Republici Srbiji kvantitativno je predstavljena u Ilustraciji 1.

357 Subotić, G. 2013. *Sprovođenje Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 Žene, mir, bezbednost: uporedna analiza Sjedinjene Američke Države i Srbija*, strana 95-97. Master rad, Beograd: Fakultet političkih nauka.

358 Savet Evrope. 2012. *Posleratna pravda i trajni mir u bivšoj Jugoslaviji, Tematski izveštaj Komesara Saveta Evrope za ljudska prava*, stana 24.

359 Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, br.103/13 i 104/13 od dana 01.05.2013. godine.

Ilustracija 1. Nekažnjivost seksualnih i drugih rodno zasnovanih zločina na teritoriji bivše Jugoslavije³⁶⁰

Tužilaštvo je od svog osnivanja procesuiralo 383 lica. Ukupno je optuženo 143 lica, a ukupan broj žrtava je 2 598. Ukupno je bilo 26 predmeta, 58 osuđenih i 11 oslobođenih lica.³⁶¹ U poređenju sa obimom seksualnih zločina i procenama da je samo na teritoriji Bosne i Hercegovine bilo silovano 20 000 – 50 000 žena (Gutman, Rieff; prema: Edman)³⁶² možemo zaključiti da Republika Srbija do danas nije dovoljno radila na otkrivanju, hapšenju i procesuiranju izvršilaca zločina protiv čovečnosti na prostorima SFRJ, čije su žrtve žene i devojke.

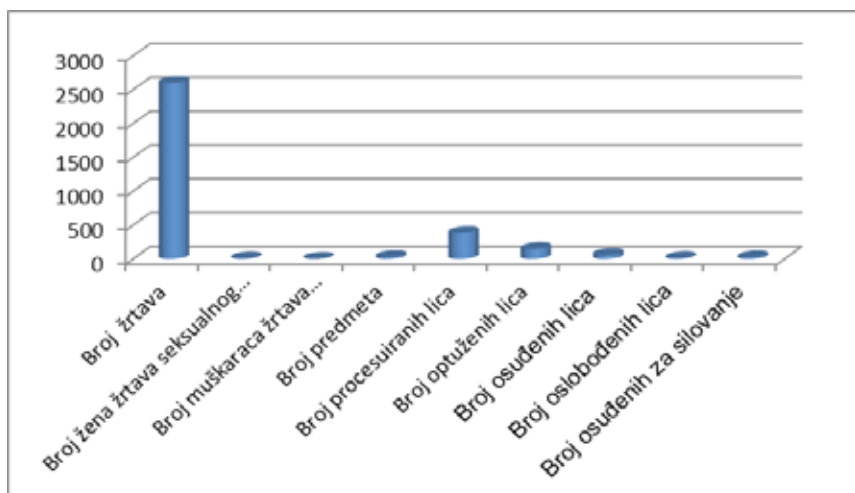
Nekažnjivost seksualnih i drugih rodno zasnovanih zločina u Republici Srbiji je kvantitativno predstavljena u Ilustraciji 2.

360 Podaci predstavljani u ilustraciji uzeti iz: Savet Evrope. 2012. *Posleratna pravda i trajni mir u bivšoj Jugoslaviji, Tematski izveštaj Komesara Saveta Evrope za ljudska prava*, stana 24. Sajt Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije. http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/predmeti_cir.htm. pristupljeno 25.06.2013.

361 Ibid, strana 222.

362 Gutman, R., Rieff, D. in: Edman, A., *Crimes of Sexual Violence in the War Crimes Chamber of the State Court of Bosnia and Herzegovina: Successes and Challenges*, p.1. Internet: <http://www.wcl.american.edu/hrbrief/16/1edman.pdf>, (pristupljeno 30.05/2013)

Ilustracija 2. Nekažnjivost seksualnih i drugih rodno zasnovanih zločina u Republici Srbiji³⁶³

Rad na otkrivanju, hapšenju i procesuiranju izvršilaca zločina protiv čovečnosti na prostorima bivše Jugoslavije čije su žrtve žene i devojke u 2013. godini

Rad Ministarstva pravde i državne uprave

Zakonom utvrđena nadležnost Ministarstva pravde i državne uprave je obavljanje poslova koji se odnose na organizaciju i rad pravosudnih organa; izvršenje krivičnih sankcija; rehabilitaciju, amnestiju i pomilovanje; izručenje; donošenje rešenja o predaji okrivljenih lica Međunarodnom tribunalu za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine i Međunarodnom krivičnom sudu, a na osnovu pravnosnažnih i izvršnih sudskih odluka; sprovođenje programa zaštite učesnika u krivičnom postupku (Zakon o ministarstvima, 2012).³⁶⁴

363 Podaci predstavljeni u ilustraciji uzeti: Sajt Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije. http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/predmeti_cir.htm. pristupljeno 25.06.2013., Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, br.103/13 i 104/13 od dana 01.05.2013. godine.

364 Član 10 Zakona o ministarstvima, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/12.

Međutim, u odgovoru na naše pitanje³⁶⁵ Ministarstvo pravde i državne uprave je navelo da **nema informacije**³⁶⁶ o preduzetim aktivnostima, ali nas je uputilo na **sektor za evropske intergacije i međunarodne projekte**, koje takođe **nema informaciju**³⁶⁷ da su ikakve aktivnosti preduzete, ali koji nas je nadalje uputio na Tužilaštvo za ratne zločine.

U međuvremenu smo odgovor zatražili i od **Republičkog javnog tužioca**, koji je nadležan da nadzire rad javnih tužilaštava i sprovođenje uputstava, kao i da prati i proučava praksu javnih tužilaštava i sudova (Zakon o javnom tužilaštvu, 2012)³⁶⁸. Ali, ni Republički javni tužilac **ne raspolaže ovim informacijama**³⁶⁹, te nas je uputio na **Zavod za statistiku**, kao mogućeg imaoca informacija. Zavod za statistiku nam je poslao kompletne statističke podatke za sva krivična dela iz Krivičnog zakonika Republike Srbije, koja sadrže i donetu pravnosnažnu presudu Višeg suda u Beogradu.³⁷⁰

Postupci pred Tužilaštvom za ratne zločine u Beogradu³⁷¹

Tužilaštvo za ratne zločine u svom odgovoru³⁷² navodi da:

- nije podiglo nijednu optužnicu,
- nije obustavilo ni jedan postupak,
- nijedan postupak nije prekinut u fazi istražnog postupka.

365 Pitanje je glasilo: „Koje su, konkretno, aktivnosti preduzete u cilju delotvornog i efikasnog rada na otkrivanju, hapšenju i procesuiranju izvršilaca međunarodnih ratnih zločina?“, a u skladu sa aktivnošću koja je predviđena tačkom 3.2. NAP-a.

366 Odgovor Ministarstva pravde i državne uprave, Sekreterijat, Grupa za pružanje stručne pomoći građanima, broj: 7-00-194/13-42 od 18.04.2013.

367 Odgovor Ministarstva pravde i državne uprave, Sektora za evropske integracije i međunarodne projekte, broj: 7-00-194/2013-42 od 17.04.2013.

368 Član 29 Zakona o javnom tužilaštvu. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 116/08, 104/09, 101/10, 78/11 - dr. zakon, 101/11, 38/12 - odluka US i 121/12.

369 Odgovor Republičkog javnog tužilaštva, PI.br.13/13 od 04.04.2013.

370 Odgovor Republičkog zavoda za statistiku, broj: 03 035-9-162 od 07.05.2013.

371 Čiji su predmeti krivična dela zločin protiv čovečnosti i krivična dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, a u vezi sa silovanjem, koja su izvršena na prostoru bivše SFRJ, tokom 90-ih godina, u vremenskom periodu od 01.januara 2012. godine do aprila 2013. godine.

372 Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, broj 103/13 od 01.05.2013.

Sudski postupci pred Višim sudom u Beogradu, odeljenje za ratne zločine³⁷³

Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine, u svom odgovoru³⁷⁴ navodi da:

- trenutno ne vodi nijedan krivični postupak za napred navedena krivična dela;
- u navedenom periodu nije pokrenut ni jedan postupak;
- trenutno nema pritvorenih lica, po osnovu napred navedenih krivičnih dela;
- da nijedan krivični postupak nije obustavljen, niti prekinut;
- da je doneta jedna pravnosnažna presuda, kojom su tri lica pravnosnažno osuđena zbog silovanja dve žene;³⁷⁵
- da su donete dve prvostepene presude (kojima je osuđeno ukupno 18 lica zbog silovanja šest žena).³⁷⁶

Ministarstvo pravde i državne uprave

Pokušali smo da dobijemo podatke o broju pravnosnažno okončanih predmeta i donetih prvostepenih presuda pred Višim sudom u Beogradu, i od **Ministarstva pravde i državne uprave**, u čijoj je nadležnosti prikupljanje podataka o izvršenim krivičnim delima protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom,³⁷⁷ ali nismo uspeli, jer Ministarstvo pravde u svom odgovoru navodi da **ne raspolaže ovim informacijama**.³⁷⁸

373 Čiji su predmeti krivična dela zločin protiv čovečnosti i krivična dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, a u vezi sa silovanjem, koja su izvršena na prostoru bivše SFRJ, tokom 90-ih godina, u vremenskom periodu od 01.januara 2012. godine do aprila 2013. godine.

374 Odgovor Višeg suda u Beogradu, broj: 47/13-37 od 16.04.2013.

375 Analiza presude na kraju poglavlja.

376 Analiza presude na kraju poglavlja.

377 Član 10 Zakona o ministarstvima, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/12.

378 Odgovor Ministarstva pravde i državne uprave, Sekretarijat, Grupa za pružanje stručne pomoći građanima, broj; 7-00-195/2013-42 od 04.04.2013.

Rad Ministarstva unutrašnjih poslova

Zakonom određena nadležnost Ministarstva unutrašnjih poslova je zaštita života, sprečavanje i otkrivanje krivičnih dela i pronalaženje i hvatanje počinitelaca krivičnih dela i njihovo privođenje nadležnim organima (Zakon o ministarstvima, 2012).³⁷⁹ Međutim, Ministarstvo unutrašnjih poslova nam u svom odgovoru³⁸⁰ nije dalo potrebne informacije,³⁸¹ ali iz Izveštaja analitičke grupe Ministarstva unutrašnjih poslova za praćenje i sprovođenje Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 za period januar-avgust 2012. godine i period avgust-decembar 2012. godine, u koje smo imali uvid, sledi da je predviđena ova aktivnost. Osnovni cilj, koji je predviđen kao stalni zadatak Ministarstva unutrašnjih poslova, pod rednim brojem 6, glasi: „Osiguravanje zadovoljavajućeg nivoa delotvorne zaštite žena i devojaka od svih vidova diskriminacije, kršenja ženskih ljudskih prava i rodno zasnovanog nasilja“.

Kao poseban cilj, tačkom 6.4 predviđeno je permanentno sprovođenje aktivnosti na otkrivanju, hapšenju i procesuiranju izvršilaca međunarodnih ratnih zločina, koji se nalaze na teritoriji Republike Srbije, uključujući i izvršioce svih vidova zločina protiv čovečnosti na prostorima SFRJ, čije su žrtve žene i devojke. O kojim se konkretno aktivnostima radi, kao i uspeh u sprovedenim aktivnostima, ne možemo da komentarišemo, iz razloga što nismo dobile odgovor, a u neformalnom razgovoru sa zaposlenom u Birou za informacije od javnog značaja dobile smo informaciju da su se neki naši zahtevi, koje smo poslali, zagubili u Ministarstvu unutrašnjih poslova.

Kako nam je Ministarstvo unutrašnjih poslova odgovorilo na pitanja tek nakon izjavljene žalbe Povereniku za zaštitu informacija od javnog značaja, odnosno dva meseca od poslatog zahteva, nije nam ostalo vremena da do zaključenja monitoringa ponovo šaljemo isto pitanje i čekamo na odgovor, te iz napred navedenih razloga ne možemo da navedemo koje je aktivnosti konkretno preduzimalo u skladu sa NAP-om.

Međutim, Tužilaštvo za ratne zločine nam je u svom odgovoru³⁸² na pi-

379 Član 3 Zakona o ministarstvima, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/12.

380 Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova, Kabineta ministra, Biroa za informacije od javnog značaja, broj: 3963/13-3 od 07.06.2013.

381 Pitanje je glasilo: „Koje ste konkretno aktivnosti preduzeli u cilju delotvornog i efikasnog rada na otkrivanju, hapšenju i procesuiranju izvršilaca međunarodnih ratnih zločina?“, a u skladu sa aktivnošću koja je predviđena tačkom 3.2 NAP-a.

382 Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, broj: 138/13 od 13.05.2013.

tanje: „U kojem broju predmeta je saradivano sa Ministarstvom unutrašnjih poslova, a u vezi sa krivičnim delom zločin protiv čovečnosti i krivičnim delom zločin protiv civilnog stanovništva, a u vezi sa seksualnim nasiljem izvršenim nad ženama?“ odgovorilo da u vremenskom periodu za koji vršimo monitoring nije primilo dokumentaciju od Ministarstva unutrašnjih poslova u vezi sa krivičnim delom zločin protiv čovečnosti.

Rad službi bezbednosti

Prema zakonu o vojnobezbednosnoj i vojnoobaveštajnoj agenciji, službe bezbednosti su: Bezbednosno informativna agencija, Vojnobezbednosna agencija, Vojnoobaveštajna agencija, kao organi uprave u sastavu Ministarstva odbrane.³⁸³

1) Bezbednosno informativna agencija (BIA)

Pripadnici BIA su raspoređeni u posebne organizacione jedinice za otkrivanje, praćenje, dokumentovanje, sprečavanje, suzbijanje i presecanje delatnosti organizacija i lica usmerenih na vršenje [...] najtežih oblika krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava [...]. U vršenju ovih nadležnosti primenjuju ovlašćenja [...] službenih lica i radnika [...] Ministarstva unutrašnjih poslova (Zakon o bezbednosno informativnoj agenciji, 2009).³⁸⁴

Iz odgovora BIA, saznajemo da **BIA ipak nije prevashodno opredeljena kao institucija koja učestvuje u istrazi krivičnih dela, i da samo manji broj pripadnika BIA ima ovlašćenja koja primenjuju ovlašćena službena lica Ministarstva unutrašnjih poslova, a u pogledu hapšenja osumnjičenih lica.**³⁸⁵

Prema njihovim rečima (i pored preciznih napred navedenih zakonskih ovlašćenja) BIA, ako u radu dođe do operativnih/obaveštajnih podataka o izvršenom delu protiv čovečnosti i međunarodnog prava i izvršiocima, **o tome obaveštava policiju, odnosno Tužilaštvo,**³⁸⁶ koji prema nje-

383 Zakon o Vojnobezbednosnoj agenciji i Vojnoobaveštajnoj agenciji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 88/09, 55/12 - odluka US i 17/13.

384 Član 12 Zakona o bezbednosno informativnoj agenciji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 42/02 i 111/09.

385 Odgovor Bezbednosno-informativne agencije, Kabinet direktora, broj: 03-2401/1 od 09.04.2013.

386 Odgovor Bezbednosno-informativne agencije, Kabinet direktora, broj: 03-2401/1 od 09.04.2013.

govim rečima imaju zakonske nadležnosti za otkrivanje i istraživanje ovih krivičnih dela.

BIA **ne raspolaže statističkim podacima**³⁸⁷ o preduzetim merama u cilju ostvarivanja ove aktivnosti, odnosno o dostavljanju policiji i Tužilaštvu za ratne zločine operativnih/obaveštajnih podataka, ali nam je skrenula pažnju da **ne vode posebne evidencije prema polnoj pripradnosti žrtve, s obzirom da to ne predviđaju propisi koji uređuju rad Agencije.**³⁸⁸

Zaključak i preporuke:

1. I pored navedenih zakonskih nadležnosti, BIA u praksi sprovodi nešto sužene nadležnosti u pogledu otkrivanja, hapšenja i procesuiranja izvršilaca međunarodnih ratnih zločina, koji se nalaze na teritoriji RS.
2. Da bismo mogle u budućnosti da vršimo monitoring, potrebno je da BIA uspostavi i redovno ažurira evidenciju o preduzetim aktivnostima u vezi sa sprovođenjem NAP-a.
3. Potrebno je i da uspostavi i redovno ažurira evidencije o polnoj pripradnosti žrtava. Na ovaj način bi bio omogućen neophodan nadzor nad primenom propisa i mera.
4. Takođe, Vlada Republike Srbije, se u svojim izveštajima o sprovođenju NAP-a ne bavi ovom aktivnošću, te je u tom smislu potrebno i ovu aktivnost uvrsti u rezultate sprovođenja NAP-a.
5. Ne možemo da zaključimo da je učinjen napredak u napred navedenom periodu od godinu dana u ostvarivanju ove aktivnosti, jer ne raspolažemo podacima u odnosu na koje bismo mogle da ustanovimo napredak.

2) Vojnobezbednosna agencija (VBA)

Zakonom o vojnobezbednosnoj i vojnoobaveštajnoj agenciji³⁸⁹ utvrđeni poslovi i zadaci VBA su da otkriva, istražuje i prikuplja dokaze za krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, unutar Ministarstva odbrane i Vojske Srbije. VBA prikuplja i dostavlja do-

387 Ibid.

388 Ibid.

389 Član 6 Zakona o vojnobezbednosnoj i vojnoobaveštajnoj agenciji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 88/09, 55/12 - odluka US i 17/13.

kumentaciju u vezi sa napred navedenim krivičnim delima Tužilaštvu za ratne zločine i Višem sudu u Beogradu, Odeljenju za ratne zločine. Rad VBA je usmeren na prikupljanje dokumentacije radi identifikacije učinilaca ove vrste krivičnih dela i svedoka.

U svom odgovoru³⁹⁰ VBA navodi:

- **da ne raspoláže konkretnim podacima o preduzetim aktivnostima** u predmetima koji su vođeni, a povodom zločina protiv čovečnosti u kojima su žrtve žene i devojke;
- **da ne vodi posebnu evidenciju o žrtvama.** Iznosi tvrdnju da su u predmetima u kojima je VBA angažovana, žrtve uglavnom osobe muškog pola;
- **da je prikupljala i dostavljala dokumentaciju u vezi sa krivičnim delom zločin protiv čovečnosti u 17 predmeta iz nadležnosti Tužilaštva za ratne zločine i devet predmeta iz nadležnosti odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu.**

Isto pitanje³⁹¹ postavile smo i Tužilaštvu za ratne zločine, koje nam u svom odgovoru³⁹² navodi da nije primilo dokumentaciju od VBA, a u vezi sa krivičnim delom zločin protiv čovečnosti.

Zaključak i preporuke:

1. Ne možemo da damo obrazloženje zašto nisu usklađeni odgovori Tužilaštva za ratne zločine i VBA, kada se radi o saradnji. Zašto nam je VBA poslala ukupan broj predmeta u kojima je slala dokumentaciju Tužilaštvu (na osnovu čega možemo da zaključimo da saradnja između ove dve institucije postoji), a zašto nam je Tužilaštvo odgovorilo da nije primilo dokumentaciju od VBA? Ostaje nam da u budućnosti pokušamo da saznamo odgovor.
2. Začuđujuća je i tvrdnja koju iznosi VBA da su u predmetima u kojima je ona angažovana žrtve uglavnom osobe muškog pola.

390 Odgovor Ministarstva odbrane, Vojnobezbednosne agencije, broj: 5205-04 od dana 15.04.2013. godine i broj:6968-2 od dana 13.05.2013. godine.

391 Pitanje je glasilo: Broj predmeta u kojima je VBA učestvovala, odnosno dostavljala dokumentaciju (a u vezi sa seksualnim nasiljem nad ženama izvršenim u ratu)?

392 Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, broj: 138/13 od 13.05.2013.

3. Da bi mogao da se izvrši monitoring, potrebno je da VBA uspostavi i redovno ažurira evidenciju o preduzetim aktivnostima u vezi sa sprovođenjem NAP-a, evidenciju o žrtvama i o polnoj pripadnosti žrtava.
4. Ne možemo da zaključimo da je učinjen napredak u pogledu delotvornog i efikasnog rada na otkrivanju, hapšenju i procesuiranju izvršilaca međunarodnih ratnih zločina, koji se nalaze na teritoriji Republike Srbije, uključujući i izvršioce svih vidova zločina protiv čovečnosti na prostorima SFRJ, čije su žrtve žene i devojke, jer ne postoje relevantni podaci u odnosu na koje bismo mogli da ustanovimo napredak. Uzrok tome predstavlja i nepostojanje statističkih podataka o ovom pitanju.

3) Vojnoobaveštajna agencija (VOA)

Zakonom o vojnobezbednosnoj i vojnoobaveštajnoj agenciji³⁹³ je utvrđena nadležnost VOA da obavlja obaveštajne poslove od značaja za odbranu, koji se odnose na prikupljanje, analizu, procenu, zaštitu i dostavljanje podataka i informacija o potencijalnim i realnim opasnostima, aktivnostima, planovima ili namerama stranih država i njihovih oružanih snaga, međunarodnih organizacija, grupa i pojedinaca.³⁹⁴

VOA u svom odgovoru navodi da nema zakonskih nadležnosti,³⁹⁵ ni ovlašćenja za primenu mera u svrhu ostvarivanja aktivnosti određenih NAP-om.

Sprovođenje ove aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**³⁹⁶

393 Član 24 Zakona o vojnobezbednosnoj i vojnoobaveštajnoj agenciji.

394 Ovi podaci i informacije su vojnog, vojno-političkog, vojno-ekonomskog karaktera i drugi podaci i informacije koji se odnose na proliferaciju naoružanja i vojne opreme i pretnje terorizmom usmerenih iz inostranstva prema sistemu odbrane Republike Srbije.

395 Odgovor Ministarstva odbrane, Vojnobezbednosne agencije, broj: 5935-2 od dana 15.04.2013. godine i broj 7372-2 od 14.05.2013.

396 Sa izuzetkom kada se radi o Tužilaštvu za ratne zločine i Višem sudu u Beogradu.

Neinformisanje javnosti o zločinima počinjenim nad ženama u toku rata u bivšoj Jugoslaviji

Zaštita

Cilj 1. Obezbeđivanje objektivnog informisanja javnosti o problemima žena i devojaka žrtava seksualnog zlostavljanja i drugih međunarodnih zločina protiv čovečnosti.

Aktivnost 3.3. Kreirati i realizovati programe informisanja javnosti o međunarodnom humanitarnom pravu i o radu domaćih i međunarodnih pravosudnih institucija, uz objektivno prezentovanje procesuiranih slučajeva silovanja, seksualnog ropstva, prisilne prostitucije, prisilne trudnoće i drugih oblika seksualnog zlostavljanja žena izvršenih tokom ratova na prostoru bivše SFRJ.

Nosioci aktivnosti: Ministarstvo pravde i državne uprave, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, svi institucionalni mehanizmi za ravnopravnost polova u Republici Srbiji, obrazovne institucije, mediji, udruženja.

Vremenski okvir 2010-2015.³⁹⁷

397 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 52.

Prema ocenama Miloša Uroševića (Žene u crnom, 2012)³⁹⁸ odjek o procesuiranju slučajeva ratnih zločina je loš jer suđenja prate samo dve novinske agencije, što pokazuje nezainteresovanost srbijanskog društva za pitanje suočavanja sa prošlošću. Javnost u Srbiji nije dovoljno upoznata sa radom Specijalnog suda, jer su vesti o suđenjima jako kratke i retke, kako u štampanim tako i u elektronskim medijima. Portparol Veća za ratne zločine pokušao je da se sastaje sa medijima jednom u dve nedelje, ali je morao da napusti ovu praksu jer se premalo novinara odazvalo. Javnost nije upoznata sa slučajevima procesuiranja ratnih zločina. Preovladava stav da se ne treba baviti prošlošću, da je treba zaboraviti, da sve treba gurnuti pod tepih.

Aktivnost „kreiranje i realizovanje programa informisanja javnosti o međunarodnom humanitarnom pravu i o radu domaćih i međunarodnih pravosudnih institucija, i objektivnog prezentovanja procesuiranih slučajeva silovanja, seksualnog ropstva, prisilne prostitucije, prisilne trudnoće i drugih oblika seksualnog zlostavljanja žena izvršenih tokom ratova na prostoru bivše SFRJ” radi lakšeg praćenja rada nosilaca organa, podelili smo u dve celine:

- prva je kreiranje i realizovanje programa informisanja javnosti o radu domaćih pravosudnih institucija,
- druga je objektivno prezentovanje procesuiranih slučajeva silovanja, seksualnog ropstva, prisilne prostitucije, prisilne trudnoće i drugih oblika seksualnog zlostavljanja žena izvršenih tokom ratova na prostoru bivše SFRJ.

Što se tiče, **učestvovanja organa u kreiranju i realizovanju programa informisanja javnosti o radu domaćih pravosudnih institucija**, rezultati su sledeći:

– **Ministarstvo pravde i državne uprave**, odnosno **Sektor za evropske integracije i međunarodne projekte** na koje nas je uputilo Ministarstvo pravde, u svom odgovoru³⁹⁹ navodi da **nema informacije** da je preduzimalo aktivnosti na kreiranju, kao ni da je učestvovalo u realizaciji već kreiranih programa.

– **Ministarstvo unutrašnjih poslova**, u svom izveštaju o sprovođenju NAP-a za primenu Rezolucije 1325, u **periodu od januara do avgusta 2012. godine** predviđa ovu aktivnost pod tačkom 6.4 u kojoj navodi da:

398 Urošević, M. Kažnjivost zločina put do pravednog mira u: Stojanović S., Zajović S., Urošević M. 2012. *Žene za mir*, str. 221-223. Beograd: Žene u crnom.

399 Odgovor Ministarstva pravde i državne uprave, Sektor za evropske integracije i međunarodne projekte, broj: 7-00-193/2013-42 od 17.04.2013.

„saglasno novom Zakonu o krivičnom postupku sve aktivnosti vezane za sprovođenje istrage i obaveštenje javnosti o rezultatima su u nadležnosti javnog tužilaštva“

Ovo je pogrešno, jer Zakonik o krivičnom postupku koji se primenjuje od 15. januara 2012. godine u postupcima za krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti, ne predviđa ovakvo rešenje. Naime, samostalni članovi Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 101/11), konkretno član 6, predviđa da će

„istragu za krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti, koja je na dan stupanja na snagu ovog zakona u toku (15. januar 2012. godine), dovršiti po do tada važećim odredbama Zakonika o krivičnom postupku (Službeni list SRJ, br. 76/10) odn. odredbama koje su važile do dana stupanja na snagu ovog zakona“

Zaključak – promena nije bilo! Ministarstvo unutrašnjih poslova, izveštava i dalje o zločinima za koja je istraga u toku. Tako da je bilo dužno da napiše rezultate istraga koje su u toku i da o njima informiše javnost, baš kao što je to radilo i do stupanja na snagu novog zakona.

U svom odgovoru⁴⁰⁰ od 07.06.2013. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova navodi da izveštaj o sprovođenju NAP-a za primenu rezolucije 1325, **u periodu od avgusta do decembra 2012. godine** ne predviđa ovu aktivnost. Razlog zbog kojeg je ova aktivnost izbačena iz njihovog izveštaja ne navode.

Da li se radi o svesnom ili nesvesnom propustu organa unutrašnjih poslova, kada su zaključili da izveštavanje javnosti više nije u njihovoj nadležnosti, ne znamo, ali je sigurno da od 2012. godine njihovi izveštaji ne sadrže ovu aktivnost.

400 Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova, Kabineta ministra, Biroa za informacije od javnog značaja, broj: 3963/13-3 od 07.06.2013.

– **Ministarstvo za ljudska i manjinska prava**

U svom odgovoru navodi da **nije preduzimalo aktivnosti u cilju kreiranja programa, a nije ni učestvovalo u već kreiranim programima.**⁴⁰¹

– **Obrazovne institucije**

Kako nismo znali na koje se tačno obrazovne institucije misli, pokušali smo da saznamo o preduzetim aktivnostima od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, međutim, **Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja nema informacije o preduzetim aktivnostima**⁴⁰², ali nas je uputilo na Multisektorsko koordinaciono telo Vlade Republike Srbije za sprovođenje NAP-a, kao i na Ministarstvo unutrašnjih poslova.

– **Mediji**

Pisali smo generalnom direktoru, generalnom sekretaru, predsedniku upravnog odbora, zameniku predsednika upravnog odbora, glavnom i odgovornom uredniku informativnog programa, predsedniku programskog odbora Radio Televizije Srbije, kao i direktoru radija. Pisali smo i generalnom direktoru, predsedniku upravnog odbora, predsedniku programskog odbora Radio-televizije Vojvodine, ali niko od navedenih odgovornih lica za sprovođenje ove aktivnosti nam nije odgovorio na poslate zahteve u zakonom određenom vremenskom roku. Sa izuzetkom, koji se odnosi na generalnog sekretara UO Radio-televizije Vojvodine, u čijoj nadležnosti – po njenim rečima – nije da razmatra poslati zahtev, ali je isti prosledila generalnom direktoru. U odgovoru⁴⁰³ je napisala da će nam generalni direktor, u okviru svoje nadležnosti, dostaviti tražene informacije. Ali se to ipak nije desilo.

Nakon izjavljene žalbe Povereniku za zaštitu informacija od javnog značaja, u ime svih gore spomenutih, odogovorila nam je **Radiodifuzna ustanova Vojvodine** „Radio-televizija Vojvodine“. U svom odgovoru⁴⁰⁴ navode da **nisu nijednom odlukom, niti ugovorom bili uključeni u**

401 Odgovor Vlade Republike Srbije, Kancelarije za ljudska i manjinska prava, broj: 000-03-00004/2013-02 od 19.04.2013.

402 Odgovor Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, broj 07-00-00270/20130-01 od 03.04.2013.

403 Odgovor Radiodifuzne ustanove Vojvodine (RUV) „Radio-televizija Vojvodine“, Upravni odbor RUV, broj: 13400 od 26.04.2013.

404 Odgovor Radiodifuzne ustanove Vojvodine (RUV), „Radio-televizija Vojvodine“, direktor i v.d. glavnog urednika RTV, broj: 13454 od 24.05.2013.

NAP za primenu Rezolucije 1325. Iz tog razloga nisu realizovali tačke predviđene NAP-om kako bi sada mogli da nam proslede odgovor. Međutim, kako navode, oni su se ipak, u skladu sa obavezama javnog servisa, bavili ovim temama.

Prema njihovim rečima:

- najveći broj tematskih priloga emitovali su u dnevnim informativnim emisijama (s tim da ne navode o kojim tačno emisijama je reč, kao i procentualan odnos zastupljenosti u programu u odnosu na druge teme);
- kada se radi o dokumentarnom serijalu, navode da se produkcija RTV „Žena na selu“ bavila isključivo položajem žena i nastojanjem da se zaštiti njihov integritet i osigura društvena i ekonomska ravnopravnost u patrijarhalnoj sredini;
- kao najnoviji primer njihovog angažovanja navode da je tema o medijskoj zloupotrebi žena u izveštavanju o porodičnom nasilju i nedavnim zločinima;
- navode da su pratili i izveštavali o brojnim tribinama koje su se bavile seksualnim zlostavljanjem i žrtvama rata (ali ne kažu konkretno o kojim tribinama je reč i pored našeg insistiranja da nam pošalju konkretne odgovore).

Na samom kraju navode da će se uključiti u projekat, ako ih neko bude zvao.

Poseban odgovor⁴⁰⁵ nam je poslao **direktor informativnog programa**, koji tvrdi da su u vremenskom periodu za koji vršimo monitoring navedene teme obrađivali na nekoliko načina:

- u dnevnim, nedeljnim i mesečnim programima, ali nemaju precizne podatke jer im nije upućena nijedna inicijativa, a ni informacija o tome da je potrebno posebno da prate zastupljenost ove teme;
- navode trinaest primera i nadaju se da će nam ti primeri dovoljno ilustrovati da je RTV kuća koja ovakva pitanja nije zanemarivala, a svoje novinare i urednike je senzibilisala i obučavala da adekvatno mogu da ih obrađuju.

405 Odgovor Radiodifuzne ustanove Vojvodine (RUV), „Radio-televizija Vojvodine“, direktor informativnog programa RTV, broj: 13454 od 24.05.2013.

- nažalost, na osnovu primera koje su nam naveli možemo **da zaključimo da oni u velikoj meri ovu aktivnost povezuju sa ravnopravnošću polova, nasiljem u porodici, obrazovanjem romskih devojčica, ženskim fudbalskim klubovima...** iako je naše pitanje bilo konkretno i precizno, a odnosilo se na žene koje su žrtve ratova tokom devedesetih na prostoru bivše SFRJ.

- U tački 13 navodi da **od 2009. godine imaju stalnog dopisnika iz Haga koji redovno prati rad MKSJ i u čijim izveštajima su mogli da se čuju podaci sa svedočenja žrtava ratnih zločina, uključujući i žene žrtve ratnih zločina i seksualnog zlostavljanja.**

Navedena rečenica nam govori da su oni ipak razumeli naše pitanje, ali nam na njega nije odgovoreno.

U pogledu **objektivnog prezentovanja procesuiranih slučajeva**, pokušali smo da saznamo od navedenih institucija, broj priloga u medijima (elektronskim i štampanim), kao i sadržinu istih, ali **nijedna od NAP-om predviđenih institucija ne raspolaže ovim informacijama.**

Išli smo i korak dalje, i pokušali smo da ovu aktivnost ocenimo kroz zastupljenost predviđenih institucija u medijima (elektronskim i štampanim) u vezi sa krivičnim delom zločin protiv čovečnosti i krivičnim delom ratni zločin protiv civilnog stanovništva, a u vezi sa silovanjima koja su izvršena na prostoru bivše SFRJ tokom 90-tih godina, ali **nijedna od NAP-om predviđenih institucija ne raspolaže ovim informacijama.**

Pokušali smo da saznamo i koja je od navedenih institucija, kroz finansiranje učestvovala u kreiranju i realizaciji ovih programa, ali **nijedna od NAP-om predviđenih institucija ne raspolaže ovim informacijom.**

Zaključak i preporuke:

1. Na osnovu dobijenih odgovora ne možemo da zaključimo da su nosioci aktivnosti određeni NAP-om⁴⁰⁶ učestvovali u kreiranju programa informisanja javnosti o radu domaćih pravosudnih institucija, a ni u realizaciji ijednog već kreiranog programa.

406 Ministarstvo pravde i državne uprave, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, svi institucionalni mehanizmi za ravnopravnost polova u Republici Srbiji, obrazovne institucije, mediji, udruženja.

2. Nismo uspele da saznamo da li je napisan ijedan program po kojem bi navedeni organi i mogli da preduzimaju radnje u cilju realizacije ovog cilja, kao ni da li je postojala volja za osmišljavanjem ovih programa.
3. Zaključujemo iz odgovora da RTV nije ni obavještena o potrebi preuzimanja posebnih aktivnosti predviđenih NAP-om, a iskazuju spremnost da aktivno učestvuju, ako ih neko bude pozvao.
4. Posebno, na ovom mestu navodimo da nam RTS nije odgovorila ni po žalbi koja je izjavljena Povereniku za zaštitu informacija od javnog značaja. Podneli smo tužbu Upravnom sudu. Do trenutka zaključenja monitoringa nije okončan spor pred Upravnim sudom.
5. U pogledu objektivnog prezentovanja procesuiranih slučajeva silovanja, seksualnog ropstva, prisilne prostitucije, prisilne trudnoće i drugih oblika seksualnog zlostavljanja žena izvršenih tokom ratova na prostoru bivše SFRJ, od NAP-om predviđenih organa nismo uspeli da saznamo da su procesuirani slučajevi uopšte prezentovani, na unapred osmišljen način, te iz tog razloga ne možemo da govorimo ni o objektivnosti. Iako, moramo da napomenemo da se radi o objektivnom prezentovanju javnosti tri predmeta, i to jedne pravosnažne presude⁴⁰⁷ i dve prvostepene presude⁴⁰⁸ Višeg suda, Odeljenja za ratne zločine u Beogradu.

Tužilaštvo za ratne zločine nije predviđeno NAP-om, ni kao nosioc aktivnosti ni kao saradnik, koji bi mogao da doprinese objektivnom informisanju javnosti o procesuiranim slučajevima.

Ali i pored toga, Tužilaštvo za ratne zločine, na osnovu medijske dokumentacije kojom raspolaže Služba za odnose sa javnošću, je obradilo rezultate zastupljenosti u visokotiražnim (štampanim) medijima, najgledanijim elektronskim medijima sa nacionalnom frekvencijom, regionalnim medijima, svetskim medijima, kao i u lokalnim medijima. Rezultati su sledeći:⁴⁰⁹

Tužilac i zamenik Tužioca za ratne zločine dali su ukupno 45 intervjua

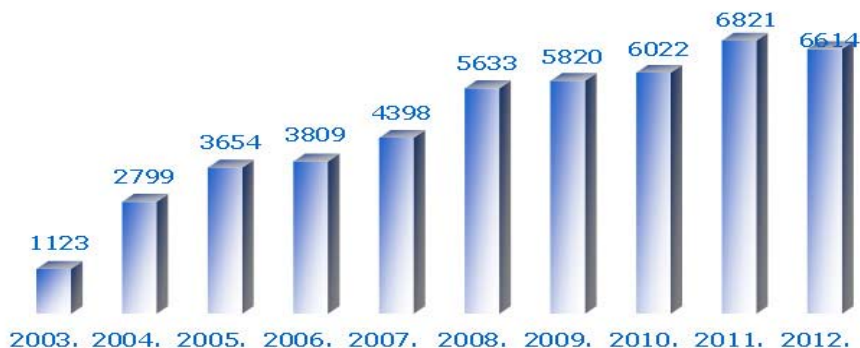
407 Analiza presude na kraju poglavlja.

408 Analiza presude na kraju poglavlja.

409 Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, br.105/13 od 01.05.2013.

domaćim i inostranim medijima. Analizirajući izveštavanje medija, ukupan broj priloga i tekstova (u elektronskim i u pisanim medijima) u 2012. godini iznosio je 6.614. U odgovoru se ne navodi o kojim medijima je reč.

Ilustracija 3. Zastupljenost u medijima celokupnog rada Tužilaštva za ratne zločine u periodu od 2003-2012. godine⁴¹⁰

Pretpostavljamo da su u ovim intervjuima govorili i o ženama kao žrtvama seksualnog nasilja za vreme rata, te ih iz tog razloga na ovom mestu navodimo. **Posebni statistički podaci, koji su vezani za ovu aktivnost, ne postoje.**

Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine, ne poseduje broj priloga Odeljenja za ratne zločine u sredstvima javnog informisanja jer ne vodi evidenciju.⁴¹¹

Iz izveštaja sa suđenja za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini, Fonda za humanitarno pravo⁴¹² saznajemo da su kao i prethodnih godina, mediji u Srbiji i tokom 2012. pridavali veoma malo pažnje suđenjima za ratne zločine pred domaćim sudovima (napominjemo da se izveštaj odnosi na suđenja za ratne zločine, a ne na seksualno nasilje u ratu nad ženama). Novinski izveštaji su izrazito šturi, najčešće u formi kratke vesti. Izveštavanje je selektivno i razlikuje se u zavisnosti od toga da li su Srbi u konkretnom sudskom procesu počinioci ili žrtve. Saopštenja državnih institucija se prenose potpuno nekritički. Žrtve zločina i njihove sudbine gotovo

410 Ibid.

411 Odgovor Višeg suda u Beogradu, broj 47/13-66 od 15.05.2013.

412 Fond za humanitarno pravo. 2013. *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u 2012. godini*, stana 13-14. <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/01/Izveštaj-o-sudjenjima-za-rz-2012-SRP-ff.pdf>. pristupljeno 29.07.2013.

su u potpunosti ignorisane, a pažnja je pre svega usmerena na počinioce. Vodeći dnevni listovi objavljivali su i neistinite informacije, te nekritički i bez ograde objavljivali saopštenja strana u postupku, koja su sadržala netačne podatke.

Sprovođenje ove aktivnost NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

Informativne kampanje o doprinosu žena u suočavanju sa prošlošću

Zaštita

Cilj 1. Obezbeđivanje objektivnog informisanja javnosti o problemima žena i devojaka žrtava seksualnog zlostavljanja i drugih međunarodnih zločina protiv čovečnosti.

Aktivnost 3.4. Kreirati i realizovati informativne kampanje kako bi javnost bila obaveštena o velikom doprinosu koji žene pružaju u suočavanju sa ratnom prošlošću.

Nosioci aktivnosti: Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo odbrane, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, mediji, udruženja.⁴¹³

413 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010 – 2015)*, strana 61.

Žene koje su doprinele suočavanju sa ratnom prošlošću, i koje su i danas u kontaktu sa žrtvama zločina počinjenih u naše ime i aktivistkinjama iz celog regiona bivše Jugoslavije, su članice jedine ženske mirovne mreže u Republici Srbiji, a to je Mreža Žena u crnom. Ova mreža okuplja ženske organizacije i pojedinke iz 14 gradova u Republici Srbiji. U okviru ove mreže organizuju se posete mestima zločina počinjenih u naše ime, praćenje suđenja za ratne zločine počinjenih na teritoriji bivše Jugoslavije, solidarno sa žrtvama i srođnicima/ama oštećenih, susreti sa srođnicima/ama žrtava zločina u celom regionu bivše Jugoslavije, diskusioni kružoci, edukativni seminari i sl. Ovaj model suočavanja sa prošlošću je čin moralne, emotivne i političke odgovornosti, i otvaranja prostora za izvinjenje, poverenje i saosećanje sa žrtvama zločina počinjenih u naše ime. Nije nam poznato da u Republici Srbiji osim ove mreže postoji još neka koja se bavi suočavanjem s prošlošću. O kojim ženama NAP govori kada spominje „doprinos koji žene pružaju u suočavanju sa ratnom prošlošću“ – takođe nije poznato, s obzirom da organizacije iz Mreže Žena u crnom, kao ni same Žene u crnom, nisu bile uključene u kreiranje NAP-a, niti su kontaktirane povodom pravljenja informativnih kampanja ovim povodom.

U okviru istraživanja u 2012/13. godini pratile smo šta su institucije, navedene kao nosioci aktivnosti u NAP-u, uradile po pitanju sprovođenja ove aktivnosti NAP-a:

– **Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike**

U svom odgovoru, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike nam nije odgovorilo na postavljeno pitanje,⁴¹⁴ već nam je poslalo podatke koji nisu vezani za ovu aktivnost.

– **Ministarstvo odbrane**

U svom odgovoru,⁴¹⁵ Ministarstvo odbrane navodi da **u magazinu *Odbrana nije objavljivalo*** sadržaje o velikom doprinosu koji žene pružaju u suočavanju sa ratnom prošlošću. Takođe, **nije objavljivalo ni sadržaje o ratnim zločinima, kao ni o ratnim zločinima koji se odnose na seksualno nasilje nad ženama** (silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću i druge oblike seksualnog zlostavljanja žena

414 Koje mere ste preduzeli radi sprovođenja aktivnosti NAP-a – kreiranje i realizovanje informativnih kampanja – kako bi javnost bila obavještena o velikom doprinosu koji žene pružaju u suočavanju sa ratnom prošlošću?

415 Odgovor Ministarstva odbrane, Sektor za politiku odbrane, uprava za strateško planiranje, broj: 29-35 od dana 19.04.2013. godine.

izvršenih tokom ratova na prostoru bivše SFRJ).

– **Ministarstvo unutrašnjih poslova** ne predviđa ovu aktivnost ni u izveštaju o sprovođenju NAP-a za primenu Rezolucije 1325, **za period od januara do avgusta 2012. godine**, ni u izveštaju za period **od avgusta do decembra 2012. godine**.

Mada nam u svom odgovoru⁴¹⁶ šalju delove izveštaja za period od avgusta do decembra 2012. godine, i tvrde da se ova aktivnost nalazi na strani 52, na ovoj strani se nalazi potpuno druga aktivnost (uspostavljanje delotvornog normativnog okvira za efikasno suzbijanje trgovine ljudima i zaštitu žrtava trgovine ljudima).

– **Kancelarija za ljudska i manjinska prava** nam **nije poslala odgovor na postavljeno pitanje**⁴¹⁷ već je kao odgovor⁴¹⁸ navodila sve radnje koje su preduzimali iz njihove nadležnosti, ali ne u okviru predmeta o kojem mi izveštavamo.

– Mediji

Kontaktirali smo i u pogledu ove aktivnosti sva odgovorna lica,⁴¹⁹ ali nam ni jedno od navedenih lica **nije odgovorilo na postavljeno pitanje**.⁴²⁰

Zaključak i preporuke:

1. Aktivnosti vezane za kreiranje i realizaciju informativnih kampanja u cilju obaveštavanja javnosti o velikom doprinosu koji žene pružaju u suočavanju sa ratnom prošlošću [...] prema informacijama koje smo dobile od institucija – ne postoje. Ili ako postoje, i ako su preduzete

416 Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova, Kabineta ministra, Biroa za informacije od javnog značaja, broj: 3963/13-3 od dana 07.06.2013. godine.

417 Koje mere ste preduzeli radi sprovođenja aktivnosti NAP-a – kreiranje i realizovanje informativnih kampanja – kako bi javnost bila obaveštena o velikom doprinosu koji žene pružaju u suočavanju sa ratnom prošlošću?

418 Odgovor Vlade Republike Srbije, Kancelarije za ljudska i manjinska prava, broj: 000-03-00004/2013-02 od dana 19.04.2013. godine.

419 Generalni direktor, generalni sekretar, predsednik upravnog odbora, zamenik predsednika upravnog odbora, glavni i odgovorni urednik informativnog programa, predsednik programskog odbora Radio Televizije Srbije, direktor radija. Generalni direktor, predsednik upravnog odbora, predsednik programskog odbora Radio-televizije Vojvodine.

420 Koje mere ste preduzeli radi sprovođenja aktivnosti NAP-a – kreiranje i realizovanje informativnih kampanja – kako bi javnost bila obaveštena o velikom doprinosu koji žene pružaju u suočavanju sa ratnom prošlošću?

od strane medija, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva rada i socijalne politike, te aktivnosti nisu transparentne, odnosno o preduzetim aktivnostima nisu obavješteni krajnji korisnici (građanke i građani Republike Srbije), oni zbog kojih se kreirane informativne kampanje i realizuju.

2. Veliki problem predstavlja i to što NAP-om nije precizirano na koje se tačno žene misli.
 - Ako se misli na žene za koje je u sudskom postupku utvrđeno pravnosnažnom sudskom odlukom Višeg suda u Beogradu, Odeljenja za ratne zločine, da imaju ratnu prošlost (odnosno da je nad njima izvršeno seksualno nasilje), radi se o ukupno dve žene, one za pravni poredak Republike Srbije i ne postoje, jer zakonska regulativa⁴²¹ u pogledu reparacija i efikasne pravne i psihološke podrške tim ženama ne postoji.
 - Da li je Vlada RS kada je pisala NAP za sprovođenje Rezolucije 1325 i kada je predvidela ovu aktivnost, mislila na doprinos koji te žene same sebi pružaju kako bi živjele sa ratnom prošloću? Ne znamo.
 - Ili se možda misli na žene koje su tim ženama (žrtvama rata), pružale podršku tokom suđenja⁴²² kako bi se iznova suočile sa ratnim zločinima i iste iznova preživljavale? Ni to ne znamo. Jedine žene koje su to radile, u ovom slučaju Žene u crnom, nisu učestvovalе u kreiranju NAP-a i nisu predviđene kao akterke koje bi mogle da pomognu u realizovanju ove aktivnosti.
 - Da li se možda misli na doprinos koji daju žene kao članice Multisektorskog koordinacionog tela za sprovođenje NAP-a ili na članice tek osnovanog Nadzornog tela Narodne skupštine, Komisije za sprovođenje NAP-a, ostaje nam da u budućnosti saznamo od NAP-om određenih državnih organa, koji su i nadležni za sprovođenje ove aktivnosti.

Tek kada utvrdimo na koje se tačno žene misli, kada govorimo o ovoj aktivnosti, moći ćemo da ocenjujemo rad nosilaca aktivnosti.

421 Pogledati tekst 4: *Nemogućnost ostvarivanja prava na reparacije za žene žrtve seksualnih zločina počinjenih u toku rata na teritoriji bivše Jugoslavije*, u okviru ovog poglavlja.

422 Aktivisti i aktivistkinje Žena u crnom su u 2012. godini na suđenjima za ratne zločine proveli 347 dana.

Nemogućnost ostvarivanja prava na reparacije i pravnu zaštitu za žene žrtve seksualnih zločina počinjenih u toku rata na teritoriji bivše Jugoslavije

Zaštita

Cilj 1. Obezbeđivanje objektivnog informisanja javnosti o problemima žena i devojaka žrtava seksualnog zlostavljanja i drugih međunarodnih zločina protiv čovečnosti.

Aktivnost 2.9. Obezbediti sveobuhvatnu pravnu zaštitu [...] ženama žrtvama seksualnih i drugih rodno zasnovanih zločina protiv čovečnosti, uz maksimalno uvažavanje potreba ovih žena i njihovo uključivanje u kreiranje programa pomoći i podrške.

Nosioci aktivnosti i saradnici: Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike u saradnji sa Ministarstvom unutrašnjih poslova, Ministarstvom zdravlja i Ministarstvom pravde i državne uprave.⁴²³

423 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010 – 2015)*, strana 59.

Prema izveštaju Fonda za humanitarno pravo (2013)⁴²⁴ pitanje pravde za žrtve zločina počinjenih od strane srpskih snaga u ratovima 1990-ih uopšte ne postoji u političkoj agendi Republike Srbije, bez obzira o kojoj se vladi radi, od 5. oktobra 2000. godine do danas. Navedeno je i da sudovi u najvećem broju odbijaju zahteve žrtava za reparacijom, proglašavajući ih zastarelim, ili zato što ne prihvataju dokaze koje prilažu žrtve. Kada do suđenja dođe, postupci traju dugo, sudije se često neprimereno ophode prema žrtvama, a od žrtava se traže i irelevantni podaci. Naglašeno je i da oni koji uspeju da dokažu da su bili žrtve, dobijaju neprimereno malu odštetu. Diskriminacija žrtava, stradalih od srpskih snaga, po nacionalnim i drugim osnovama u postupcima priznavanja statusa civilne žrtve rata, i sudska praksa koja praktično onemogućava ove žrtve da ostvare pravo na odštetu, osnažuju utisak da se radi o novom sistemskom kršenju ljudskih prava u Srbiji. Tokom 2012. doneto je 18 presuda, od čega samo šest pozitivnih. To su jedini sudski procesi koji su se bavili kršenjima ljudskih prava, jer nikada nisu pokrenuti krivični procesi.

Zakon propisuje odgovornost države za krivična dela, poput ratnih zločina, torture, nezakonitog pritvora, i da u tim slučajevima moraju da se primenjuju produženi rokovi zastarelosti, odnosno duži od uobičajenih tri do pet godina. Sudovi u obrazloženju odbijajućih presuda polaze od Pravnog shvatanja Vrhovnog suda Srbije iz 2004, u kojem se navedena odredba tumači na način koji ide na štetu žrtava, a državi obezbeđuje trajni imunitet od odgovornosti za kršenja ljudskih prava tokom 1990-ih (što obuhvata sve ratove na teritoriji Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Kosova). Prema tom stanovištu, duži rokovi zastarelosti se mogu primeniti samo ako se naknada štete potražuje od direktnog počinioca krivičnog dela, a ne od države, što praktično upućuje žrtve da u cilju ostvarivanja prava na odštetu samostalno identifikuju one koji su, na primer, u vreme oružanog sukoba pucali u njih iz streljačkog stroja, jer u velikom broju slučajeva počinioci nisu ni danas identifikovani od strane nadležnih organa. „Time država skida odgovornost sa sebe za sistemska kršenja ljudskih prava i svodi je samo na pojedince.“⁴²⁵

424 Predstavljanje izveštaja Fonda za međunarodno pravo. 2013. *Uspostavljanje pravde ili relativizacija zločina: ostvarivanje prava žrtava na reparacije u sudskim postupcima – izveštaj za 2012. godinu*. http://www.mc.rs/mc_press_centar/dogadjaji.4.html?eventId=9004. pristupljeno 20.06.2013.

425 Ibid.

Prema tumačenju Vrhovnog suda, žrtve zločina tokom rata u Bosni i Hercegovini morale su da podnesu tužbu protiv države Srbije do 2000, da je sud ne bi smatrao zastarelom. To je prekratak rok za ljude koji su preživeli zločine. Jedini način da žrtve od države dobiju bar delimično obeštećenje je da dokažu da pate od hroničnog vida posttraumatskog stresa i da im je umanjena opšta životna aktivnost.

Ako su uspele to da dokažu, žrtve su dobile neprimereno malu odštetu između 200 000 i 300 000 dinara, što je u nivou odštete za lakšu saobraćajnu nesreću. Žrtve često bivaju ponižavane, od njih se traže irelevantni podaci, poput toga koliko je kreveta bilo u sobi u logoru u kome su smešteni, i insistira se da imaju detaljnu medicinsku dokumentaciju iz perioda neposredno pošto su pretrpele zlostavljanja, što je najčešće bilo nemoguće pribaviti. Sudije se, ukoliko ne postoji medicinska dokumentacija, oslanjaju na svedočenja žrtava i njihovih porodica, kojima najčešće ne veruju, a u postupku se koriste eufemističkim rečnikom – ne koriste reč 'tortura', a umesto logora koriste 'sabirni prihvatni centri'.⁴²⁶

I u ovom slučaju NAP ne precizira na koje žene se odnosi „žene žrtve seksualnih i drugih rodno zasnovanih zločina protiv čovečnosti“. Ako se misli na žene za koje je u sudskom postupku utvrđeno pravnosnažnom sudskom odlukom Višeg suda u Beogradu, Odeljenja za ratne zločine, da je nad njima izvršeno seksualno nasilje, radi se o ukupno dve žene koje za pravni poređak Republike Srbije za sada ne postoje, jer zakonska regulativa u pogledu reparacija i efikasne pravne i psihološke podrške ženama ne postoji.

Prema Fondu za humanitarno pravo (2013)⁴²⁷ nijedna od žrtava do danas nije tražila nijednu formu reparacije (sudske) od Republike Srbije. Sudske reparacije su jedino što preostaje ovim žrtvama pošto Vlada Republike Srbije nije pokazala inicijativu da ponudi ovim žrtvama bilo kakvu formu reparacije/odštete. Administrativne reparacije, kod kojih je mnogo jednostavniji proces, nisu dostupne samo žrtvama srpske nacionalnosti (*inter alia*).

426 Predstavljanje izveštaja Fonda za međunarodno pravo. 2013. *Uspostavljanje pravde ili relativizacija zločina: ostvarivanje prava žrtava na reparacije u sudskim postupcima – izveštaj za 2012. godinu*. http://www.mc.rs/mc_press_centar/dogadjaji.4.html?eventId=9004. pristupljeno 20.06.2013.

427 Odgovor Fonda za humanitarno pravo na upitnik Žena u crnom, 18.07.2013.

Prema iznetim činjenicama, možemo zaključiti da Republika Srbija nije preduzela nijednu aktivnost da omogući žrtvama seksualnih zločina koji su se desili na teritoriji bivše Jugoslavije, a koje su počinili građani Republike Srbije, da dobiju naknadu štete koja im je učinjena, kao ni pravnu ili bilo koju pomoć od Republike Srbije.

Citiraćemo odgovor Tužilaštva za ratne zločine (2013)⁴²⁸ koji se odnosi na sve tri presude koje su donete od strane Višeg suda u Beogradu, Odeljenja za ratne zločine, u vremenskom periodu od usvajanja Rezolucije 1325 do 1. aprila 2013. godine, a u vezi sa krivičnim delom ratni zločin protiv civilnog stanovništva i krivičnim delom zločin protiv čovečnosti, čije su žrtve seksualnog nasilja žene i devojke.

**predmet: *Bijeljina*
(Jović i drugi)**

Pravnosnažna presuda kojom su tri lica osuđena jer su višestruko, naizmenično silovali dve žene, od kojih se jedna par dana ranije porodila. Zatim su ih iz kuće povelili kroz grad, gole i bose. Na putu ka Brčkom, u mestu Ljeljenča, su se zaustavili, i ispred vozila naizmenično silovali oštećene, i onda ih, gole i bose, ostavili na putu i udaljili se.

Tužilaštvo za ratne zločine je 5. juna 2011. godine podiglo optužnicu za ratni zločin u Bjeljini (ubistvo, silovanje protivpravan blud, bestijalno ponižavanje civilnog stanovništva).⁴²⁹ Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine, dana 4. juna 2012. godine, doneo je osuđujuću prvostepenu presuda za tri lica.⁴³⁰ Apelacioni sud u Beogradu je 11. marta 2013. godine saopštio da je preinačio presudu Višeg suda u Beogradu.⁴³¹ Presudom Višeg

428 Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, br.103/13 i 104/13 od dana 01.05.2013. godine

429 Predmet *Bijeljina* (Jović i drugi) K-Po2 7/11, za krivično delo iz člana 142, stav 1. KZ SRJ u vezi sa članom 22. KZ SRJ.

430 Okr. Jović Dragan – kazna zatvora u trajanju od 15 godina, okr. Đurđević Zoran – kazna zatvora u trajanju od 13 godina, okr.Ristić Alen – kazna zatvora u trajanju od 12 godina.

431 Pripadnika doborovoljačke jedinice u sastavu Vojske Srpske Republike BiH Dragana Jovića osudio na 20 godina zatvora zbog ratnog zločina protiv civila 1992. godine u Bjeljini. Alenu Ristiću je sa 12 godina kazna smanjena na 10, a Zoranu Đurđeviću potvrđena je presuda Višeg suda u Beogradu od 13 godina zatvora.

suda u Beogradu, Odeljenja za ratne zločine, okrivljeni su oglašeni krivim što su 14. juna 1992. godine, u Bijeljini u Bosni i Hercegovini, kao pripadnici dobrovoljačke jedinice pri srpskim oružanim formacijama, kršeći pravila međunarodnog prava za vreme oružanog sukoba koji je tada postojao na prostoru BiH, prema civilnim licima koja ne učestvuju u nerijateljstvima, a u odnosu na koje se mora postupati u svakoj prilici čovečno, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na etničkoj ili verskoj pripadnosti vršili: silovanja, primenjivali naročito uvredljive i ponižavajuće postupke kojima se vređa lično dostojanstvo.

Oni su kao pripadnici dobrovoljačke jedinice u sastavu Vojske Republike Srpske, 14. juna 1992. godine u Bijeljini ušli u kuću bošnjačke porodice, oduzeli im novac i stvari. Potom su višestruko, naizmenično silovali dve žene, od kojih se jedna par dana ranije porodila.

Optuženi Jović zatim je pucao u usta jednom civilu i ubio ga, a dve žene su iz kuće, gole i bose, povelili kroz grad. Opljačkali su potom kuću žene sa invaliditetom i njenim vozilom se udaljili sa lica mesta.

Po izlasku iz grada, na putu ka Brčkom, u mestu Ljeljenča, zaustavili su vozilo, ispred vozila naizmenično silovali oštećene, i onda ih, gole i bose, ostavili na putu i udaljili se.

predmet: *Gnjilanska grupa* (Memiši i drugi)

Prvostepena presuda kojom je odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu osudilo 19. septembra 2012. godine ukupno 11 lica ⁴³² zbog zlostavljanja i silovanja dve zaštićene svedokinje.⁴³³ Sud je utvrdio da su one 17. juna 1999. godine otete i zatvorene u školi u Gnjilanu. Od 17. do 26. juna 1999. godine su svakodnevno silovane i zlostavljane, kada su puštene.⁴³⁴

U toku je postupak pred Apelacionim sudom o ovom predmetu.

432 Pripadnika *Gnjilanske grupe* OVK na ukupno 116 godina zatvora.

433 Dok je odbilo optužbe za ubistvo 47 civila od početka juna do kraja decembra 1999. godine, jer nisu dokazane.

434 Presuda nije postavljena na sajt Višeg suda, Odeljenja za ratne zločine, jer su objavljene samo presude donete od aprila 2013. godine <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/archive/rz-donete-odluke/2013/>

**predmet: Zvornik-Skočić
(Bogdanović i drugi)**

U vezi sa ovim predmetom, doneta je prvostepena presuda kojom je Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu osudilo⁴³⁵ 22. februara 2013. godine sedam lica.⁴³⁶ Sud je utvrdio da su osuđeni silovali pre ubistva maloletnu „xy“. Jedan od osuđenih je iz kuće izveo oštećenu, zaštićenu svedokinju „Alfa“, jednim krajem opasača joj vezao ruke, a drugi kraj opasača vezao za ogradu, pa po svlačenju donjeg dela odeće tako je vezanu silovao, a nakon toga klještima pokušavao da izvadi dva zlatna zuba iz njenih usta, na koji način ju je i fizički i psihički mučio. Neidentifikovani pripadnici ove paravojne grupe odveli su u obližnje kuće maloletne oštećene, zaštićene svedokinje „Beta“ i „Gama“, i tamo ih silovali, uz pretnju pištoljem. U selu Malešić, u periodu od nekoliko meseci počev od 11.07.1992. godine, ova paravojna grupa pod komandom okrivljenog Sima Bogdanovića, među kojima su i svi okrivljeni, kao i drugi neidentifikovani vojnici, nezakonito su držali zatvorene u kućama oštećene, zaštićene svedokinje „Alfa“, „Beta“ i „Gama“, naređujući im da peru njihovu odeću, čiste kuće, spremaju hranu, kao i da ih seksualno zadovoljavaju, pri čemu su ih više puta tukli i nad njima se seksualno izživljavali.

U toku je postupak pred Apelacionim sudom o ovom predmetu.

Takođe, citiraćemo delove beležaka Miloša Uroševića (2013)⁴³⁷ sa praćenja suđenja za ratne zločine koji govore o obimu seksualnog nasilja nad ženama koje su vršili ‘u naše ime i sa našim novcem’ pripadnici vojnih i policijskih formacija – Šakali, Škropioni, dobrovoljačke jedinice JNA – na teritoriji bivše Jugoslavije, tokom 1990-ih godina.

435 Predmet *Zvornik-Skočić* (Bogdanović i drugi), KTRZ 7/08.

436 Pripadnika paravojne grupe *Simini četnici* na ukupno 72 godine zatvora.

437 Urošević, M. *Kažnjivost zločina put do pravednog mira*, u: Stojanović S., Zajović S., Urošević M. 2012 *Žene za mir*, str. 225-234. Beograd: Žene u crnom.

Slučaj Škorpioni⁴³⁸:

Slobodan Medić: „Volim samo tri stvari u životu pušku, pičku i državu.“

Slučaj Lovas⁴³⁹:

Aleksandar Nikolaidis:⁴⁴⁰ „Meni je Ljuban Devetak odmah po osvajanju Lovasa doveo Snežanu Krizmanić i rekao: 'Vodi je, jebi i ubij.'“

Snežana Krizmanić (žrtva): „Vrijednost života je bila ništa u njihovim rukama. Svaka šutnja je bila bolna. Petronije me je prijavio da sam srpskoj deci sekla prste i pravila ogrlice. Dana 29. studenog 1991. Aca me odveo u stan svog brata. Plakala sam i molila ga da me ne siluje. On je bio pripit. Ja sam odbila da se skinem. Onda me je on udario, čupao me za kosu, gurnuo na krevet i silovao.“

438 Suđenje petorici pripadnika jedinice *Škorpioni* za ubistvo šest muškaraca bošnjačke nacionalnosti iz Srebrenice u mestu Godinjske bare kod Trnova 16. i 17. jula 1995. godine.

439 Suđenje četrnaestorici pripadnika JNA dobrovoljačke jedinice „Dušan Silni“ za ubistvo 69 hrvatskih civila u selu Lovas oktobra 1991. godine tokom srpske agresije na Hrvatsku.

440 Aleksandar Nikolaidis osuđen je na šest godina zatvora presudom za nečovečno postupanje, mučenje i povrede telesnog integriteta i ubistva civilnih lica, što je imalo za posledicu ubistvo 40, a lakše i teže ranjavanje 11 hrvatskih civila (Peščanik, 2012). Presuda za Lovas, Fond za humanitarno pravo. <http://pescanik.net/2012/07/presuda-za-lovas/>, pristupljeno 20.07.2013.

Slučaj Čuška⁴⁴¹:

Zoran Rašković:⁴⁴² „[...] sećam se da je Rajko Momić prisilio jednu albansku snajku da ga oralno zadovoljava dok se vršila pljačka... U Pavijanu sam video Ranka Bosanca kako vrši snošaj sa jednom Albankom. Ona stoji preko kauča presavijena. On nas onda pita: 'Hoćete li i vi malo?' Kada je završio, obrisao ga je o nju, a onda gurnuo kalašnjikov u nju i pucao.“

Sprovođenje ove aktivnost NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**⁴⁴³

441 Suđenje devetorici pripadnika jedinice *Šakali* za ubistvo 43 civila/kosovskih Albanaca maja 1999. u selu Čuška u opštini Peć. Masakr su preživela trojica muškaraca.

442 Svedok koji je napustio program zaštite svedoka ispričao je priču o krvavom piru.

443 Sa izuzetkom kada se radi o Tužilaštvu za ratne zločine i Višem sudu u Beogradu.

Diana Miladinović

Položaj braniteljki i branitelja

Ijudskih prava u Republici Srbiji

Zaštita

Posebni cilj 3: Obezbediti objektivno informisanje javnosti o problemima žena i devojaka žrtava seksualnog zlostavljanja i drugih međunarodnih zločina protiv čovečnosti.

Aktivnosti 3.5. Sprečiti i efikasno procesuirati sve vidove napada i ugrožavanja bezbednosti subjekata koji vrše monitoring nad procesuiranjem ratnih zločina i ostvarivanjem ljudskih prava, i pružaju pomoć i podršku žrtvama diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja.

Nosioci aktivnosti i saradnici: Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

Vremenski okvir: 2010-2015.⁴⁴⁴

444 Vlada Republike Srbije. 2010. *Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015)*, strana 52.

Uvod

Uzimajući u obzir značaj, i naročito nezaštićen položaj braniteljki i branitelja ljudskih prava, Generalna Skupština Ujedinjenih nacija je 1999. godine donela Deklaraciju o pravima i odgovornostima pojedinaca, grupa i društvenih organa, kojom se unapređuju i štite univerzalno priznata ljudska prava i osnovne slobode ili skraćeno Deklaraciju o braniteljima ljudskih prava.⁴⁴⁵

Prema međunarodnom pravu, svako ima pravo da promoviše i brani ljudska prava, kao i da prima i širi informacije o ljudskim pravima i povredi ljudskih prava. Ljudi koji deluju u cilju promovisanja i zaštite osnovnih prava i sloboda, društvenih, ekonomskih i kulturnih prava, sami ili u dogovoru sa drugima, imaju poseban status – oni su prepoznati kao branitelji ljudskih prava. Prema definiciji organizacije *Amnesty International*, pod braniteljima i braniteljima ljudskih prava podrazumeva se svaka osoba koja preduzima akcije u cilju promocije i zaštite ljudskih prava drugih lica (Antonijević, 2012).⁴⁴⁶

Zbog posla kojim se bave – koji često ukazuje na pojednične i sistematske neuspehe država da zaštite ljudska prava, kao i prekršaje koje čine firme, pojedinci i druge asocijacije i politički predstavnici, službenici u različitim državnim institucijama⁴⁴⁷ – braniteljke i branitelji u Srbiji su svakodnevno izloženi mnogobrojnim pritiscima i raznim oblicima nasilja. Država, na žalost, ne prepoznaje značaj njihovog rada i izazove sa kojima se oni suočavaju.

Prema on-line istraživanju koje je, nedavno, na portalu B92 sproveo Beogradski centar za ljudska prava, većina građana (81,1%) smatra da su braniteljke i branitelji ljudskih prava izloženi pritiscima, pretnjama, čak i fizički ugroženi.⁴⁴⁸

Kako država ne preduzima dovoljno inicijative da bi razvila kulturu ljudskih prava i štitila one koji su ugroženi, aktivnosti nevladinih organizacija

445 United Nations, General Assembly, The Declaration on human rights defenders, UN, General Assembly Resolution A/RES/53/144, 08.03.1999.

446 Web portal Stanje ljudskih prava u Srbiji. Antonijević M. 2012. <http://stanjeljudskihprava.org/branitelji-ljudskih-prava.html>. pristupljeno 22.03.2013.

447 Ibid. pristupljeno 22.03.2013.

448 B92. Portal *Oceni svoja prava*. <http://www.b92.net/info/un/>. pristupljeno 27.05.2013.

su od velike važnosti. Jedna od nevladinih organizacija koja podstiče razvoj kulture ljudskih prava u Srbiji je Fond „Biljana Kovačević-Vučo“ (Fond BKV). Fond BKV je osnovan 2010. godine u znak sećanja na Biljanu Kovačević-Vučo, istaknutu braniteljku ljudskih prava i osnivačicu YUCOM-a (Komiteta pravnika za ljudska prava), sa ciljem da nastavi da promoviše važnost ljudskih prava kojima je ona posvetila svoj život. Fond BKV je uspostavio godišnju nagradu „Biljana Kovačević-Vučo“ koja se dodeljuje najhrabrijim braniteljicama i braniteljima u Srbiji.

Zakonska regulativa

Iako je zaštita braniteljki i branitelja jedan od preduslova za zaštitu ljudskih prava, oblast njihove zaštite je nedovoljno normativno uređena. Krivičnim zakonikom Republike Srbije, u članu 387, je inkriminisano krivično delo rasna i druga diskriminacija i zaprećena je zatvorska kazna od šest meseci do pet godina za osobu koja vrši proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi (Krivični zakonik, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/05)⁴⁴⁹. Na taj način se, iako neprecizno, pominju braniteljke i branitelji ljudskih prava, i istovremeno omogućava krivično gonjenje u slučajevima njihovog proganjanja.

Komiteta pravnika za ljudska prava (YUCOM) i Gej strejt alijansa (GSA) su nevladine organizacije koje su tokom poslednje dve godine lobirale za izmene Krivičnog zakonika Republike Srbije u delu koji se odnosi na uvođenje instituta 'zločin iz mržnje'. Njihova inicijativa se nije prevashodno odnosila na položaj braniteljki i branitelja ljudskih prava, već su se zalagali za inkriminaciju krivičnih dela učinjenih iz mržnje.

Tako je krajem decembra 2012. godine Narodna skupština Republike Srbije usvojila Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 121/12), a članom 54a uveden je zločin iz mržnje kao posebna tj. obavezujuća otežavajuća okolnost⁴⁵⁰ za izricanje kazni za dela učinjena iz mržnje na osnovu rase, veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

449 Krivični zakonik, član 387, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 85/05, ispr., 72/09, 111/09 i 121/12.

450 Koristi se prilikom odmeravanja krivične sankcije za određeno krivično delo

Ova krivična odredba bi mogla da predstavlja veliki napredak u kažnjavanju krivičnih dela učinjenih iz mržnje, posebno prema osobama koje imaju drugačija lična svojstva, uključujući i napade na braniteljke i branitelje koji se bave zaštitom ljudskih prava. Buduća primena ovog člana je od izuzetnog značaja jer može uticati na procesuiranje i kažnjavanje nasilja u društvu.

Član 54a

„Ako je krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela.“

(Krivični zakonik, Službeni glasnik Republike Srbije, br.121/12)

Crne liste 'stranih plaćenika'

Tokom 90-ih Srbijom je vladala Socijalistička partija Srbije, na čijem čelu je bio Slobodan Milošević. Radilo se o autokratskoj vlasti koja je usvojila vrednosti desnice: potiskivanje antifašizma, izolacija, nacionalizam, militarizam, patrijarhat, klerikalizam (Stojaković, 2011).⁴⁵¹

Politička retorika iz 90-ih godina, ispunjena govorom mržnje i nacionalističkom netrpeljivošću i dalje je svakodnevica života u Srbiji. Tako su i danas osobe koje imaju kritičke stavove meta raznih napada neistomišljenika, pa su braniteljke i branitelji ljudskih prava često izloženi pretnjama i fizičkom nasilju od strane pripadnika nacionalističkih grupa. U narednom tekstu navodimo ekstremne primere napada na braniteljke i branitelje ljudskih prava, a takvih primera ima još.

Srpski narodni pokret Naši od novembra 2012. godine sprovodi javnu kampanju protiv određenih organizacija civilnog društva, medijskih asocijacija, medija i pojedinaca koji se bore za zaštitu ljudskih prava u

451 Stojaković, V. 2011. *Solidarnost ili lajkovanje*. Beograd: ŽINDOK. http://www.zindokcentar.org/pdf/04_stojakovic_solidarnost_ili_lajkovanje.pdf, pristupljeno 02.06.2013.

Srbiji, objavljujući njihova imena na 'crnim listama'. Među pomenutim organizacijama su: Žene u crnom, Fond za humanitarno pravo, Centar za kulturnu dekontaminaciju, YUCOM, Helsinški odbor za ljudska prava, Inicijativa mladih za ljudska prava, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava, Fondacija Egzit, Autonomni ženski centar, Rekonstrukcija ženski fond, Beogradski centar za ljudska prava, Amnesty International, Građanska inicijativa, Kviriya Centar, Gej strejt Alijansa, Dokukino, kao i mediji: Blic, Danas, Vreme, Republika, zatim B92, Peščanik i NUNS.

Nadalje, SNP Naši početkom decembra 2012. godine izdaje novo saopštenje pod nazivom *Sve organizacije i medije sa „crnih lista“ finansira američka Vlada preko fondacije NED pod upravom CIA i Bele kuće*. Kampanja je kulminirala u januaru 2013. godine, kada su aktivisti SNP Naši, u više gradova u Srbiji, na javnim mestima, izlepili plakate koji sadrže imena organizacija i medija sa spomenutih 'crnih lista' i na kojima je velikim, crvenim slovima ispisano „strani agenti.”⁴⁵²

Početkom aprila, organizacija SNP Naši optužila je, na plakatima koje je štampala u brojnim gradovima Srbije, Radio-televiziju B92 i pojedine organizacije civilnog društva, da „javno podrivaju Ustav Srbije, rade na razbijanju države i nekažnjeno krše zakone”.

Reakcije povodom kampanje SNP Naši

Povodom obležavanja Međunarodnog dana ljudskih prava, 10. decembra 2012. godine, grupa od 15 organizacija civilnog društva je reagovala na kampanju SNP Naši i objavila Deklaraciju kojom se naglašava „da država mora da preduzme sve neophodne mere kako bi branitelj/ke ljudskih prava zaštitila od svih oblika nasilja, pretnji, odmazde, diskriminacije, pritiska i dr.”⁴⁵³

Povodom kampanje SNP Naši, Gej strejt alijansa (GSA) je podnela krivičnu prijavu protiv odgovornih lica u SNP Naši, zbog lažnog prijavljivanja i drugih krivičnih dela iz Krivičnog zakonika Republike Srbije.

452 Stojaković, V. 2011. *Solidarnost ili lajkovanje*. Beograd: ŽINDOK. http://www.zindokcentar.org/pdf/04_stojakovic_solidarnost_ili_lajkovanje.pdf, pristupljeno 02.06.2013.

453 Regionalni centar za manjine. <http://www.minoritycentre.org/sh/actuals/deklaracija-organizacija-za-ljudska-prava-povodom-objavljivanja-crnih-listi-snp-na%C5%A1i>, pristupljeno 30.05.2013.

Početkom februara 2013. godine, grupa od šest ženskih organizacija civilnog društva u Srbiji pokrenula je inicijativu solidarnosti *Sve na liste*, sa udruženjima civilnog društva koja su se našla na takozvanoj crnoj listi, poručivši da se dobrovoljno smatraju delom te liste. Akcija je pokrenuta na inicijativu kruševačkog Udruženja žena Peščanik, a podržalo je još pet organizacija civilnog društva iz drugih delova Srbije. Ženske organizacije civilnog društva navele su da se „samostalno i dobrovoljno smatraju delom postojeće i svake eventualne buduće takozvane crne liste na kojoj se nalaze braniteljke i branitelji ljudskih prava.“ Inicijativu solidarnosti potpisali su Udruženje žena Peščanik iz Kruševca, novopazarski Kulturni centar Damad, ŽINDOK centar iz Beograda, niški Ženski prostor, Žene za mir iz Leskovca i Forum žena iz Prijepolja.⁴⁵⁴

Televizija B92 je, takođe, reagovala i podnela tužbu protiv SNP Naši zbog poziva na linč neistomišljenika i drugih krivičnih dela. Ta televizija od Tužilaštva zahteva da pokrene postupak protiv udruženja SNP Naši zbog kršenja zakona i Ustava, i podnosi krivičnu prijavu zbog povrede ravnopravnosti, nasilničkog ponašanja, uskraćivanja prava na slobodu izražavanja i udruživanja, rasnu i drugu diskriminaciju.⁴⁵⁵

Povodom ove teme, od predstavnika političkih partija oglasila se Liberalno demokratska partija (LDP), koja u saopštenju optužuje vlast zbog stvaranja atmosfere linča u kojoj se svakodnevno ugrožavaju ljudska prava i slobode građana Srbije.⁴⁵⁶ Reagovala je i Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV) koja je u saopštenju pozvala Ustavni sud Srbije da zabrani rad SNP Naši, kao organizaciju ekstremista i huligana.⁴⁵⁷ Takođe, i Demokratska

454 Kruševac online. 2013. „Šest ženskih NVO iz Srbije dobrovoljno na crnoj listi“. 12.februar. <http://037ks.com/2013/02/sest-zenskih-nvo-iz-srbije-dobrovoljno-na-crnoj-listi/>. pristupljeno 05.06.2013.

455 B92. 2013. „Krivična prijava B92 protiv Naših“. 16. januar. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=01&dd=16&nav_category=12&nav_id=678049. pristupljeno 03.07.2013.

456 Liberalno demokratska partija. 2012. Saopštenje „Vlast stvara atmosferu linča NVO“. 07.12.2012. <http://istina.ldp.rs/Vesti/16980/Vlast-stvara-atmosferu-linca-NVO.shtml>. pristupljeno 05.06.2013.

457 Liga Socijaldemokrata Vojvodine. 2013. Saopštenje „Zabranite SNP Naši“. 06.04. 2013. <http://lsv.rs/vesti/saopstenja/zabranite-snp-nasi-11748/>. pristupljeno

stranka (DS) je objavila saopštenje kojim je „pozvala Vladu Srbije da jasno osudi sve spiskove i da konačno preduzme konkretne korake, kako se oni u budućnosti ne bi ponavljali i ostali nekažnjeni“.⁴⁵⁸

Reakcije državnih organa su bile malobrojne. Među njima se oglasila Kancelarija za saradnju sa organizacijama civilnog društva pri Vladi Republike Srbije. U saopštenju Kancelarije, oštro se osuđuje pravljenje spiskova i naglašava se da se organizacije sa spiska „već dve decenije hrabro i dosledno zalažu za uspostavljanje demokratske države zasnovane na vladavini prava i naročito na poštovanju osnovnih ljudskih i manjinskih prava“.⁴⁵⁹

Takođe, reagovala su nezavisna državna tela. Zaštitnik građana (ombudsman) je izrazio zabrinutost zbog lepljenja plakata i grubog uznemiravanja javnosti. Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je najoštrije osudila lepljenje plakata organizacije SNP Naši širom Srbije i zatražila hitnu reakciju nadležnih.⁴⁶⁰

Trenutno, po nalogu tužilaštva, policija vrši istražne radnje povodom kampanje SNP Naši.⁴⁶¹

Odluke sudova koje su doprinele ugrožavanju bezbednosti svih građanki i građana

Pored zabrane Parade ponosa, ekstremističke grupe su bile ohrabrivane i odlukama sudova u Srbiji, pre svega Ustavnog suda Srbije i Apelacionog suda u Beogradu. Ustavni sud Srbije odbio je zahtev tužilaštva da se zabrane Srpski narodni pokret 1389 i udruženje građana Naši iz Arandjelovca. Sud je procenio da se ne može pouzdano utvrditi da postoje ustavni razlozi za zabranu ovih udruženja. Zanimljivo je da je povodom sličnog slučaja, zabrane udruženja Otačastveni pokret Obraz, Ustavni sud doneo potpuno drugačiju odluku 11. juna 2012. godine.⁴⁶²

03.07.2013.

458 Demokratska stranka. 2012. *Saopštenje*. 17.12.2012. <http://www.ds.org.rs/medija-centar/saopstenja?start=100>. pristupljeno 03.07.2013.

459 http://civilnodrustvo.gov.rs/media/2012/11/Saopstenje_za_javnost_FINAL.pdf

460 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. 2012. *Saopštenje povodom plakata protiv NVO i medija*. 07.04.2012. <http://www.ravnopravnost.gov.rs/rsD0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%98%D0%B0> pristupljeno 05.06.2013.

461 Razgovor sa Ljiljanom Radovanović, Žene u crnom od 15.03.2013.

462 Kuća ljudskih prava. 2012. *Izveštaj o radu novih vlasti u oblasti ljudskih prava, tranzicione pravde i vladavine prava u Srbiji*, strana 6. pristupljeno 05.06.2013.

Govor mržnje se može, najopštije, definisati kao izražavanje koje sadrži poruke mržnje ili netrpeljivosti prema nekoj rasnoj, nacionalnoj, etničkoj ili verskoj grupi ili njenim pripadnicima. U poslednje vreme, govor mržnje obuhvata i govor koji je usmeren u cilju stvaranja mržnje i netrpeljivosti prema polu i seksualnoj opredeljenosti, a sve češće ovaj pojam obuhvata i netrpeljivost prema različitom političkom i drugom mišljenju kao i nacionalnom i društvenom poreklu.⁴⁶³

Apelacioni sud je doneo nekoliko presuda koje su poslale poruku o nekažnjivosti govora mržnje i nasilja ekstremističkih grupa. Odlukama ovog suda poništene su presude jednom od vođa Partizanovih navijača, Aleksandru Vaviću, na godinu dana zatvora zbog napada nožem. Takođe, smanjena je kazna ubicama Brisa Tatona, a Draganu Markoviću Palmi, funkcioneru vladajuće koalicije, ukinuta je presuda za govor mržnje zbog izjave da su pripadnici gej populacije bolesni. Pažnju je izazvala i odluka Apelacionog suda o ukidanju presude za rasnu i drugu diskriminaciju protiv Mladena Obradovića, vođe zabranjenog pokreta Obraz⁴⁶⁴. Inače, sama presuda prvostepenog suda kojom je Mladen Obradović bio osuđen na 10 meseci zatvorske kazne zbog širenja rasne i druge diskriminacije, a povodom organizovanja pisanja grafiti i širenja govora mržnje neposredno pre Parade ponosa 2009. godine, bila je vrlo blaga.

Sa druge strane, vode se postupci protiv onih koji se zalažu za ljudska prava. Neke organizacije ekstremnih nacionalista pokrenule su postupke protiv poznatih branitelja i braniteljki. Tako je protiv Borke Pavićević krivični postupak pokrenula organizacija Dveri, 2009. godine. Prvostepenom odlukom Prvog osnovnog suda odbijena je krivična prijava protiv Borke Pavićević, uz obrazloženje da „izjave okrivljene nemaju značaj uvrede, a ni klevete, već se radi o iznošenju sopstvenog mišljenja o aktuelnoj situaciji s obzirom da je bila gost emisije nakon gej parade i s obzirom da je upravo bila

463 Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM). <http://www.yucom.org.rs/rest.php?tip=vestgalerija&idSek=24&idSubSek=70&id=1&status=drugi>. pristupljeno 13.04.2013.

464 Kuća ljudskih prava. 2012. *Izveštaj o radu novih vlasti u oblasti ljudskih prava, tranzicione pravde i vladavine prava u Srbiji*, strana 6. <http://kucaljudskihprava.rs/wp-content/uploads/2012/12/Izvestaj-Kuce-ljudskih-prava-i-demokratije-o-radu-novih-vlasti-u-oblasti-ljudskih-prava.pdf>. pristupljeno 05.06.2013.

pozvana da iznese svoje mišljenje o aktuelnoj situaciji⁴⁶⁵. Krivični postupak protiv Vojina Dimitrijevića⁴⁶⁶, takođe pokrenut od strane Dveri, okončan je zbog smrti tuženog⁴⁶⁷.

Napadi na braniteljke i branitelje ljudskih prava

Za potrebe ovog izveštaja kontaktirano je nekoliko organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom ljudskih prava, radi prikupljanja podataka o sudskim postupcima povodom napada na braniteljke i branitelje ljudskih prava.

O napadima na braniteljke i branitelje ljudskih prava u manjim mestima, često ne sazna ni šira zajednica braniteljki i branitelja u Srbiji, jer informaciju o tome ne prenese nijedan medij, ili pak oni ne žele da govore o onome što im se dogodilo, smatrajući napade 'delom rizika' posla kojim se bave.

- Napadi na Svetlanu Šarić, osnivačicu i koordinatororku SOS telefona i članicu Mreže Žena u crnom iz Vlasotince, počeli su 2012. godine. „Prvi napad se dogodio u julu 2012. godine, nakon povratka iz Beograda, sa obeležavanja godišnjice genocida u Srebrenici, kada su mi obijena vrata stana u kome živim sa ćerkom. Smatrale smo da, pošto nista nije ukradeno, osim sto su vrata bila obijena, nećemo prijavljivati napad policiji.”⁴⁶⁸ Nešto kasnije, iste godine, Svetlana i njena ćerka Ivana zatekle su mačiji leš ispred vrata. Ni tada nisu prijavile zastrašivanje, misleći da je to nečija šala. Treći napad, koji je imao ozbiljne posledice, dogodio se 12. februara 2013. godine uveče, kada su na krovnoj terasi (gde se nalazi stan u kome žive Svetlana i njena ćerka) počele da gore plastične stolice, veš, a onda je vatra zahvatila i prozore stana, delove zidova i električnu

465 Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM). <http://www.yucom.org.rs/rest.php?tip=vest&idSek=4&idSubSek=4&id=387&status=drugi>. pristupljeno 03.07.2013.

466 Vojin Dimitrijević je bio jedan od najuglednijih domaćih pravnika, profesor međunarodnog prava, dugogodišnji borac za ljudska prava i direktor Beogradskog centra za ljudska prava.

467 Kuća ljudskih prava. 2012. *Izveštaj o radu novih vlasti u oblasti ljudskih prava, tranzicione pravde i vladavine prava u Srbiji*, strana 8. <http://kucaljudskihprava.rs/wp-content/uploads/2012/12/Izvestaj-Kuce-ljudskih-prava-i-demokratije-o-radu-novih-vlasti-u-oblasti-ljudskih-prava.pdf>. pristupljeno 05.06.2013.

468 Pisana izjava Svetlane Šarić, koja je upućena organizaciji *Amnesty International* od 15. 02. 2013.

instalaciju. U to vreme Svetlana i Ivana su bile u stanu. Ovaj napad je prijavljen lokalnoj stanici policije. Zvanična verzija policije i vatrogasaca je da je požar izazvao opušak cigarete, iako ni Svetlana ni njena ćerka ne puše. Napadači nikada nisu identifikovani.⁴⁶⁹

- Napadi na članice Mreže Žene u crnom su česta pojava, pa je poslednjih godina bilo nekoliko takvih napada. U julu 2011. godine, povodom obeležavanja godišnjice zločina genocida u Srebrenici, nepoznata lica su kreirala facebook stranicu koja nosi naziv: „Sprečimo mentalni genocid omladine – zabranimo Žene u crnom“. Krivična prijava protiv NN lica, zbog osnovane sumnje da su izvršila krivično delo rasna i druga diskriminacija (čl. 387. st. 4. u vezi sa st. 1. KZ RS), podneta je nadležnom tužilaštvu. Predmet je prosleđen Upravi kriminalističke policije – Odeljenju za borbu protiv visoko-tehnološkog kriminala, gde je koordinatorka Mreže Žene u crnom, Staša Zajović, u prisustvu advokata dala izjavu. Na sastanku je saopšteno da bi, s obzirom da se radi o facebook stranici, u cilju sprovođenja postupka bilo neophodno angažovati službe za borbu protiv visoko-tehnološkog kriminala u Los Anđelesu, iz kojih razloga postupak dalje nije ni vođen, a pomenuta facebook stranica je obrisana.⁴⁷⁰
- Takođe, početkom 2011. godine nepoznata lica su preko mejlova vređala i pretila aktivistkinjama Mreže Žene u crnom. Povodom ovog napada, podnete su krivične prijave zbog uvreda i pretnji upućenih mejlovima, kako Staši Zajović lično, tako i organizacijama iz Mreže Žene u crnom. Povodom ovog postupka do danas nije doneta nijedna sudska odluka. Prilikom poslednje provere u tužilaštvu informisani smo da su spisi vraćeni nadležnom odeljenju policije sa zahtevom za prikupljanje dodatnih obaveštenja.⁴⁷¹
- Jedan od poslednjih napada na pripadnike LGBT zajednice je bio napad na Borisa Milićevića, jednog od osnivača i bivšeg predsednika Gej strejt alijanse (GSA), koji se dogodio u februaru 2013. godine, kada je pored fizičkog napada pretrpeo i vređanje i krađu novca i ličnih stvari iz stana. Počinioci su ubrzo zatim i uhapšeni, a protiv njih pokrenut krivični postupak i donete osuđujuće presude.

469 Pisana izjava Svetlane Šarić, koja je upućena organizaciji *Amnesty International* od 15. 02. 2013.

470 Izveštaj o sudskim postupcima Komiteta pravnik za ljudska prava (YUCOM) poslat Mreži Žena u crnom 22.07.2013.

471 Ibid.

Gej strejt alijansa (GSA) je pokrenula i vodi nekoliko sudskih postupaka zbog nasilja i diskriminacije nad LGBT osobama.

Postupak protiv lista *Press dnevne novine* je pokrenut zbog govora mržnje pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu, 2009. godine. Tužba je podneta protiv *Press dnevnih novina*, Ive Popović, direktorke i Nebojše Jankovića, urednika web redakcije www.pressonline.rs, zbog objavljivanja tekstova koji sadrže govor mržnje. Naime, dnevni list *Press* objavio je 2. jula 2009. godine u rubrici „Džet-set svet“ intervju sa Adorjanom Kuruczom, LGBT aktivistom, u kojem on govori o svojoj seksualnosti i homoseksualnoj orijentaciji. Isti tekst objavljen je i na *Press*-ovom internet izdanju, a na taj tekst je svaki posetilac mogao da pošalje komentar, što je učinilo 85 osoba. *Press* je objavio sadržaj njihovih komentara koji predstavljaju vređanja, pozive na ubistva, klanje, pretnje napadima na život, telo i imovinu LGBT osoba, predloge da se LGBT osobe stave u izolaciju i sl.

Odnos države prema organizovanju Parade ponosa

Parada ponosa ne predstavlja samo proslavljanje i zagovaranje LGBT prava već je manifestacija različitosti i promocije jednakosti u nekom društvu. Organizovanje Parade ponosa pokazuje spremnost društva i države da štite ljudska prava svih građanki i građana. Otuda su pred svaku najavu organizovanja Parade ponosa u Srbiji česti grafiti govora mržnje po fasadama, pretnje i zastrašivanja upućeni braniteljima i braniteljima ljudskih (LGBT) prava, posebno onima koji organizuju Paradu ponosa, od strane desničarskih i nacionalističkih organizacija.

Parada ponosa je uspešno održana samo 2010. godine u Beogradu. Vlada Srbije je 2012. godine, slično kao i prethodne, zabranila održavanje Parade ponosa. Odluku je donelo Ministarstvo unutrašnjih poslova na osnovu preporuke Biroa za koordinaciju službama bezbednosti. Odluka kojom je Parada zabranjena nije suštinski obrazložena i ne sadrži stvarne razloge zabrane, jedino je procenjeno da bi na skupu moglo doći do ljudskih žrtava i velike materijalne štete.

Tom prilikom, premijer Ivica Dačić je saopštio da je „Srbiji najmanje potrebno da dođe do sukoba i žrtava i da su se zato stekli uslovi da se zabrane svi skupovi zakazani za 6. oktobar, uključujući i šetnju u okviru Parade

ponosa". Šef Biroa za koordinaciju službama bezbednosti, koji je preporučio zabranu Parade, Aleksandar Vučić, izjavio je tim povodom: „Država brine o bezbednosti svih svojih građana, država brine o bezbednosti imovine svih svojih građana i država će to uvek činiti”.⁴⁷²

Ustavni sud Srbije (USS) doneo je u aprilu 2013. godine odluku⁴⁷³ kojom se usvaja ustavna žalba organizacije Parada ponosa Beograd, zbog zabrane Prajda 2011. godine. Iako ova ustavna žalba od strane suda nije usvojena u celosti, već delimično, vrlo je značajno što je sud ovom odlukom konstatovao da je organizatorima Prajda 2011. bilo povređeno pravo na sudsku zaštitu iz člana 22 Ustava, pravo na pravno sredstvo iz člana 36 Ustava, a posredno i pravo na slobodu okupljanja iz člana 54 Ustava.

Ustavni sud je odlučujući o ustavnoj žalbi povodom zabrane Prajda 2011. odbacio kao ustavnopravno neutemeljen njen deo koji se odnosi na povredu člana 21 Ustava, tj. da je prilikom zabrane izvršena diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i ocenio da je „nadležni organ zabranio sve javne skupove i skupove u pokretu prijavljene za isti ili prethodni dan kada i Prajd 2011. a čiji sazivači su bili upravo lica i organizacije koje zastupaju suprotne stavove i ideje, što čini ustavnopravno neutemeljenom tvrdnju podnosioca žalbe da je zabrana javnog skupa koji je on prijavio posledica diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije.”

Novina u ovoj odluci USS je inicijativa da se pokrene postupak ocene ustavnosti Zakona o okupljanju građana jer iz razloga iznetih u navedenoj odluci (o zabrani Prajda 2011) proizilazi da uzrok potvrđenih povreda prava predstavlja sistemski problem neusklađenosti važećeg Zakona o okupljanju građana sa odredbama Ustava iz 2006. godine. Naime, važeći Zakon o okupljanju građana je donet još 1992. godine i u mnogo čemu je prevaziđen, a jedan od najozbiljnijih problema u njemu su rokovi za žalbu u slučaju zabrane skupa jer Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) ima pravo da skup zabrani najkasnije 12 sati pre njegovog održavanja. Time se ostavlja izuzetno kratak rok za žalbu sudu, koja, pak, ne odlaže izvršenje.

472 Kuća ljudskih prava. 2012. *Izveštaj o radu novih vlasti u oblasti ljudskih prava, tranzicione pravde i vladavine prava u Srbiji*, strana 2.

473 Republika Srbija, Ustavni Sud Srbije, Uz-5284-2011. od 18.04.2013.

Zaključak

Država i njene institucije ne preduzimaju dovoljno da bi razvijale kulturu ljudskih prava i tolerancije, čime se stvara atmosfera u kojoj je moguće nekažnjeno napadati braniteljke i branitelje ljudskih prava. Otuda ne čudi neefikasno reagovanje državnih institucija u situacijama govora mržnje i poziva na linč protiv braniteljki i branitelja i malobrojnih nezavisnih medija, kao i pravljenje 'crnih lista'. Sa druge strane, sudovi imaju tolerantan stav prema radu nacionalističkih grupa i donose odluke kojima se ne zabranjuje delovanje ovih organizacija. Iako je u toku samo nekoliko postupaka zbog napada na braniteljke i branitelje ljudskih prava, oni su realno izloženi svakodnevnom pritisku što uz prisutno medijsko proganjanje negativno utiče na njihov rad, a samim tim i na stepen zaštite ljudskih prava u državi.

Preporuke

1. Efikasnije reagovanje državnih institucija i pokretanje postupaka protiv nacionalističkih grupa zbog kampanja protiv braniteljki i branitelja ljudskih prava i nezavisnih medija.
2. Sankcionisati napadače i osobe koje koriste govor mržnje i vrše krivična dela iz mržnje, ne samo nad braniteljka i braniteljima ljudskih prava, već i nad ostalim građankama i građanima Srbije.
3. Obezbediti održavanje Parade ponosa i svih drugih skupova koji promovišu zaštitu ljudskih prava i istovremeno pružiti zaštitu organizatorima takvih skupova.

Sprovedenje ove aktivnosti NAP-a od strane institucija Republike Srbije ocenjujemo: **Nema napretka.**

Spisak korišćene literature

- Agencija za privredne registre. <http://www.priv.rs/Agencija+za+privatizaciju/90/KOMPANIJA+INTERNACIONAL+CG.shtml/seo=/companyid=10044>. pristupljeno 11.05.2013.
- Arms Trade Treaty Monitor, No. 6.9:, p. 3. 24.03.2013. <http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/att/monitor/ATTMonitor6.9.pdf>. pristupljeno 11.05.2013.
- Autonomni ženski centar, ASTRA, Žene u crnom, Labris i Glas razlike. 2013. *Senka nad Srbijom – Izveštaj nevladinih organizacija za 55. Zasedanje Komiteta CEDAW 2013*, str. 45-48. http://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/2013/Senka_nad_Srbijom.pdf. pristupljeno 29.07.2013.
- Autonomni ženski centar. 2011. *Izveštaj o akcijama zagovaranja za 2011. godinu*, strana 9. http://www.womenngo.org.rs/images/zagovaranje/IZVESTAJ_AZC_zagovaranje_2011.pdf. pristupljeno 27. 05.2013.
- Autonomni ženski centar. 2012. *Analiza izvršenja budžeta Uprave za rodnu ravnopravnost za 2010. i 2011. god.*, strana 1. http://www.womenngo.org.rs/images/pdf/vesti-12/Analiza_izvršenja_budzeta_URR_2010_i_2011.pdf . pristupljeno 29.07.2013.
- Aviogenex. <http://www.aviogenex.com/company.html>. pristupljeno 11.05.2013.
- B92. Portal *Oceni svoja prava*. <http://www.b92.net/info/un/>. pristupljeno 27.05.2013.
- B92. 2013. „Boravak na ratištu nije uzrok“. 09.april.
- B92. 2013. „Krivična prijava B92 protiv Naših“. 16. januar. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=01&dd=16&nav_category=12&nav_id=678049. pristupljeno 03.07.2013.
- B92. 2013. „Uskoro novi nacrt Zakona o oružju“. 09. april. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=04&dd=09&nav_category=12&nav_id=703507 . pristupljeno 02.07.2013.
- B92. 2013. „Zabraniti posedovanje oružja?“. 10. april. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=04&dd=10&nav_category=12&nav_id=703753. pristupljeno 15.04.2013.

- Babović, M., Ginić, K., Vuković, O. 2010. *Mapiranje porodičnog nasilja u Centralnoj Srbiji*, strana 29. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost.
- Beogradski centar za bezbednosnu politiku. 2010. *Rod i reforma sektora bezbednosti u Republici Srbiji*.
- Beogradski fond za politički izuzetnost. 2010. *Rezolucija 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u Srbiji – O ženama, miru i bezbednosti - Preporuke za izradu Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti UN u Srbiji*, str. 58. http://www.bfpe.org/BFPE_OLD/www.bfpe.org/files/BFPE-brosura.pdf. pristupljeno 28.06.2013.
- Beti Rirdon u: Subotić, G. 2013. *Sprovođenje Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 Žene, mir, bezbednost: uporedna analiza Sjedinjene Američke Države i Srbija*, strana 58. Master rad, Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Bishnu, P. 2011. *Women and DDR in the World*, Peace and Conflict Studies Center, 3. <http://www.author-me.com/nonfiction/womenandddr.html>. pristupljeno 20.07.2013.
- Bjeloš, M. 2009. „Nedostatak kvalitetne javne rasprave prilikom donošenja zakona iz oblasti bezbednosti i odbrane“ u: *Bezbednost Zapadnog Balkana: Reforma sektora bezbednosti u Srbiji u 2009 – Novi normativni okvir*, broj 15. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku.
- Blic, „Vlada do sada smenila 3.000 ljudi“, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/380172/Vlada-do-sada-smenila-3000-ljudi>, pristupljeno 30.07.2013.
- Blic. 2011. „Građani Srbije kriju 950 000 komada oružja“. 02. oktobar.
- Blic. 2011. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/230747/Sef-pregovarackog-tima-Borko-Stefanovic>. pristupljeno 18.6.2013.
- Blic. 2012. „Patrijarh zatražio zabranu Prajda“. 03. oktobar. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=10&dd=03&nav_category=12&nav_id=648210 . pristupljeno 29.07.2013.
- Blic. 2013. „Đukić Dejanović odgovara crkvi: Abortus je korektno regulisan zakonom“. 06. jun. <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/386601/Dejanovic-odgovara-Crkvi-Abortus-je-korektno-regulisan-zakonom>.
- Blic. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/15059/Srpsko-oruzje-za-Irak-uz-dozvolu-SAD>. pristupljeno 21.03.2013.

- Blic. <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/15059/Srpsko-oruzje-za-Irak-uz-dozvolu-SAD>. pristupljeno 11.05.2013.
- Branković, B. 2012. *Odgovor na neme krike: Mapiranje usluga koje pružaju NVO u Srbiji u oblasti rodno zasnovanog nasilja*, strana 13. UNDP Serbia, <http://rs.one.un.org/organizations/6/Odgovor.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.
- Buzan, B., Hansen, L. 2009. *The evolution of international security studies*, p. 139. Cambridge University Press.
- Buzzan, B. 2007. *What is national security in the age of globalisation?* <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/kampanjer/refleks/innspill/sikkerhet/buzan.html?id=493187>. pristupljeno 28.07.2013.
- Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi SEESAC. 2007. *Strategije za pitanja različitih polova na planu kontrole lakog i malokalibarskog oružja i aktivnosti AVPP*. Beograd: SEESAC.
- Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi SEESAC. www.seesac.org. pristupljeno 09.05.2013.
- Centar za kontrolu streljačkog i lakog naoružanja u istočnoj i jugoistočnoj Evropi (SEESAC). <http://www.seesac.org/res/files/failovi/99.pdf>, strana 5. pristupljeno 10.05.2013.
- Centar za razvoj neprofitnog sektora. *Projekat Linija 481*. http://www.crnps.org.rs/xdoc/arhivavesti/inicijativa_za_diverzifikaciju_2010.pdf. pristupljeno 29.07.2013.
- Chomsky, N. 1998. *Rogue States, Z Magazine*. <http://www.chomsky.info/articles/199804--.htm>. pristupljeno 11.07.2013
- Danas. „Ministarstvo ekonomije „češlja“ arhivu“ http://www.danas.rs/danasrs/hronika/ministarstvo_ekonomije_ceslja_arhivu.3.html?news_id=205299. pristupljeno 11.05.2013.
- Debusmann, B. 2012. *Why the world needs an arms treaty*. <http://blogs.reuters.com/bernddebusmann/2012/07/09/why-the-world-needs-an-arms-treaty/>. pristupljeno 21.03.2013.
- Demokratka stranka. 2012. *Saopštenje*. 17.12.2012. <http://www.ds.org.rs/medija-centar/saopstenja?start=100>. pristupljeno 03.07.2013.
- Deutsche Welle. 2013. „Ubica je bio najbolji komšija“. 10. april. <http://www.dw.de/ubica-je-bio-najbolji-kom%C5%A1ija/a-16732430>. pristupljeno 14.05.2013.

- Đokić, K. 2012. *Sporazum o trgovini oružjem: zreo za postpisivanje ili zreo za otpisivanje?*, str 5. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku. http://www.bezbednost.org/upload/document/sporazum_o_trgovini_oruzjem_-_zreo_za_potpisivanje.pdf. pristupljeno 11.07.2013.
- Dokmanović M. (ur.) 2007. *Posedovanje vatrenog oružja i nasilje u porodici na Zapadnom Balkanu: komparativna studija zakonodavstava i mehanizama za primenu*, strana 18. Centar za kontrolu malokalibarskog i lakog naoružanja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi (SEESAC), Beograd. <http://www.seesac.org/res/files/publication/513.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.
- Dragan Šutanovac. http://www.facebook.com/media/set/?set=a.10151248361230201.806793.230363680200&type=1&comment_id=29809412&offset=0&total_comments=3, pristupljeno 06.06.2013.
- Dulić, D. 2006. Ljudska bezbednost i rodna pravda, u: Dulić, D. (ur.) *Ljudska bezbednost*, strana 231. Beograd: Fond za otvoreno društvo.
- Dulić, D. i sar. 2005. *Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji: Izveštaj za 2004*, strana 2. Beograd: Fakultet civilne odbrane.
- Ejodus, F. 2012. *Bezbednosni rizik i Parada ponosa*. Pešćanik. <http://pescanik.net/2012/09/bezbednosni-rizik-i-parada-ponosa/>. pristupljeno 20.06.2013.
- Enlo, S. 2004. Feministička radoznalost – razvijanje globalne feminističke radoznalosti u: Subotić, G., Zajović, S. (ur.) 2012. *Čitanka: Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i praksi Rezolucije 1325*, strana 5. Beograd: Žene u crnom, http://www.zeneucrnom.org/pdf/feministicko-antimilitaristicki_pristup_konceptu.pdf, pristupljeno 30.06.2013.
- European Commission. 2010. *Serbia 2010 Progress Report, accompanying the Communication from the Commission and the European Parliament, and the Council, Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013*. Brussels. 10 October 2012. SWD(2012) 333
- European court of human rights. *Case of Vuckovic and others v. Serbia*. [http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-112706-#{\"itemid\":\[\"001-112706\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-112706-#{\). pristupljeno 29.05.2013.
- European Peacebuilding Liaison Office. 2010. *UNSCR 1325 IN EUROPE 21 case studies of implementation*, p. 10.
- European Union. 2005. *EU Presidency Statement - Security Council Resolution 1325: Women, Peace and Security*. http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_5204_en.htm. pristupljeno 25.05.2013.

- Feffer, J. 2009. Rizik vojnog kejnizjanizma, u: Zajović, S. (ur.) 2013. *Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i primeni Rezolucije 1325*, 27-30. Beograd: Žene u crnom.
- Fond za humanitarno pravo. 2013. *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u 2012. godini*, stana 13-14.
- Gajin, S. (ur.) 2007. *Pravna pomoć*. Beograd: Centar za unapređenje pravnih studija. <http://cups.rs/wp-content/uploads/2010/03/Pravna-pomoc.pdf>, pristupljeno 02.06.2013.
- Gauthier, R. *Thank Woman Who Helped Make Rape an International War Crime*. <http://forcechange.com/61507/thank-woman-who-helped-make-rape-an-international-war-crime/>. pristupljeno 30.05.2013.
- General Assembly Security Council. 2013. *Sexual violence in conflict Report of the Secretary-General, A/67/792-S/2013/149*, 4-5.
- Gillard, E.C. 2003. *Reparation for violations of international humanitarian law*, IRRC September 2003 IRRC September 2003 Vol. 85 No 851: strana 531-533. <http://www.corteidh.or.cr/tablas/r27219.pdf>, pristupljeno 28.06.2013.
- Global Issues. <http://www.globalissues.org/article/78/small-arms-they-cause-90-of-civilian-casualties>. pristupljeno 09.05.2013.
- Građanske inicijative. 2011. *Procena stanja u sektoru organizacija civilnog društva u Srbiji*. <http://civilnodrustvo.gov.rs/media/2012/10/Istrazivanje-OCD-Sektor-u-Srbiji-Gradjanske-inicijative-web1.pdf>. pristupljeno 28.07.2013.
- Green, J., Copelon, R., Cotter, P., Stephens, B. 1994. *171 Affecting the rules for the prosecution of rape and other gender/based violence before the international criminal tribunal for the former Yugoslavia: A feminist proposal and critique. *Hastings Women's Law Journal*, p. 2. Hastings College of the Law.
- Griffiths, H., Wilkinson, A. 2007. *Guns, Planes and Ships, Identification and Disruption of Clandestine Arms Transfers*, pages: v- ix, SEESAC.
- Grupa 484 i Fond za razvoj ekonomske nauke (FREN). 2011. *Položaj interno raseljenih lica na tržištu rada u Srbiji*.
- Gutman, R., Rieff, D. In: Edman, A. *Crimes of Sexual Violence in the War Crimes Chamber of the State Court of Bosnia and Herzegovina: Successes and Challenges*, p. 1. <http://www.wcl.american.edu/hrbrief/16/1edman.pdf>. pristupljeno 30.05.2013.

- Liberalno demokratska partija. 2012. Saopštenje „Vlast stvara atmosferu linča NVO“. 07.12.2012.
- <http://istina.ldap.rs/Vesti/16980/Vlast-stvara-atmosferu-linca-NVO.shtml>. pristupljeno 05.06.2013.
- Human Rights Library. *The Dayton Peace Accords on Bosnia*. <http://www1.umn.edu/humanrts/icty/dayton/daytonaccord.html>. pristupljeno 29.06.2013.
- Human rights watch. <http://www.hrw.org/topic/international-justice/charles-taylor>. Special court for Sierra Leone. <http://www.sc-sl.org/CASES/ProsecutorsvsCharlesTaylor/tabid/107/Default.asp>. pristupljeno 10.05.2013.
- Ibid.
- Inicijativa za izmenu i dopunu Člana 14 Pravilnika o standardnom klasifikacionom okviru i kontrolnom planu za budžetski sistem. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 20/07, 37/07, 50/07 – ispr. i 63/07). <http://www.nadzor.org.rs/Dokumenta/Inicijativa%20za%20izmenu%20i%20dopunu%20Pravilnika%20o%20standardnom%20klasifikacionom%20okviru.pdf>. pristupljeno 20.06.2013.
- Interjug-AS International freight forwarding. http://www.jctrans.net/ShopHome/index_2122.html. pristupljeno 11.05.2013.
- Intervjui sa članicama Mreže Žene u crnom, juli 2013.godine.
- Izveštaj Fractal-a, *Socijalna uključenost žena IRL u lokalne zajednice*, poslat Ženama u crnom 05.07.2013.
- Izveštaj o sudskim postupcima Komiteta pravnikar za ljudska prava (YUCOM) poslat Mreži Žena u crnom 22.07.2013.
- Jarić V., Radović N. 2010. *Rečnik rodne ravnopravnosti*, strana 55. Beograd: Heinrich Böll Stiftung.
- Jugoimport SDPR Engineering. http://www.yugoimport.co.rs/engineering/about_us/history.htm. pristupljeno 11.05.2013.
- JuVuO – Jugoslovenska vojska u otadžbini; vojska Kraljevine Jugoslavije koju je u Drugom svetskom ratu predvodio kvisling Draža Mihajlović.
- Kancelarija za Kosovo i Metohiju, dopis upućen Ženama u crnom, od 24.04.2013.
- Kancelarija za Kosovo i Metohiju. <http://www.kim.gov.rs/rs/dokumenta>. pristupljeno 15.06.2013.

- Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. 2012. *Godišnji zbirni izveštaj o utrošku sredstava koja su kao podrška programskim aktivnostima obezbeđena i isplaćena udruženjima građana u Republici Srbiji*. <http://civilnodrustvo.gov.rs/media/2012/11/Godisnji-zbirni-izvestaj-1.pdf>. pristupljeno 10.05.2013.
- Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. *Izveštaj o radu Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom*. <http://civilnodrustvo.gov.rs/dokumenta/dokumenta-kancelarije>. pristupljeno 10.05.2013.
- Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. *Strateški okvir Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom za period 2011-2014.god*. <http://civilnodrustvo.gov.rs/dokumenta/dokumenta-kancelarije/>. pristupljeno 20.04.2013.
- Komentari Žena u crnom na *Nacrt Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – Žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji*
- Komeserijat za izbeglice. 2010. *Stanje i potrebe interno raseljenih lica u kolektivnim centrima u Republici Srbiji*. http://www.kirs.gov.rs/docs/Analiza_i_potrebe_IRL_u_kc.pdf. pristupljeno 25.06.2013.
- Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM). <http://www.yucom.org.rs/rest.php?tip=vestgalerija&idSek=24&idSubSek=70&id=1&status=drugi>.
- Krivični Zakonik Republike Srbije, član 54a.
- Krivični zakonik, član 387, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 85/05, ispr., 72/09, 111/09 i 121/12.
- Krivični zakonik, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 85/05, 88/05 - ispr., 107/05 - ispr., 72/09, 111/09 i 121/12.
- Kruševac online. 2013. „Šest ženskih NVO iz Srbije dobrovoljno na crnoj listi“. 12.februar. <http://037ks.com/2013/02/sest-zenskih-nvo-iz-srbije-dobrovoljno-na-crnoj-listi/>. pristupljeno 05.06.2013.
- Kuća ljudskih prava. 2012. *Izveštaj o radu novih vlasti u oblasti ljudskih prava, tranzicione pravde i vladavine prava u Srbiji*, strana 8. <http://kucaljudskihprava.rs/wp-content/uploads/2012/12/Izvestaj-Kuce-ljudskih-prava-i-demokratije-o-rad-u-novih-vlasti-u-oblasti-ljudskih-prava.pdf>. pristupljeno 05.06.2013.
- Lacmanović, V. 2013. *Femicid-ubistvo žena u Srbiji (kvantitativno-narativni izveštaj) za 2012. godinu*, strana 2. Beograd: Mreža Žene protiv nasilja.

- Lakić, N. 2013. Majka i dete; Ljudska bezbednost u Strategiji nacionalne bezbednosti Srbije. *Novi vek*: strana 33. Beograd: Centar za evroatlantske studije. http://ceas-serbia.org/root/images/Nikola_Laki%C4%87_NOVI_VEK_3_srp.pdf, pristupljeno 30.06.2013.
- Lazarević, Lj. 2011. *Komentar krivičnog zakonika*, strana 1084.
- Liberalno demokratska partija. 2012. Saopštenje „Vlast stvara atmosferu linča NVO“. 07.12.2012.
- Liga Socijaldemokrata Vojvodine. 2013. Saopštenje „Zabranite SNP Naši“. 06.04. 2013. <http://sv.rs/vesti/saopstenja/zabranite-snp-nasi-11748/>. pristupljeno 03.07.2013.
- Michael, S. 2002. *The Role of NGOs in Human Security*. <http://freepdfdb.org/pdf/the-role-of-ngos-in-human-security-harvard-kennedy-school-1914283.html>. pristupljeno 10.5.2013.
- Miladinović, D. 2007. Nacionalna regulativa civilnog posedovanja lakog i malokalibarskog oružja. U: Dokmanović M. (ur.) 2007. *Posedovanje vatrenog oružja i nasilje u porodici na Zapadnom Balkanu: komparativna studija zakonodavstva i mehanizama za primenu*, strana 20. Centar za kontrolu malokalibarskog i lakog naoružanja u jugoistočnoj i istočnoj Evropi (SEESAC), Beograd. <http://www.seesac.org/res/files/publication/513.pdf>, pristupljeno 30.06.2013.
- Ministarstvo finansija Republike Srbije je prema NAP-u finansijski odgovorno (zajedno sa ministarstvom za Kosovo i Metohiju, fondovima i donatorima) za realizaciju aktivnosti finansijskog obezbeđivanja i podršku aktivnostima i lokalnim inicijativama žena za pomirenje i izgradnju mira.
- Ministarstvo odbrane Republike Srbije. *Nacr Zakona o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju vojnih osiguranika 2013*. http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=5289. pristupljeno 24. 07. 2013.
- Ministarstvo odbrane, Sektor za politiku odbrane, Uprava za strategijsko planiranje Ministarstva Odbrane, 16-126, 18.03.2013.
- Ministarstvo odbrane. 2013. *Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije u 2012. godini*, 23-25.
- Ministarstvo odbrane. 2013. *Izveštaj o sprovođenju Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih Nacija u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije u 2012. godini*, strana 23-25.

- Ministarstvo pravde i državne uprave. 2012. *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (radni tekst)*, član 16.
- Ministarstvo pravde i državne uprave. *Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (radni tekst) od 24.01.2012.* <http://www.mpravde.gov.rs/cr/news/vesti/besplatna-pravna-pomoc.html>. pristupljeno 27.05.2013.
- Ministarstvo pravde i lokalne uprave, Arhiva. <http://arhiva.mpravde.gov.rs/cr/news/vesti/besplatna-pravna-pomoc.html>. pristupljeno 13.05.2013.
- Ministarstvo rada i socijalne politike. 2013. *Izveštaj o prispelim projektima nevladinih organizacija* <http://www.minrzs.gov.rs/doc/konkursi/borci/izvestaj%20o%20prispelimprojektima.pdf> i *Obaveštenje o prihvaćenim projektima*, <http://www.minrzs.gov.rs/doc/konkursi/borci/obavestenje%20o%20prihvacenimprojektima.pdf>.
- Ministarstvo rada i socijalne politike. <http://www.minrzs.gov.rs/konkursi.php>. pristupljeno 15.06.2013.
- Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije. <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/sbp/kontrola-naoruzanja?lang=lat>. pristupljeno 10.05.2013.
- Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije. 2010. *Strategija razvoja Ministarstva unutrašnjih Poslova za period 2011 – 2016.* http://www.mup.gov.rs/cms_cir/sadrzaj.nsf/Strategija%20razvoja%20MUP-a%202011-2016.pdf. pristupljeno 28.06.2013.
- Minter, W. *AfricaFocus Bulletin*. <http://www.africafocus.org/docs06/arms0603.php>. pristupljeno 10.05.2013.
- Moratti, M., Sabic-El-Rayess, A. 2009. *Transitional Justice and DDR: The Case of Bosnia and Herzegovina*. International Center for Transitional Justice, 11-12.
- Mreža Žene protiv nasilja. 2010. *Analiza stanja SOS servisa organizacija članice Mreže Žene protiv nasilja*. pristupljeno 28.07.2013.
- Mreža Žene protiv nasilja. 2013. *Femicid-ubistvo žena u Srbiji (kvantitativno-narativni izveštaj) za 2012. godinu*, strana 2.
- Mreža Žene protiv nasilja. 2013. *Spisak gradova/opština koje pružaju besplatnu pravnu pomoć ženama koje su preživjele nasilje*. <http://www.zene-protivnasilja.net/o-mrezi-zene-protiv-nasilja/48-mreza-zene-protiv-nasilja>. pristupljeno 05.06.2013.

- Narodna Skupština Republike Srbije. *Zakon o lokalnoj samoupravi*, (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 129/07), član 20.
- Narodna Skupština Republike Srbije. *Zakoni u proceduri*. <http://www.parlament.gov.rs/akti/zakoni-u-proceduri/zakoni-u-proceduri.1037.html>. pristupljeno 14. 05. 2013.
- NATO. *Nato's role in Kosovo: Military technical agreement*. <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>. pristupljeno 29.06.2013.
- Novosadski informativni portal 021. 2013. „Dobar čovek tukao ženu lancima za pse”. 11. april. <http://www.021.rs/Info/Hronika/Dobar-covek-tukao-zenu-lancem-za-pse.html>. pristupljeno 18.05. 2013.
- Odanović, G. 2013. *Uloga organizacija civilnog društva u praćenju i procenivanju NAP-a za primenu Rezolucije 1325*. Beograd: Beogradski centar za bezbednosnu politiku. http://www.bezbednost.org/upload/document/uloga_organizacija_civilnog_drutva_u_praenju_i_pro.pdf. pristupljeno 30.6.2013.
- Odgovor Bezbednosno-informativne agencije, Kabinet direktora, broj: 03-2401/1 od 09.04.2013.
- Odgovor Fonda za humanitarno pravo na upitnik Žena u crnom, 18.07.2013.
- Odgovor Generalnog sekretarijata predsednika Republike Srbije od 05.09.2012. na inicijativu *Stop kasetnoj municiji*.
- Odgovor Kancelarije za Kosovo i Metohiju od 18.04.2013. upućen Ženama u crnom za potrebe ovog izveštaja.
- Odgovor Kancelarije za ljudska i manjinska prava, Vlada Republike Srbije, 000-03-00005/2013-02, 8.05.2013.
- Odgovor Komesarijata za izbeglice i migracije na upitnik Žena u crnom, od 11.04.2013.
- Odgovor Ministarstva finansija i privrede, broj 08 4-00-69/2013 upućen Ženama u crnom od 16.04. 2013.
- Odgovor Ministarstva finansija i prvrede, Uprava carina, 148-III-650-03-19/2/2013, 22.05.2013.
- Odgovor Ministarstva odbrane, Pravne uprave br.369-4/13 od 26.4.2013. godine na pitanja Radne grupe za monitoring primene NAP-a za primenu Rezolucije 1325 UN u Republici Srbiji.

- Odgovor Ministarstva odbrane, Pravne uprave, br.369-4/13 od 26.04.2013. na pitanje Radne grupe za monitoring.
- Odgovor Ministarstva odbrane, Sektor za politiku odbrane, uprava za strateški planiranje, broj: 29-35 od dana 19.04.2013. godine.
- Odgovor Ministarstva odbrane, Uprava za strateški planiranje Sektora za politiku odbrane, 1-165, 04.06.2012, 17
- Odgovor Ministarstva odbrane, Uprava za strateški planiranje Sektora za politiku odbrane, 372-2, 06.03. 2013.
- Odgovor Ministarstva odbrane, Vojnobezbednosne agencije, broj: 5205-04 od dana 15.04.2013. godine i broj:6968-2 od dana 13.05.2013. godine.
- Odgovor Ministarstva odbrane, Vojnobezbednosne agencije, broj: 5935-2 od dana 15.04.2013. godine i broj 7372-2 od 14.05.2013.
- Odgovor Ministarstva pravde i državne uprave, broj 337-00-00131/2013-26 upućen Ženama u crnom od 08.07. 2013.
- Odgovor Ministarstva pravde i državne uprave, Sekretarijat, Grupa za pružanje stručne pomoći građanima, broj; 7-00-195/2013-42 od 04.04.2013.
- Odgovor Ministarstva pravde i državne uprave, Sekreterij, Grupa za pružanje stručne pomoći građanima, broj: 7-00-194/13-42 od 18.04.2013.
- Odgovor Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, broj 07-00-00270/20130-01 od 03.04.2013.
- Odgovor Ministarstva rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, 2013-064, 25.04.2013.
- Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova, Kabinet ministra, Biro za informacije od javnog značaja, 4766/13-2, 10.06.2013.
- Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova, Kabineta ministra, Biroa za informacije od javnog značaja, broj: 3963/13-3 od 07.06.2013.
- Odgovor Ministarstva unutrašnjih poslova, Kabineta ministra, Biroa za informacije od javnog značaja, broj: 3963/13-3 od 07.06.2013.
- Odgovor Radiodifuzne ustanove Vojvodine (RUV) „Radio-televizija Vojvodine“, Upravni odbor RUV, broj: 13400 od 26.04.2013.
- Odgovor Radiodifuzne ustanove Vojvodine (RUV), „Radio-televizija Vojvodine“, direktor i v.d. glavnog urednika RTV, broj: 13454 od 24.05.2013.

- Odgovor Radiodifuzne ustanove Vojvodine (RUV), „Radio-televizija Vojvodine“, direktor informativnog programa RTV, broj: 13454 od 24.05.2013.
- Odgovor Republičkog javnog tužilaštva, PI.br.13/13 od 04.04.2013.
- Odgovor Republičkog zavoda za statistiku, broj: 03 035-9-162 od 07.05.2013.
- Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, br.103/13 i 104/13 od dana 01.05.2013. godine.
- Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, br.105/13 od 01.05.2013.
- Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, broj 103/13 od 01.05.2013.
- Odgovor Tužilaštva za ratne zločine, broj: 138/13 od 13.05.2013.
- Odgovor Višeg suda u Beogradu, broj 47/13-66 od 15.05.2013.
- Odgovor Višeg suda u Beogradu, broj: 47/13-37 od 16.04.2013.
- Odgovor Vlade Republike Srbije, Kancelarije za ljudska i manjiska prava, broj: 000-03-00004/2013-02 od 19.04.2013.
- Odgovor Vlade Republike Srbije, Kancelarije za ljudska i manjiska prava, broj: 000-03-00004/2013-02 od dana 19.04.2013. godine.
- *Oružje na meti*, Kampanje koju je pokrenuo UNDP i SEESAC u cilju bezbednog i anonimnog izražavanja mišljenja o kulturi naoružanja kao i izveštavanja o situacijama gde je oružje viđeno ili upotrebljeno. 2012. <http://www.oruzjenameti.org/reports>. pristupljeno 15.05.2013.
- Otvoreno pismo organizacija civilnog društva povodom Rezolucije 1960 i pune primene Rezolucije 1325, koje je potpisivano tokom februara i marta 2011. god., kada se u UN raspravljalo o položaju žena. <http://www.gnwp.org/unscr-1960-and-the-need-for-focus-on-full-implementation-of-unscr-1325>. pristupljeno 28.07.2013.
- Peacebuilding Initiative, *Disarmament, Demobilization, Reinsertion, & Reintegration: Definitions & Conceptual Issues*. <http://www.peacebuildinginitiative.org/index.cfm?pageId=1818>. pristupljeno 25.06.2013.
- Pisana izjava Svetlane Šarić, koja je upućena organizaciji *Amnesty International* od 15. 02. 2013.
- Politika. <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Bitka-za-podelu-novca-medju-veteranima.lt.html>. pristupljeno 02/07/2013.
- Poverenica za zaštitu ravnopravnosti. 2011. *Mišljenje o odredbama*

Nacrta zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. 19.12.2011. <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/zakonodavne-inicijative-i-mi%C5%A1ljenje-o-propisima/mi%C5%A1ljenje-o-odredbama-nacrta-zakona-o-besplatnoj-pravnoj-pomo%C4%87i-upu%C4%87eno-ministarstvu>. pristupljeno 13.05.2013.

- Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. 2012. *Saopštenje povodom plakata protiv NVO i medija.* 07.04.2012. <http://www.ravnopravnost.gov.rs/rsD0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%98%D0%B0>
- Predmet *Bijeljina* (Jović i drugi) K-Po2 7/11, za krivično delo iz člana 142, stav 1. KZ SRJ u vezi sa članom 22. KZ SRJ.
- Predstavljanje izveštaja Fonda za međunarodno pravo. 2013. *Uspostavljanje pravde ili relativizacija zločina: ostvarivanje prava žrtava na reparacije u sudskim postupcima – izveštaj za 2012. godinu.* http://www.mc.rs/mc_press_centar/dogadjaji.4.html?eventId=9004. pristupljeno 20.06.2013.
- Press Online. 2013. „Originalan tekst Briselskog sporazuma“. <http://www.pressonline.rs/info/politika/269887/originalan-tekst-briselskog-sporazuma.html>. pristupljeno 20.06.2013.
- Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Kž.1 5867/10 od 26.10.2010.
- Presuda za Lovas, Fond za humanitarno pravo. <http://pescanik.net/2012/07/presuda-za-lovas/>, pristupljeno 20.07.2013.
- Razgovor sa Ljiljanom Radovanović, Žene u crnom od 15.03.2013.
- Regionalni centar za manjine. <http://www.minoritycentre.org/sh/actuals/deklaracija-organizacija-za-ljudska-prava-povodom-objavljanja-crnih-listi-snp-na%C5%A1i>. pristupljeno 30.05.2013.
- Republika Srbija, Ustavni Sud Srbije, Uz-5284-2011. od 18.04.2013.
- Republika Srbija. 2013. *Nacrt Strategije prevencije i suzbijanja trgovine ljudima i zaštite žrtava 2013 – 2018; predlog nacrta*, <http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/strategija%20predlog%20nacrta%20konacno%2012.2.2013.pdf>, pristupljeno 27.06.2013.
- Republika Srbija. 2013. *Tok predmeta pred sudovima u republici Srbiji.* http://tpson.portal.sud.rs/libra_portal_full/default.cfm?action=1&strana=1&potez=0&pismo=CIRILICA. pristupljeno 28.07.2013.
- Republika. 2005. „Kada grad zaboravi“. 01-30. septembra. <http://www.republika.co.rs/368-369/14.html>. pristupljeno 28.07.2013.

- RTS. 2013. „Nezadovoljni veterani predložu novi zakon“. 30.mart. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1295260/Nezadovoljni+veterani+predla%C5%BEu+novi+zakon.html>. pristupljeno 08.04.2013.
- Russell, D. 2011. *The power of a name*. http://www.dianarussell.com/femicide_the_power_of_a_name.html. pristupljeno 15. 07.2013.
- Russell, D., Van de Ven N. (eds.) 1990. *Crimes against the Women: Proceedings of the International Tribunals*, 104. Russell Publications.
- Sajt Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije. http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/predmeti_cir.htm. pristupljeno 25.06.2013.
- Saopštenje Mreže Žene protiv nasilja, *Femicid u Srbiji u 2012. godini*. http://www.zeneprotivnasilja.net/images/stories/pdf/femicid/FEMICID_Saopstenje_za_2012_godinu.pdf. pristupljeno 02.07.2013.
- Savet Evrope, Rim. 1950. *Konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (European Convention on Human Rights)*. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/005.htm>. pristupljeno 03.07.2013.
- Savet Evrope. 2012. *Posleratna pravda i trajni mir u bivšoj Jugoslaviji, Tematski izveštaj Komesara Saveta Evrope za ljudska prava*, stana 24.
- Security Council. *Security Council Committee Concerning Liberia Updates List of Individuals and Entities Subject to Travel Ban, Assets Freeze*, SC/10356. <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sc10356.doc.htm>. pristupljeno 11.07.2013.
- Sen, A. 1977. *Social choice theory: A Re-examination. Econometrica*, Vol. 45, No.1, p. 53.
- Slobodna Evropa. 2013. „SPC protiv abortusa: Kad crkva udari na prava žena“. 29. jul. <http://www.slobodnaevropa.org/content/kad-crkva-udari-na-prava-zena/25009235.html>. pristupljeno 29.07.2013.
- Slobodna Evropa. 2013. „Vlada Srbije usvojila plan za primenu briselskog sporazuma“. <http://www.slobodnaevropa.org/content/vlada-srbije-usvojila-plan-za-primenu-briselskog-sporazuma/24997935.html>. pristupljeno 20.06.2013.
- *Small Arms Survey* je istraživački projekat pokrenut sa ciljem da donosi odluka, istraživačima i aktivistima pruži informacije o vezi koja postoji između (proliferacije) lakog i malokalibarskog naoružanja i (eskalacije) oružanih konflikata širom sveta.

- Stocholm International Peace Research Institute SIPRI. http://www.sipri.org/research/armaments/transfers/publications/links/research_org. pristupljeno 09.05.2013.
- Stojaković, G. 2011. *Solidarnost i lajkovanje*, strana 18. Beograd: ŽINDOK Centar.
- Stojaković, V. 2011. *Solidarnost ili lajkovanje*. Beograd: ŽINDOK. http://www.zindokcentar.org/pdf/04_stojakovic_solidarnost_ili_lajkovanje.pdf, pristupljeno 02.06.2013.
- Stojčić, M. Subotić, G. 2013. *Ljudska bezbednost & LGBT zajednica*, Kvirija centar, Beograd.
- Subotić, G. 2013. *Sprovođenje Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1325 Žene, mir, bezbednost: uporedna analiza Sjedinjene Američke Države i Srbije*: strana 95-97. Master rad, Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Subotić, G., Ranković, A. 2012. *Nezavisni monitoring sprovođenja Rezolucije 1325 u Srbiji*, strana 33. Beograd: Žene u crnom.
- Subotić, G., Zajović, S. (ur.) 2012. *Čitanka: Feminističko-antimilitaristički pristup konceptu, tumačenju i praksi Rezolucije 1325*, strana 17. Beograd: Žene u crnom, http://www.zeneucrn timer.org/pdf/feministicko-antimilitaristicki_pristup_konceptu.pdf, pristupljeno 28.06.2013.
- Tanjug. <http://www.tanjug.rs/news/87048/serbia-denies-petition-rights-to-war-veterans.htm>. pristupljeno 29.05.2013.
- Taylor, Z., Phillips, C. Bogosavljević, S. 2005. *Živeti sa nasleđem – istraživanje o SALW, Republika Srbija*, United Nations Development Programme Srbija i Crna Gora, Safe World, London, England, strana 65. <http://www.seesac.org/res/files/publication/445.pdf>, pristupljeno 06.06.2013.
- The Independent. *The merchant of death*. <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/the-merchant-of-death-7606232.html>. pristupljeno 11.07.2013.
- Treaty compliance. <http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/vienna/execsum.htm>. pristupljeno 10.05.2013.
- Ujedinjene Nacije. 1981. *Kovencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama*, Član 7. http://www.centaralter.org.rs/CEDAW_konvencija.pdf. pristupljeno 20.06.2013.

- UN WOMEN. 2013. Speech by Michelle Bachelet on *Gender-Motivated Killings of Women, Including Femicide*
- United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center. http://www.unddr.org/what-is-ddr/introduction_1.aspx. pristupljeno 25.06.2013.
- United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center. *What is DDR?* http://www.unddr.org/what-is-ddr/introduction_1.aspx. pristupljeno 25.06.2013.
- United Nations Disarmament, Demobilisation and Reintegration Resource Center. http://www.unddr.org/what-is-ddr/how-has-ddr-evolved_3.aspx. pristupljeno 28.06.2013.
- United Nations General Assembly. 1993. *Rape and abuse of women in the areas of armed conflict in the former Yugoslavia*, A/RES/48/143, Point 2, p. 20. <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r143.htm>. pristupljeno 30.05.2013.
- United Nations Office for Disarmament Affairs. <http://www.un.org/disarmament/ATT/>. pristupljeno 11.05.2013.
- United Nations Office for Disarmament Affairs. <http://www.un.org/disarmament/convarms/SALW/>. pristupljeno 09.05.2013.
- United Nations Security Council. 2003. *Report of the Panel of Experts appointed pursuant to paragraph 4 of Security Council resolution 1458 (2003) concerning Liberia*, S/2003/498: 22. <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/F483E4C2B60EC20AC1256D260048C102-unsclib-24apr.pdf>. pristupljeno 11.07.2013.
- *United Nations Security Council Resolution 1244*, 10th of June 1999, Point 9. b and 15.
- United Nations Security Council. 1994. *Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992)*, S/1994/674/Add.2 (Vol. I), Annex III.A Special forces, C. Summary analysis. <http://www.ess.uwe.ac.uk/comexpert/anx/III-A.htm#III.C>. pristupljeno 29.05.2013.
- United Nations, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, *Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Serbia**, Distr.: General, 25 July 2013, CEDAW/C/SRB/CO/2-3

- United Nations, General Assembly, The Declaration on human rights defenders, UN, General Assembly Resolution A/RES/53/144, 08.03.1999.
- United Nations. 1994. *Human development report*, 22. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, pristupljeno 06.04.2013.
- United Nations. 2008. *Convention on Cluster Munitions, CCM/77*. <http://www.clusterconvention.org/files/2011/01/Convention-ENG.pdf>. pristupljeno 30.07.2013.
- United Nations. *The assets freeze list*. http://www.un.org/sc/committees/1521/pdf/1521_travel_ban_list.pdf. pristupljeno 11.05.2013.
- Urošević, M. Kažnjivost zločina put do pravednog mira, u: Stojanović S., Zajović S., Urošević M. 2012 *Žene za mir*, str. 225-234. Beograd: Žene u crnom.
- Viktimološko društvo Srbije. 2010. *Nasilje u porodici u Vojvodini*, strana 81.
- Vlada Republike Srbije, Kancelarija za evropske integracije. 2011. *Odgovori na upitnik Evropske komisije o kandidaturi Srbije za članstvo u Evropskoj uniji*, Poglavlje 31 - Spoljna, bezbedonosna i odbrambena politika, str. 76-77. <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.199.html>. pristupljeno 10.07.2013.
- Vlada Republike Srbije, Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. *Dokumenta Kancelarije*.
- Vlada Republike Srbije, Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom. *Strateški okvir Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom za period 2011-2014.god*. <http://civilnodrustvo.gov.rs/dokumenta/dokumenta-kancelarije>. pristupljeno 20.04.2013.
- Vlada Republike Srbije, Kancelarija za saradnju sa civilnom društvom. 2012. *Godišnji zbirni izveštaj o utrošku sredstava koja su kao podrška programskim aktivnostima obezbeđena i isplaćena udruženjima i drugim organizacijama civilnog društva iz sredstava budžeta Republike Srbije u 2011. godini*, 67-106.
- Vlada Republike Srbije, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. 2007. *Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2005. i 2006*, str. 2.
- Vlada Republike Srbije, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. 2011. *Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2010. godinu*, 15. <http://www.seesac.org/res/files/publication/617.pdf>. pristupljeno 11.05.2013.

- Vlada Republike Srbije, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. 2005-2010. *Godišnji izveštaji o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, i 2010. godinu.* <http://www.seesac.org/publication.php?l1=101&l2=109>. *Godišnji izveštaji o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2011. godinu.* <http://www.parlament.rs/upload/archive/files/lat/pdf/izvestaji/2013/2254%20Godi%C5%A1nji%20izve%C5%A1taj%202011.%20LAT.pdf>. pristupljeno 11.05.2013.
- Vlada Republike Srbije, Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja. 2011. *Godišnji izveštaj o realizaciji spoljnotrgovinskog prometa kontrolisane robe za 2011. godinu.* <http://www.parlament.rs/upload/archive/files/lat/pdf/izvestaji/2013/2254%20Godi%C5%A1nji%20izve%C5%A1taj%202011.%20LAT.pdf>. pristupljeno 11.07.2013.
- Vlada Republike Srbije, Ministarstvo finansija i privrede Republike Srbije. <http://www.carina.rs/lat/MEDJUNARODNASARADNJA/MEDJUNARODNECARINSKONKONVENCIJE/Stranice/RobaDvostrukeNamene.aspx>. pristupljeno 09.05.2013.
- Vlada Republike Srbije, Ministarstvo unutrašnjih poslova. 2013. *Posebni Protokol o postupanju policijskih službenika u slučajevima nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima*, strana 11.
- Vlada Republike Srbije, *Zakon o izmenama i dopunama Zakona o vojnobezbednosnoj i vojnoobaveštajnoj agenciji.* („Službeni glasnik RS”, br. 88/09 i 55/12 – US). <http://www.parlament.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2013/282-13Lat.pdf>. pristupljeno 27.06.2013.
- Vlada Republike Srbije. 2006. *Poslovnik o radu Vlade Republike Srbije.* Službeni glasnik Republike Srbije, br. 61. od 18. 07. 2006. http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=2432. pristupljeno 28.6.2013.
- Vlada Republike Srbije. 2006. *Ustav Republike Srbije*, član 18 i 54.
- Vlada Republike Srbije. 2009. *Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije.* Beograd
- Vlada Republike Srbije. 2010. *Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji. Službeni glasnik Republike Srbije*, 74/10.
- Vlada Republike Srbije. 2011. *Nacionalna strategija za rešavanje pitanja izbeglica i interno raseljenih lica za period od 2011. do 2014. godine*, strana 2.
- Vlada Republike Srbije. 2011. *Predlog Zakona o privatnom obezbeđenju.*

http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/predlozi_zakona/1866-13.pdf. pristupljeno 28.07.2013. Centar za razvoj neprofitnog sektora. <http://www.crnps.org.rs/2010/javna-rasprava-o-privatnom-obezbedenju-i-detektivskoj-delatnosti>. pristupljeno 24.07.2013.

- Vlada Republike Srbije. 2012. *Migracioni profil Republike Srbije za 2011. godinu*, strana 47.
- Vlada Republike Srbije. 2013. *Rezolucija o osnovnim principima za pregovore sa privremenim institucijama samouprave*. http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/rezolucija-kim130113_cyr.pdf. pristupljeno 20.06.2013.
- Vlada Republike Srbije. <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=164576>. pristupljeno 2.6.2013.
- Vlada Republike Srbije. *Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje ravnopravnosti polova*. Službeni glasnik RS, broj 67/10, strana 29.
- Vlada Republike Srbije. Uredba o kancelariji za Kosovo i Metohiju. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br.75/12.
- Vuković, D., Antonijević, M., Golubović, K., Milenković, M., Vujić, K.. 2013. *Pristup pravdi i besplatna pravna pomoć u Srbiji: Izazovi i reforme*. Beograd: YUCOM. SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu. http://yucom.org.rs/upload/vestgalerija_103_9/1363187570_GS0_BPP%20veliki%20_web.pdf, pristupljeno 03.07.2013.
- Web portal EuroActiv. <http://www.euractiv.rs/vesti/srbija-i-eu/5155-migracije-u-svetu-i-srbiji-u-porastu>. pristupljeno 29.05.2013.
- Web portal Stanje ljudskih prava u Srbiji. Antonijević M. 2012. <http://stanjeljudskihprava.org/branitelji-ljudskih-prava.html>. pristupljeno 22.03.2013.
- Web sajt Praxisa. http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/nasilje-u-porodici.pdf. pristupljeno 30.05.2013.
- WomensUNReportNetwork. 2010. *Women, War, Peace and Conflict Prevention and Early Warning*. http://www.wunrn.com/news/2006/08_28_06/090306_women_war.htm. pristupljeno 20.06.2013.
- Zajović, S. (ur.) 2010. *Žene, mir, bezbednost Rezolucija 1325 - 10 godina*, strana 4. Beograd: Žene u crnom.
- Zaključci sa okruglog stola *Socijalna uključenost IRL u lokalnu zajednicu*, organizovanog u saradnji organizacije Fractal iz Beograda, Plateau iz Grčke i Asocijacije raseljenih Unija iz Beograda.

- Zakon o bezbednosno informativnoj agenciji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 42/02 i 111/09.
- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izbeglicama, *Službeni glasnik RS*, br. 30/10, usvojen 05.05.2010.
- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o izbeglicama, *Službeni glasnik RS*, 30/10.
- Zakon o javnom tužilaštvu. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 116/08, 104/09, 101/10, 78/11 - dr. zakon, 101/11, 38/12 - odluka US i 121/12.
- Zakon o ministarstvima, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 72/12.
- Zakon o oružju i municiji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 39/2003.
- Zakon o udruženjima. 2009. *Službeni glasnik Republike Srbije br. 51/09*, čl.36.
- Zakon o Vojnobezbednosnoj agenciji i Vojnoobaveštajnoj agenciji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 88/09, 55/12 - odluka US i 17/13.
- Žene u crnom. 2006. *Ženski mirovni pregovori - Kosovo*. http://www.zeneucrnom.org/index.php?option=com_content&task=view&id=173&Itemid=55&lang=sr. pristupljeno 15.06.2013.
- Žene u crnom. 2010. *Rečnik bezbednosti*. Beograd: Žene u crnom.
- Žene u crnom. 2012. *Učešće žena u dijalogu između Kosova i Srbije radi postizanja pravednog mira*. http://www.zeneucrnom.org/index.php?option=com_content&task=view&id=827&lang=sr. pristupljeno 15.06.2013.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

327.56:351.86(497.11)
305-055.2(497.11)

NEZAVISNI monitoring primene Rezolucije
1325 u Srbiji / [uredile Gordana Subotić,
Diana Miladinović]. - Beograd : Žene u crnom,
2013 (Novi Sad : Art print). - 273 str. :
graf. prikazi, tabele ; 22 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija: str.
252-273.

ISBN 978-86-85451-56-0